

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Århus i krisetider

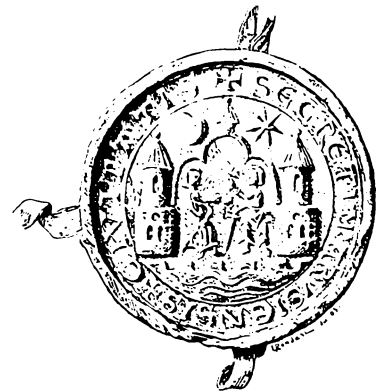

Århus i krisetider

Århus i krisetider

Kalejdoskopisk billede fra 1920'erne og 1930'erne

Af Hans Rishøj

Udgivet af
ÅRHUS BYHISTORISKE UDVALG
Universitetsforlaget i Århus 1980

OMSLAG:

Tegning af Jens Ravnholm fra omkring 1920. Den er blevet til som en kommentar til nedrivningen af husene på Hallsvej og tilstødende sidegader. Det gav plads til udvidelsen af baneterrænet, men det betød også, at byens husvildeproblem blev større.

TITELVIGNET:

Århus bys segl
Tegning af E. Rondahl efter
en original fra 1421

REDAKTION:

Henrik Fode
Finn H. Lauridsen

© 1980 by Hans Rishøj

ISBN 87-504-0460-1

Aarhus Stiftsbogtrykkerie

Indhold

Situationen	9
Århus og påskekrisen 1920	15
I generalstrejkens tegn	22
Bitter valgkamp	27
Sammenstød med politiet	33
Samfundshjælpen	39
Valg og atter valg	44
Mislykket klædedragts-revolution	50
Fredskrise – og nød	53
Militære »rangeringer«	60
Stor-lockout	67
Nedskæring af hjælp	74
Fattighjælp	79
Ugift mors skæbne	83
Radio i valgkamp	89
Største Arbejdskamp	94
Tusinder af hjemløse	99
Uvej trækker op	104
Offentlig bispisning	109
Berlins politiorkester på besøg	114
Svært at være fattig	117
Perregård og de hjemløse	123
Gadedemonstration	130
Slaget på Vesterbro Torv	135
Nazi-dønninger	141
Århus særlig kriseramte	148
En hvas retspleje	156
Hverdagsliv under krisen	163
Diskrimination af kvinder	170
Lysthusbeboelser	177
Under socialreformen	182
Navneregister	193

Forord

Århus Byhistoriske Udvalg har gennem mange år ønsket at udsende en bog om de sociale forhold i byen i 1920'erne og 1930'erne. Det var derfor naturligt at rette henvendelse til redaktør Hans Rishøj, der har kendt byen på tæt hold.

Rishøj er født i byen i 1913 og blev efter realeksamen i 1930 ansat ved dagbladet Demokraten, først som korrektør og arkivar, siden som journalist. Fra 1958–74 var han redaktør.

Til illustration af bogen var det ligeså naturligt i et vist omfang at benytte bladets mangeårige tegner Jens Ravnholms arbejder. En stor del af disse findes i dag opklæbet i tre albums på Lokalthistorisk Samling i Århus kommunes hovedbibliotek. Med sin karakteristiske og ofte meget satiriske streg har han kommenteret mange af tidens begivenheder, store som små. Også Demokratens fotograf, 1931–40, maleren Aage Fredslund Andersens meget fine billeder har det været muligt at benytte, ikke mindst takket være værdifuld teknisk bistand fra fotograf Poul Petersen, Århus.

Situationen

*Stormene glammer så vildt over lande,
natsorte skyer formørker solens lys.*

Sådan hedder det i indledningen til den danske oversættelse af den gamle polske oprørssang »Warschaujanka«, og de unge socialister i 20'ernes og 30'ernes Danmark syntes, at netop disse linjer passede på deres tid. Sangen opfordrer til »mod fjenden at stande«, og det var der god grund til. Det kapitalistiske samfundssystem havde jo vist sin allerdårligste side med verdenskrig med millioner og atter millioner dræbte og sårede, med arbejdsløshed, sult og elendighed. Også det lille danske samfund var rystet. Klasseforskellene var blevet uddybet, og klassekamp var praktisk taget hverdagskost. Det var svært at se lys forude i tilværelsen.

Fra forældrene havde de unge hørt beretningerne om »de gode, gamle dage« før den første verdenskrig, hvor alt syntes så stabilt og med faste værdier. Selv om der nok kunne være krusninger i det økonomiske liv, var det, som om alt gik af sig selv. Den arbejdsløshed, der fra tid til anden optrådte, var for intet at regne mod de kriser, der rystede samfundet i 20'erne og 30'erne. Indtil krigsudbruddet i 1914 havde man kunnet notere en næsten ubrudt fremgangslinje i de økonomiske vilkår, både i byerne og på landet. Krigens ragnarok og hvad derefter fulgte, fik illusionerne til at bryde.

Det er om Århus i tiden efter den første verdenskrig, i 20'erne og i 30'erne, denne bog handler, men lokal historie hænger sammen med de politiske og økonomiske forhold i det øvrige land, og til indledning vil det nok være på sin plads at give et strejftog over tidsperioden.

Det lille, neutrale Danmark holdt sig med nød og næppe uden for krigsbegivenhederne i 1914, men snart satte det ind med varemangel og prisstigninger og senerehen under den uindskrænkede ubådskrig med en arbejdsløshed af hidtil ukendt omfang. Der blev smalhans i arbejderhjemmene, også fordi lønningerne ikke var fulgt med prisstigningerne. Hvis pristallet i 1914 sættes til 100, var det f.eks. i 1916 steget til 136, uden at lønmodtagerne fik kompensation! Arbejdsgiverne var ikke til at prikke i m.h.t. at give mere i løn. Da der så endelig blev indført

Politimester Christian Kiørboe, 1871–1953, overtog i 1919 ansvaret for politiet i byen. Han havde forinden været byfogedfuldmægtig i Århus 1900–17. I en årrække var han også formand for den lokale afdeling af foreningen Arbejde adler. Efter ansøgning forlod han i 1931 politiet og drev i de følgende år en sagførerforretning.

pristalsregulering i overenskomsterne, var det ikke nok til at genoprette købekraften fra 1914.

På den anden side var der andre befolkningskredse, der havde kraftige indkomststigninger. Der spekuleredes i varehandel og prisstigninger og i eksport af elendige fødevarer til de krigsførende lande. De såkaldte gullaschbaroner og kædehandlere tjente formidabelt. På Børsen røg aktiekurserne i vejret under den uhæmmede spekulation. Dansen om guldkalven blev stadig vildere.

Bitterhed og indædt harme over tingenes tilstand prægede den ubemidlede del af befolkningen. Stigende opmærksomhed blev rettet mod begivenhederne i udlandet: bolshevikernes magtovertagelse i Rusland, revolution i Finland, hvor revolutionære »røde hære« og kontrarevolutionære »hvide hære« kæmpede mod hinanden, uroen i Tyskland med oprettelse af arbejder- og soldaterråd.

I København kom det til blodige sammenstød mellem syndikalister og politiet. Syndikalisterne var i opposition til ledelsen af fagbevægelsen. De gik ind for »direkte aktion«, uvarslede strejker, som til sidst skulle gå over i den altomfattende generalstrejke. Denne skulle så være ensbetydende med det kapitalistiske samfunds sammenbrud. Der blev løbet storm på Børsen i København, børsherrerne blev gennembanket, det samme blev demonstranterne af politiet, og de voldsomme scener gentog sig senere på Grønttorvet, hvor Århus-syndikalisten, Johannes Sperling, sprang op på taget af en sporvogn med en rød fane i hånden.

Også i Århus kom det til sammenstød mellem politi og demonstranter – og for så vidt også befolkningen. Det var første gang i byens historie, at det kom til en sådan konfrontation. Søndag den 17. november 1918 holdt den kendte syndikalist,

Thøger Thøgersen, en brandtale på Bispetorvet. Med de mange søndagspromenerende fik han snart talrige tilhørere, men politiet greb ind. Det ville have fat i Thøgersen, fordi han havde unddraget sig afsoningen af en fængselsstraf for militærnægtelse. Man skulle mene, at politiet kunne have ventet, til mødet var forbi, men det var der ikke tale om, og det kom til voldsomme sammenstød mellem politi og demonstranter. Der vankede knippesuppe som aldrig før set i Århus (men nok senere), og det gik i vid udstrækning ud over fredelige borgere, der blot ville nyde den dengang så populære strøgtur en søndag eftermiddag på Strøget.

I Arbejdernes Forsamlingsbygning i Amaliegade holdtes derefter et kæmpeprotestmøde mod politiets »brutale og ansvarsløse overfald på værgeløse kvinder, børn og mænd« og med krav om, at politimester Goll, politiassistent Hauerbach og politifuldmægtig Wright samt de mest aggressive betjente blev fjernet fra deres stillinger. Protesten blev taget op af Fællesbestyrelsen for Arbejdernes Fællesorganisation, som klagede til byrådet, men dette erklærede, at man ikke havde kompetence til at foretage sig noget over for politiet, selv om de almindelige ordenshåndhævere var kommunalt ansatte.

På landsplan tilspidsedes den politiske krise, da kong Christian X i marts 1920 afskedigede ministeriet Zahle. Efter en generalstrejketrussel fra arbejderbevægelsen fandt krisen sin løsning. Men sindene havde været i voldsom bevægelse. Den århusianske historiker, professor Erik Rasmussen, har betegnet den snes måneder, der fulgte efter våbenstilstanden den 11. november 1918, som en af de mest bevægede i Danmarks nyere historie; landet kom en revolutionær tilstand nærmere, end det havde været i 400 år, om end det var en tilstand, der allige-

I 1879 rykkede politiet ind i en del af rådhuset, der var opført i 1857. Bag dette lå oprindelig byens fængsel, men det blev revet ned efter opførelsen af det nye Ting- og arresthus ved Vester allé i 1906. I stedet blev den grå bygning til højre i billedet opført. Den var sammenbygget med rådhuset og gav bl.a. også plads til en del af den kommunale administration. Først i 1941, da det nye rådhus stod færdigt, fik politiet overladt hele bygningskomplekset.

Her ses bygningen omkring 1922 fra Mejlgade ved hjørnet til Rosensgade. Politistationen havde indgang fra Mejlgade. Denne del af bygningen er i dag skjult af politiets garageanlæg. Foruden på politistationen var der også omkring 1920 en politivagt i Ting- og arresthuset samt på Christiansbjerg og i Toldbodgade. Politistyrken bestod da af ca. 78 politibetjente, der kunne suppleres med 20 reservepatruljebetjente til brug ved ekstraordinære lejligheder. Hertil kom naturligvis et mindre antal overordnede politifolk.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

vel ikke lignede de revolutioner, der foregik syd for grænsen.

På denne baggrund lykkedes det for arbejderne at genvinde og endda forbedre reallønnen fra før krigen, og det gamle og stærke krav om en otte timers arbejdsdag blev imødekommet. Herligheden skulle ikke vare længe. »Fredskrisen« med kraftige prisfald satte ind sidst på året i 1920. I løbet af et årstid faldt industriens produktion til næsten samme niveau som før krigen, skønt den i 1920 havde været halvanden gang så stor. I industrikrisens kølvand fulgte en stor arbejdsløshed – helt op til 20 pct., og arbejdsgiverne gik til angreb for at fravriste arbejderne de gevinster, de havde opnået i modpartens svaghedsperiode. Realtime-lønnen var i 1923 ca. 15 pct. lavere end i 1921. Omfattende arbejdskampe, lock-outer og strejker mellem hinanden prægede 20'erne. Fra tid til anden lykkedes

det for lønmodtagerne at opnå reallønsforbedringer, således ved den store konflikt i 1925, men de nærmest følgende års stigning i arbejdsløsheden til 21–22 pct. satte dog den opnåede forbedring i realindkomsten overstyr.

Når jeg tænker tilbage på mine barnedomsår, tegner disse 20'ere sig som en uafbrudt krise, hvor selv en dygtig, faglært arbejder havde det største besvær med at holde en blot nogenlunde levestandard. Min far var hustømrer og var naturligvis indstillet på at gå uden arbejde i nogle vintermåneder på grund af vejrforholdene, men når så hertil føjedes byggekriser og arbejdskampe – og disse sidste udkæmpedes altid i de bedste forårsmåneder – og endelig en lav og særdeles kortvarig arbejdsløshedsunderstøttelse, ja, så skulle der blive lavvande i husholdningen.

Kriserne i perioden fra 1920 til 1930 –

Boligsituationen og den sociale nød var fortvivlende under og lige efter den første verdenskrig. De arbejdsløse i Århus udgav ligefrem en avis under navnet Dyrtiden og under slagordene: Føde, brændsel, husly. Der udkom dog kun få numre fra december 1917 til februar 1918, da bladet ophørte. Billedet viser én af bladets løsninger på bolignøden i byen.

Den store Bolignød i Aarhus.

Ovenstaaende findes en lille Løsning paa det aktuelle Problem.

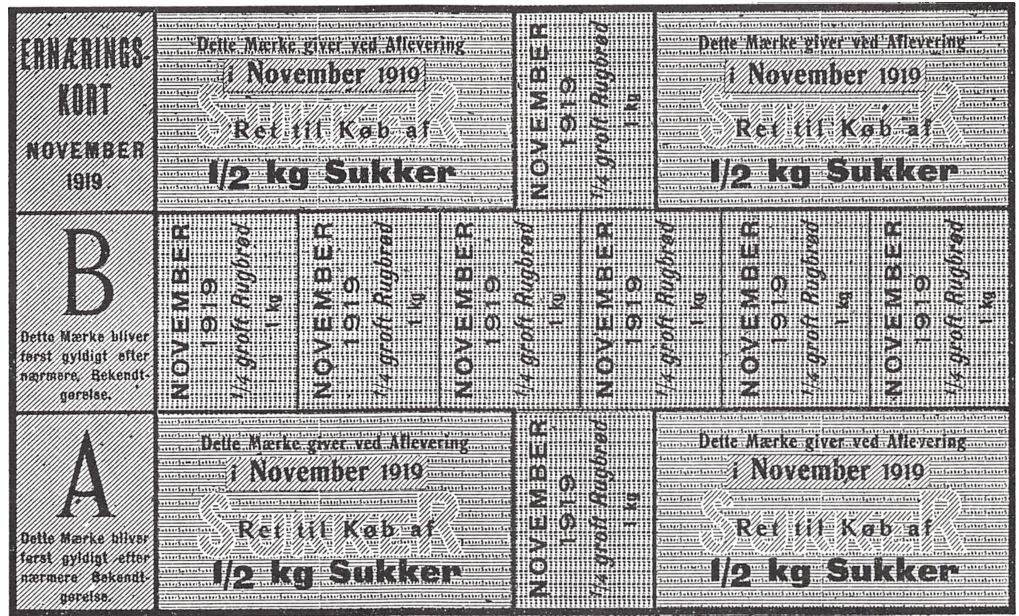
tiåret, der særdeles misvisende er blevet kaldt »de brølende tyvere« – var for ingenting at regne mod virkningerne af den verdenskrise, som for alvor kom til at gøre sig gældende i Danmark fra 1930–31 og varede praktisk taget det nye årti ud. Da arbejdsløsheden kulminerede i 1932 var ledigheden i gennemsnit ca. 32 pct. Inden for byggeindustrien var den endog 43 pct.!

Man kan i dag dårligt forestille sig den nød, som herskede i kriseårenes Århus, men den var virkelig stor. I mange år har vi ikke kendt til, at der har hersket sult blandt vore dårligststillede, men sulten bankede på mange døre i 20'erne og 30'erne. Arbejdsløshedshjælpen var begrænset, den såkaldte hjælpekassehjælp ligeledes. De unge blev spist af med en understøttelse på 5 kr. om ugen. Tiggeriet florerede, og der blev arrangeret of-

fentlige og private bespisninger for de nødlidende. Fra kommunens side blev der gjort en stor indsats for at afbøde krisens virkninger, men det var begrænset, hvad man kunne udrette.

Den radikale regering under Zahle, støttet af Socialdemokratiet, der havde båret den tunge regeringsbyrde under den første verdenskrig, blev efter valgene i 1920 afløst af en Venstreregering under ledelse af Niels Neergaard, støttet af de Konservative. I 1924 dannedes den første socialdemokratiske regering med Thorvald Stauning i spidsen. Jeg husker tydeligt den begejstring, udnævnelsen vakte i mit hjem, et almindeligt arbejderhjem. Man var ganske vist helt på det rene med, at det kunne knibe for regeringen, der var i betydeligt mindretal i Folketinget, at komme igennem med sit regeringsprogram, men følelsen af, at der nu var sat en

Vareknaphed under og efter første verdenskrig førte til rationering af levnedsmidler. Salg af brød, mel, sukker m.m. måtte herefter kun ske mod aflevering af mærker. Til hårdt arbejdende personer kunne der dog udstedes tillægskort.

ny betydningsfuld milepæl i dansk politisk historie var stærk. Det var da også meget begrænset, hvad den første Stauningregering kunne udrette, men den havde i hvert fald vist sig duelig, da den i 1926 afløstes af Venstre-regeringen Madsen-Mygdal. Denne havde en hård nedskæringspolitik på programmet, og den var endog ualmindelig forhadet i arbejderkredse.

I 1929 blev den efterfulgt af regeringskoalitionen mellem Socialdemokratiet og Det radikale Venstre, den såkaldte Stauning-Munch-regering. Den havde flertal i Folketinget, men måtte gennem seks år kæmpe mod Venstres og de Konservatives flertal i Landstinget. Den fik hænderne fulde af kriseproblemer, men ved omfattende forlig med dybtgående indgreb lykkedes det at føre landet gennem krisen, uden at der blev slået alt for dybe skår. Kanslergadeforliget af 1933 er velkendt. Arbejdsgiverne havde krævet en 20 pct.s nedskæring af lønningerne og havde varslet lockout. Regeringen gennemførte

forbud mod arbejdskampe, samtidig med at den fik flertal for et stort kriseforlig. Staunings forelæggelsestale fortæller om situationen:

Der var, sagde han, 200.000 arbejdsløse, dvs. at ca. 1 million mennesker derigennem var uden en sådan købeevne, at de kunne holde nøden fra døren, og krisen havde samtidig ramt 250.000 landbrug i en sådan grad, at endnu en million var uden købeevne, der kunne bidrage til produktions opretholdelse, hvilket igen ramte et halvt hundrede tusinde håndværkere og handlende, foruden at skibs fart og importhandel i vid udstrækning var indskrænket, delvis lammet. Det er på denne baggrund, at samfundet står over for en trussel om fuldstændig standsning af alt det, som endnu går sin gang, en trussel om at drive befolkningen og landet ud i en katastrofe, som aldrig er oplevet her i landet.

Politisk var det en bevæget periode med arbejdsløsheds-demonstrationer, LS-aktioner, politisk vold, skærpede klassemod-sætninger og begyndende nazi-tendenser, men regeringen sad fast, og trods krisen blev der gennemført sociale og an-

dre reformer, der pegede hen mod velfærdssamfundet.

Bogen om krise i Århus bygger hovedsagelig på materiale, hentet fra de fire Århus-aviser Demokraten, Aarhus Stiftstidende, Aarhus Amtstidende og Jyllands-Posten, og på personlige erindringer fra et barndoms- og ungdomsliv i byen. Begivenhederne er oplevet på nærmeste hold, og de er sat i relief af et livs arbejde i den socialdemokratiske dagspresse.

De statistiske oplysninger er almindeligvis hentet fra officielle publikationer: kommunale årsberetninger eller fra den statslige statistik. Væsentlige oplysninger er også hentet fra Erling Olsens bog Danmarks økonomiske historie siden 1750 og fra Svend Åge Hansen: Økonomisk vækst i Danmark II. Også Socialdemokratiets håndbøger om rigsdagsarbejdet har det været naturligt at inddrage.

Alt er samlet i et kalejdoskop, som

gerne skulle give et levende billede af økonomiske, sociale, politiske og menneskelige træk fra en vigtig periode i Århus bys historie. Den var præget af krise, men også af en stærk vilje hos byens råd og befolkning til at udvikle erhvervs- og kulturlivet i Århus og gøre den til en god by at leve i.

En del af bogens billedmateriale skyldes Århustegneren Jens Ravnholm (1880–1957), der fra 1905 tegnede til pressen. Fra 1910 til 1944 var han fast knyttet til Demokraten, hvor han hver søndag bidrog med en stor satirisk tegning foruden talrige mindre, aktuelle tegninger i ugens løb. Det kunne være situationer fra en valgkamp, en teaterpremiere eller en ildebrand. Hans humor var måske noget håndfast, men den var letfattelig, ikke mindst fordi hans portrætter, karikerende eller måske blot karakteriserende, var udført med stor præcision.

Århus og påskekrisen 1920

Ved indgangen til 1920 var der over det ganske land en social og økonomisk og politisk spænding, som man ikke gennem mange årtier havde kendt mage til. Heldigt havde Danmark undgået at blive indviklet i den første verdenskrig; men de dramatiske spændinger: revolutioner, kontrarevolutioner, økonomiske kriser, inflation, krigsspekulation, massearbejdsløshed og massearmod, der fulgte i verdenskrigens kølvand, kunne ikke undgå at få følger i Danmark.

Den arbejdende befolkning var blevet forarmet under krigen, mens andre havde spundet guld. For alle fag af større betydning var der i 1911 afsluttet fem-årige overenskomster, og de overenskomster, der udløb i 1915, blev som regel forlænget uden ændringer, fordi man optimistisk ventede en hurtig krigsafslutning. Først i 1916 og 1917 blev der begyndt på at yde dyrtidstillæg, men de kunne slet ikke holde trit med opgangen i leveomkostningerne. Spændingen mellem fagforeningsfolket og arbejdsgiverne var stor, fordi førstnævnte var bitter over, at arbejdsgiverne havde søgt at bevare overenskomstniveauet fra før krigen, selv om dets forudsætninger var bristet. Fra 100 i juli 1914 steg pristallet til 182 i juli 1918 og 262 i juli 1920, da toppen omtrent blev nået.

I krigens sidste år lykkedes det arbejderne at tiltvinge sig betragtelige lønstigninger, ligesom det gamle krav om otte timers-dagen gennemførtes 1919. Alligevel kunne det ikke opveje de tab, som de

stigende priser og det stagnerende lønniveau havde påført lønmodtagerne i krigens år. Arbejdsløsheden havde imidlertid været faldende frem til 1917 og nåede ned på 5 pct. for 1916, det bedste år for industrien under krigen. Men så satte den tyske ubåds-blokade ind, og den var medvirkende til den stærke stigning i arbejdsløsheden, som fandt sted i de sidste krigsår. I 1918 var ledigheden steget til 18 pct., og den omfattede ved nytårstid 1919 næsten en trediedel af arbejderne, hvad der havde været et hidtil ukendt fænomen. Arbejdsløshed var dengang en endnu tungere byrde end i dag. Der gik en rum tid, inden understøttelsen blev givet, satserne var set med moderne øjne elendige og varigheden meget begrænset.

På den anden side så man grupper i samfundet, som boltrede sig i den vilde efterkrigsspekulation. Spillet gik højt på Børsen. Der sjakredes med alt. Lettjente penge vinkede. Og de blev også hurtigt omsat i luksusgoder og overdådigt leved.

Vrangsiden fremgik ikke alene af fattigdommen, rationeringerne og arbejdsløsheden, men også af bolignøden, der red bl.a. Århus som en mare. Borte var den tid, da mange husejere f.eks. på Trøjborg under byggeboomen i århundredets begyndelse tilbød lejerne at bo gratis i lejlighederne de første måneder, bare de ville flytte ind.

I 1920 var bolignøden i Århus værre end nogensinde. Krigen havde lagt en

Påske faldt tidligt i 1920. Påskedag var allerede den 4. april. Helligdagene er i kalenderen understreget. 20. april og 19. oktober er også understreget, det var de såkaldte flyttedage.

Datoviser for 1920.

(Helligdage og andre Mærkedage er understreget).

	Januar	Februar	Marts	April
Sønd.	4 11 18 25	1 8 15 22 29	7 14 21 28	4 11 18 25
Mand.	5 12 19 26	2 9 16 23	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Tirsd.	6 13 20 27	3 10 17 24	2 9 16 23 30	6 13 20 27
Onsd.	7 14 21 28	4 11 18 25	3 10 17 24 31	7 14 21 28
Torsd.	8 15 22 29	5 12 19 26	4 11 18 25	8 15 22 29
Fred.	9 16 23 30	6 13 20 27	5 12 19 26	9 16 23 30
Lørd.	10 17 24 31	7 14 21 28	6 13 20 27	10 17 24 31

	Maj	Juni	Juli	August
Sønd.	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
Mand.	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
Tirsd.	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24 31
Onsd.	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
Torsd.	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Fred.	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27
Lørd.	8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28

	September	Oktober	November	December
Sønd.	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26
Mand.	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27
Tirsd.	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28
Onsd.	1 5 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29
Torsd.	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30
Fred.	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
Lørd.	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25

(Kalender for 1921 se Afr. II, Side 190).

Fest- og Helligdage 1920.

Nytaar: 1. Januar. *Kristi Himmelfarts Dag:* 13. Maj.
 Fastelavn: 15. og 16. Februar. *Påske:* 23. og 24. Maj.
 Påske: Torsd. 1., Fred. 2., *Grundlovsdag:* 5. Juni.
 Sønd. 4., Mand. 5. April. *Jul:* 24.--26. December.
 Bededag: 80. April. *Flyttedage:* 20. April og 19. Oktober.

dæmper på boligbyggeriet, og tilflytningen til byen havde været stor. Barakker og husvildeboliger var nu stoppet til randen. Familier, der ikke havde »anciennitet« som boligberettigede, var ulykkeligt stillede. De kunne hverken komme i barakker eller andre husvildeboliger, men måtte tage til takke med sure og fugtige baghuse, værkstedsrum, loftskamre, lagerum eller lignende, som aldrig havde været egnede til eller tilladte til beboelse.

I sin årsberetning om boligforholdene i Århus, som offentliggjordes i maj 1920, skrev amtslæge *Johs. Lunddahl*, at »lejligheder« på ét rum – med eller uden køkken – om man kan kalde et ofte trangt og mørkt siderum således, uden gas og vand, undertiden uden kakkellovn, var i uhyggelig tiltagende i byen. Det kunne ofte være vanskeligt, ofte ugørligt, at hjælpe så-

danne familier, der »ved egen skyld« stod uden bolig eller levede under usle boligvilkår. Det sørgelige er, understregede amtslægen, at der på denne måde bydes en betydelig del af befolkningen, som ellers havde betingelser for bedre kår, en ussel proletartilværelse. Det var navnlig unge familier med børn, det gik ud over, sukkede Lunddahl. Han konstaterede, at befolkningen vænnede sig til at bo ringere og mere tætpakket end før boligkrisen. Udviklingen gik baglæns, og det ville sikkert i det lange løb virke såvel sundhedsmæssigt som moralsk nedbrydende.

Amtslæge Lunddahl pegede endvidere på, at overbefolkningen medførte dårlig vedligeholdelse af lejlighederne og misligholdelse i det hele fra lejernes side. Dette i forbindelse med den store utilbøjelighed og mangel på evne hos husejerne til at gøre noget ved deres ejendomme fremmede det stadig stigende forfald. Og:

Hvad der ikke mindst har vanskeliggjort tilsynets virksomhed i det forløbne år, er de ustadige ejendomsforhold, den stadige gåen fra hånd til hånd af ejendomme, så at mange af dem bogstavelig talt hver måned skiftede ejer, og det ved besøgene ikke var muligt at få oplyst, hvem husets ejer for tiden var. Under sådanne forhold bliver selvfølgelig ethvert pålæg ganske virkningsløst. Der synes dog allerede at være ved at foregå en strømkæntning i den rigtige retning, grundet på den mindre lette adgang til at få pengelån, og man må håbe, at denne vending må fortsætte sig, så at husejerne bliver virkelige husejere og ikke blot husspekulanter.

Men hovedproblemet stod tilbage og ifølge amtslægen var det af betydning, at de nystiftede familier og tilflytterne ikke blev stødt ud i en proletartilværelse. Det hele så fortvivlet ud, og på trods af alle foranstaltninger blev situationen stadig forværret.

Amtslæge Johs. Lunddahl, 1859–1943, var dybt bekymret over bolignøden. Han påpegede i sine indberetninger, at det især gik ud over de unge familier med børn, og det kunne på længere sigt få sundhedsmæssige og sociale konsekvenser.

Dyb uenighed om grænsedragningen

På den politiske front steg spændingen for hver dag efter indgangen til 1920. Stærke kræfter både i og uden for Rigsdagen arbejdede ihærdigt for at få fældet den radikale regering under *C. Th. Zahles* ledelse, som havde flertallet i Folketinget takket være det socialdemokratiske støtteparti, mens Venstre og Konservative havde flertallet i Landstinget. Hvad der var oppositionen en torn i øjet, var, at den radikal-socialdemokratiske politik gik ud på gennem restriktioner og reguleringer at sikre den brede befolknings forsyninger og beskæftigelse, mens Venstre og Konservative ønskede, at de frie kræfter skulle få lov at udfolde sig endnu mere, end tilfældet var.

Men allermest stod spørgsmålet om Sønderjyllands genforening med Danmark i forgrunden. Den oprindelige enighed om, at kun den del af Sønderjylland, som var virkelig dansk, skulle tilbage til Danmark, var afløst af dyb uenighed. Stærkt nationalistiske kredse, som havde

et betydeligt kraftcentrum i Århus, virkede for, at grænsen skulle flyttes til Ejderen eller Dannevirke eller dog syd for Flensborg.

Den radikale regering og Socialdemokratiet stod fast på det standpunkt, at kun de områder, hvor der var dansk flertal ved folkeafstemningen, skulle tilbage til Danmark, og man fastholdt også, at der ikke skulle udskrives valg, hvis hovedemne ville blive Flensborgsagen, før en ny valglov, der var under udarbejdelse, var gennemført.

Ved afstemningen den 10. februar 1920 i den såkaldt 1. zone havde et overvældende flertal som ventet stemt for genforening med Danmark. Den 14. marts foregik afstemningen i den sydlige 2. zone. Supernationalistiske kredse havde foregøglet sig selv og andre, at dette område og i hvert fald Flensborg også ville stemme dansk, men i 2. zone viste der sig en knusende tysk overvægt, og i selve Flensborg stemte kun 8944 dansk, mens 27.081 stemte tysk. Alligevel ønskede nationalistiske kredse i Danmark, at Flensborg skulle »hjem«.

På afstemningsdagen var Århus flag-smykket. Af Aarhus Stiftstidendes reportage fremgik det, at alle borde var optaget i byens restauranter. På Hotel Royal serveredes i aftenens løb ikke færre end 400 souperer. På gaderne var der et større folkeliv, og der var valfart til avisernes valgopslag, men her var stemningen sløj hos dem, der havde troet, at successen fra afstemningen i 1. zone ville kunne gen-tage sig i 2. zone.

Resultaterne, der klart viste, at tyskernes unatur-lige og kunstigt kombinerede stemmeovervægt gav sig udslag, der uden nærmere prøvelse og vurdering ikke gav noget opmuntrende billede, forhindrede de begejstrede stemningsudbrud, man så let og gerne ville have ladet sig henrive til, hed det i Stiftstidende.

Det var de store overskrifter, der blev taget i anvendelse i de sidste dage af marts og begyndelsen af april måned 1920. De sammenklippede artikler er hentet fra Aarhus Stiftstidende 28.-31. marts.

Aarhus Stiftstidende.

Den politiske Situation efter Oppositionens Valgkrav

Ministeriet vil ikke udskrive Valg!

Taler af Ministerne Rode og Munch.

Indenrigsminister Rode har i Gæstetale i Kalundborg. Forsvarsminister Munch har talte i Slægt.

De Røde

Arbejdets ledelse vil, som den forhaenderværende Situation.

De 4 Eksterne Ministerer var i København i et stort politisk møde. Der blev taget beslutning om, at man ikke vil gå ind på et valg, som vil føre til en ny Regering.

ret foretaget i Rigsdagen, men det skyldtes ønsket om at give Udtryk for Stemningen overfor Sønderjyllands deterritorer vilde den ikke faa Betydning.

Handlingsorden om Grænser og om andre vigtige spørgsmål.

Andet Lockout-Varsel

De Virksomheder, som Lockouten ikke omfatter.

De virksomheder, som Lockouten ikke omfatter, er: Landbrug, Fiskeindustri, Skovbrug, Håndværk, Kunstindustri, og andre små virksomheder.

Kommer Generalstrejken?

Det hedder sig, at den er vedtaget.

Syndikallerne vil ikke deltage i Generalstrejke.

De 124 begynder på Rigsdagen i et stort Møde af Høvedsmændene i København.

Modstand mod Generalstrejken

De lade den kasserede Arbejderbevægelse i Danmark mod Generalstrejken.

De politiske Demagoger, der har været under Krigen, forlanger at de skal først træde i Kraft Tirsdag den 6. April.

Styrelsen i en

Styrelsen i en af de vigtigste virksomheder i Danmark har besluttet at deltage i Generalstrejken.

Styrelsen har besluttet at deltage i Generalstrejken, og det vil være et stort skridt mod en mere effektiv kamp for Arbejdernes interesser.

Afskediget!

Kongen har afskediget Ministeriet Zahle.

Hans Majestæt Kongen har i Dag afskediget Ministeriet Zahle. Kongen har overdraget N. Neergaard at danne det nye Ministerium.

Den nye Regering udskriver i Dag Valg og opløser Rigsdagen.

Vis Generalstrejken bliver til Virkelighed, maa Samfundet med Fasthed tage Kampen op.

En Udtalelse af den nye Regering.

Den nye Regering har fundet Sted og Rigsdagen paany er traadt i Gang, anser Ministeriet sig Nærvær for endt.

Den nye Regering har fundet Sted og Rigsdagen paany er traadt i Gang, anser Ministeriet sig Nærvær for endt.

Generalstrejken skal proklameres i Dag.

Det berøgt Møde i Fællesparken. — Stemmning ventet, at Politistyrken vil deltage i Generalstrejken.

Den nye Regering har fundet Sted og Rigsdagen paany er traadt i Gang, anser Ministeriet sig Nærvær for endt.

Alligevel fastslog avisen samme dag i sin ledende artikel, at »Flensborg skal hjem«. Den såkaldte Flensborg-bevægelse havde et af sine kraftcentre i Århus, hvor de to

konservative aviser Aarhus Stiftstidende og Jyllands-Posten førte an i en fanatisk kampagne mod regeringen og dens støt-parti.

Stiftstidende havde flere gange appelleret til kongen om at skaffe sig af med ministeriet Zahle, som bladet mente stod i vejen for den rette grænsedragning mod syd. Under den politiske krise i marts 1919 havde kong Christian X erklæret: Som et resultat af mine overvejelser meddeler jeg, at jeg ikke udnævner et ministerium, der ikke er i overensstemmelse med Folketingets flertal.

Det var en tilkendegivelse af, at kongemagten principielt anerkendte folketingsparlamentarismen, men Aarhus Stiftstidende var utålmodig, og den 10. marts 1920 lød overskriften på den ledende artikel: Nu venter vi på kongen. Her spurgtes der: Hvordan slipper vi af med regeringen? Gang på gang er der blevet stillet i udsigt, at nu skulle ministeriet styrtes på det nationale spørgsmål. Men det bliver stadig ved ordene og løfterne. Der sker intet, konstaterede bladet, og derpå opfordrede det med følgende ord kongen til at lave statskup:

Under disse omstændigheder vender folket sine øjne mod kongen. Vort parlamentariske system tillægger vel ikke kongen ret til at gribe direkte ind i statsstyrelsen, men nu er forholdene ikke mere almindelige. Nu står landets skæbne på spil, og under disse omstændigheder må hensynet til et politisk system vige for nationens velfærd. Det er sket før.(!)

Det var ganske åbenlyst, at alt hvad der var af reaktion i landet rustede sig til et åbent opgør med regeringen Zahle, Det radikale Venstre og Socialdemokratiet, som ikke var parate til at gå nationalisternes ærinde om revanche for 1864, og som havde ansvaret for krigstidens restriktionspolitik. Ganske vist havde oppositionen i 1919 tiltvunget sig en gennemhulning af restriktionerne, hvilket gav friere slag for den privatkapitalistiske spekulation. Indførslen steg uhæmmet til himmelhøje priser, men da eksporten ikke

steg samtidig, indtrådte der en økonomisk skævhed, som skulle blive skæbnesvanger for mange virksomheder og beskæftigelsen. I løbet af 1920 gik den danske krone, der det meste af krigstiden havde været over pari, helt ned til 51 efter at have været på 75 i 1919.

Regeringskrise og storlockout

Dansk Arbejdsgiverforening havde afvist fagforeningernes lønkrav og havde dekretet en lockout, der skulle omfatte halvandet hundredetusinde arbejdere og skulle træde i kraft den 9. april 1920, men inden det kom hertil, var der hændt noget særdeles dramatisk: Kongen »afskedige« mandag den 29. marts ministeriet Zahle, uden at det havde fået et mistillidsvotum i Folketinget. Det var blevet sendt hjem på påskeferie, så det ikke umiddelbart kunne efterprøves, om regeringen havde et flertal bag sig. Alt tydede dog på, at dette stadig var tilfældet, men ikke desto mindre fastholdt kongen, at når Zahle ikke ville udskrive valg, ville han meddele ministeriet dets afsked. Dette skete altså en halv snes dage, før storlockouten skulle træde i kraft.

Meddelelsen om, hvad der var sket på Amalienborg, var i løbet af mindre end et par timer ude blandt Københavns befolkning. Social-Demokraten meddelte i en ekstraudgave: Kongen begår statskup. Harmen og forbitrelsen over kongens handle måde var stor i arbejderbefolkningen og de kredse, der sympatiserede med regeringen, og inden længe havde fagbevægelsen proklameret, at der blev generalstrejke, hvis ikke en række krav blev imødekommet, bl.a. om Rigsdagens indkaldelse.

Den århusianske presse delte sig op efter de traditionelle linjer. Aarhus Stiftstidende, der gang på gang havde opfor-

dret kongen til at gribe ind for at redde landet, skrev i den ledende artikel:

Denne handling, der er en naturlig konsekvens af hele den foreliggende politiske situation, vil overalt i landet blive hilst med bifald, og folkets flertal vil fylke sig om landets konge og takke ham, fordi han ved sin djærve handling har sat punktum for ministeriet Zahles skændselsregimente og lagt landets og Flensborgs skæbne i folkets egen hånd . . . Mon nu også ministeriet Zahles jøder og bourgeoisiherrer er de danske arbejdere så kære, at de vil påtage sig det store ansvar, en generalstrejke vil medføre for dens udøvere. Vi tvivler.

Jylland-Posten kaldte det, der var sket, befrielsen og satte sin lid til, at det alligevel skulle lykkes at få Flensborg med til Danmark. Det skete i følgende vendinger:

Ministeriet Zahle er forsvundet. Det vil blive følt som en befrielse af alle nationaltfølende og tænkende kredse . . . Der er derved – i allersidste øjeblik, men forhåbentlig ikke for sent – åbnet mulighed for en sådan ordning af genforeningen, at det danske kongerigske flertal kan vedblive at se vore sydlige landsmænd lige i øjnene uden at rødme.

Demokraten derimod skrev i sin ledende artikel den 30. marts, at man i forvejen vidste, at der herhjemme havde dannet sig en militaristisk og chauvinistisk kamarilla, som efter bedste Kapp'ske mønster fra Tyskland ønskede at føre reaktionen frem til sejr:

Det, der er sket i går, er kort sagt det, at kongen har sluttet sig til denne bevægelse, ja, endog har stillet sig i spidsen for den. Det er et statskup, der er foregået i vort land, hvorved kongen har taget parti for reaktionen og *mod* hele den demokratiske del af det danske folk. Kongens optræden betyder en tilbagevenden fra parlamentarismen, der lægger magten i det af folket valgte tings hænder, til absolutismen eller det personlige kongedømme.

Demokratens kommentar slutter:

Det danske folk skal ikke regeres af en enevældig

konge. Den kamp, der i går er rejst ved kong Christian den 10.s statskup, vil ikke slutte, før folket har sejret. Krigen er erklæret, og det er folkets dyreste øje – dets frihed – kampen gælder.

Kommunikationslinjerne ud til befolkningen var ikke særlig effektivt udbygget dengang. Radioen var endnu ikke etableret, og telefonen var forbeholdt de færreste. Man havde kun aviserne at holde sig til, og ville man ikke afvente deres udkomst for at få fat i nyhederne, ja, så måtte man bevæge sig til Kannikegade, Frederiksgade, Østergade, Ryesgade eller Rosensgade, hvor nu byens forskellige aviser havde tilholdssted. Her hængte man håndskrevne telegrammer ud i vinduerne, efterhånden som nyhederne indløb. Rygterne svirrede i Århus i de bevægede dage. Folk samledes i diskuterende klynger på gadehjørnerne og foran telegramvinduerne. Bladredaktionerne blev bestormet med telefoniske forespørgsler.

Generalstrejken var proklameret til iværksættelse 3. påskedag, tirsdag den 6. april, men allerede onsdag den 31. marts skrev Demokraten, at generalstrejken nu var en kendsgerning.

Vi har alt at vinde og intet at tabe, hed det i bladets ledende artikel. Det gælder vort hjem og arne. I 1877 stod vort parti uden magtmidler, da slog modstanderne os til jorden ved at forjage Socialdemokratiets ledende mænd. Nu er vi landets største parti, og nu er det os, der skriver landets ny forfatning, og efter den bliver der ingen plads for kongen eller storkapitalistiske og storagrariske samfundsvampyrer. Folket skal nu være herre i sit eget hus. Dette er løsenet. Under dette feltråb går vi ud i en kamp, vi ikke selv har søgt at fremkalde, men som af samvittighedsløse og uansvarlige eventyrere er os påtvunget, og under dette vil og skal vi sejre.

Det forlød, at en venstresocialist, der var kommet til Århus med »københavnerdamperen« om morgenen, var blevet anholdt under en uddeling af røde plakater,

Inspektionsbetjent Mads Søndergård ses her foran sin bopæl, Skt. Pauls Kirkeplads 6, omkring 1905.

Søndergård bærer endnu politiets gamle filthjelm, der var forsynet med nummer. Her nummer 44.

Mads Søndergård var født i 1871 og kom til politiet i Århus i november 1900. 19 år senere kom udnævnelsen til inspektionsbetjent. Siden blev han suspenderet af politimester Kiørboe, fordi han efter hans mening ikke havde været tilstrækkelig ivrig efter at beskytte Samfundshjælperne. Der blev ført mange vidner, men endelig i marts 1921 meddelte justitsministeriet, at der ikke var grundlag for at afskedige Søndergård.

Foto hos Århus Politi.

der krævede afskaffelse af kongedømmet og indførelse af en socialistisk republik. Det blev dog demeteret fra politiets side, men ordensmagten var forberedt på alvorlig uro, og våbenhandlerne i byen fik besked om, at de ikke måtte have våben udstillet i deres forretninger fra kl. 6 aften til kl. 9 morgen – for ikke at virke alt for fristende.

Det store spørgsmål – både i København og landets øvrige købstæder – var, hvordan politiet ville forholde sig under generalstrejken. De københavnske betjentes holdning var, at de ville følge De samvirkende Fagforbunds anvisninger og ikke justitsministerens, og Århus Politiforenings formand, inspektionsbetjent *M. Søndergaard*, udtalte, at hans medlemmer ville forholde sig strengt neutrale indtil

tirsdag (den dag, generalstrejken skulle iværksættes), men man var rede til eventuelt at gå med i generalstrejken. Ifølge den af De samvirkende Fagforbund udarbejdede fortegnelse over friholdelser fra strejke var imidlertid også politiet.

Stemningen i befolkningen var på kogepunktet i byerne, og det gav sig stærke udslag i dagspressen. Aarhus Stiftstidende malede den røde fare på væggen og skrev, at socialismens førere skulle vide, at det danske borgerskab ikke frivilligt ville give afkald på friheden. »Befolkningen bør vide, at giver den denne gang efter, så er sluserne åbne for den røde flod, som efterhånden vil rive alt med sig«, hed det.

Hvad der ifølge bladet skulle til, var, at regeringen støttet af borgerskabet i hver by organiserer den frivillige hjælpetjeneste:

Som i England og Frankrig må alle last- og personautomobiler sørge for byernes forsyning med levnedsmidler. Unge piger og husmødre må hjælpe med til bagning, og frivillige af alle samfundsklasser bør sørge for, at gas-, vand- og elektricitetsværker holdes i gang. Men fremfor alt bør alle bevare roen og fastheden. Enhver dansk mand bør vise, at han er et mandfolk, der ikke vil lade et mindretal kujonere og tyrannisere det danske folk.

Den 3. april skrev Stiftstidende:

Generalstrejken er oprør. Brud på lov og ret, på overenskomster og indgåede forpligtelser. Selvfølgelig er generalstrejke altid er voldtægt mod samfundet, kan der dog være forskel på dens ondartethed. Den generalstrejke, som d'hr. Borgbjerg og Stauning nu har etableret, er af den beskaffenhed, at den savner ethvert undskyldende moment. Den er undfanget i onskabsfuld desperation og magtbrynde og for at støtte Zahles jøde-regering i deres modstand mod at yde de danske sønderjyder retfærdighed.

I generalstrejkens tegn

Generalstrejken var over byen. Skærtorsdag og langfredag oprandt. De var lige så stiltfærdige, som de plejede at være. Skærtorsdag kom københavnerdamperen imidlertid ikke til Århus. Sømændene havde allerede nedlagt arbejdet, og de århusianske bagersvende havde også taget forskud på generalstrejken og havde nedlagt arbejdet om onsdagen.

Påskelørdag den 3. april var der flere fag, som nedlagde arbejdet. Befolkningen var på det rene med, at generalstrejken ville blive effektiv, og hele lørdagen blev der løbet storm mod byens bagere og kolonialhandlere. Folk ville have noget at stå imod med, når generalstrejken satte

alt i stå, og der blev hamstret store mængder af kolonialvarer, øl, konserver o.l. Bagerforretningerne kunne ikke på langt nær tilfredsstille efterspørgslen efter brød, og det varede ikke længe, før disse butikker stod gabende tomme. Demokraten meddelte dog beroligende, at Arbejdernes Produktionsforening antagelig ville kunne forsyne arbejderne med det nødvendige brød.

Bagermestrenes Rugbrødsfabrik lå stille om lørdagen, der jo dengang var ganske normal arbejdsdag, og det samme gjaldt store virksomheder som Århus Oliemølle, Frichs Fabrikker, Sabroes fabrik m.m.fl.

Første påskedag, den 4. april, stilede århusianerne mod Vennelyst for at høre nyt og drøftle den politiske situation.

Foto i Erhvervsarkivet.

Derimod var barbersvendene i livlig aktivitet hele lørdagen. Skærtorsdags og langfredags skægstubbe skulle jo rages af, men når sædvanlig lukketid for barbersalonerne indtrådte kl. 10 lørdag aften, ville barbersvendene tage sig en påskeferie. De strejkede, skønt der var sædvane for, at barberstuerne også var åbne om formiddagen på helligdage.

Selv om der først var fyraften sent om eftermiddagen, standsede arbejderne på statsbanernes centralværksteder arbejdet allerede kl. 12.30. Ude på pladsen stillede man op i procession og drog syngende socialistmarchen op til Skt. Pauls Plads. Her holdt maler *H. P. Henriksen* og smed *H. P. Christensen* – den senere borgmester – et par korte taler, og til slut blev der udbragt et leve for et »lykkeligt udfald af generalstrejken«. Under demonstrationen blev kravet om republik rejst under stor jubel og tilslutning.

På det indre organisationsplan var der stor aktivitet langfredag. Arbejdernes

Fællesbestyrelse – ledelsen af Arbejdernes Fællesorganisation – holdt møde for at tilrettelægge enkelthederne ved den lokale generalstrejke, undtagelserne herfra osv. Formanden, typograf *Marthin Pedersen*, redegjorde for situationen, og der vedtoges en resolution, der lå på linje med De samvirkende Fagforbunds, DsF's krav, d.v.s. fremtvingelse af Rigsdagens indkaldelse, tilvejebringelse af en ny valglov og derefter valg på et ærligt grundlag. Den faglige konfliktsituation krævedes løst, lockout-varslerne annulleret, gennemførelse af DsF's krav, derunder iværksættelse af forhandlinger mellem organisationerne, sikring af dyrtidstillæg i august og optagelse af forhandlinger om arbejdernes deltagelse i bedriftsledelsen. Endelig vedtoges det at kalde de århusianske arbejdere til et stort møde i Vennelyst-anlægget søndag den 4. april, altså 1. påskedag.

Århusianske socialdemokratiske politikere havde allerede været i ilden i hoved-

Mødet i Vennelyst endte med, at deltagerne midt i kirketiden gik i demonstration gennem gaderne for at protestere mod begunstningerne i København. Demonstrationstoget passerer her osthandler Andersens og vådbehandler Troelstrups forretninger i Nørregade.

Foto i Erhvervsarkivet.

staden. På et demonstrationsmøde i Fælledparken i København, som havde samlet op imod 100.000 deltagere, talte bl.a. den bekendte redaktør fra Århus, landstingsmand *Harald Jensen*. Han sagde bl.a.: Var jeg blevet kaldt til kongen for at give ham gode råd, ville jeg have sagt: Deres Majestæt, De er i færd med at træde i spinaten.

Den socialdemokratiske folketingsmand fra Århus nordre, lærer *A. Stilling*, var skarp i sit ordvalg og sagde: Kongen har sat sig i en hvepsere af annektonister, udbyttere og chauvinister, men bag ved står den sorte mand fra Hee (J. C. Christensen). Kongen har brudt forfatningen. Vi må derfor kræve: Bort med kongedømmet! Frem med republikken og væk med Landstinget.

I de århusianske aviser rasede de skrevne dueller med stigende kraft. Der blev ikke sparet på krudtet. Lørdag den 3. april skrev Aarhus Stiftstidende i et op-råb til sine læsere:

Isoler alle de strejkende. Vis dem i gerning, at de er forbrydere mod den givne og lovlige samfundsorden, og behandl dem derefter. Afbryd al forbindelse med dem. Nægt dem al hjælp, som de nægter jer al hjælp. Luk eders dør for dem. Og frem for alt – tag i videste udstrækning det arbejde op, som de strejkende har forladt.

Demokraten drog den slutning, at en mere utilsløret opfordring til borgerkrig mindedes man ikke at have set og skrev bl.a.:

For det hellige blad på Kannikegade er arbejderne en flok forbrydere, som hele det øvrige samfund bør sky som pesten.

»Stiftens«s skamløse og sjofle angreb på den danske arbejderstand skal ikke blive glemmt. For det hellige blad på Kannikegade er arbejderne, der skaber værdierne, forbrydere, og vare- og brødfordyrerne samfundets bærende kræfter.

Imens var der foregået intense forhandlinger i København for at få afviklet det

store kaos, som kong Christian X havde lagt op til med ministeriet Zahles afskedigelse og majestætens egenhændige udnævnelse af ministeriet Liebe, og som meget let kunne have udviklet sig til en regulær borgerkrig.

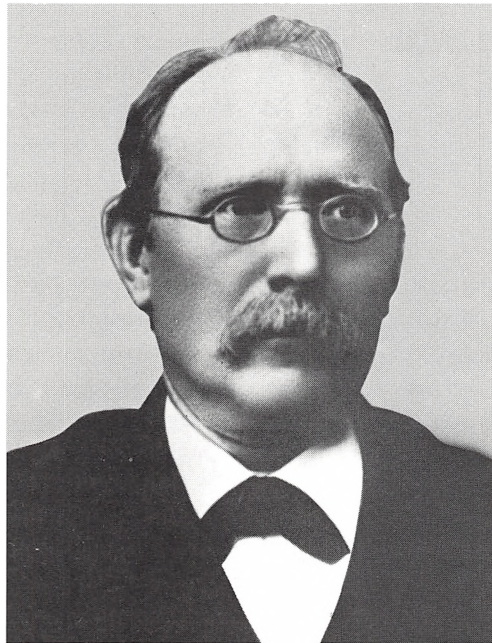
Københavns borgerrepræsentation og magistrat havde været hos kongen for at få ham til at afskedige ministeriet Liebe. Kongen var begyndt at vakle under indtrykket både af generalstrejke-truslerne, betænkelighederne langt ind i borgerskabets rækker og den kæmpemæssige folkedemonstration på Slotspladsen, hvor der ustandseligt råbtes på »republik«. Samme aften den 3. april indkaldte kongen parti-formændene til forhandlinger på Christiansborg, og de endte med, at kongen kl. 5 næste dags morgen afskedigede kupministeriet Liebe med dets Flensborg-mænd og udnævnte et af partierne godkendt forretningsministerium under ledelse af overformynder M. P. Friis. Dets eneste opgave var at få vedtaget en retfærdig valglov og derefter udskrive valg.

Største forsamling af århusianere nogensinde

Disse nyheder var endnu ikke nået frem til Århus påskesøndag om morgenen. Arbejderbevægelsens organisationer havde kaldt til møde og demonstration i Venne-lyst-anlægget, og da tidspunktet for mødet nærmede sig kl. 10 formiddag, bevægede store menneskemængder sig fra alle bydele i retning af mødestedet. Aldrig tidligere havde man i Århus set så mange mennesker samlet som netop ved dette protestmøde mod kupministeriet. Solen smilede fra en høj aprilhimmel, og man oplevede den smukkeste tidlige forårsdag, man havde haft i dette år.

Så stor var forsamlingen, at der måtte tales fra flere talerstole. Det var før højttal-

Det århusianske Socialdemokratis førstemand gennem mange år, Demokratis grundlægger, redaktør og landstingsmand, Harald Jensen, 1851–1925, ville have sagt til kong Christian: Deres Majestæt. De er i færd med at træde i spinaten ---

lernes tid. Den ene talerstol stod foran friluftsscenen, og den anden var interimistisk opstillet bag pavillonen. Talerne var hentet fra alle grene af arbejderbevægelsen. Ved mødets begyndelse indløb telegrammet om statskupministeriets fald. Det blev hilst med endeløs jubel, men der blev givet udtryk for, at kampen skulle fortsætte, til alle krav var opfyldt. Folketingsmand *A. Stilling* udbragte et leve for, at denne kamp, der var rejst for at gøre Danmark til en republik, for kongedømmets og Landstingets afskaffelse, måtte blive ført til sejr, når tiden var inde.

Der blev endvidere talt af murer *Poulsen* og maler *Thomas Christensen*. Han var venstresocialist, og det hed i Demokratens referat, at han »præciserede de krav, som den særlige retning, han repræsenterer, har fremsat«. (Thomas Christensen blev senere medlem af det kommunistiske parti og repræsenterede DKP i byrådet fra 1937). Videre blev der fra denne talerstol talt af byrådsmedlem, smed *H. P. Christen-*

sen og kontorassistent *A. D. Henriksen*, den senere bekendte arbejderdigter.

Fra talerstolen ved friluftsteatret talte maskinarbejder *Leonhard Hansen* og landstingsmand, redaktør *Harald Jensen*, populært kaldet Kong Harald. Denne formandede forsamlingen: »Hold krudtet tørt og fingeren på aftrækkeren!« Yderligere talte folketingsmand og redaktør *M. Simonsen*, og som repræsentant for det venstresocialistiske parti, skomager *Brønnum*, som repræsentant for den såkaldte fagopposition, snedker *Willumsen* og endelig forretningsfører for havnearbejderne *Vald. Petersen*.

Der sluttedes af med en kæmpeprocession fra Vennelyst gennem byen til Skt. Pauls kirke, hvor formanden for Arbejdernes Fællesorganisation, *Marthin Pedersen*, sluttede af. Sporvognsdriften i byen var afbrudt en time på grund af demonstrationen, men denne forløb i ro og orden. Dog fandt de borgerlige aviser anledning til at kritisere, at der havde været orkestermusik under processionen i kirketiden.

Påskedag kl. 16.30 kaldte kong Christian Dansk Arbejdsgiverforenings formand, *H. Langkjær*, til sig og pålagde ham at bidrage til konflikten's løsning, og ud på natten mellem den 4. og 5. april blev et af forligsmanden stillet mæglingforslag tiltrådt af begge parter. Det var ensbetydende med en total kapitulation over for arbejderne's krav.

I sin kommentar til påskekrisens afvikling skriver *Demokraten*:

Folket har sejret, og det er ikke en halv sejr, frembåret ved kompromisser, som vort lands politiske historie har været så rig på. Nej, det er en fuld og hel sejr. Vore modstandere har måttet opfylde *alle* vore krav. Den faglige konflikt er løst i overensstemmelse med DsFs forlangende, statskupmændene er fjernet og erstattet med et ministerium, der har folkeflertallets tillid. Der bliver udstedt amnesti for politiske forbrydere.

... Kongens person vil glide i baggrunden.

Han har forsøgt sig i en rolle, som han næppe oftere ønsker at agere i. Men tilliden til kongedømmet er røkket ved det, der er sket i disse dage, og den tid er næppe fjern, da kongen enten frivilligt eller nødtvungent går sin vej og viger pladsen for en mand, der ikke i kraft af en latterlig arvefølge, men ved folkets tillid løftes op i landets højeste embede.

Aldrig havde Århus i sin lange historie oplevet en så bevæget påske, og det varede da også nogle dage, før tingene faldt i lave. Tirsdag den 6. april holdt de forskellige faglige organisationer møder. Smedene vedtog først at gå i gang med arbejdet onsdag. Om eftermiddagen samledes smedene i Amaliegade ved Arbejdernes Forsamlingsbygning og marche-

rede med musik og faner til Varna for at fejre det sejrige udfald af kampen. De fleste af de forskellige fags medlemmer genoptog arbejdet om onsdagen, mens enkelte fagforeninger, der var domineret af syndikalister, var noget længere om at komme op af starthullerne.

Sindene skulle ikke umiddelbart falde til ro ovenpå påskens dramatik. Forretningsministeriet Friis' første opgave var at få gennemført en ny valglov, som partierne i forvejen i det store og hele havde været enige om med undtagelse af et tøvende Venstre, der vidste, at den gamle valglov favoriserede dette parti. Den nye valglov skulle derimod give et konsekvent forholdstalsvalg.

Bitter valgkamp

Valget blev udskrevet til den 26. april. Valgkampen var uhyre bitter, ikke alene på grund af de politiske rystelser, landet havde været ude for ved kongens forsøg på at bryde parlamentarismen, storlock-out- og generalstrejketruslerne, men også på grund af den i visse kredse oppiskede nationalistiske stemning vedrørende det sønderjyske spørgsmål.

Aarhus Stiftstidende, en af bannerførerne for annektionisterne, stillede nu krav om Flensborgs indlemmelse i Danmark og om internationalisering af 2. zone i Slesvig med henblik på en fornyet folkeafstemning. Det bliver et nationalt valg, skrev avisen. Vi går til valg – ikke på indrepolitiske spørgsmål og endnu mindre på spørgsmålet republik eller kongedømme, men alene på spørgsmålet: skal danskerne i 2. zone hjem, eller skal de prisgives prøjsernes fortsatte voldsregimente.

Der blev ikke sparet på overdrivelser i agitationen. Under overskriften: »Det gælder livet« skrev Stiftstidende den 16. april:

Det gælder livet for de danske i Sønderjyllands 2. zone og Flensborg. Bliver 2. zone overleveret til Tyskland, betyder det, at 20.000 bliver stødt ud i fortabelsen, prisgivet en fremtid værre end døden.

...
Og valget gælder livet for os selv. Thi det andet store spørgsmål, som skal afgøres ved dette valg, er dette: skal det danske folk bevare sin frihed, eller skal vi se den knægtet og bundet af et mindretal, der ved generalstrejkens vold og oprør indfører den røde terror.

Valgkampen var kort, men heftig. Socialdemokratiet havde følgende folketingskandidater: lærer *A. Stilling*, Nordre kreds, lærer *P. Kammersgaard*, Søndre kreds, redaktør *M. Simonsen*, Midtkredsen, skrædder *Johs. Pedersen*, Skjoldelevkredsen, og redaktør *Hans Rasmussen*, Odderkredsen.

På et møde den 15. april opstillede den konservative vælgerforening i Århus sine kandidater: Købmand *Michael Johansen*, Nordre kreds, lærerinde frk. *Karen Ankersted*, Søndre kreds, og greve *Bent Holstein*, Midtkredsen.

Venstre opstillede Odderkredsens hidtilværende folketingsmand læge *Hegelund-Lange* som nr. 1 og dyrlæge *Hedelund* som nr. 2 i alle Århus amts valgkredse.

Erhvervspartiet, der var oprettet i 1917 af handlende og håndværkere som følge af utilfredshed med de konservative, havde optillet malermester *C. Chr. Nielsen* og Det radikale Venstre redaktør *Larsen-Ledet* som sin kandidat.

Greve Bent Holstein var ny på den politiske scene i Århus. Ganske vist havde man i den konservative inderkreds været lidt betænkelig ved hans kandidatur, eftersom man mente, at hans grevetitel ville virke afskrækkende, men på den anden side var han kendt som en glødende nationalist, som havde virket for, at Danmarks sydlige grænse kom til at ligge ved Ejderen. I 1919 var grev Holstein sammen med en i offentligheden ukendt læge *Ionas Collin* rejst til Paris for over for ententens statsmænd at modvirke regeringens Sles-

Den norske karikaturtegner Ragnvald Blix, 1882–1958, redigerede 1919–21 det nordiske vittighedsblad »Exlex«. Med sine tegninger kommenterede han med stærk ironi tidens politiske begivenheder i et tæt spil mellem tegning og tekst. Tegningen har Blix kaldt 'Sårede fra den slesvigske valgkampagne'. Og billedteksten lyder:
 – Blod?
 – Nej. – Spyt!
 Exlex 1920.

vig-politik og få indføjet bestemmelser om en folkeafstemning i den ellers rent tyske 3. zone i Slesvig. Senere opererede han i Flensborg og Angel under pseudonymet Obergerichtsanwalt Holst.

Disse omstændigheder blev naturligvis trukket stærkt ind i valgkampen. Greve Bent Holstein havde sin debut som folketingskandidat ved et vælgermøde i Viby forsamlingshus den 16. april. Der var stuvende fuldt hus, og det gik hårdt til. Mødet var først færdigt over midnat. Det var tydeligt, at greve Holstein ikke var vant til hverken talerstol eller vælgermødetaktik. Hans første indlæg varede kun tre minutter og koncentrerede sig om det sønderjyske spørgsmål. Der blev råbt landsforræ-

der efter ham, og han blev beskyldt for at have søgt selskab med forvalter Clausen i Bov, der efter sigende havde været en af danskhedens værste forfølgere, og som under krigen spionerede for tyskerne i Esbjerg og fandtes på det danske statspolitiske sorte liste! Holstein forsvarede sig med, at Clausen havde skiftet sind og gjort danskerne store tjenester.

Larsen-Ledet skriver i sine erindringer, at det syntes greven umuligt at holde en tanke fast i mere end halvandet minut. Mens de andre kandidater sloges af livets lyst for deres ideer, sad greven harmdirrende og tænderklaprende på platformen, nægtet talens gave! Men det skulle blive anderledes. I løbet af ganske kort tid ud-

viklede grev Holstein sig til at være en særdeles dygtig taler. En overlegen og selvsikker taler, skarp som en ragekniv. Et mirakel var fuldbyrdet!

Larsen-Ledet ville nogle år efter af greven have at vide, hvorledes han fra en tilsyneladende umulius kunne udvikle sig til en så blændende taler, men det følte greven ikke trang til at fortælle.

Stort ballademøde i Østergades Forsamlingsbygning

Det helt store vælgermøde holdtes i Østergades Forsamlingsbygning, hvor Det radikale Venstre var indbyder. Her var fhv. indenrigsminister *Ove Rode*, der havde spillet en væsentlig rolle i Zahle-regeringen, hovedtaleren. Så stor interesse var der for mødet, at flere hundrede måtte gå forgæves. Det blev et ballademøde af de helt slemme.

I den store forsamling herskede der en glimrende valgstemning, noterede Demokraten. Vel forsøgte nogle af rektor *Larsens* elever fra Marselisborg Gymnasium, anført af bibliotekar, dr. phil. *Viggo J. von Holstein Rathlou* at terrorisere mødet ved under *Ove Rodes* indledningsforedrag at arrangere en pibekonzert. Dirigenten, formanden for den radikale vælgerforening, postekspedient *J. B. Nikolajsen*, havde det største besvær med at holde de konservative spektakelmagere i ro, men efterhånden som forhandlingerne skred frem, og chauvinistkliken mærkede, hvor stærk en demokratisk vind, der blæste, holdt den sig mere i skindet.

Det berygtede annektonistiske firkløver i Århus, rektor *J. K. Larsen*, dr. phil. *Viggo J. von Holstein Rathlou*, kunsthandler *Jørgen Jensen* og cand. pharm. *Ballestiner*, der så godt som uantastede har fået lov at dominere på de lukkede sønderjyske møder i Århus, var troppet op for at slå politisk mønt af deres rumlerier. Men den be-

komst, de fik i debatten, tog ganske pipet fra de kæphøje herrer, hed det i bladets referat.

Ove Rode sagde, at han nok vidste, at når han kom til Århus, ville han møde de danske annektonisters generaler, men efter at han havde hørt dem, kunne han kun sukke: Herregud, er det det hele! Han understregede i sin tale, at han havde gjort sin bedstefader, den national-liberale politiker *Orla Lehmanns* politiske testamente til sit, at kun den nationale grænse kan bevare Danmark i fremtiden.

Den radikale kandidat *Larsen-Ledet* beklagede, at han ikke havde set noget til *Venstres* kandidater. Dette parti har opstillet både en menneske- og en dyredoktor, hvilket tyder på, at der må være megen sygdom i dette parti, sagde han under stormende munterhed.

Larsen-Ledet var altid et trækplaster ved vælgermøderne. Mødedeltagerne vidste, at han ud over at være saglig også kunne lave et fyrværkeri af morsomheder. En spændt forventning bredte sig på tilhørerpladserne, når *Larsen-Ledet* sindigt bevægede sig op mod talerstolen.

Larsen-Ledet skulle imidlertid snart møde *Hegelund-Lange* ved vælgermøderne. Om *Hegelund-Lange* fortæller *Larsen-Ledet*, at han var en kundskabsrig mand og en glimrende debattør, ubarmhjertig og hensynsløs. Den, han kunne tumle, vendte han enden i vejret på, og han slap ham ikke, før han var bevidstløs, skriver L.-L. i sine erindringer og fortsætter:

Vi startede med en spøg. Det må være en svær sygdom – sagde jeg – der har grebet *Venstre*, siden man møder med en dyrdoktor i *Skjoldedelev* og en menneskedoktor i *Århus søndre*.

– Ja, det kan siges, svarede *Hegelund-Lange*, da jublen havde lagt sig. Men skulle det ske, at min ærede modkandidat blev syg – hvad Gud forbyde – så skal han ikke søge min, men dyrdok-

Bibliotekar ved Statsbiblioteket, dr. phil. Viggo J. von Holstein Rathlou, 1885-1965, repræsenterede det yderste højre i århusiansk konservatisme. Her ses han i Jens Ravnholms streg med tropel-hjelm på sin høje cykel på vej til skydeøvelse med Akademisk Skyttekorps.

Holger Danskes Aand, von Holstein Rathlou.

tores assistance, for der skal en sand hestekur til at kurere min ærede modkandidat.

– Jeg kan betro min højtagtede kontrapart, svarede jeg, da latteren tillod mig at komme til orde, at skulle jeg blive syg, hvad jeg ikke håber, så vil jeg ikke søge hverken hans eller dyrdoktorens hjælp. Jeg vil foretrække en klog mand eller en klog kone. Og en sådan findes ikke i Venstre. De kloge er forlængst gået andetsteds hen.

Ved det særlige møde for kvindelige vælgere, der blev holdt i anledning af valget, var Larsen-Ledet også i hopla. Latteren kulminerede, da han sluttede sin tale med en appel til kvinderne om at give ham deres stemme. Ikke fordi han af udseende var den grimme af kandidaterne, men fordi han efter egen mening havde det kønneste program!

I en tid, hvor radio og fjernsyn endnu ikke havde holdt sit indtog, var vælgermø-

derne – foruden at de kunne bidrage til politisk oplysning og animere til deltagelse i valgene – et underholdningsmoment, som spillede en ikke uvæsentlig rolle. Lidenskaberne kunne også komme i kog, og det skete såmænd også i avis-kommentarerne.

Aarhus Stiftstidende beklagede sig over, at grev Holstein og de øvrige konservative talere ikke kunne få lov at tale i ro under valg møderne:

Når socialistregimentet kritiseres, så hylér, brøler, råber og tramper den socialdemokratiske vælger som en desperat delirist. Han vil kun høre, hvad der behager ham. Hans hjerne er fyldt med cement og derfor ude af stand til at fungere selvstændigt. Førerne har oplært ham til vælgermødebølle, og han fungerer automatisk, når der trykkes på knappen, som sætter spektakel-maskinen i gang.

Og i sine afbrydelser af modstanderens tale røber han dybden af sin politiske »oplysning«. Det er gadens og arbejdspladsens råheder, der flyder fra hans mund. Det er dumheden, råbt ud i et grin. Der er i sandhed ikke nogen grund til at misunde Socialdemokratiet vælger med en så begrænset politisk horisont.

Denne grausame salbe kunne Demokraten naturligvis ikke lade gå upåagtet hen:

»Stiften« kritiserer jargonen ved vælgermøderne, men har man nogensinde ved et vælgermøde i Århus mødt den gadedrenge-jargon, som organet på Kannikegade her anvender over for arbejderne. Da Ove Rode talte ved det politiske møde på Østergade, blev han ved sin fremtræden mødt med en voldsom pibekonzert. Hvem var det, der arrangerede den? Det var »Stiften«s nære meningsfælle, dr. Holstein Rathlou, sammen med nogle opfanatiserede rekylskytter og kostskoleelever, der ville forhindre en politisk modstander i at få ordet. Hvem var det, der råbte »förræder« mod Rode? Det var atter Højres pøbel. »Stiften« og Højres kandidater skulle ikke slå med sten. De bor selv i glashus.

Nogle dage senere skiftede Stiftstidende mening, for i et referat af et vælgermøde med grev Holstein i de århusianske arbejderes højborg i Amaliegade hed det, at

En af byens mest markante skikkelser og festlige talere var afholdsagitatoren, redaktør Lars Larsen-Ledet, 1881-1958. Som folketingskandidat sagde han til kvinderne, at de skulle stemme på ham, ikke fordi han var den grimmeste af kandidaterne, men fordi han havde det kønneste program.

Redaktør Larsen-Ledet.

greven holdt en kort og klar tale, hvoraf ikke et ord gik tabt for den store forsamling:

I lydløs tavshed hørte man grevens ord, der uden tvivl gjorde det dybeste indtryk på den oplyste socialdemokratiske vælger, som ikke er forvænt med sandhedens ord.

Valgkampen var mere bitter end nogensinde. I arbejderbevægelsen herskede der

harme over statskupforsøget, arbejdsgivernes negativitet, forsøgene på at stable den såkaldte »Samfundshjælp« på benene til at bryde strejker med og over chauvinisternes sønderjyske eventyrpolitik. Til gengæld fyrede de Konservative løs mod generalstrejkekruslerne: »Hvem ville generalstrejken ramme? Hvem ville stærkest føle dens virkninger? Det ville mødrene og børnene! Generalstrejken er et stød rettet mod moderens hjerte. Generalstrejken er et infamt forsøg på gennem børnenes sult at tvinge samfundet«.

Det radikale Venstre blev karakteriseret som et generalstrejkeparti og naturligvis som det parti, der havde skylden for ikke blot at svigte slesvigerne, men også for alle de vanskeligheder, der havde rejst sig i krigens kølvand, og så var der jo altså jøder i den radikale regering.

Valgdagen oprandt. Den fik et roligt forløb i Århus, men spændingen om udfaldet var unægtelig stor. Ikke alle, der havde deltaget i valgkampen og været med til vælgermøderne og til at sætte kulør på disse, kunne få lov at afgive stemme. Man skulle nemlig være fyldt 29 år for at have valgret.

De Konservative i Århus fik den største fremgang af alle partier, fulgt af Venstre. Socialdemokratiet konsoliderede sin stilling, mens den store taber blev de Radikale. Forretningsministeriet Friis blev i maj 1920 afløst af Venstre-ministeriet Neergaard.

Der var mange mennesker på Århus' gader valgaftenen. Slagets gang blev fulgt af store skarer uden for avisredaktionerne, hvor valgresultaterne blev slået op, efterhånden som de indløb, og Ritzaus Bureaus valgtelegrammer blev ophængt rundt om på byens restauranter.

Ikke mindst på Hotel Royal, hvor Højres folk samledes, var stemningen høj. For hvert godt valgresultat var der begej-

string, og der blev omdelt en valgsang, forfattet af bibliotekar dr. phil. Viggo J. von Rathlou. Den skulle have været sunget, da Ove Rode talte i Århus, men den blev dengang kasseret af partiet.

Nu skulle den så prøves, men ifølge Politikens korrespondent fandt Royals musikdirigent sangen så rå, at han nægtede at akkompagnere, og afsyngelsen blev derfor ikke til noget. Som et eksempel på den særlige tone i sangen blev anført:

Ned med Zahle, Scavenius og Munch.
Ned med H. P. Hanssen og hver hjemmetysk hallunk.

Ned med Brandes, Heilbuth og Rubin.
De ser kønnest ud fra ryggen og må helst gå til Berlin.
Send til Jødeland og Tyskland alt det udenlandske pak.
Ned med Zahle og hans røde kompagni.
Vi vil ikke tåle niddingsfærd og højforræderi.

Valgets lokale resultat blev, at greve Bent Holstein var nyvalgt i stedet for frk. Karen Ankersted, København, som hidtil havde repræsenteret de århusianske konservative i Folketinget. A. Stilling, M. Simonsen og P. Kammersgaard genvalgtes for Socialdemokratiet og for Venstre kandidaten i Odderkredsen, læge Hegelund-Lange.

Sammenstød med politiet

Der blev ikke ro i Århus efter de overståede generalstrejketrusler og valget. Sømændenes Forbund, der var domineret af syndikalister og venstresocialister, fortsatte arbejdsnedlæggelsen gennem hele forsommeren, og det satte sit præg på Århus havn. Så at sige overalt lå der dampere og sejlskibe, så havnen lignede en virkelig storhavn. Selv østmolen var taget i brug i den udstrækning, som den var bygget færdig. Men det var altså ikke af normale årsager, at Århus havde besøg af så mange skibe. De kunne blot ikke komme afsted på grund af sømandstrejken.

Havnearbejderne havde gjort fælles sag på de skibe, der var blokeret af sømændene d.v.s. først og fremmest eksportbådene, og stemningen blandt sømændene i Århus var blevet opildnet af den kendte revolutionære århusianske søfyrbøder *Johannes Sperling*, den senere statsminister H. C. Hansens storebror, der var kommet ud af cellen med de svenske gardiner, som jerntræmmerne populært blev kaldt, efter optøjerne på Grønttorvet i København, og som nu var stærkt engageret i strejkeaktiviteten.

Blokaden kunne ikke opretholdes til 100 pct. For det første var der ingen sympatiaktion iværksat fra udenlandske søfolks side, og for det andet søgte vore hjemlige redere at bemane skibene med skruerbrækkere hentet fra den såkaldte Samfundshjælp. Allerede før optrækket til generalstrejken var der i København

dannet foreningen »Samfundshjælpen«. Den fik 4000 medlemmer, og dens formål var klart ideologisk, nemlig antikommunistisk og antirevolutionært. Disse interesser havde sammenslutningen til hensigt at varetage ved at holde livsvigtige institutioner og virksomheder i gang under strejker ved hjælp af frivillig arbejdskraft, f.eks. studerende fra Polyteknisk Læreanstalt eller unge landboere. Den 11. april opfordrede Aarhus Stiftstidende til at danne »borgerkorps« i Århus, ligesom man havde gjort det i København: teknisk korps, ordens- og kvindekorps og andre korps til at bestride arbejde, hvortil der ikke krævedes nogen særlig uddannelse.

Til Samfundshjælpen i Århus meldte der sig ikke mange, og der blev derfor rekvireret hjælp fra København. Ud på eftermiddagen den 4. maj ankom til Århus sydhavn med automobiler skruerbrækkere fra hovedstaden og gik ombord i dampskibsselskabet »Skagerak«s damper »Absalon«. Fra de strejkende sømænds side blev der ikke lagt dem hindringer i vejen. Landgangsbroen var blevet trukket op, men da den siden hejstes ned igen, trængte de strejkende ombord. Politiet blev tilkaldt og fik dem jaget i land. Dampere skulle nu afsejle, men man kunne ikke komme til at frigøre fortøjningen i land, og skruerbrækkerne så derfor ingen anden udvej end at kappe trosserne, og langsomt gled skibet fra kaj og ud af havnen.

På Århus havn hobede eksportvarerne

Under urolighederne talte den lokale søfyrbøder Johannes Sperling, 1899–1980, den senere statsminister H. C. Hansens storebror og senere direktør for Folke-Ferie, på Havnepladsen i Århus. Fagforeningerne, der stod uden for De samvirkende Fagforbund, fortsatte strejkerne i endnu 2½ måned, efter at DsF's medlemmer igen var gået i arbejde. De strejkende søfolk og havnearbejdere led til sidst nederlag. Arbejdet under strejken blev delvist udført af den berygtede organisation – Samfundshjælpen.

sig op, navnlig landbrugsvarer, og et af landbrugsorganisationerne nedsat femmandsudvalg med proprietær Niels Porse, Galten, i spidsen besluttede for at få gang i ladningen af eksportbådene i Århus at importere frivillig arbejdskraft fra København.

Den 8. maj ankom DFDS' »C.P.A. Koch« til Århus med 82 samfundshjælpere ombord. Kl. 8 om morgenen lagde de frivillige ud. Tre engelske dampere, som landbrugsudvalget havde sikret sig, skulle losses for stykgods og have dansk smør og æg ned i lasten i stedet for.

En mindre skare havnearbejdere og tilfældigt forbipasserende iagttog arbejdets

gang. Der faldt nogle vittigheder over den ikke særlig imponerende arbejdsevne, samfundshjælperne viste sig i besiddelse af, men de fik lov at trisse af med kasser og dritler i fred og ro, skrev Demokraten, som i øvrigt havde fået at vide, at de frivillige skulle være landbrugskandidater og -elever, men der var dog ingen af dem, der havde et agrarisk tilsnit. Flere af dem optrådte med flip og knæbenklæder og manicurerede negle, som snarere ledte tanken hen på farssønner fra københavnske bourgeoisihjem! Det gik ikke lige let for dem alle at tumle de store stykgodskasser, og de havde besvær med at styre jernbanevognene.

Militæret blev kaldt til hjælp for politiet

Århus politi havde iværksat en spærring til beskyttelse af de frivillige, og der blev ikke gjort forsøg på at sprænge den. Politiasistent *Berlème-Nix* havde telefonisk anmodet Demokraten om at henstille til publikum ikke at begive sig ned på havnen hvis de ikke havde et absolut ærinde der. Går folk der alligevel, sagde hr. *Berlème-Nix*, så må de selv tage skade for hjemgæld, hvis de bliver skubbet i vandet (!?).

De borgerlige århusianske morgenblade kunne oplyse, at politiet var forbedret på alle eventualiteter og havde fået meget skarpe instrukser, og politimesteren havde sikret sig fornøden assistance fra byens kommandant, hvis det skulle vise sig nødvendigt, og i øvrigt havde samtlige byens våbenhandlere fået ordre til at deponere deres lagre af våben.

Men selvfølgelig skulle det gå mærkeligt til, om der ikke ville blive ballade. Ifølge bladreferaterne havde en tidligere straffet voldsmand sat sig i spidsen for nogle kasketdrengene, der vejrede sjov i gaden, og under feltråbet: »Nu smider vi betjentene i vandet«, stormede de frem mod politiet. Betjentene trak stavene og gjorde kraftige indhug på angriberne. Ingen af de organiserede arbejdere havde nogen andel i dette fremstød, hvilket også blev erkendt fra dets side.

Angrebet fik følger. Hver gang der samlede sig nogle mennesker ved havnen – og det hændte selvfølgelig ofte, da det snart rygtedes byen over, at der var uro ved havnen – så mente politiets ledelse åbenbart, at der lurede en fare for et nyt angreb. Derpå blev korpsets ridende betjente kommanderet med dragne sabler mod disse mennesker, der fredeligt stod og så på de uniformerede betjente, der spadserede på molen.

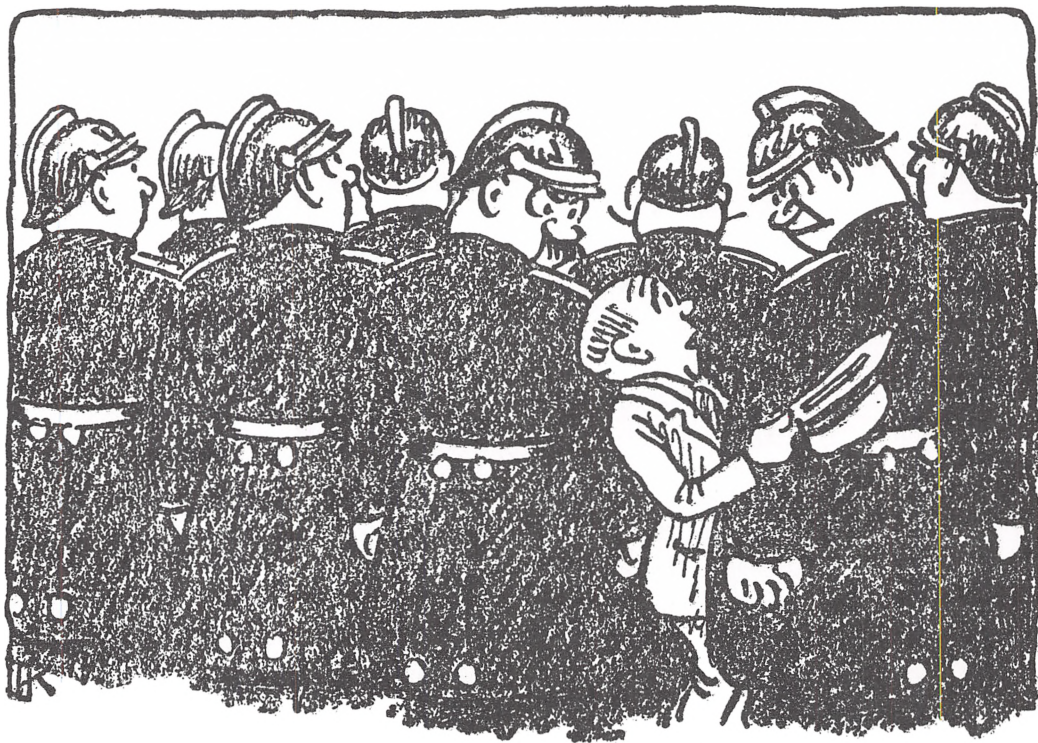
Eftermiddagen og aftenen igennem blev Havnepladsen gentagne gange ryddet, og selv på Bispetorv og Store Torv sprængte de ridende betjente i aftentimerne ind mellem folk, ligesom de gående betjente blev kommanderet til at bruge kniplerne mod de mennesker, der befandt sig på torvene. Det var både meningsløst og latterligt, mente Demokraten, for her kunne folk ikke genere roen ved havnen.

Ved 9-tiden om aftenen blev der tilkaldt hjælp fra byens militær. En deling artillerister og en deling fodfolk tog opstilling på Midtermolen. Det var i hvert fald ikke medvirkende til afspænding af situationen. Mange af byens borgere følte den militære udrykning som en udfordring, det havde været bedst at undgå.

I hvert fald blev militæret modtaget med sten og andet kasteskyts, og det kom til voldsomme sammenstød. To betjente kom i en vanskelig situation, da de under et indhug i mængden tørnede ind i en gruppe amerikanske søfolk. Disse »angreb politiet ulige hårdere end de århusianske urostiftere«, skrev Aarhus Stiftstidende, men fra politistationens vinduer opdagede man politifolkenes farlige stilling, og undsætning blev sendt ud til hjælp og befriede dem.

I løbet af den 9. maj, som var en søndag, blev tilstrømningen af århusianere til havnen endnu større, end den havde været aftenen før. Fra tidlig morgen strømmede tusinder af mennesker over Bispetorvet ned til havnen for at se slagpladserne, men det var de fredelige borgere, der var i flertal, skrev Stiftstidende. Først ud på eftermiddagen da »syndikalerne og spektakelmagerne med ømme rygstykker var kommet ud af dynerne og viste sig på Havnepladsen, blev der påny ballade«. Demokraten derimod mente, at årsagen til de nye sammenstød var, at nogle af

Passér gaden! var den stående ordre fra politiet under gadeurolighederne, men det var ikke altid lige let at komme frem. – Tillader de herrer betjente, at jeg passerer gaden? lyder Jens Ravnholms tekst til billedet.

samfundshjælperne promenerede på gaderne.

Hen under aften blev der på ny uro. Syndikalisterne holdt et møde med en af deres ledere, *Poul Gissemand*, som taler. Politistyrken var kommanderet ud, og som tidligere havde man assistance fra militæret. I Aarhus Stiftstidende stod den 11. maj om begivenhederne:

Betjentene er imidlertid blevet kede af de evindelige bølgeoptøjer, og i aftes var de besluttede på at få en ende på dem, inden de var kommet til udfoldelse. Betjentene var i deres gode ret til at foretage en offensiv, da det var klart nok, hvad der tilsigtedes med den store sammenstimlen.

En skare betjente var gået bag om Toldbygningen og nogle op på Bispetorvet, og ganske pludselig og længe inden forventet brød uvejret løs. Fra tre sider brød betjentene pludselig frem med hævede knipler, og mage til omgang klø, der vankede til urostifterne, er sjældent set i Århus.

I løbet af lørdagen anholdtes syv personer. Fire fik ved kriminalretten bøder på 100 kr. Arrestdekretet blev opretholdt over tre andre, der havde kastet med sten mod politiet. Seks anholdtes i løbet af søndagen. Også mandag aften flød blodet i gaderne, og der blev oprettet omfattende politiafspærringer. Manden, der havde startet angrebet på betjentene den 8. maj, blev senere idømt 4 måneders fængsel på sædvanlig fangekost.

Den 13. maj afsejlede »C. P. A. Koch« med samfundshjælperne, der havde fået eksportbådene lastet under så stor opmærksomhed og en uro med så voldsomme sammenstød mellem politi og borgere, som man ikke tidligere havde oplevet i byen. I den fagorganiserede befolkning havde man ikke noget til overs for samfundshjælperne, som man betrag-

Først en halv snes år efter begivenhederne erfarede offentligheden, at politiet var blevet udstyret med revolvere under urolighederne i 1920. Hidtil havde kniplen været betjentenes eneste våben. Jens Ravnholm valgte at se lidt humoristisk på bevæbningen og kaldte den derfor et lidt farligt karnevals-kostume.

tede som et regulært skruebrækkerkorps, og i mange århusianske arbejderhjem blev der i de følgende år fortalt mangt og meget om bataljerne med samfundshjælpere og politi og om episoder, hvor f.eks. jernbanefolk havde sørget for, at samfundshjælpere var ved at drukne som mus, da de i åbne kreaturvogne kørte ind under den åbne vandkran, der ellers skulle bruges til påfyldning af damplokomotiverne.

Fra den anden side af borgerskabet blev der givet udtryk for, at man længe ville mindes »disse dygtige og flittige unge mænd«, som det hed om samfundshjælperne, der oven i købet fik ord for at præstere 2-3 gange så meget arbejde pr. dag, som der af havnearbejderne sædvanligt udføres.

Aarhus Stiftstidende rejste spørgsmålet, om der ikke burde foretages en indsamling til en pengegave til politibetjentene, der havde været med i de flere dage

bråvallaslag, men Århus Politiforenings generalforsamling skulle ikke nyde noget af en sådan gestus og afslog. Politimester C. Kiørboe luftede tanken om et legat til betjente, der var kommet til skade i tjenesten, men det blev herved.

Politiformanden blev suspenderet

Urolighederne fik et efterspil for Århus Politiforenings formand, inspektionsbetjent M. Søndergaard. I forvejen havde han været i de borgerlige avisers søgelys på grund af sin holdning i forbindelse med generalstrejketruslen, men nu klagedes der over, at Søndergaard ikke havde været tilstrækkelig ivrig efter at beskytte samfundshjælperne. Politimester Kiørboe suspendede Søndergaard, og der blev indledt undersøgelse mod ham for lydighedsnægtelse og pligtforsømmelse. Samfundshjælpere, politibetjente og soldater indkaldtes som vidner for at fremskaffe

oplysninger om Søndergaards optræden over for samfundshjælperne. Det blev fastslået, at Søndergaard over for en samfundshjælper havde givet udtryk for, at denne hellere havde måttet blive væk i stedet for at komme her til byen og være årsag til ballade, men derudover var der ikke kød på anklagerne mod inspektionsbetjenten.

Kort før jul 1920 sendte politimester Kiørboe sagens akter til justitsministeriet med en indstilling, hvori han sagde, at han anså det for berettiget at afskedige Søndergaard, og erklærede, at han var »sindet« at foretage afskedigelsen.

Midt under sagen mod Søndergaard havde Aarhus Politiforening holdt generalforsamling, og her havde man med akklamation genvalgt ham til Århus-politiets formand. Kollegerne sluttede således op bag deres formand. Man skulle dog helt frem til marts 1921, før der kom meddelelse om, at justitsministeriet havde truffet afgørelse i sagen mod Søndergaard. Man fandt ikke tilstrækkeligt grundlag for strafferetlig tiltale og fandt heller ikke, at der var tilvejebragt grundlag for afskedigelse.

Politimesteren lod forstå, at han havde ændret sin oprindelige indstilling vedrørende inspektionsbetjenten og nu havde tilrådt den udgang, som justitsminister *Svenning Rytter* havde besluttet sig til. Først den 29. marts 1921 modtog Søndergaard meddelelse om, at suspensionen af ham var ophævet, og at han var genindtrådt i stillingen som inspektionsbetjent. Politimester Kiørboe lod dog Søndergaard idømme en bøde, der svarede til en måneds gage.

Der skulle gå næsten en halv snes år, før offentligheden fik kendskab til, at det århusianske politi var blevet bevæbnet un-

der urolighederne ved havnen i 1920. Hidtil havde politiet ikke haft andet end knipler, men nu blev det udstyret med revolvere. Oplysningen herom kom nærmest ved en tilfældighed. I begyndelsen af 1930 skete en tragisk begivenhed i Søborg ved København. Her havde en politibetjent med sin »private« revolver skudt efter en flygtende fange og dræbt ham. Aarhus Stiftstidende rettede i den anledning en forespørgsel til politiassistent *Berlème-Nix* om politiets bevæbning i Århus, og Berlème-Nix kom da med den overraskende oplysning, at man i 1920 havde anskaffet revolvere til hele politistyrken. Berlème-Nix sagde:

I alt købte vi 75 revolvere, således at praktisk taget de fleste betjente fik revolvere, som de kunne anvende i påkommende tilfælde. Et skud med skarpladt revolver gør jo i en given situation en ganske anderledes effekt end et skud med løst krudt og er udmærket til at tilkalde hjælp.

– Vil det sige, at Århus-betjentene altid går rundt med skarpladte revolvere?

– Det vil jeg ikke antage, svarede Berlème-Nix, men de har *lov* til at bære revolver. Efter hvad jeg mener at vide, har de fleste betjente dog revolveren og de skarpladte patroner liggende hjemme.

Demokraten kaldte dette en »opsigtsvækkende afsløring« og spurgte, hvem der i 1920 havde givet ordre til at købe revolvere, og hvem der havde betalt dem. Berlème-Nix havde efter bladets mening næppe handlet på egen hånd, men havde politimester Kiørboe da gjort det? Urolighederne i 1920 var ikke så ondartede, at de kunne berettige til en så farlig og drastisk forholdsregel som at forsyne betjentene med revolvere, skrev bladet, men der fremkom ingen nærmere oplysninger om, hvem der havde taget initiativet til Århus-politiets bevæbning i 1920.

Samfundshjælpen

Samfundshjælpen – strejkebryderkorpset – var som før nævnt ikke en forening, der var oprettet i forbindelse med generalstrejkesituationen. Den var et skræmt borgerskabs reaktion på de sociale uroligheder, der var opstået i kølvandet på den første verdenskrig, men under indtrykket af generalstrejke-truslen kom der ekstra fart i organiseringen af Samfundshjælpen. I Århus opfordrede de konservative aviser til oprettelse af frivillige korps, men nogen synderlig respons fik opfordringerne ikke i første omgang.

Den 4. maj 1920 udsendte den lokale bestyrelse for Samfundshjælpen i Århus gennem Aarhus Stiftstidende en redegørelse for den nye organisations forhold. Den lød i al sin uskyldighed således:

Samfundshjælpen er en upolitisk forening, som søger medlemmer i alle samfundsklasser, og som vil stille sig med sin arbejdskraft og sit materiel til myndighedernes rådighed, hvor vigtige samfundsfunktioner truer med standsning.

Foreningen er udtrykket for det frie borgerskabs ret til at eksistere under sådanne arbejdsstridigheder, som i deres virkninger rammer ikke

Under normale forhold blev arbejdet på havnen naturligvis udført af havnearbejdere. Her ses en situation fra stillepladsen ved havnen i marts 1924. Udtagning af arbejdskraft foregik almindeligvis 4 gange om dagen ved kornpakhuse. Her mødte formændene for de lossende og lastende firmaer op for at anlage de arbejdere, de havde brug for.

Foto i Lokalthistorisk Samling.

blot modstanderen i kampen, men også alle dem, som står og bør stå uden for kampen.

Vi vil selvfølgelig ikke bestride arbejdernes strejkeret, men vi vil ikke lade det være bestemmende for vort velfærd, om en bestemt – ofte kun lille – gruppe medborgere er til sinds at holde det lille hjul i samfundsmaskineriet i gang, som netop de er sat til at passe, og hvis standsning ville medføre føleligere ulemper eller savn for samfundet som helhed.

Det er samfundets selvhjælp eller nødværgeret, vi vil . . .

I en annonce i Aarhus Stiftstidende nogle dage senere hed det:

Samfundshjælpen er en forening, der ledes af frie mænd, der ikke er bundne af uvedkommende hensyn til bestående foreninger eller har været ude i politisk propaganda.

Er der trang blandt den terroriserede befolkning i Århus og opland til at være med til at bevare samfundets vigtigste funktioner, enten som aktivt eller passivt (betalende) medlem, bedes man udfylde nedenstående blanket og sende den til nærværende blads kontor.

På blanketten skulle aktive medlemmer oplyse, om de havde kendskab til »1) alm. arbejde, 2) pasning af dampmaskiner, 3) kedelpasning, 4) pasning af heste, 5) chauffør: last, person, 6) stationære oliemotorer, 7) kontorarbejde«.

Og vedrørende befordringsmidler skulle man oplyse om antal heste, lastbiler, flad- og kassevogne, man havde til rådighed.

Avisen gik varmt ind for sagen og skrev i en kommentar trøstende til arbejderne:

Det er ikke meningen at gøre arbejderne overflødige. Det er kun meningen at gøre det indlysende for dem, at strejkegalskaben nu har nået toppunktet, og at samfundet nu selv må tage det forladte arbejde op for at hindre, at vi føres ud i en ruin.

Foreløbig ville de mænd, der i Århus var ledere af Samfundshjælpen, være anonyme, men senere oplystes, at bestyrelsen bestod af: kreditforeningsdirektør *Edu. Lau*, formand, proprietær *Faurschou*, næstformand, overretssagfører *Andreas Christensen*, købmand *P. J. Buchtrup*, kobbersmed *H. Chr. Hansen*, bagermester *W.*

Wilde og sagfører *A. F. Jensen*. Forretningsfører for Samfundshjælpen i Århus var til en begyndelse oberstløjtnant *H. E. Wolf*, og da han blev udnævnt til kontorchef i Pensionsforsikringsanstalten og ikke ville fortsætte, valgtes artillerikaptajn *G. Crone*.

Den 1. juni 1920 kunne Aarhus Stiftstidende berette, at Samfundshjælpen i Århus nu var i god gænge. Der var kommet tilbud om assistance fra ca. 600 mennesker, og en del af disse var allerede dirigeret til København, hvor de arbejdede i havnen og var indlogeret i de oplagte Amerika-dampere. Bladet oplyste, at det var folk i alderen fra 17 til 72 år, der havde meldt sig, og det opfordrede kvinderne til at gøre de mandlige samfundshjælpere følgeskab.

I den socialdemokratiske presse tegnedes et helt andet billede af Samfundshjælpen:

Dette korps bestod under søarbejderstrejken dels af unge overklasespirer, som altid melder sig, så snart arbejderne gennem strejke søger at højne deres levevilkår, dels af vildledte og uvidende bønderkarle, direkte importeret fra landet, dels endelig af en lille flok mennesker, der har valgt hædersmandsgerningen til livsopgave og melder sig, så snart lejlighed gives. Repræsentanter for denne kategori har i den senere tid været hyppige gæster i landets arresthuse.

I løbet af sommeren 1920 førtes der ude i landdistrikterne en energisk agitation for tilmelding til Samfundshjælpen. Den 5. august kunne Aarhus Stiftstidende oplyse, at der på et møde i Grønfeld på Mols indmeldte sig 40 af egnens gårdmænd til Samfundshjælpen.

For Samfundshjælpen var det en noget ubehagelig afsløring, at den socialdemokratiske presse kunne offentliggøre en fortrolig skrivelse fra chefen for Samfundshjælpen i København, kaptajn *Flemming Topsøe*, til landets sognefogeder, hvoraf det kunne fremgå, at det var Sam-

fundshjælpens hensigt at foretage indledende skridt til at danne en »hvid garde«.

I det fortrolige cirkulære til sognefogederne hed det bl.a.:

Med det formål

1) at søge at sikre udførelsen af samfundsnavendigt arbejde (f.eks. høstarbejde og indkøring) og

2) at danne til brug for de enkelte sognefogeder en hjælp i tilfælde af optøjer og uroligheder, som meget let vil kunne tænkes at følge med alvorlige arbejdsnedlæggelser, foreslår Samfundshjælpen inden for hvert sogn at samle et passende antal pålidelige folk (formentlig mellem 20 og 30 efter sognets størrelse), som er villige til på den vedkommende myndigheds henvendelse at stille sig til hans disposition til de ovennævnte formål.

Samlingen af folkene i det påkommende tilfælde må let og hurtigt kunne ske gennem telefonen og budbringere og efter en i forvejen af sognefogden lagt plan.

I en kommentar i Demokraten hed det:

Som man ser, er her ikke blot tale om gennem et korps af arbejdsvillige at sætte bom for yderligere forsøg fra landarbejdernes side på at hæve deres levevilkår, men tillige er det meningen ligefrem at danne en hvid garde, der skal træde i funktion efter sognefogdens ordre, og så snart han mener, der er fare for uroligheder.

Selvfølgelig kunne en sådan hær også være rar at have til disposition ved konflikter i København, og Samfundshjælpen skriver derfor:

»En sådan hjælp havde vi tænkt os ydet derved, at d'hr. sognefogder hver inden for sit sogn udtager et mindre antal (vel mindst ti mand) fuldt pålidelige folk, som er villige til, når Samfundshjælpen kalder, at rejse til København for at deltage i Samfundshjælpens arbejde«.

Der er 1200 kommuner her i landet. Det vil altså sige, at det, Samfundshjælpen tilsigter, er at få dannet en hædersmandshær på 12.000 personer.

Afsløringen af cirkulæret vakte berettiget opsigt, og to af Samfundshjælpens ledende mænd i København, kammerjunker

Tegneren Anton Hansen, 1891–1960, startede sammen med Ragnvald Blix det satiriske tidsskrift Exlex. I 1924 slog han sig ned i København og tegnede bl.a. for Social-Demokraten. Anton Hansens tidlige tegninger er som denne halvt naturalistiske, halvt stiliserede og er i hele sin komposition japansk påvirkede. Også for Anton Hansens satire var samspeilet mellem tekst og billede afgørende.

Tegningen er Anton Hansens kommentar til strejkesituationen. Han har kaldt billedet 'Samfundshjælpen'.

Billedteksten lyder:

- Hvad er det for en modbydelig stank her er?*
- Det er far, som er kommet hjem fra havnen!*

Exlex 1920.

I maj 1920 søgte Samfundshjælpen at mobilisere så mange tilhængere som muligt. Bl.a. blev denne annonce bragt i Aarhus Stiftstidende den 10. maj 1920.

Det er påfaldende, at den ikke er underskrevet eller anbefalet af kendte personer i byen. Blanketten skulle blot afleveres på avisens kontor.

Samfundshjælpen.

er en Forening, der ledes (efter de samme Principper som i København) af frie Mænd, der ikke er bundne af uvedkommende Hensyn til bestaaende Foreninger eller har været ude i politisk Propaganda.

Er der Trang blandt den terroriserede Befolkning i Aarhus og Opland til at være med til at bevare Samfundets vigtigste Funktioner enten som aktivt eller passivt (betalende) Medlem, bedes man udfylde nedenstaaende Blanket og sende den underskrevet til nærværende Blads Kontor. Det maa gøres hurtigt — det hastes.

a. Aktive Medlemmer (arbejdende).

Telef. Nr.: Alder: Navn: Stilling:

Adresse:

Har Kendskab til: 1) alm. Arbejde. 2) Pasning af Dampmaskiner. 3) Kedelpasser. 4) Pasning af Heste. 5) Chauffør: Last, Person. 6) Stationære Oliemotorer. 7) Kontorarbejde.

b. Aktive Medlemmer (Befordringsmidler).

Telef. Nr.: Navn: Stilling:

Adresse:

Har til Raadighed: Stkr. Løstbiler, Tons Bæreevne. Antal Heste: Fladvogne: Kassevogne:

a. Passive Medlemmer.

Telef. Nr.: Navn:

Adresse:

Aerligt Bidrag af Kr. Aarhus, den 1920.

NB. Navn og Adresse skrives tydeligt. Under a. overstreges det Arbejde, man ikke har Kendskab til.

Bardenfleth og højesteretssagfører *Fenger* skyndte sig at dementere, men det gjorde ikke større indtryk, eftersom cirkulæret var underskrevet med kaptajn *Topsøes* egen hånd.

Der skulle gå fem år, inden Samfundshjælpen igen kom i funktion i Århus. Det skete under den store arbejdskonflikt i foråret 1925, da arbejdsgiverne havde erklæret storlockout og arbejderne svarede igen med strejker. Transportarbejder-strejken ramte de arbejdsgivere ved Århus havn, der var medlemmer af den lockoutende arbejdsgiverforening. Arbejdsgiverne gjorde, hvad de kunne for at knække transportarbejderstrejken. De fik engageret skruerbrækkere og lejede dampskibet »Esbjerg«, der blev brugt som logiskib for samfundshjælperne, efter at det var blevet udlosset.

Man var helt på det rene med, at der

kunne blive ballade, hvis skruerbrækkerne skulle til og fra arbejdspladsen, og »Esbjerg« blev derfor slæbt rundt i havnen og fortøjet langs siden af det skib, der skulle losses. Efter arbejdstids ophør kunne skruerbrækkerne så gå direkte over i logiskibet uden at komme i karambolage med strejkevagter.

I pressen var der naturligvis forskellige meninger om, hvordan arbejdet forløb. I havnen lå på det tidspunkt fem store dampere, 15 større og mindre motorskibe og sejlere. Til en begyndelse var der kun en snes skruerbrækkere, men antallet kom efterhånden op på det dobbelte, og Stiftstidende oplyste, at der havde meldt sig et hundrede, som der ikke var brug for.

Til gengæld fortalte Demokraten, at arbejdet gik langsomt og amatør-mæssigt, og at de uøvede skruerbrækkere ofte tabte godset under losningen. Det lod dog ikke til, at alle arbejdsgivere var interesseret i at få skibene losset. De lå nemlig – med undtagelse af de engelske skibe – for afsenderens regning, og da varerne ikke kunne udbringes alligevel på grund af arbejdskonflikten, ville forskellige firmaer have sig frabedt, at der fandt losning sted, før konflikten var sluttet. Der var dog »legalt« losningsarbejde i gang, nemlig på de skibe, der stod uden for arbejdsgiverforeningen.

Provokationer forekom som sædvanlig under arbejdskampe. En mand, der kaldte sig journalist, opfordrede havnearbejderne til at overfalde Samfundshjælpen og politiet, der var udkommanderet for at opretholde ro og orden. Der er ikke flere betjente, end de nemt kan jages væk, sagde han og endvidere, at hvis han ikke netop repræsenterede Venstre-bladene, skulle han nok gå i spidsen! Men arbejderne fandt hurtigt ud af, at han var en provokatør og vendte sig imod ham. Han flygtede skyndsomt til det politi, han så

ivrigt havde arbejdet for at få angrebet, og dette, der naturligvis ikke kendte hans meriter, tog sig kærligt af ham. Han og betjentene blev fulgt til stationen af en stor sværm drenge og nysgerrige. Ankomsten til stationen trak betjentene stavene og slog løs på mængden, og det gik som næsten altid i lignende tilfælde ud over fredelige, men nysgerrige medborgere.

Det kunne være vanskeligt for samfundshjælpere at komme ned til de dampere, der skulle losses, men så blev de

henvist til politistationen, hvorfra der med et par timers mellemrum eskorteredes strejkebrydere til havnen, og det fik naturligvis ikke lov at gå stille af. Det kom til flere sammenstød, og politiet foretog flere anholdelser.

Den langvarige og hårde arbejdskonflikt i 1925 sluttede først et stykke hen i juni måned, men så hørte man heller ikke mere til Samfundshjælpen. Et specielt kapitel i arbejdskonflikternes historie var blevet afsluttet.

Valg og atter valg

Landet stod i politikken og valgenes tegn i 1920. Sønderjyllands genforening med Danmark krævede en revideret grundlov. Socialdemokratiet ville have en fuldstændig gennemgribende grundlovsrevision, men det var de øvrige partier slet ikke indstillet på. På baggrund af statskupforsøget stillede socialdemokraterne forslag om, at Danmark skulle være en republik med et statsråd, udgået af Rigsdagen og med partiernes forholdsvis repræsentation. Videre foresloges et étkammersystem, 21 års valgret, folkeafstemning og folkeforslagsret og reformering af forholdet mellem staten og kirken og skolen. Men det eneste, Venstre-regeringen ville gå med til, var, at valgretsaldern, der til Folketinget efterhånden skulle være aftrappet fra 29 til 25 år, med det samme blev 25 år.

Socialdemokraterne stillede sig derfor temmelig lunkne til grundlovsafstemningen, og den ændrede grundlov vedtoges kun knebent med de fornødne stemmer.

Selv om der havde været valg i april, skulle der allerede den 6. juli være valg igen. Den nye grundlov skulle bekræftes af et nyt Folketing.

De Konservative i Århus genopstillede greve *Bent Holstein* i Midtkredsen, købmand *Michael Johansen* i Nordre Kreds og nyopstillede landbrugskandidat *Damsgaard Sørensen* i Søndre Kreds samt i Skjoldlev- og Odder-Kredsen.

Erhvervspartiet genopstillede malermester *C. Chr. Nielsen*, socialdemokraterne

det sædvanlige trekløver: lærer *A. Stilling* i Nordre Kreds, redaktør *M. Simonsen* i Midtkredsen og lærer *P. Kammersgaard* i Søndre Kreds. Venstre genopstillede læge *Hegelund-Lange* og dyrlæge *Hedelund*. Det nye venstresocialistiske parti anmeldte som partiets kandidat i Århus Nordre og Søndre Kreds journalist *Carl Viggo Christensen*.

Påny stod det sønderjyske spørgsmål blandt de øverste emner i valgkampen. Men afgørelsen vedrørende grænsen var jo definitivt truffet og godkendt af alle parter – også af den nye Venstre-regering.

Stemningen var harm i Aarhus Stiftstidende. Bladet krævede ministrene i regeringen Zahle stillet for en rigsret. Anklagen: landsforræderi! I bladets ledende artikel, da den endelige afgørelse om den dansk-tyske grænse forelå, hed det bl.a.:

Vi havde kunnet få sagen ordnet således, at ikke en eneste dansker var bleven ladet tilbage. Ikke en. Ikke en tomme dansk jord var forblevet under tysk herredømme. Men den danske regering og dens hjælpere ville det ikke. Hvorledes det er lykkedes for dem, kender alle. Ved overrumplinger, ved fortielser, ved løgne, ved skændigheder, der for altid har sat skampletten på deres navne og gjort dem fortjent til at blive pisket ud af det land, hvis sag de har svigtet, ikke ved ubesindighed, men ved kold beregning og en utrolig gemenhed.

Hvis der endnu er retfærdighed til i denne verden, så får ministeriet Zahles medlemmer nu folkedommen over sig. Ikke alene derved, at de gøres umulige i det politiske liv, men sådan at de nagles til nationens skamstøtte gennem en rigsrets dom.

I 1920'erne og 1930'erne blev vælgermøderne også betragtet som underholdning. Ikke alene gik talerne hårdt til hinanden, men det kunne også fyge med tilråb fra tilhørerspladserne til talerne. Den, der straks kunne give svar på tiltale, gik af med sejren. Tilstutningen til vælgermøderne var til tider så stor, at hundreder måtte gå forgæves. De store forsamlinger stillede krav til talernes stemmebånd. Højttalere og mikrofoner blev endnu kun sjældent anvendt. Arbejdernes Forsamlingsbygning i Amaliegade, der blev drevet af Arbejdernes Fællesorganisation, spillede en afgørende rolle for de socialdemokratiske vælgermøder. Billedet af Arbejdernes Forsamlingsbygning er fra 1935, altså før den store ombygning.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

Senere hed det i artiklen:

Lad dem blive forvist fra dansk grund uden håb om nogensinde at komme tilbage. Og lad dem gå herfra med skændselens tegn synligt på panden, så enhver kan kende deres fortjenester og behandle dem derefter . . .

I en stund som denne, da hele Mellemslesvig, da den store, smukke by Flensborg er tabt for Danmark, takket være skamløse politikeres færd, er det naturligt, at ønsket om hævn og dom trænger sig frem i nationens sjæl. Ønsket er naturligt, og det bør efterkommes.

På denne baggrund er det ikke mærkeligt, at vælgermøderne – selv om det var høj-sommer – samlede stor tilslutning og fik et bevæget forløb. Som eksempel kan anføres Århus Venstreforenings vælgermøde den 30. juni i forsamlingsbygningen på Østergade.

Som sædvanlig var der kamp om dirigentposten, og som det heller ikke var usædvanligt, var socialdemokraterne mødt op i så stort tal, at de erobrede dirigentpladsen. Dirigent blev byrådsmedlem *Marthin Pedersen*. Han var en myndig og dreven dirigent, men den syndikalistiske kandidat, journalist Christensen, appellerede forgæves til ham om at skaffe sig talero. Marthin Pedersen henviste til, at han, dirigenten, var i stand til at konstatere, at taleren ikke holdt sig til sandheden!

Talerne var dr. Hegelund-Lange, folketingsmand Stilling og redaktør Larsen-Ledet, og – som det hed i Aarhus Stiftstidendes referat: under megen tavshed, som ikke netop var udtryk for opmærksomhed, folketingsmand Simonsen. Man gabede og længtes efter sengen.

I referatet hedder det derefter:

Grev Holstein hilstes med stor larm. Råbene Flensborg eller Flensborg hjem var de overvejende.

– Det er blevet sagt, sagde taleren, at jeg har lovet at skaffe Flensborg hjem, men det er ikke

rigtigt. Det har jeg ikke sagt. Tværtimod har jeg bedt vælgerne om at stemme således, at vi fik en regering, der kunne understøtte mellemslesvigerne i deres kamp. (Tilråb: De sagde: Flensborg hjem!). Det er ikke rigtigt. (Tilråb: Læs referaterne!). Jeg har ikke sagt det, og De vil ikke kunne fremlægge en eneste avis, hvori det er refereret.

Det er desuden blevet sagt, at jeg har været i Sønderjylland under falsk navn. Jeg indrømmer, at jeg i Flensborg for ikke at blive udvist har skrevet navnet Holst i en hotelbog. Var der ikke af de Radikale og socialdemokraterne blevet udført større forbrydelse i den sønderjyske sag, havde meget set anderledes ud.

Mødet sluttede med et leve Danmark, efterfulgt af et af dirigenten udbragt leve den sociale republik!

Et parti havde ikke ladet meget høre fra sig under valgkampen, nemlig Erhvervs-partiet. Stemningen i partiet var meget mat efter det sidste valgresultat. Det havde været utilfredsstillende, selv om man her i Århus havde ført en »næsten amerikansk anlagt valgkampagne«.

Det sidste valgmøde holdtes søndag den 4. juli, og trods sommerlummerhed, torden og øsende regn kunne de Konservative samle ca. 2000 mennesker til møde i Ridehuset.

Ikke helt uventet viste valget den 6. juli en nedgang i stemmeprocenten. Valgdeltagelsen blev på 75,1 pct. mod 80,6 ved aprilvalget, men om valgaftenen i Århus hed det i pressen, at overvågelsen af valgtelegrammerne på restauranterne var stærkt stigende. Boghandlerne havde aldrig solgt så mange valgskemaer som denne gang: »Et valgskema er efterhånden ved at blive en nødvendighedsartikel selv for latinskole-drenge og backfischer. Det var en sjældenhed i aftes at træffe et menneske, som ikke havde et skema i den ene hånd og med en blyant i den anden forsøgte attentat på medborgernes øjne og øvrige ansigt«.

Foran aviskontorerne blev flere hundrede mennesker stående og fulgte resul-

Typograf Marthin Pedersen, 1875–1926, var medlem af byrådet fra 1917. Han var uddannet som typograf ved Demokraten, hvor han arbejdede til sin død. Han havde store anlæg for organisationsarbejde og kom hurtigt til at spille en afgørende rolle i den politiske og faglige arbejderbevægelse. Fra 1916 var han formand for Arbejdernes Fællesorganisation.

Foto i Erhvervsarkivet.

taterne, indtil solen påny kom på himlen.

Valget resulterede ikke i særlige ændringer i folketingssammensætningen. Erhvervspartiet blev den store taber. I Århus mistede det en tredjedel af sine stemmer. Da der senere lød kritik af valgkampen, trak malermester C. Chr. Nielsen sig tilbage som partiets folketingskandidat. Han erstattedes af en københavner, og dermed var partiets saga ude her i byen. Venstresocialisterne havde det heller ikke for godt. De mønstrede ikke mere end 45 stemmer!

Allerede den 30. juli gik det løs igen. Denne gang drejede det sig om valgmandsvalg til Landstinget, og til dette ærværdige ting skulle vælgerne være fyldt 35 år for at kunne afgive deres stemme.

Den 6. september kom så folkeafstemningen om grundlovsændringerne. Den foregik meget stilfærdigt i Århus, for Socialdemokratiet havde anbefalet sine væl-

gere at afholde sig fra at stemme – som en protest mod det efter partiets mening utilfredsstillende grundlovsvalg.

Grundlovsændringen blev vedtaget med et knebent flertal på 47,5 pct. Afstemningen i Århus faldt således ud. Tallene i parentes angiver antallet af vælgere ved valget den 6. juli:

Århus Midkreds (10.775) 3569 ja. 250 nej.

Nordre Kreds (11.757) 3313 ja. 271 nej.

Århus Søndre (13.326) 4929 ja. 244 nej.

Men det var ikke slut på valgene endnu. Den 21. september gik århusianerne atter til valg – denne gang efter den nye grundlovs regler. Selv om der fra borgerligt hold i agitationen blev sagt, at en sejr til Socialdemokratiet ville være en sejr for syndikalismen og bane vej for bolschevismen i vort land, blev stemmetallet for det store arbejderparti sat i vejret til 390.000 og mandattallet øgedes med seks til 48. I Århus-kredsene fik socialdemokraterne 17.679 stemmer mod 13.971 på alle de øvrige lister. Venstre og Konservative gik som helhed procentvis tilbage.

Kandidaterne får karakter

Ved dette valg dukkede et nyt navn op i politik i Århus, nemlig den unge grosserer *Halfdan Hendriksen* (den senere handelsminister), der blev opstillet i Nordre og Søndre kredse. Grev Holstein var opstillet i alle de øvrige kredse. Halfdan Hendriksen gjorde sig ganske godt i Århus, men grevens popularitet var fastslået i det århusianske borgerskab. Han fik ialt 7200 stemmer mod Hendriksens 2900. Selv i Søndre Kreds, som jo var Halfdan Hendriksens, fik Holstein 2854 stemmer og Halfdan Hendriksen kun 566.

Halfdan Hendriksen fik megen ros af partibladet for sin kampagne. Til gengæld fik den nye radikale kandidat, lærer *Richard Gandrup*, der vikarierede for redak-

Den Folkelige Forsamlingsbygning i Østergade var ofte ramme om de borgerlige vælgermøder. Den var opført i en tid, 1875, da der var et stærkt modsætningsforhold mellem de politiske kræfter på landet og i byen, men efterhånden blev den et mødested for både land og by.

Foto i Erhvervsarkivet.

tør Larsen-Ledet under dennes ophold i USA i sin egenskab af præsident for den internationale afholdsorganisation IOGT, en hård medfart. Aarhus Stiftstidende skrev, at hovedindtrykket af hr. Gandrups debut var, at han kunne anvende sine evner bedre end som politiker. Han talte nemlig bedst, når han ikke talte om politik, og det hed videre, at det ikke netop var politisk granit, Gandrup havde givet sine politiske modstandere at knuse.

Efter gennemhugningen var der ikke engang støv tilbage . . .

En endnu værre medfart fik imidlertid den socialdemokratiske folketingsmand, lærer A. Stilling, Nordre Kreds. Om ham hed det i modstanderpresen:

Han har endnu den opfattelse, at en socialdemokratisk taler nødvendigvis skal optræde som en tudse, der er trådt i hovedet. Med en stemme, dirrende af fortvivlelse og harme, kan han tale om de små og fortrykte arbejdere, som ved deres

arner ser vinteren i møde med rædsel, uden penge, klær, brændsel, arbejdsløshedsunderstøttelse. Alt dette vil den forfærdelige overklasse tage fra dem. Men – og nu stiger hr. Stillings stemme, der kommer noget af en motors hamren i den – de små vil rejse sig i enig og ubrydelig styrke, de vil gå fremad – stemmen rejser sig til brøl – deres fodtrin vil blive til torden, der lammer al reaktion, gør den syg af rædsel og giver arbejderne sejr ved valget. Og når de har sejret, vil mælk og honning flyde, og borgerne i den socialistiske stat sidder i solskinet i Slaraffenland.

Således er recepten, gammel, men god, forslidt, men godt virkende. Indignation, fortvivelse, harme, sejrsvished. Kun uforståeligt, at fornuftige arbejdere endnu lader sig dupere og hypnotisere af det vrøvl og disse pathetiske komediantricks, set hundrede gange før.

Kun kort tid efter folketingsvalget fulgte det traditionelle valgmandsvalg til Landstinget, men så fik vælgerne også ro i resten af 1920.

Grev Holstein holdt sin jomfrutale i Folketinget den 2. november. Den var lang og indeholdt en række udenrigspolitiske betragtninger, som ikke just vandt genklang hos folketingsflertallet.

Den kendte Venstre- redaktør og -folke-

tingsmand *I. A. Hansen* skrev i sit blad Roskilde Dagblad:

Den unge Holsteinborger vakte opmærksomhed ganske vist mere ved sin form end sine anskuelser. Greven taler om udenrigspolitik, en udenrigspolitik, som intet menneske i ansvarlig stilling tænker på at følge. Han taler grænsepolitik – en grænsepolitik, som ingen dansk regering, selv om den bestod af yderste Højre, ville kunne vedkende sig. Den unge greve af Holsteinborg repræsenterer vistnok i det hele anskuelser af en lød, som ikke har været anskuet i Rigsdagen siden Estrups og den gamle Scavenius' dage.

Men Århus-konservatismen var udmærket tilfreds med greven – endog i så høj grad, at da grev Holstein blev ekskluderet af Det konservative Folkeparti på grund af illoyalitet under forsvarsforligsforhandlingerne med Venstre – det var i 1922 – ville man fortsat have ham som folketingskandidat, hvilket senere førte til, at den konservative vælgerforening i Århus blev ekskluderet af Det konservative Folkeparti. Dette opstillede ved senere valg ovenikøbet sine egne kandidater i konkurrence med grev Holstein. Der gik lang tid, før disse sår blev lægt.

Mislykket klædedragts-revolution

I 1920 var Århus by endnu mere mørkelagt end under krigsårene. Fra 1918 blev det forbudt at have vinduesbelysning i butikkerne, og det var ensbetydende med, at gaderne lå halvmørke hen. I kvarteret omkring hovedbanegården, der netop på den tid skulle bygges om og pladsen foran helt omkalfatres, var det vanskeligt at orientere sig, og kravene om at få genindført vinduesbelysning i forretningerne og en bedre gadebelysning blev stadig stærkere. Det skete så den 2. december 1920, og glæden var stor, men hvad med ordentlige varer i butiksvinduerne og hvad med at have tilstrækkeligt med penge til at købe dem for?

For beklædningens vedkommende gik diskussionen højt. Der klagedes over de høje tøjpriser og kvaliteten. Nogle ideer kom frem. Århus-lægen *Albert Bøggild* skrev i adventistbladet *Dansk Sundhedstidende* en artikel, hvori han gik til angreb på herreklæderne. Han foreslog, at mandfolk i sommertiden skulle gå i badedragt, eventuelt med lommer i – om vinteren med knæbenklæder og spejderskjorte. Krave- og manchetknapper, veste og de flagrende jakker skal forsvinde, skrev dr. Bøggild.

Det var der også andre århusianere, som mente. I Amerika havde man under krigen på arbejdspladserne brugt de såkaldte overalls – og disse gik over til at blive almindelig modedragt. I sommeren 1920 berettede aviserne, at den amerikanske mode nu omsider var kommet til Dan-

mark. I Odense blev der oprettet en forening til overalls'ens fremme, og i København blev dragten promeneret på gaderne.

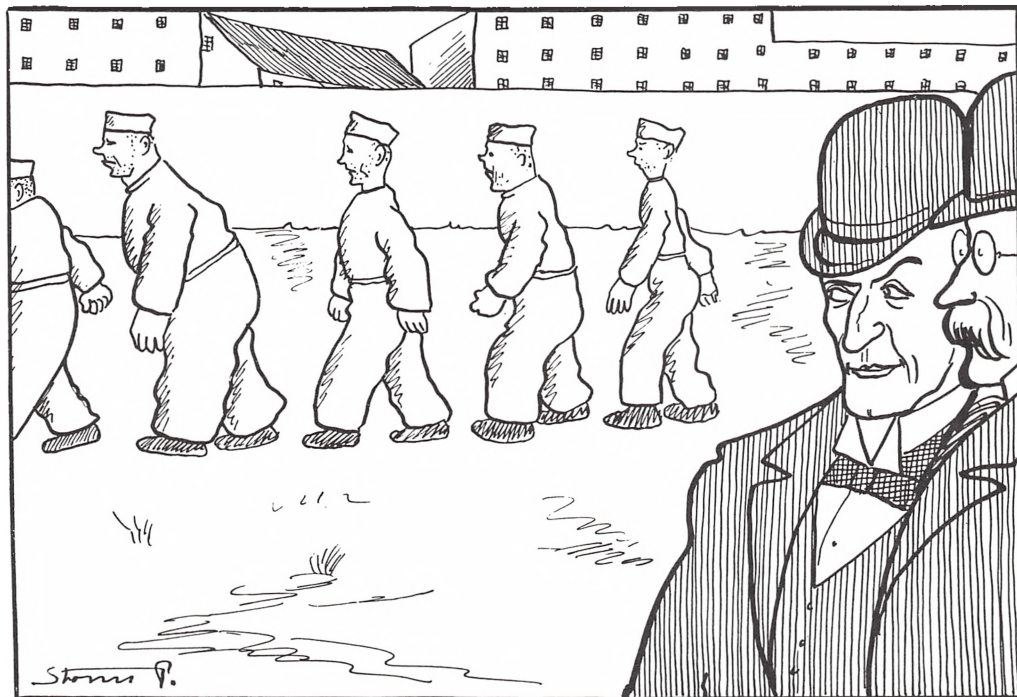
Den vakte kolossal opsigt. To herrer gik igennem Strøget med en hale af mennesker efter sig. En dame – også i overalls – kom kun gennem Østergade. Så havde hun fået nok og kørte hjem i automobil.

Men hvorfor skulle vi ikke også have overalls i Århus? Den 20. juli 1920 holdtes et offentligt møde i *Vestergades Hotel*. Der var kommet ca. 200 århusianere til stede, overvejende mænd, og efter en diskussion, der viste interesse for overalls-moden, besluttedes det at starte en forening. Der nedsattes et udvalg med bogtrykker *Rasmus Nielsen* som formand. Det skulle indkalde tilbud på klædestoffer m.v. Der indmeldte sig straks 100 medlemmer mod et indskud på 1 kr.

– Det er ikke vor mening at ville gå i overtrækstøj, men i jakke og benklæder af det vandtætte gule stof, som bruges til overalls. Vi begynder snart, og vi vil lægge vægt på fremstillingen af vinterdragter, fordi det vil være umuligt at skaffe dragter straks til de mange medlemmer, vi venter at få. Vinterdragten vil blive tykkere og af en mørkere farve, sagde den midlertidige formand for den århusianske overallsforening.

En god ugens tid senere holdtes et nyt offentligt møde i overallsforeningen, men denne gang var der kun kommet et halvt hundrede tilhørere til stede. Det

- Der har vi én af de
 moderne Overalls-klubber!
 - Næ - det er fanger på
 gårdtur!
 Sådan lyder Storm P's
 tekst til tegningen.
 Exlex 1920.

blev fastslået, at foreningens formål var at gennemføre en ensartet, billig klædedragt som en protest mod de høje beklædningspriser. Dog skulle medlemmerne ikke tvinges til at bære overalls, men det henstilledes, at de så vidt muligt bar dem, ikke blot ved deres arbejde, men også om aftenen og på søn- og helligdage. Det var dog medlemmernes pligt at møde i overalls til foreningens møder og selskabelige sammenkomster . . .

Foreningens formand, bogtrykker Nielsen, ventede, at overalls-foreningen ville blive meget stor og udtrykte i øvrigt håbet om, at man med tiden kunne tage det dyre fodtøj op til behandling – med andre ord indføre overalls-fodtøj! (Hvad der mentes hermed, står hen i det uvisse).

Efter hr. Nielsens tale blev de dragter, man havde fremstillet, forevist. Det var blå og brune ravdugsjakker og benklæ-

der med og uden seler og prisen for et sæt svingede mellem 25 og 40 kr.

Et bestyrelsesmedlem pointerede, at man skulle betale en del af prisen for tøjet ved bestillingen. Thi, sagde han, vi må have hold på hinanden, så at ingen bestiller tøj og ikke henter det, og vort tarvelige overallstøj må være betalt. Vi skal ikke som storborgerne med det elegante tøj gå rundt med klæder, vi skylder penge for . . .

Men ak, de ideelle bestræbelser på beklædningsområdet løb helt ud i sandet. Man hørte ikke mere til overalls-foreningen, og i hvert fald kom dragterne ikke til at præge modebilledet på gaderne. Derimod viste overalls sig at være det helt ideelle arbejdstøj, som hurtigt slog den hidtidige arbejdsbeklædning ud.

Århusianerne trak på smilet over overallsmoden, men det stivnede komplet, da den kendte engelske forfatter Arnold

Bennett udgav en bog om en rejse, han havde gjort i Holland og Danmark. Foran i bogen fandtes ganske vist en tegning af Århus havn, udført af forfatteren selv, men han lod forstå, at han ikke følte sig særlig godt til rette i Århus. Byen var ham ikke elegant nok, og dens kvinder skuffede ham.

– Kvindernes udseende er den sande

prøve på civilisation, og selv de ledende damer på Hotel Royal manglede stil og skønhed, skrev han. Damerne i Esbjerg var derimod uovertrufne, og Bennett fandt også mere behag i Helsingør end i Århus.

Det er forståeligt, at århusianerne alt i alt gik noget deprimerede ud af det bevægede år 1920.

Fredskrise - og nød

Byens ældste følte sig i høj grad ramt af fredskrisen. Den tidligere statsbanearbejder N. P. Jacobsen forsøgte derfor ligefrem at organisere de gamle for at tvinge bedre forhold igennem. Målet var i første omgang at få alle byens 1200 aldersunderstøttede organiseret.

Århus Posten.

Var 1920 politisk set det livligste år i Århus By's historie med en aktivitet, der varede næsten året ud, så det anderledes ud på det økonomiske område. I sidste halvdel af året begyndte industriproduktionen at falde. Arbejdsløsheden steg uge for uge. Råvarepriserne var begyndt at falde allerede i begyndelsen af året. Dels var de europæiske lagre ved at blive fyldt op igen, dels forsøgte de oversøiske lande at nedbringe deres råvarelagre, som under krigen var steget drastisk på grund af de begrænsede afskibningsmuligheder.

Den danske industri blev tillige påført en større konkurrence fra de lande, hvis lave valutakurs begünstigede deres eksport. Industrien havde nok også overvurderet afsætningsmulighederne. Det kunne man let dengang. For det var almindelig kutyeme, at hvor forsyningsforholdene var vanskelige, søgte mange købere at bestille de ønskede varer hos flere leverandører. Den, der kom først med leverancen, fik handelen, mens ordren blev afbestilt hos de andre. På denne måde opstod et urealistisk billede af den egentlige vareefterspørgsel. Og forventningerne om yderligere prisfald hæmmede forretningslivet.

Ved årsskiftet 1920-21 noteredes 60.000 arbejdsløse i hele landet ud af en samlet arbejderstab på 289.000. I Århus var der 3.144 arbejdsløse, og det var mange ud af byens befolkning på godt 70.000. I løbet af blot en måned var man oppe på dobbelt så mange arbejdsløse i byen som i krisevinteren 1917-18, da det så allerværst ud med forsyninger til landets industri både på grund af den langvarige krig og den forstærkede u-bådskrigsførelse. 1921 blev præget af en verdensomspændende fredskrise - med social nød og politisk uro i kølvandet.

På grund af den trøstesløse nød, der herskede blandt de arbejdsløse, så Venstre-regeringen sig foranlediget til at gennemføre en lov om ekstraordinær hjælp til de arbejdsløse i de tre værste vintermåneder. Kommunerne skulle administrere hjælpen.

Århus byråd vedtog med socialdemokraternes og det radikale byrådsmedlems stemmer reglerne for den ekstra arbejdsløshedsunderstøttelse. Grundtaksten blev 36 kr. pr. uge for mand og hustru plus 50 øre pr. dag pr. barn. Forudsætningen for hjælp var, at man havde været arbejdsledig i 14 dage og havde haft fast ophold i kommunen de tre foregående måneder.

Ikke-forsørgere, der var 25 år og derover, kunne oppebære understøttelse efter den kommunale hjælpepekasses skøn, dog ikke over 1 kr. om dagen. Til de unge arbejdsløse under 25 år var der ikke en rød øre!

Som sædvanlig udtrykte den borgerlige gruppe betænkelighed ved hjælpens størrelse. Konsul *K. Petersen* sagde i byrådet, at gruppen ville give højst 30 kr. pr. uge. Han var bange for, at understøttelsen ellers ville nå op på samme højde som arbejdslønnen.

Presset på de kommunale hjælpepekasser, der ydede hjælp uden fattighjælpsvirkning, og som blev finansieret af statslige og kommunale midler, blev stadig større. I juni 1921 henvendte hjælpepekassens ledelse sig til byrådet og anmodede om en bevilling på 100.000 kr. I skrivelsen fra kassen til byrådet hed det, at man ikke så sig i stand til at yde gashjælp til arbejdsløse med mange børn og lang arbejdsløshed, hvis man ikke fik det i loven fastsatte maksimumsbeløb af 2 kr. pr. indbygger stillet til rådighed.

Hjælpekassen fik bevillingen, men den konservative ordfører, fabrikant *J. Chr. Møller*, udtrykte håbet om, at hjælpepekassens bestyrelse, der jo kendte byens økonomiske forhold, ville administrere således, at beløbet kunne slå til. Man måtte bort fra at give ekstraordinære tilskud til familier uden børn eller med få børn, og ligeledes måtte understøttelsen til unge ugifte mennesker bortfalde, sagde han.

80 kr. om måneden i alderdomsunderstøttelse

I begyndelsen af 1921 var der ikke færre end 2556 århusianere under fattigvæsnet, men stadig flere måtte gå den tunge gang til dette væsen for i det hele taget at kunne opretholde livet, og det var ensbetydende med, at de mistede deres rettigheder som vælgere.

Havde de arbejdsløse det hårdt dengang, var der også smalhals for de gamle. Den såkaldte alderdomsunderstøttelse havde endnu ikke faste satser, men var delvis afhængig af kommunalbestyrelsens beslutninger. I Århus var den maksimalt 55–60 kr. om måneden plus 20 kr. i dyrtidstillæg for enlige personer og 80 kr. plus 30 kr. i dyrtidstillæg for ægtepar. Desuden fri læge og medicin samt brændselshjælp, der for en vinter kunne variere fra 110 til 120 kr.

I forbindelse med valgkampen blev de socialdemokratiske folketingsmænd *Stilling* og *Simonsen* i Aarhus Stiftstidende konfronteret med følgende:

De gamle kan med fuld ret spørge hr. *Simonsen* eller hr. *Stilling*:

– Hvad gjorde I for os, dengang I var ved magten og var i stand til at udrette noget for os? I gjorde intet! I lod os sidde og suge på labben rundt om på vore fattige kvistkamre, mens jeres kæledægger: driverterne og kasketdrengene levede højt på den rigelige understøttelse, der endog var større, end hvad der kunne tjenes ved ærligt arbejde.

Men ét var naturligvis en valgsituation, noget andet dagligdagen, for under Århus byråds budgetforhandling den 24. februar 1921 ankede den konservative gruppefører, *J. Chr. Møller*, over stigningen i alderdomsunderstøttelsen i Århus.

– Den er steget fra en halv million kr. i 1918 til nu 1 million kr. Hvis man sammenligner dette beløb med det, der bruges i en by som Odense, viser

*Efterhånden blev der sat
arrangementer i gang for
de ældre. Her ses en
situation fra Århus Teater
i begyndelsen af 1930-
erne.*

Foto Åge Fredslund
Andersen.

det sig, at det i Århus bliver 13,50 kr. pr. indbygger og i Odense kun 9,50 kr., sagde J. Chr. Møller.

Odense var en mønsterby for de Konservative, fordi de havde flertallet i denne etatsrådernes by.

Uden for Århus i landkommuner, hvor Venstre-bønderne havde flertallet i sognerådene, kunne de gamle opleve uværdige tragedier. Om et ægtepar i Ugelbølle nord for Århus skrev Demokraten således:

Gamle Jens Hornbæk i Ugelbølle har i disse dage solgt sit beskedne hus for 900 kr. Han har i 42 år boet der i byen, ernæret sig som arbejdsmand og prøvet at slide for, hvad nådigherrerne ønskede at byde en arbejdsmand i gamle dage.

Jens Hornbæk er nu 72 år og hans hustru er 78. De er begge to opslidte. Konen er meget svagelig, så hun dårligt kan bestride husgerningen. Parret er nu som så mange andre gamle henvist til at leve af deres alderdomsunderstøt-

telse, men det er med Mørke kommune som med flere andre kommuner, hvor flertallet i sognerådet ikke har prøvet at have smal Hals til huse, at man er meget karrig over for de gamle mennesker. Jens Hornbæk og hans hustru har det sidste år tilsammen fået 60 kr. om måneden. Jens har altid været arbejdsom og stræbsom og har stedse været ude om sig for at tjene en dagløn, men den har jo ofte været ret ringe.

Mange gange har Hornbæk måttet blive hjemme for at pleje den svage hustru, og den store arbejdsløshed har også skadet ham. Jens har selv været meget syg i vinter. Han søgte derfor sognerådet om mere i understøttelse, men dette gav til resultat, at sognerådet tog 10 kr. fra ægteparret pr. måned. Nu skulle de to gamle, sygelige mennesker klare sig med 50 kr. om måneden til føde, klæder, lys og brændsel, renlighed og renter til gælden på huset. Desuden skulle de jo have medicin.

Selvfølgelig kunne understøttelsen ikke slå til, og så måtte de to gamle, hæderlige mennesker nu gribe til det, de nødigst ville, at sælge deres lille, beskedne hjem i Ugelbølle. De holdt så meget af det, og i de mange år har de hygget om det på bedste måde. Heldigvis har en datter og

Arbejdet i vaskekældrene var et slid. Det snavsede tøj blev almindeligvis kogt i gruekedler i kælderen. Der blev fyret med gamle aviser, træstumper, spåner, bildæk og kul. Her er en kone med vaskeforklæde og træsko i gang med arbejdet i ejendommen Norsgade 23-25 omkring 1920.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

en svigersøn, som er arbejdsmand i Grenå, taget sig af de gamle mennesker, som sikkert får en god og kærlig pleje på deres sidste dage.

Havde Jens Hornbæk og hustru ikke haft børn, der kunne tage sig af dem, da havde de været henvist til fattigvæsnet.

Rundt om i de små hjem var der en kamp for at få pengene til at slå til. Mand og kone og børn måtte hjælpe til efter bedste evne. Mutter tog rengøringsarbejde ude i mere velhavende privathjem, skurede trapper og vaskede storvask i skumle vaskekældre, hvor det snavsede tøj blev kogt i gruekedler, som man fyrede op under med papir, træ og kul. Tøjet blev derefter skrubbet på vaskebrætter, der stod i vaskebaljerne, slæbt op på vaskebænkene. Så skulle tøjet skylles og derefter vrides, og det foregik for det meste i hænderne. Derpå gik turen op til tørreloftet med de tunge baljer med det våde tøj. Havde det været varmt i de dampfyldte vaskekældre, kunne det ved vintertide være knagende

koldt på tørrelofterne, hvor vinden peb ind gennem utætheder i tagstenene, men det fremmede i hvert fald tørringen. Lønnen for en vaskedag var kun nogle få kroner, men disse kunne dårligt undværes i de små hjem. Dreng og piger fik bypladser – også til en ussel betaling. Dengang havde butikker en udstrakt service. Alt blev bragt, og ventetiden var som regel ikke lang. Ganske kort efter, at en husmor havde afleveret sin bestillingsseddel i købmands- eller mælkebutikken, stod budet på måtten foran hendes dør for at aflevere varerne. Købmandskurvene blev båret i hænderne eller transporteret på trækvogne. Grunden til mange skæve rygge blev hermed lagt.

Hjemmearbejde var også meget udbredt. Tekstilfabrikkerne brugte mange hjemmearbejdskoner, som naturligt nok rekrutteredes blandt arbejderkonerne og alderdomsunderstøttede kvinder. Man foretog navnlig »opmaskning« af uldent undertøj, idet datidens tekstilmaskiner ikke kunne foretage hele arbejdsgangen.

Ikke mindst Det konservative Folkepartis førstemand i Århus, fabrikant J. Chr. Møller, der havde sin trikotagefabrik i Skt. Paulsgade, benyttede hjemmearbejdskoner i stor udstrækning. Ud gennem porten fra fabrikken kom koner og børn med vældige pakker med uldtøj, der skulle maskes op. Det meste af familien tog et nap med ved opmaskningen eller ved hjemmestrikning på maskine af strømper. Tilmelønnen blev lille, men hver øre var velkommen, selv om den var surt fortjent.

Værsgo', et oksehoved til 1 kr.!

Prisfald blev der talt meget om i 1921, men folk syntes, at det kneb med at få det til at slå igennem i butikkerne. Det lød næsten fantastisk, at man i disse tider kunne sætte ordet billig i forbindelse med

mad, men en dag i maj 1921 meddelte Demokraten, at nu kunne man på det offentlige slagtehus få et stort godt oksehoved for 1 kr. Grunden var, at Tyskland havde indstillet sine indkøb af kreaturer eller kød her i landet, og efterspørgslen efter kød blev derefter kun ringe, og affald som hoveder og ben var der ingen afsætning på. Et kohoved regnede slagterne for næsten intet.

Men hvis man nu henvendte sig til kvartermester *Jepsen* på slagtehuset, ville han skaffe hoveder, der både var kontrollede og stemplede, for 1 kr. pr. stk.

Kan man forlange mere i denne dyrtid? spurgte bladet og gav gode råd: Der er mere sul på et godt kohoved, end de fleste måske tror. Af et kohoved kan der plukkes flere pund småkød, der er anvendeligt både til frikadeller og andet. De større kødstykker på kæberne kan også spises som suppekød. Koges de upillede kindben sammen med hovedets øvrige afpillede ben, så har man en god oksekødssuppe . . . Næste dag blev der løbet storm på Det offentlige slagtehus på Jægergårdsvej. Flere hundrede mennesker troppede op for at få et oksehoved med hjem. Slagtehuset kunne ikke tilfredsstille den overraskende store efterspørgsel, men de fleste fik dog.

Kvartermester *Jepsen* besørgede godhedsfuldt udleveringen, som det hed i avisreportagen, men det viste sig snart, at han havde overvurderet omfanget af arbejdet. Han havde ellers andet at se til på slagtehuset, og hans tid tillod ikke at stå for udleveringen af oksehoveder mere. Det blev derefter henstillet til folk, at de henvendte sig til deres sædvanlige slagter om leverance af kohoveder, og slagterne fik påmindelse om ikke at tage mere end den krone, som slagtehuset solgte kohoveder for.

På arbejdsmarkedet trak mørke skyer

op. Allerede i begyndelsen af 1921 stillede arbejdsgiverne krav om betragtelige lønreduktioner. Begrundelsen var det begyndende fald i priserne. Mens detailpristallet i 1920 var 265, faldt det i 1921 til 225. Arbejdernes ledere var – i lyset af de ugunstige konjunkturer og massearbejdsløsheden – indstillet på at vise en vis imødekommenhed, men man søgte at få lagt en generel »bund« under lønningerne. Man var villige til at følge pristallet, men derudover ikke. Som sædvanlig kom forligsmanden ind i billedet og stillede mæglingforslag. Det blev godkendt af flertallet af de faglige organisationer, som accepterede en timelønsreduktion på 13 øre. Over for andre fag var der stillet krav om større nedskæringer, bl.a. hos tekstilarbejderne, smedene og arbejdsmændene. Tekstilarbejderne, der havde en arbejdsløshed på 45 pct. (!), godkendte, mens forslaget blev forkastet af de to andre organisationer. Arbejdsmændene havde en arbejdsløshedsprocent på »kun« 22, hvilket var under gennemsnittet, men efter en måneds tovtænkninger blev der indgået forlig, som dog alt i alt kom arbejderne dyrt at stå. Realtimelønnen var for stærkt nedadgående, og den gennemsnitlige arbejdsløshedsprocent for hele året blev foruroligende høj, nemlig 20, hvad der var noget hidtil ukendt.

Professor Labri på besøg

På lokalt plan var der trods spændingen på arbejdsmarkedet roligt. Foråret var ved at holde sit indtog. I byens aviser reklameredes med et blegemiddel til herrerens stråhatte, så de kunne smile til majsolen på den rette måde. Og hvem kunne bedre end professor Labri – århusianernes yndlings-gøgler – bære forår i by? Den 1. maj 1921 slog han sine teltpæle op i Vennelystanlægget, hvor han med sine

I maj 1921 havde professor Labri slået sine telt-pæle op i Vennelyst og snart tryllebandt han århusianerne med sine monologer.
Jul i Århus 1959.

fantastiske monologer lokkede publikum ind til forestillingerne, hvis lødighed dog nok kunne være af tvivlsom karakter.

Som en illustration af professor Labris monolog-kunst skal her anføres Demokratens introduktion til Labris Århus-besøg dette år:

Danmarks mest kendte tryllekunstner og okkultist, professor Labri, ankom i morges til Jyllands hovedstad med ekstratog og to indiske tjenere. Straks efter ankomsten aflagde han os et visit, og idet han tog en 6-løbet skarpladt Browning-revolver op af lommen og begyndte at jonglere ret skødesløst med den, sagde han:

– Ser De, hr. referanter, dyret her er ladt og er i stand til at bide fra sig. Men det er af en sådan kærlig og forstående natur, at det ikke så meget som gøer, når folk er en smule venlige over for dets strenge, men retfærdige herre og besidder: Johannes Marius Dines Amadeus Thorvald Labri fra Evighedsvej, Sct. Hans kirkesogn i Nyborg på den fede humleø Fyn. Og jeg kunne tænke mig, hr. bladfordærver, at De lod Deres lille beskidte kuglesprøjte af en pen sprutte noget om, at professor Labri, kommandør af Dannebrog og Ridder af den gyldne Flis, søndag slår sit kæmpe-

telt op i Vennelyst for at glæde gamle og unge, håndværkere, stiftsprovster, spejdere og husværter med sit storslåede repertoire fra okkultismens, spiritismens, futurismens og mystikkens underfulde, irgrønne dybder. Det kan De da ganske afgjort få plads til uden at sætte det som inserat til 50 øre pr. linje. Det mener i hvert fald den her lille, rare tingest af en revolver, der så småt er beskyldt for at have deltaget i de sidste kommunistoptøjer i Mellemtyskland. De er jo ikke kommunist, min herre, så De gør bedst i at skrive løs, inden jeg begynder at kilde aftrækkeren. Folket har krav på at få at vide, at loppens dronning, madame Butterschön, vil danse på slap line i ti meters højde, og at tre forføriske landsbygratier fra Kollund, Harbelev og Møborg vil opføre »Lille Nitouche« i badedragt, direkte importeret fra marskandiser Ditlevsen i Store Strandstræde i København.

Desuden, hr. blækforbruger, vil Demokraten i sit nye format have husly til den nyhed, at jeg i de sidste 35 år har været en af vor samtids største kulturbringere. Hvert år har jeg så at sige gæstet hver by, hver landsby, hver slække i kongeriget. Vorbasse har jeg dog på grund af søsyge kun besøgt to gange, hvorimod jeg oftere har lagt hovedstaden for mine små fødder og er endog gentagne gange optrådt i Concertpalæet.

Men i Århus har jeg altid mødt størst forståelse og sympati. Når jeg om et par år trækker mig

tilbage til mit otium for at nyde min statspension, slår jeg mig sikkert ned i Marselisborg skov. Der vil jeg i fred og ro fuldende mit videnskabelige standardværk om skovsneglenes polygame in-konsekvens.

Nå, men skriv nu dette hersens. Publikum har krav på at vide, at jeg er her i morgen. Min første forestilling gives som matiné for byråd, presse og enkelte særlig indbudte fra teater og kunst-kredse, men til de øvrige forestillinger er konge-logen tilgængelig for alle.

Så tændte professoren sig en herligt duftende Havana-cigar fremstillet af ægte tobakssorter fra Middelfart-egnen og tog bukkende afsked.

I den skønne maj drog århusianerne i tusindvis til skovene, og man konstate-

rede, at skovrestauranterne utvivlsomt havde en gylden tid, både når man tog det store publikumstal og de »svimlende« priser, som restauratørerne forlangte, i betragtning. Kaffen og wienerbrødet var faldet i pris, men på traktørstederne i skovene var prisen på en kop kaffe og et par kager stadig 1 kr.–1,10 kr. Publikum fandt en sådan pris meningsløs, ikke mindst på de små traktørsteder, hvor udgifterne var minimale, og lige så meningsløst fandt man det, at der måtte betales 50–60 øre for en skattefri øl. Det havde været mere rimeligt at sælge kaffe for 70–75 øre og en øl for 35–40 øre, hed det.

Militære »rangeringer«

Sommeren igennem var der en uforholdsmæssig høj arbejdsløshed. Kravet om igangsættelse af nødhjælpsarbejder m.v. blev stadig stærkere. I Århus havde man sat adskillige arbejder igang, men det var langt fra nok til at betyde andet end en lille afhjælpning af den store lediggang. Venstresocialisterne, syndikalisterne og kommunisterne, der efterhånden var gået op i en enhed, havde startet »De arbejdsløses Organisation« for at sætte ekstra styrke bag kravene om mere arbejde og for at udnytte arbejdsløshedssituationen politisk.

Den 8. september blev der arrangeret arbejdsløsheds-demonstrationer over

hele landet. I Århus gik opimod 500 arbejdsløse gennem gaderne fra Arbejderne's Forsamlingsbygning i Amaliegade, hvor de havde holdt møde, med kursen mod Rådhuset bag Domkirken. Med sig havde demonstranterne store skilte, hvor der bl.a. stod: »Giv os brød til vore børn« og »Ingen lønreduktion gennem nødarbejder«.

Foran Rådhuset blev der holdt kraftige taler, og det besluttedes at sende en deputation ind i byrådsalen, hvor byrådet netop holdt møde, og forelægge de arbejdsløses krav for byrådsmedlemmerne.

Under byrådsforhandlingerne trådte politiassistent *Berlème-Nix* så ind i byråds-

På vej til rådhuset den 8. september 1921.
Foto i Erhvervsarkivet.

salen og meddelte, at en deputation for de arbejdsløse ønskede foretræde. Borgmester *Jakob Jensen* afbrød straks forhandlingerne og sagde, at man var rede til at høre, hvad deputationen havde på hjerte. Deputationens ordfører, maler *Vald. Poulsen*, meddelte, at de arbejdsløse havde vedtaget tre resolutioner under deres møde, og dem læste han op for det samlede byråd og overgav til borgmesteren.

I resolutionerne krævedes bl.a. arbejde sat i gang – dog ikke med lønreduktion som foreslået af regeringen, 70 kr. i arbejdsløshedsunderstøttelse om ugen for gifte og 50 kr. for ugifte. Bolignøden krævedes afskaffet gennem boligbyggeri, og endvidere ønskede man, at byrådet oprettede en højskole for de arbejdsløse.

Borgmester *Jakob Jensen* sagde, at Århus byråd havde gjort, hvad der stod i dets magt for at afhjælpe arbejdsløsheden, og netop i det byrådsmøde, der var i gang, havde man vedtaget at sætte jordarbejder i gang for et millionbeløb, som

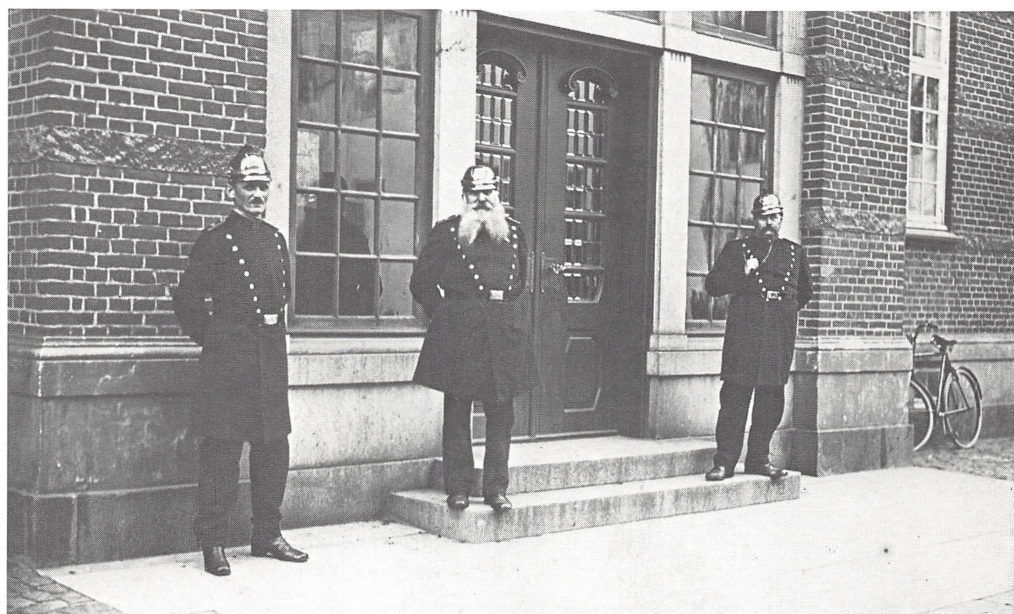
skulle omfatte 49.300 arbejdsdage og beskæftige 190 arbejdere. Byrådet ville hellere betale arbejdspenge end understøttelse, så meget mere som der i øjeblikket i understøttelse ugentlig i Århus udbetaltes et beløb, for hvilket der kunne afleveres til beboelse 10 lejligheder hver ugedag, sagde borgmesteren. Højskoleundervisningen ville finde sted som tidligere, men det krævedes, at de arbejdsløse meldte sig i stort tal.

Deputationens ordfører fik nu lov til at træde ud på Rådhusets balkon for at orientere demonstranterne om mødet med byrådet. Ikke mindst var han tilfreds med, at man ville oprette en skole for arbejdsløse i den tilstundende vinter, for, sagde han, derved får vi lejlighed til at berige os med de kundskaber, som er nødvendige, når vi skal overtage produktionen. En anden deltager i deputationen, maler *A. K. Petersen*, som over for byrådet havde udtrykt ønske om ekstrahjælp til de arbejdsløse, orienterede herom. Der lød

Den 8. september 1921 henvendte de arbejdsløse sig til byrådet på Rådhuset for at få tilbudt arbejde eller højere understøttelse. Op mod 500 mennesker gik i demonstrationstog gennem byen mod Rådhuset, hvor bevogtningen af hovedindgangen blev skærpet. I midten med det store skæg ses den 69-årige bejnt N. H. C. Kyed, der blev kaldt Mejlgedes sognefoged.

Det ses, at der dengang kun var to trin til rådhuset, hvor der i dag er 4 til politistationen. Området er nemlig siden blevet reguleret af hensyn til Domkirken.

Foto i Erhvervsarkivet.

klapsalver fra de forsamlede, og derefter forlod deputationen byrådsalen, og det høje råd genoptog sine forhandlinger, mens de demonstrerende skiltes i ro og orden.

I en række avis kommentarer hed det, at de arbejdsløses krav var urealistiske, ikke mindst hvad angik understøttelsernes højde, for mange måtte arbejde for mindre, end der blev stillet krav om. Arrangørerne af demonstrationen havde stillet forhåbninger om en endnu kraftigere tilslutning, end tilfældet blev, og på denne baggrund karakteriseredes aktionen som temmelig mislykket.

Militærforstærkninger til Århus

Arbejdsløshedsdemonstrationerne var forløbet fredeligt over hele landet, men ikke desto mindre havde myndighederne været stærkt opskræmte over mulighederne for omfattende uroligheder. Justitsminister *Svenning Rytter* i Neergaard-regeringen havde på forhånd fået underretning om de planlagte demonstrationer, og med tanke på, hvad der var sket i f.eks. Tyskland under kommunistdemonstrationer, der f.eks. i Hamburg havde haft karakter af opstand, havde han via krigsministeriet ladet samtlige garnisoner sætte i alarmberedskab!

Den 7. september dirigeredes et kompagni af 12. bataillon, der var garnisoneret i Fredericia, i ilmarch til Fredericia banegård, efter at soldaterne var blevet udstyret med skarpe patroner og officererne og underofficererne med revolvere. I ekstratog blev soldaterne sendt til Århus og indkvarteret på artillerikasernen her.

Blandt soldaterne gik de vildeste rygter, hvoraf det mildeste lød på, at rådhuset i Århus var blevet stormet af bolschevikker, og det mest alarmerende, at det røde flag allerede vajede over Marselisborg slot, og

at kong Christian X var flygtet ombord på sin lystbåd »Rita«!

I Århus kendte man intet til alle disse rygter, og soldaterne var overrasket over at ankomme til en by, hvor gaderne var mennesketomme, og borgerne sov en rolig søvn.

Om morgenen den 8. september var vagterne ved indgangen til kasernen forstærket. Bag indgangen var opstillet to maskingeværer, og et par vogne med elektriske lyskastere holdtes parade til at køre ud.

Soldaterne blev enkeltvis kaldt frem for geledet og måtte opgive, hvor de hørte hjemme, og hvor den nærmeste telefon fandtes i nærheden af deres forældres hjem. »Vi vil gerne vide det for det tilfælde, at der skulle ske jer noget menneskeligt«, blev det sagt.

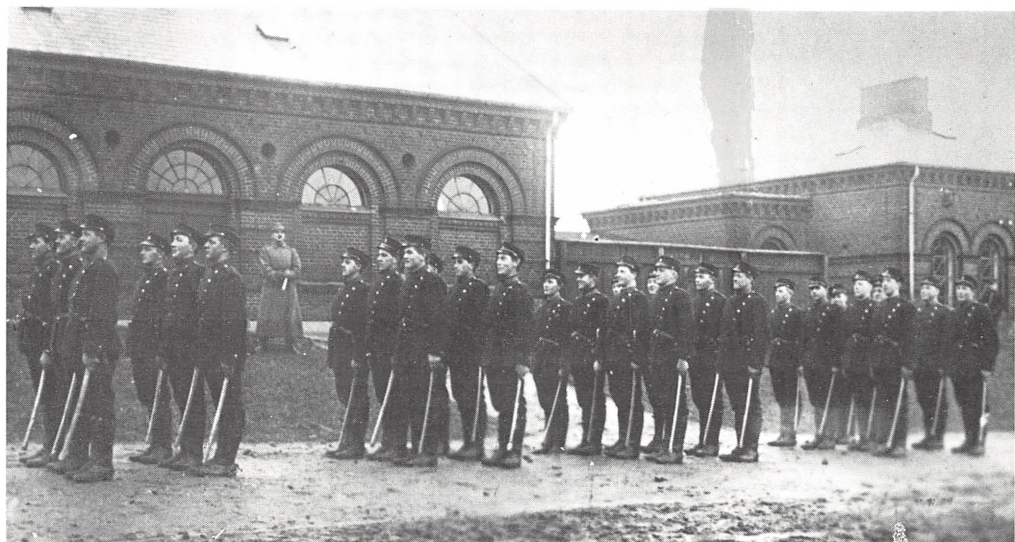
Der skete altså ikke noget på demonstrationsdagen, og tidligt næste morgen blev tropperne dirigeret tilbage til Fredericia. Diskussionen gik livligt om, hvad meningen var. Var det en militær manøvre? Eller var de rygter sande, der fortalte, at myndighederne var blevet nervøse over de bebudede arbejdsløshedsdemonstrationer og ville holde militæret parat til udrykning?

Det var det sidste, der var tilfældet, men umiddelbart ville hverken justitsministeriet eller krigsministeriet ud med sproget. En måned senere afholdtes der påny arbejdsløshedsdemonstrationer rundt om i landet, og igen var garnisonerne erklæret i alarmberedskab. Efter forudgående ønsker fra de militære autoriteter i Viborg holdt her et tog den 26. oktober parat til efter nærmere ordre at afgå til Århus, så snart der indløb ordre dertil.

Hvem har ansvaret for disse »rangeringer«, blev der spurgt i den socialdemokratiske og radikale oppositionspresse. Man fik ikke noget svar.

I 1921 blev militæret forstærket i byen med bl.a. en styrke fra Fredericia. De blev indkvarteret på Artillerikasernen ved Langelandsgade.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

Men den 26. oktober holdtes der store arbejdsmøder landet over, arrangeret af Arbejdernes Fællesorganisationer, som en protest mod indenrigsminister *Kraghs* forslag til en ny arbejdsløshedslov. Forslaget blev fra arbejderside karakteriseret som en tvangslov og løntrykkerlov. Arbejdsløshedslovene af 1914 og 1919 samt loven om arbejdsanvisning skulle sammenknyttes under ét. Et hovedpunkt var, at arbejderne kunne nægtes understøttelse, såfremt de vægrede sig ved at tage arbejde til en mindre løn end den, de hidtil havde opnået, når denne dog ikke var under mindstelønnen. Dette ville i praksis betyde, mente man, at i perioder, hvor der var en del arbejdsløshed, kunne arbejdsgiverne i kraft af den nye lov tvinge alle de opnåede lønninger ned til mindstelønnen.

Stemningen var bitter blandt arbejderne over de nye lovbestemmelser, ikke mindst i betragtning af de lønnedgange, man havde været trunget til at acceptere under forårets overenskomstforhandlinger. Men i den borgerlige presse lød der rosende bemærkninger om indenrigsmi-

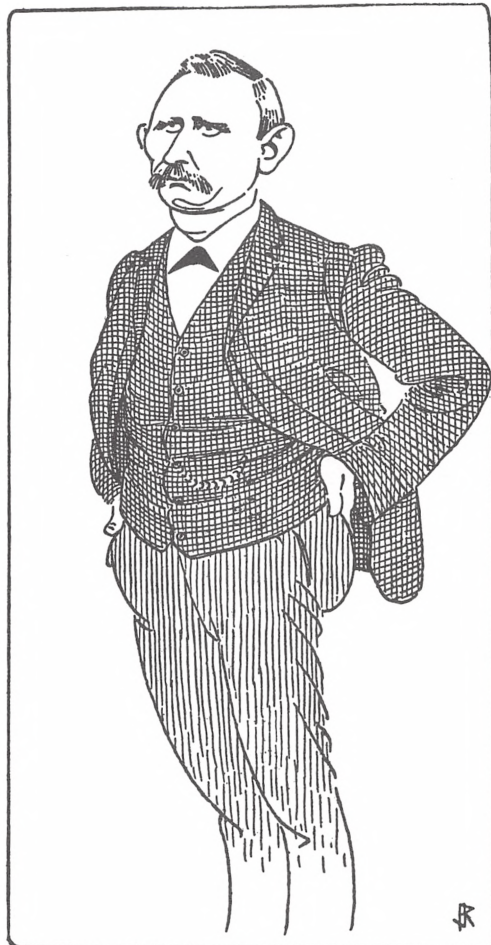
nister *Kraghs* nye lovforslag. Om den gamle arbejdsløshedslov hed det i den højkonservative *Jyllands-Posten*:

... På den måde blev alle professionelle dagdrivere, alfonser og forbrydere statsforsørgede. Og det var ikke tilfældigt, at man omtrent samtidig med denne lovs gennemførelse gjorde den opdagelse, at det blev vanskeligere og vanskeligere at få kvindelig medhjælp til hjemmene. Tjenestepigerne søgte i stort tal over i fagforeningerne for at leve højt af arbejdsløshedsunderstøttelse. Det var tilstrækkeligt at tage plads på en eller anden gullaschfabrik en ganske kort tid – så kunne de leve højt som arbejdsløse og ikke røre en finger til nyttigt arbejde.

Misbrugene blev utallige. Det måtte jo blive således, når snyltende driverter, der ikke ville arbejde, ligefrem blev taget i forsvar af den kvindelige arbejdsløshedsinspektør frk. Black og af soldeminister Rode.

Da Arbejdernes Fællesorganisation havde indkaldt til møde den 26. oktober i Østergades Forsamlingsbygning var gaden sort af mennesker, der ville deltage i protestmødet. Kun en brøkdæl af dem kunne rummes i forsamlingsbygningen. Et ekstra mødelokale blev gjort klar i Arbejdernes Forsamlingsbygning i Amaliegade. Det blev også fyldt omgående, og mange

Århus bys første socialdemokratiske borgmester, Jakob Jensen, 1858–1942, var værdsat for både sin forsigtighed og fremsynet-hed. Han er her tegnet i en karakteristisk attitude af Jens Ravnholm. Fra 1919 til januar 1933 var han byens førstemand.

hundreder måtte gå hjem uden at kunne deltage i møderne. Den nye formand for Arbejdernes Fællesorganisation, arbejdsmand *Bernt Jensen*, forelagde De samvirkende Fagforbunds protest til regeringen mod den nye arbejdsløshedslov, og den blev vedtaget enstemmigt, men i Viborg holdt ekstratog parat til at bringe militære forstærkninger til Århus, ligesom de lokale garnisoner var i alarmberedskab.

Oppositionen spurgte forarget, hvad meningen var med disse militære »rangeringer«, når det jo blot drejede sig om fredelige danske arbejderdemonstrationer, men først sommeren 1922 blev der

udsendt en regeringserklæring, der klarlagde, at det var krigsministeriet, som på justitsminister Sv. Rytters henvendelse havde taget de drastiske initiativer.

Børn i kludesko på gaderne

I folketinget vendte Midtkredsens socialdemokratiske folketingsmand, M. Simonsen, sig i en tale den 27. oktober 1922 skarpt imod regeringens lovforslag om arbejdsanvisning og arbejdsløshedsforsikring, som bl.a. indebar, at man kunne henvise til nødhjælpsarbejde til nedsat løn. Simonsen gav en skildring af arbejdsløshedssituationens virkninger i Århus og sagde bl.a.:

Man kan ikke undgå at lægge mærke til arbejdsløshedens hærgen. Forleden dag så jeg en kone komme kørende med en barnevogn, i den lå et blegt udseende barn, der kun havde et lille gulvtæppe over sig. Konen var iført herrestøvler og herrefrakke og havde ingenting på hovedet. Det var et trøstesløst billede. Det var sikkert en kone, der var gift med en arbejdsløs mand, og som nu var ude og trække lidt frisk luft.

Man ser ligeledes omkring i byerne børn gå i kludesko, som er det billigste fodtøj, og mange gange er der ingen bunde i dem, men der er ikke råd til at anskaffe sig andet fodtøj.

Jeg har i et enkelt tilfælde spurgt om, hvem de var, og det viste sig at være børn af en arbejdsløs.

Når der ikke kan skaffes arbejde, må der selvfølgelig understøttelse til. Folk kan ikke leve af ingenting. Alle vil helst have arbejde, men det, der gives i understøttelse, er dog ikke nær så meget pr. individ, som det koster staten at have forbryderne siddende i tugthuset og straffeanstalterne.

Jeg kan heller ikke forstå, at nogen skulle have hjerte til at ville trykke lønnen ned eller træffe foranstaltninger, der kan føre dertil, ud over den nedgang, der allerede er sket på ordinær måde. Forleden var der to af Århus omegns godsejere, som i vidners nærværelse over for mig udtalte, at de i afvigte høst fra fæstemændene i Århus havde haft tilbud om arbejdskraft bare for kost og logi. Den ene af godsejerne havde ydet 3 kr. i dagløn foruden kosten. Den anden mente, at 2 kr. var nok og havde ikke betalt mere for sit høstarbejdes udførelse, og de hævdede endda, at det egentlig var ydet frivilligt, for de kunne have fået arbejdskraft for føde og logi alene.

*Christian X's sejlbåd
»Rita« spillede også en
vis rolle omkring rygte-
dannelsen. Det blev såle-
des sagt, at kongen var
flygtet om bord på båden!*

Foto i Erhvervsarkivet.

Det var ganske bemærkelsesværdigt, at den konservative folketingsmand fra Århus, greve Bent Holstein, i spørgsmålet om nødhjælpsarbejder og deres eventuelle funktion som løntrykningsmiddel havde forståelse for arbejderens synspunkter. I adskillige spørgsmål veg han ikke tilbage for at indtage standpunkter, der ikke på nogen måde var kendetegnende for den officielle konservative linje. Således var Bent Holstein vel en af Venstreregeringens skarpeste kritikere fra borgerligt hold, når det gjaldt ikke blot militærspørgsmålet, men også regeringens liberalistiske politik, der efter Holsteins mening tog alt for lidt hensyn til industriens interesser.

Vedrørende forholdet til arbejderne sagde Bent Holstein i forbindelse med Folketingets debat om regeringens forslag om arbejdsløshedsloven m.v., at man nødig i Danmark skulle begå misgreb som dem, der i Frankrig i 1848 sonedes med blod. Han fortsatte:

Det er efter min mening ikke en borgerlig konservativ opgave at være med til at slå arbejderens skridt for skridt erhvervede levestandard i stykker. Arbejdernes ængstelse for de økonomiske følger af nødarbejdernes iværksættelse forekommer mig aldeles ikke uberettiget. Dersom industrikrisen skal have lov at gå sin gang, indtil landet er så temmelig glatbarberet for industrielt erhverv, og følgelig flere og flere arbejdere bliver arbejdsløse, kan nødarbejdernes særlige lønningforhold meget vel blive en faktor, der kommer til at influere på fastsættelsen af den overenskomstmæssige løn i de få industrier, der formår at arbejde.

Regeringen forhandlede sig imidlertid til enighed med de Konservative, og Holstein erklærede, at han egentlig helst ville have stemt imod regeringsforslaget, men at han ville afholde sig fra at stemme.

Skolen for de arbejdsløse i Århus var kommet i gang flere steder i byen. På Teknisk Skole i Nørre Allé gennemførte således 100 arbejdsløse kursus og havde modtaget undervisning i dansk, regning, bogføring og engelsk eller tysk. Hver dag var der desuden foredrag af almen og

oplysende natur, hvor ikke mindst overlærer *A. Müller* og translatør *P. Holm* måtte holde for. Der var også kursus for maskin- og motorpassere, der lededes af forstander kaptajn *Høegh-Guldberg*. Her deltog 65 mand. Endelig holdtes endnu et tredje

kursus på Nørrebrogades skole, hvor 75 mand var fordelt på tre klasser. Arrangementerne fik som lovet kommunal støtte og blev gennemført i samarbejde med Arbejdernes Fællesorganisation.

Selv om billedet er taget i begyndelsen af september måned 1924, så er børnenes påklædning påfaldende. Flere har bare fødder og er tyndt påklædt i den første efterårsmåned.
Foto i Lokalthistorisk Samling.

Stor-lockout

Vinteren 1921–22 blev en af de værste i mands minde i praktisk taget alle henseender. Uge for uge steg arbejdsløshedstallet, og da man rundede årsskiftet, kunne man notere det største antal arbejdsløse nogensinde i landet. Tallet nåede da op på 82.825, deraf i Århus 5.200, men der skulle ikke gå lang tid, før det samlede arbejdsløshedstal kom op over de 100.000, hvilket var ensbetydende med, at praktisk taget hver tredje arbejder gik ledig.

Hertil kom så, at vinteren blev uhyggelig streng. Snemasserne væltede ned over byen, frostgraderne steg. Efterhånden lukkede Århus-bugten af is. Kattegat blev forvandlet til et arktisk hav, hvor et halvt hundrede dampere sad fast i isen. Forgæves appellerede de århusianske myndigheder til staten om isbryderhjælp. Havnens egne bugserbåde måtte give op, og en af havnevæsnet lånt tysk bugserbåd »Centaur« kunne heller ikke stille noget op. Beboerne fra Mols spadserede over bugten til Århus, og århusianerne gik spadsereture på bugten den modsatte vej og flokkedes om de indefrosne skibe. En elektriker Nielsen lavede sejlads med isbåd med sejl, men han fik ikke følgeskab af andre, så der kunne arrangeres kapsejlad.

Spørgsmålet om sprængning af isen på Århusbugten med dynamit drøftedes indgående, og imens arrangeredes postflyvninger med ikke mindre end fem fly mellem Århus og Kalundborg med den

kendte flyver, sekondløjtnant *Hans Bjarkov*, i spidsen. Flyvningen blev nu ikke særlig vellykket, for de spinkle maskiner måtte alt for ofte give op over for vejrligets luner.

Stemningen var trykket mange steder i denne vinter. Arbejdsløshedstallet i Århus steg støt til 6.000 og videre op over 7.000. Man syntes aldrig tidligere at have set mage til elendighed. Sulten bankede virkelig på dørene i mange arbejderhjem.

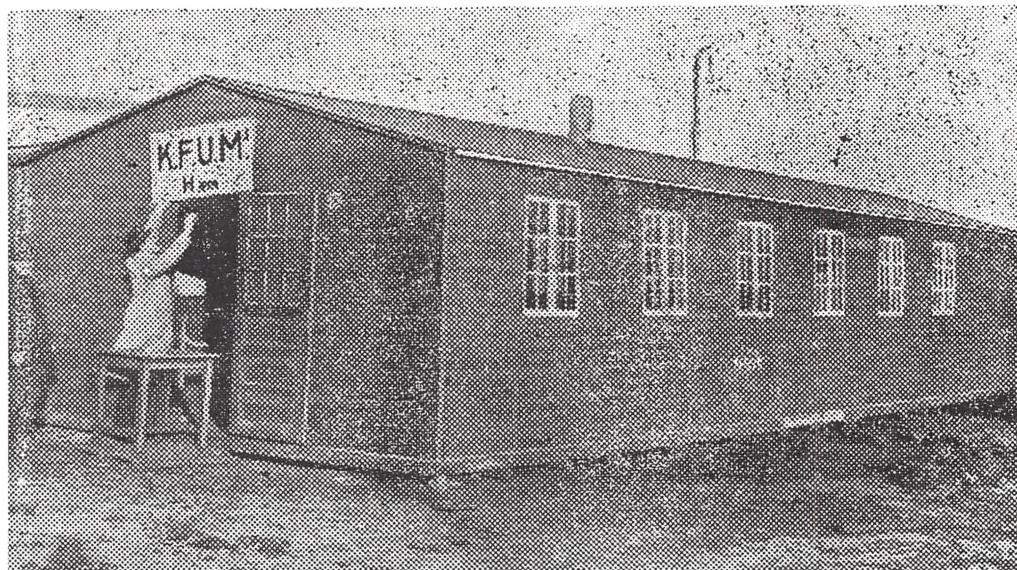
Over 25.000 til gratis bespisning

På denne baggrund besluttede den private velgørenhedsinstitution Samaritanen, der i krisetider arrangerede gratis bespisning af sultende, at genoptage sin virksomhed, der havde været indstillet siden 1918. Bespisningslokalet lå i Arbejde Adlers ejendom med indgang fra smøgen, der støder ud mod Østergade.

Der åbnedes den 10. januar 1922, og på åbningsdagen kunne man se mænd og kvinder i alle aldre vente på at komme ind for at indtage det tarvelige måltid, der serveredes. Der blev serveret rugbrød og sigtebrød med margarine og kogt, skummet mælk!

Lokalet var lyst og rummeligt, og madden spistes ved lange borde. Velgørenhedskomiteens medlemmer med fabrikant *Heinrich Dambmann* i spidsen og nogle damer vartede op. Mælken blev drukket af store, hvide porcelænsskåle, og de smurte mellemgadder var stillet frem på bor-

I januar 1922 blev K.F.U.M.'s barak ved havnen taget i brug. Den var åben hver dag fra 9 morgen til 9 aften, og den skulle tjene som opholdsrum for arbejdsløse. Ved indvielsen blev det sagt, at K.F.U.M. ville være taknemlig, hvis nogen ville sende hjemmet nogle illustrerede blade og bøger til underholdning for gæsterne.
Å.St. 25. januar 1922.

dene. Enhver kunne forsyne sig efter behag. Kunne man spise mere end en eller to portioner, kunne man bare sige til. Ingen behøvede at gå sultne fra lokalet.

De besøgende kom ind i hold. Når ét hold var mættet, rykkede det næste til. Der var mere end 300 besøgende pr. dag, deriblandt mange kvinder og børn. Da Samaritanen lukkede den 1. april 1922 efter at have været åben i 81 dage, havde bispisningen været besøgt af 20.071 voksne og 5.143 børn.

Det finansielle grundlag for Samaritanen var privat velgørenhed. En del fagforeninger bevilgede hvert år bidrag til foretagendet, og adskillige virksomheder og handlende ydede bidrag. I starten på kuldevinteren leverede Otto Mønsted gratis 500 pund margarine, og i pressen blev mejerierne opfordret til at yde deres bidrag. Mejeriselskaberne er velhavende, hed det. De har tjent tykt i disse år. Det ene selskab deklarerede i 1922 14 pct. i udbytte, og det formodedes, at udbyttet i det andet havde været endnu større. Så der skulle nok kunne gives noget skum-

met mælk til Samaritanen med de sultende besøgende. Åbningstiden for Samaritanen var fra kl. 1 til 2 eftermiddag, så maden blev skrubbet hurtigt i hovedet.

Arbejderne syntes fortsat, at fødevarerne ikke fulgte med prisfaldet – i hvert fald ikke i tilstrækkelig grad. Arbejdernes Fællesorganisation tog derfor initiativet til at etablere salg af fisk. Det skete til en begyndelse fra gården i Arbejdernes Forsamlingsbygning i Amaliegade. Formålet var naturligvis at bringe billigere fisk frem til forbrugerne, og dette mål nåedes fuldt ud. Da fiskesalget begyndte, tog fiskehandlerne 50–60 øre for pundet af torsk, men ikke så snart var de første sendinger af fisk til Fællesorganisationen solgt, før fiskehandlerne nedsatte priserne til 25–35 øre pr. pund. Det blev meddelt i avisen, når Fællesorganisationen fik fiskesendinger. Disse solgtes så de følgende dage om formiddagen, og der blev hurtigt udsolgt af rødspætterne og strømtorskene. Senere udvidedes Fællesorganisationens fiskesalg til at foregå hver dag fra kl. 9–12 fra fiskerflåde nr. 4 ved Nordre mole.

Under urolighederne i Randers i april 1922 fik byen assistance fra Århus.

Foran Brdr. Justesens pakhus på Randers havn ses en Randers politibil med nummeret V 25. Det er betjent Hougård fra Århus, der sidder ved rattet. Politistyrken i vognen var i øvrigt sammensat af betjente fra de to byer.

Foto hos Århus Politi.

KFUM åbnede en varmebarak for arbejdsløse ved havnen. Her kunne de ledige tilbringe nogle timer i lune lokaler med læsning, skrivning og spil, og der serveredes kaffe med to stykker brød for 30 øre. Søgningen var stor, for det var ikke spændende at sidde i kolde stuer med lige så kolde kakkelovne.

Den 10. februar imødekom Århus byråd et andragende fra Arbejdernes Fællesorganisation om en brændselshjælp til de arbejdsløse. Det vedtoges, at der af Hjælpekassen ydes en hjælp på 7 kr. til arbejdsløse familieforsørgere, der har været arbejdsløse i 30 dage inden for et tidsrum af 90 dage. De 7 kr. skulle udbetales snarest muligt, og til marts skulle der atter udbetales 7 kr. Men det forslog unægtelig ikke meget, når en hektoliter nøddekok kostede mindst 2 kr

Attentat mod 8-timersdagen

De et-årige overenskomster på arbejdsmarkedet afstedkom hvert år betydelig uro. I 1922 ville arbejdsgiverne forfølge

succes'en med lønreduktioner fra foregående år, og samtidig skulle der løbes storm mod 8 timers-arbejdsdagen. Formanden for Dansk Arbejdsgiverforening, bogtrykker *H. Langkjær*, sagde allerede ved arbejdsgiverforeningens 25 års-jubilæum i 1921, at 8-timersdagen var en »krigsfødnings«, og at man overhovedet skulle være forsigtig med at tiltro den en lang levetid.

Han støttedes naturligvis bravt af den presse, der sædvanligvis gav tilslutning til arbejdsgiverforeningens synspunkter. Da arbejdsgiverne opsigte aftalen om 8-timersdagen skrev Aarhus Stiftstidende (19/12 1921):

Da 8-timersdagen midt under krigens uro – og vel en frugt af netop denne uro – dumpede ned i arbejdernes turban, blev den naturligvis accepteret som et gode, men nogen befriende glæde blev den vistnok ikke anledning til; thi den danske arbejder fandt i virkeligheden en arbejdsdag på 8 timer urimelig, og han mente det ingenierte retfærdigt, at han kun skulle arbejde 8 timer i døgnet, når de mange uden for arbejderklassen arbejdede både 9, 10 og 11. Men vi var inde i en tidsperiode, der spredte demoralisation omkring til alle sider, og arbejderne gik ikke fri.

Flyveren Hans Bjarkov kom mandag den 6. februar 1922 første gang til Århus med sin styvepost fra Sjælland. Han landede på Skejby mark, hvorfra lokale postfolk bragte flyets 8 postsække videre.

Foto i Lokalthistorisk Samling.

At de forkortede deres dag til 8 timer, var et udslag af demoralisationen, og det bidrog til at undergrave arbejdernes respekt for arbejdet og førte ulysten til arbejde med sig.

8-timersdagen var stedse et gode, som arbejderen i sit stille hjerte stillede sig noget skeptisk overfor, og man så derfor også fagforeningerne anstrenge sig for at få 8-timersdagen lovbeskyttet og derigennem skaffe den fast grund at hvile på. Det lykkedes ikke, og nu har arbejdsgiverforeningen opsagt overenskomsten om 8-timersdagen til ophør den 20. marts næste år.

Ved årets begyndelse i 1922 blev der så stillet arbejdsgiverkrav om lønnedslag på 15–25 pct. udover reguleringen efter pristallet, og 8-timersdagen forlangtes afskaffet. Arbejderne var villige til at følge pristallet nedad, men længere ville man heller ikke gå, og med hensyn til 8-timersdagen kunne man højst gå med til små modifikationer. På dette grundlag var det vanskeligt at få forhandlinger i gang. Det var åbenbart, at arbejdsgiverne ville forsøge at vinde det tilbage, som de i fryg-

tens stund i 1920 havde måttet give slip på.

Langkjær talte utilsløret om et arbejdsgiver-ønske om en 9–10 timers arbejdsdag. På den anden side sagde arbejdsmændenes fører, *M. C. Lyngsø*, at så længe arbejdsgiverne står fast på, at de vil have forhåndsreduktioner udover, hvad der måtte følge pristallets dalen – så længe de kræver arbejdsdagen forlænget – kan vi ikke træde i forhandling med dem.

Forhandlingerne kom praktisk taget ikke i gang, forligsmandens mæglingforslag blev forkastet af både arbejdsgivere og fagforbundene, og en storlockout, omfattende ca. 200.000 arbejdere trådte i kraft den 14. februar om aftenen.

Demokraten skrev om konflikten:

Det er det største overfald, som nogensinde er rettet mod den danske arbejderklasse, og tager man vort lands størrelse i betragtning, kan det uden overdrivelse siges, at den arbejdsstands-

Den private velgørenhedsinstitution »Samaritanen«, der i krisetider arrangerede gratis bespising af sultende, var i virksomhed i de sidste år under 1. verdenskrig. I krisevinteren 1922 åbnede den igen i lokalerne i smøgen fra Østergade. I løbet af godt to måneder blev 20.000 voksne og godt 5.000 børn bispist her. Serveringen var beskeden, ofte blot varm mælk og hvedebrød. Billedet er ikke særligt skarpt. Det er taget direkte fra avisen, og illustrationer derved også, hvordan et pressebillede kvalitetsmæssigt så ud i 1928.

Å.St. 26. januar 1928.

ning, der træder i kraft i aften, er uden sidestykke i verden. For første gang siden 1899 bliver storlockouten til virkelighed.

En århusiansk husmoder skrev i et avisindlæg bittert om arbejdsgivernes overenskomstkrav:

Kapitalisternes parole er: Samtlige 350.000 arbejderes fortjeneste skal reduceres med en tredjedel. M. C. Lyngsie oplyser således, at arbejdsgiverne i tegl- og kalkværksindustrien kræver lønnen nedsat til 70 øre i timen eller en ugeløn af 33 kr. 50 øre i den del af året, da arbejderne sysselsættes.

Men disse 33 kr. 50 øre betyder den skinbarlige sult. Dette ved jeg af egen erfaring. Vor familie tæller 6 medlemmer, deraf 4 børn i alderen 5 til 14 år. Min mand tjener 115 kr. om ugen. Til kost bruger vi gennemsnitlig 1 kr. 65 øre om dagen pro persona, ialt 11 kr. 55 øre pr. dag. For hele ugen 80 kr. 85 øre. Jeg kan ikke klare kosten billigere, når familien skal have solid, nærende mad. Dette lægger jeg stor vægt på, da et velernæret legeme lettere modstår sygdomme og vintertilfælde end et underernæret.

Vi har så kun tilovers til alle familiens andre

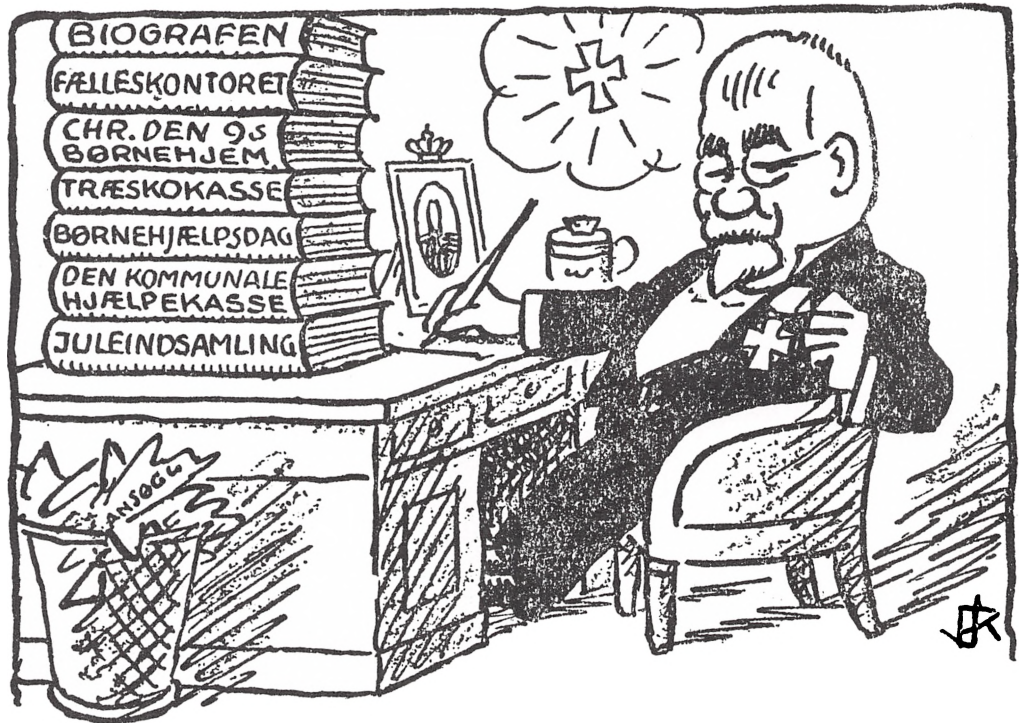
udgifter 24 kr. 15 øre. Dette er alt for lidt. Det ved jeg af dyrekøbt erfaring. Jeg stopper og lapper og renser tøj aften efter aften. Vi under os aldrig en smule fornøjelse. Vi har opgivet vor kolonihave, fordi vi ikke kunne svare afgiften. Kort sagt: Vi lever et så nøjsomt liv, at der absolut ikke er noget at spare op.

Men vi har det jo glimrende sammenlignet med teglværksarbejderne, hvis kapitalisterne sejrer. Deres ugeløn bliver da kun 33 kr. 50 øre eller ikke engang halvdelen af, hvad vi bruger til kosten.

Altså den rene elendighed for disse arbejdere. Sult for hustru, mand og børn. Elendige boliger. Usle pjalter, kulde og sygdom. Dette bliver teglværksarbejdernes kår.

I løbet af marts måned skete en yderligere udvidelse af lockouten, så at der praktisk taget var tale om en generallockout. I fagforeningerne blev der gjort mest muligt for at holde mødet oppe hos de lockoutede og arbejdsløse. Der blev arrangeret fodture til udflugtsstederne. Værterne her stillede sig imødekomende med

Fabrikant H. E. M. Dambmann, 1866–1936, var en central figur i byens velgørhedsarbejde. Også forretningsmæssigt havde han mange interesser, sådan som Jens Ravnholms tegning viser.

hensyn til priserne, og adskillige handlende bidrog med cigarer og præmier til keglespillet og lignende.

Fuldmægtig ved Statsbanernes 2. distrikt, *Gustav Hansen*, der var kendt som en dygtig pianist, tog initiativet til at arrangere koncerter for de lockoutede og arbejdsløse. Det var ganske vist ikke et stort orkester, han fik stillet på benene, men en kvartet, bestående af ham selv, af professor *Robert Emil Hansen*, domkantor *L. J. Hansen* og trompeter *H. Merrild*. Programmet var klassisk, og koncerterne holdtes i forsamlingsbygningen i Amaliegade og trak stuvende fuldt hus, de to gange de holdtes. Man fastslog, at god musik ikke skulle være forbeholdt de velstillede.

Meteorologisk mildnede kuldegraderne. Isen på Århus-bugten og i Kattegat gik ud på de store have, og mange damper kom i havn med korn og foderstoffer.

Men så satte lockouten stopper for losningen af en del af de skibe, der senere indgik i havnen. Skibene, der ankom med varer til virksomheder, der havde lockoutet deres arbejdere, blev ikke losset. Af en eller anden grund havde man i denne omgang ikke brug for Samfundshjælpen i Århus. Det havde man derimod i Randers, hvor det kom til omfattende uroligheder. Politi og militær blev sat ind mod demonstranterne, og det gik så hårdt til, at byens arbejdere erklærede generalstrejke. Forstærkninger fra Århus-politiet blev sendt til Randers, og de vendte først tilbage den 4. april. Om Århus-politibetjentene skrev Socialdemokraten for Randers og Omegn, at de »ellers var ved at blive populære ved deres rolige og besindige måde at optræde på ved havneafspærringen«.

Lockouten var slut for de fleste fag den

10. april, men arbejdsmændene fortsatte indtil den 24. april. Resultatet var nedslående for arbejderne. Arbejdsgiverne fik gennemtvunget 25–30 pct.s lønreduktioner, hvilket var noget mere end prisfaldet. Det eneste lyspunkt var, at attentatet mod 8-timersdagen blev afvist.

Ved det århusianske Socialdemokratis grundlovsfest slog forbundsformand *J. P. Johansen*, fast:

Kampen 1922 blev meget hårdere, fordi der var gået flere sultens år forud. Alle arbejderhjem har mærket sultepisken. Vi tabte kampen i år, for så

vidt som der ingen mening var i, at vi skulle have et større nedslag i lønnen end pristallet berettigede. Vi tabte kampen med hensyn til lønnen, men den 8 timers dag kunne man ikke rokke.

Dansk Arbejdsgiverforenings festskrift fra 1946 noterede, at »det blev for arbejderne strenge år at komme igennem«. Jovist, for når realtimelønnen i 1914 var lig 100, var den i 1921 156, i 1922 142 og i 1923 132.

Nedskæring af hjælp

En elendig understøttelse

Arbejdsløsheden blev selv i de bedste sommermåneder i 1922 ved at holde sig på temmelig store højder. Endnu i juni var der 45.413 arbejdsløse, hvilket var fem gange så mange som f.eks. i 1910 og 1916. I perioden op til den første verdenskrig lå sommerarbejdsløsheden højst på tre pct.

Arbejdsløshedsunderstøttelsen var hverken til at leve eller dø af. For familieforsørgere var den vedtægtsmæssige understøttelse gennemsnitlig 3,25 kr. daglig. Hertil kunne – hvis kommunen vedtog det – komme højst 80 øre i tillægshjælp, altså i alt 4,05 kr. daglig. Det blev for et ægtepar uden børn 24,30 kr. ugentlig, eller hvis der betaltes i syv dage, 28,35 kr. De, der var så lykkelige at have børn, »tjente« derved yderligere 42 øre pr. barn pr. dag.

Dette var altså gennemsnitstal. Mange tusinde lå lavere. Det samme var tilfældet for ikke-familieforsørgere, hvis understøttelse gennemsnitlig lå på 3,50 kr. pr. dag.

Den vedtægtsmæssige understøttelse kunne som regel oppebæres i 70–120 dage, og når disse var gået, begyndte hjemmene for alvor at bære spor af nød og savn. Så satte »den fortsatte hjælp« ind, men denne kunne højst fås i 90 dage. Ikke-forsørgere fik dog *ikke* fortsat hjælp, hvis ikke kommunen vedtog det, og for familieforsørgere betød den fortsatte hjælp, at den vedtægtsmæssige understøttelse blev reduceret med en tredjedel

og kun gjaldt seks dage om ugen. Efter ovennævnte gennemsnitseksempel betød det, at beløbet blev 17,80 kr. ugentlig for et barnløst ægtepar til afholdelse af alle udgifter til livets ophold! Men børnene gav stadig 42 øre pr. stk. pr. dag.

For tusinder af arbejdere, hvis forsikring kun gav 2 kr. daglig i vedtægtsmæssig understøttelse, så regnestykket således ud: To tredjedele af 2 kr. = $1\frac{1}{3}$ kr. pr. dag, dvs. 8 kr. ugentlig (seks dage) plus tillægshjælp seks dage à 80 øre = 4,80 kr., i alt 12,80 kr. ugentlig!

Imidlertid fandt Venstre-regeringen tiden inde til at indstille den ekstraordinære arbejdsløshjælp. Med undtagelse af 26 fag, der tilsammen havde 15.400 arbejdsløse, blev den ekstraordinære arbejdsløshedsunderstøttelse lukket for de øvrige fag, hvorved godt 24.000 arbejdere blev afskåret fra den særlige understøttelse gennem krisefonden, og af dem havde 17.000 opbrugt den vedtægtsmæssige understøttelse. De stod nu uden nogen som helst midler til at eksistere og skaffe føden til deres familier. Det værste var dog, at indenrigsminister Kraghs cirkulære om den delvise lukning af krisefonden også indeholdt en bestemmelse om, at arbejdesløse, som blev afskåret fra understøttelse, heller ikke måtte beskæftiges ved nødhjælpsarbejde!

I arbejderpressen lød der bitre kommentarer, der gik på, at nu havde man på Rigsdagen vedtaget et militærforlig om 48 millioner kr. årligt, og for få dage siden

Sådan opfattede Demokraten en typisk arbejderfamilie omkring 1930. Familien får maden serveret og den daglige avis, Demokraten, bragt ind til middagsbordet. Han spiser alene i vest og skjorteærmer.

Foto Aage Fredslund Andersen.

var det blevet meddelt, at Landmandsbanken havde forødt 81 millioner (det blev nu til flere), og så tillod man sig at indstille arbejdsløshedsunderstøttelsen til tusinder af arbejdere. Det er et hårdt samfund, vi lever i, hed det.

Dette fremgik også med al ønskelig tydelighed af den århusianske presses lokalreportager om vilkårene i de fattige hjem i byen.

En reporter skrev i juli 1922 i Aarhus Stiftstidende:

Jeg fik forleden en lille samtale med en af disse arbejdsløse familieforsørgere. Han havde kun haft en halv snes dages arbejde siden jul. Og han havde dog hver eneste dag hjemsøgt alle arbejdspladser, prøvet alle chancer. Nu fik han i understøttelse 21 kr. 89 øre om ugen, og af disse måtte han betale 21 kr. til kommunen i husleje, da han boede i en af de dyre, kommunale ejendomme. Der blev altså 89 øre tilbage til en uges familieforsørgelse. For disse 89 øre kunne han naturligvis ikke eksistere, og han måtte søge Hjælpekassen, hvor han fik en halv snes kroner, og i øvrigt tærede han på en kapital af 700 kr., som han havde lagt op i den tid, da han havde haft godt betalt arbejde ved havnen. Fra på lørdag mister han sin arbejdsløshedsunderstøttelse.

– Så er der kun fattiggården tilbage, sagde han. Jeg har været gift i 25 år og har klaret mig pænt. Jeg vil nødigt se min familie på fattiggården. Men nogen udvej ser jeg desværre ikke. Og det er hårdt at spekulere på.

Jo, det så virkelig rystende ud for mange arbejderhjem, men Stiftstidende fandt alligevel ud af, at tiden var inde til at sige stop for arbejdsløshedsunderstøttelse, og det blev i en kommentar begrundet således:

Arbejdsløshedsproblemet har for vort land været et af de alvorligste, som krigsårene har bragt os. Det blev straks fra begyndelsen grebet forkert an af den radikale regering, idet man spredte understøttelsen ud ikke alene til dem, som havde for tjent den, men også til mange, der ikke for tjente den.

Dette system angreb hyppigt arbejdernes moral og bibragte dem en forkert opfattelse af deres krav på samfundet. De mente at have en særlig fordring på statskassen, medens andre samfundsklasser, som også kunne trænge til hjælp i en vanskelig tid, måtte klare sig selv. Nu er imidlertid bunden af kassen nået. Nu må der siges stop, og foreløbig inddrages den ekstraordinære arbejdsløshedsunderstøttelse for 17.000 af de arbejdsløse. Samfundet har i forhold til de arbejdsløse intet at bebrejde sig. De er blevet behandlet særdeles godt. Nu kommer deres svære tid.

Protestmøder mod arbejdsløsheden

Den 15. juli 1922 kunne kontorbestyrer M. C. Falk, Arbejdsanvisningskontoret, oplyse, at der i Århus var 3.174 arbejds-

løse, og af dem kunne efter minister Kraghs bekendtgørelse 2.003 ikke betragtes som ekstraordinært arbejdsløse. 436 havde gået arbejdsløse i over halvandet år, 376 mellem 12 og 18 måneder og 387 mellem 6 og 12 måneder.

Arbejdernes Fællesbestyrelse holdt et ekstraordinært møde for at drøfte den særlige situation, som nu var opstået. Her blev der givet udtryk for en skarp fordømmelse af den hårdhed og hensynsløshed, som regeringen havde udvist over for de tusinder af arbejdere, som uden egen skyld var uden erhverv, og som regeringen ikke havde rørt en finger for at skaffe arbejde. I juli måned var der i hele landet beskæftiget 597 arbejdere ved nødhjælpsarbejde!

Maskinarbejder *Leonhard Hansen* redegjorde for situationen og anbefalede, at man tilsluttede sig den københavnske fællesorganisations protest til regeringen og foreslog afholdelse af en almindelig arbejderdemonstration imod den.

Maler *Staan* ønskede, at protesten skulle have form af en 24 timers generalstrejke. *Marthin Pedersen*, typograferne, mente, at det var helt ude i det blå at lave en generalstrejke for at tvinge regeringen bort. Den var jo lovligt valgt.

Maler *Thomas Christensen* gik også ind for en 24 timers generalstrejke og stillede en resolution herom. Den blev forkastet med stort flertal.

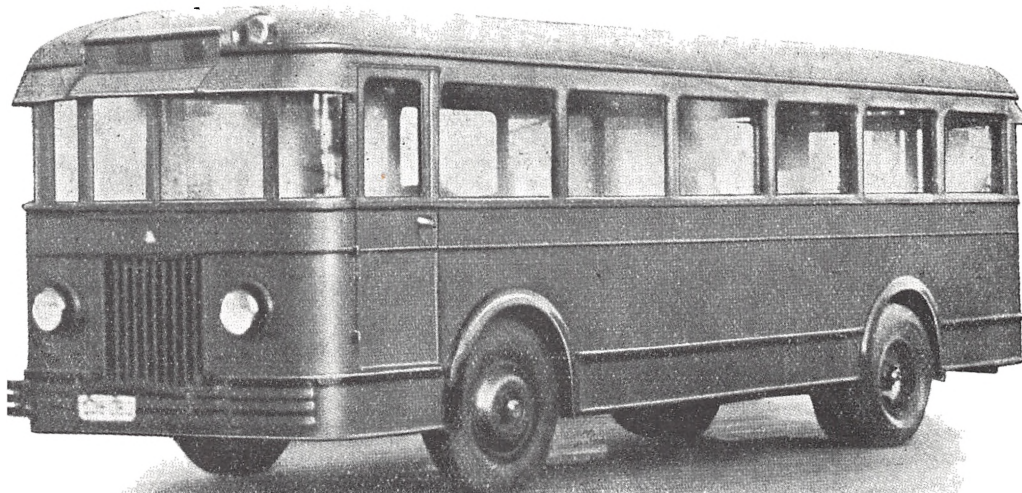
Mandag den 24. juli holdtes der store protestmøder i Århus mod regeringens nedskæringspolitik over for de arbejdsløse. Den kommunistisk prægede »De arbejdsløses Organisation« havde indbudt til møde i Arbejdernes Forsamlingsbygning under parolen: »Skal 2000 arbejdere i Århus på fattigvæsnets?«

Den socialdemokratiske fagbevægelse spurgte, om fattigfolk skulle sulte, for at militarismen kunne blive fedet, og holdt

Århus Kommune overtog i 1926 de private sporveje, og i 1929 blev kontorbestyrer Mads Christian Falk, 1883–1950, fra arbejdsanvisningskontoret ansat som direktør.

Hans første store opgave blev at modernisere det efterhånden totalt nedslidte materiel, og han indkøbte i 1932 nye tram-busser, der herved gjorde deres entré i den århusianske lokaltrafik.

Købstadsforeningens Tidsskrift 1932, 339.

et stort møde på Bispetorvet, som netop var blevet frilagt. Så mange var kommet til mødet, at ingen sal i byen ville have kunnet rumme dem, og man var enig om, at Bispetorvet var særdeles velegnet til store folkemøder. Trods regnen blev der holdt trofast ud under talerne af folketingsmændene Kammergaard og Simonsen.

Formanden for Fællesorganisationen forelagde en kraftigt formuleret resolution mod regeringens passive holdning over for arbejdsløshedens omfang og politikken med militærforliget og krævede, at denne sag blev forelagt vælgerne.

I København samledes over 100.000 på Grønttorvet. Det mentes, at det var den største demonstration, Danmark nogensinde havde oplevet.

Venstrebladet på besøg hos en arbejderfamilie

For en sjælden gangs skyld bragte venstrebladet Aarhus Amtstidende en skildring i sine spalter af arbejderkår. Det hed heri:

En fabriksarbejders kone har lige fået sin mands ugeløn. Manden er en prægtig mand; kun et par kroner har han beholdt til sit personlige forbrug. Alt det øvrige har han overladt til konen, hvis dygtighed det nu beror på, at dette beløb kan strække til for familiens fem medlemmer.

Delingen, som må ske hver uge, er snart gjort: så meget til lys og varme, kartofler, mel, brød, sukker og kaffe. Til ny indkøb af klæder, linned m.m. findes der ingen plads på budgettet. På sådanne overflødheder har konen ikke en gang tænkt – man må klare sig med det nødvendigste. Nu og da får hun af de fruer, i hvis hus hun hjælper til, et eller andet stykke tøj. Købe den slags ting kan hun aldrig, ikke en gang af dårligste kvalitet. Hendes egen knappe og usle fortjeneste forslår næppe nok til det bidrag, hun må yde til bestridelse af alle de nødvendige udgifter. De klæder, hun har fået, må imidlertid lappes og gøres i stand, de tarveligste køkkensager må holdes rene, om ikke det hele skal gå rent galt, og derfor går hendes stræben ud på at spare nogle ører om ugen til bånd, knapper, sæbe og sand – kort sagt: til det nødtørftigste.

Når der i reportagen fra det fattige arbejderhjem tales om sand, så drejer det sig om det hvide sand, man endnu i begyndelsen af tyverne kunne købe hos sandhandlerne og bruge til at sprede ud over gulvene i hjemmene. Det var endnu før

den tid, hvor der var kommet gulvtæpper under spisebordene i de små hjem!

Demokraten fandt, at skildringen var virkelighedstro for en mængde arbejders vedkommende og spurgte: Men hvorledes kan Amtstidende da tage parti for indenrigsminister Kraghs forfølgelse af arbejderne og forsvere, at tusinder, der ikke

har arbejde, men har været arbejdsløse i lang tid, fratages al understøttelse. Når »en prægtig mand«, der har arbejde, må kæmpe med en sådan armod og tusinder må døje samme skæbne, hvor meget mere fattigdom må der da ikke være i de familier, hvis forsørgere har gået ledige i hele og halve år, spurgte bladet.

Fattighjælp

Fattig- og forsørgelsesanstalten ved Vester Allé var opført i 1869-70. Billedet er fra ca. 1914 og til højre ses fattiginspektør N. Müller Larsen.

Fattigvæsenet i byen blev ledet af et byrådsudvalg på 3 medlemmer, og fattiginspektøren fungerede som forretningsfører over for kommunen. Under udvalget og forretningsføreren var der ansat en forvalter, en arbejds-mester, to opsynsmænd, en overvaskerske, en husholderske og en sygeplejerske.
Foto i Lokalhistorisk Samling.

Allerede i slutningen af juli begyndte virkningerne af standsningen af den ekstraordinære arbejdsløshedsunderstøttelse at vise sig. Den 29. juli havde der til fattigvæsenet i Århus meldt sig 30-40 personer, hvoraf de fleste var familieforsørgere. De havde ikke set anden udvej for at opretholde livet, og man ventede – med rette – at flere ville melde sig i den kommende tid.

En dag i efteråret ankom tre unge mænd i alderen fra 19-24 år til fattiggården i Århus. Det var pæne mennesker, der så ud til både at have evne og vilje til at

bestille noget. Forvalteren på »gården« forhørte dem nøjere og spurgte, om de nu også rigtigt havde overvejet det skridt, de her foretog sig, og om de var klar over, hvad det betød at melde sig til fattigvæsenet.

Ja, lød svaret, de havde nøje tænkt over tingene. Det viste sig herefter, at de unge mænd var tre brødre fra Sjælland. De havde tidligere været beskæftiget på landet, men var nu arbejdsløse. Deres hjem var fattigt og forældrene ude af stand til at give dem føden. De var da i fællesskab draget ud for at se at finde noget at be-

stille. De var først taget til Christiansfeld i Sønderjylland og var herfra til fods fortsat op gennem Jylland. Overalt hvor de kom frem, havde de søgt arbejde, men uden held. Nu stod de uden en øre på lommen på Århus gader og havde kun valget mellem at betle og derved risikere at blive taget af politiet eller melde sig til fattigvæsnet. De valgte det sidste, selv om det var en tung gang for dem.

I midten af november 1922 lød der et klageråb fra arbejdsmændenes arbejdsløshedsklasse til indenrigsminister Kragh om dispensation fra hans cirkulære. Arbejdsløshedsprocenten var nu oppe på 29, og 3.185 medlemmer var afskåret fra understøttelse. Det hed bl.a.: Nu ved vinterens begyndelse er de faktiske forhold disse, at mange medlemmer ikke kan få det nødtørftigste til livets ophold til sig selv, til hustru, børn og hjem. Der lides, der sultes, og der fryses – og mange hundrede hjem glider mod fattiggården, hvis ikke den højtærede indenrigsminister benytter sin bemyndigelse til at give disse medlemmer adgang til understøttelse af nødhjælpsfonden, til hvilken fond de dog også selv yder bidrag.

For de samtlige seks Århus-afdelinger under Arbejdsmandsforbundet var situationen den, at af de 3.466 medlemmer var 623 arbejdsløse med vedtægtsmæssig understøttelse og 562 var arbejdsløse uden understøttelse og i virkeligheden subsistensløse. Den samlede arbejdsløshedsprocent var 34. I adskillige fag lå procenttallet af arbejdsløse, der havde opbrugt understøttelsen oppe på 60–70, ja i enkelte fag endda over 90!

Næsten 3000 under fattigvæsnet

Af Århus forsørgelsesvæsens beretning for 1921–22 fremgår det, at ialt 2.922 personer havde været under fattigvæsnets

forsorg dette år. Ikke mindre end 4 pct. af byens befolkning havde i 1921 nydt fattighjælp. Det er en stigning i forhold til tidligere, hvilket uden tvivl skyldes den vedvarende arbejdsløshed, som det hed i beretningen. Men tilsvarende beretning for 1922–23 viste, at der nu var ydet fattighjælp til i alt 3.531 personer, hvilket var ensbetydende med, at 4,82 pct. af byens befolkning havde fået fattighjælp. Ydelse heraf førte til, at man mistede sine borgerlige rettigheder og ikke havde valget, ligesom man heller ikke kunne få aldersrente.

Hjælpekassen i Århus havde en vanskelig opgave i denne tid. Der blev gjort en stor indsats for at holde så mange som muligt borte fra fattigvæsnet, men alligevel betød Venstre-regeringens standsning af den ekstraordinære arbejdsløshedshjælp, at 180–200 familieforsørgere måtte gå den tunge gang til fattigvæsnet. Hjælpekassens oprindelige formål var at yde hjælp i ekstraordinære tilfælde som sygdom o.l., og den konservative gruppefører i Århus byråd, fabrikant *J. Chr. Møller* ankede over, at man adskillige steder og vist nok også i Århus var kommet ind på at yde en fast månedlig understøttelse. En sådan administration kunne ikke stå for kritik, for selv om det var vanskeligt at sidde i en hjælpekassebestyrelse, burde man alligevel holde loven, sagde han.

Heroverfor gjorde *Leonhard Hansen* opmærksom på, at det var en dårlig forretning for kommunen at få folk under fattigforsørgelse, da den selv skulle betale hele fattigunderstøttelsen, mens staten refunderede to tredjedele af hjælp, der blev ydet gennem hjælpekasserne.

– Og hertil havde *J. Chr. Møller* intet yderligere at bemærke.

På fattiggården i Vester Allé havde der dog i løbet af et år været op mod 500 personer, hvoraf en del dog slet ikke kon-

Middagen er klar til servering på Forsørgelsesanstalten omkring 1935.

Foto Aage Fredslund Andersen.

stant. Om et juleaftensbesøg på Århus fattiggård beretter Demokraten den 27.12.1922:

Juleaften kl. 4 samledes fattigudvalget, d'hr. Gustav Pedersen, Søren Petersen og Marius Geertsen med inspektør Müller Larsen, forvalter Jens Nielsen og fattiggårdens kontorpersonale i en af kompleksets største sale, hvor to juletræer, pyntede med kulørte lamper, er tændte. Så går dørene op, og fattiggårdens beboere strømmer ind og tager plads på stoleraderne. Forrest kommer kvinderne og børnene. Her er unge mødre med forgræmmede ansigtstræk og gamle koner med mange rynker og furer omkring øjne og mund. Børnenes øjne stråler med forventningsfuld glans. De små hernede glæder sig lige så stærkt til julen som de børn, der er uden for fattiggårdens mure.

De voksne gør det for øvrigt også, selv om fattiggården var et trist sted. Javel, men også her har livet sine lyse sider og sine små glæder. Mændene er trukket i deres bedste tøj og skinner efter en omgang ragekniv og sæbe. Der er gamle mænd imellem, som har været her en menneskealder, og der er ganske unge, som har givet op i

kampen for udkommet i går eller i forgårs. Hvem kan læse i disse hundreder ansigter, der fortæller om lige så mange menneskeskæbner?

Provst Larsen fortæller om juleevangeliet. Der synges julesalmer, så tages der fat på det ikke mindre vigtige: uddelingen af julegaver.

Først er det mændenes tur. De får en tobakspung, en stok, et par seler eller en shagpipe eller en anden lille nyttegenstand og desuden en pose med cigarer, en pakke tobak og en rulle skrå samt et par poser med juleknas.

Kvinderne får hver et par kopper med forgyldt kant og et par sorte trådhandsker foruden et par poser med godter, en pakke kaffebønner og en pose med sukker, så de kan gå på julevisit hos hinanden og få en hjemmelavet kaffetår. Så vender beboerne tilbage til deres værelser. Ved sekstiden samles de om risengrøden og flæskestegen . . .

Der var slet ingen tvivl om, at der også denne vinter var brug for gratis bespisning, men denne gang sørgede man også for småbørns fodtøj, og en læge var til stede for at holde øje med de smås sundhedstilstand.

Ugift mors skæbne

Den ugifte mor var en paria

Krisen i begyndelsen af 1920'erne drejede sig ikke blot om arbejdsløshed, social nød, elendige forhold for de ældre, om hvem det noget barskt hed, at de bedre kunne bære de socialt nedværdigende forhold end de unge. Som nævnt var der også bolignøden, der betød, at et par tusinde århusianere var anbragt som husvilde i træbarakker, murbarakker, på fodfolkskaseren i Høegh Guldbergsgade, den gamle pigeskole i Vestergade, havnens nye administrationsbygning ved Slippen eller andre steder, hvor man nu kunne skaffe dem plads – på loftskamre, i elendige kælderboliger eller stuvede sammen i enkelte værelser. Statistisk Departement oplyste, at ved april flyttedag 1922 var der i Århus 2059 husvilde (393 familier). Det var et meget højt tal sammenlignet med f.eks. Odense: 1050 personer (207 familier) og Ålborg: 593 personer (113 familier). I København kommune var der 8.001 personer (2101 familier) under boligforsorg.

På denne baggrund er det ikke mærkeligt, at børnedødeligheden dengang var meget høj. Den kendte børnelæge, professor *S. Monrad*, sagde ved Børnesagens fællesmøde, at dødeligheden er forfærdelig høj i det første leveår, nemlig i byerne 94 og på landet 88 promille, altså meget nær 10 pct. af alle levendefødte børn. Også i alderen 1-5 år døde forholdsmæssigt mange børn.

Et fremtrædende problem var de mange fødsler i dølgsmål, der fandt sted dengang, og de mange barnemord, der blev rapportert om i aviserne.

Den ugifte mor var en paria. Hun var den allerdårligst stillede i samfundet. Sladderer satte sin sorte kokarde på den ugifte mor, og hertil kom så de ulykkelige kvinders dårlige økonomiske stilling.

I en mængde tilfælde var de forladt af barnefaderen, som det ofte var vanskeligt at finde. Han var undertiden helt forduftet — Amerika lå dengang ikke så langt herfra som tidligere. Og ofte var barnefaderen slet ikke i stand til at betale det barnebidrag, som loven pålagde ham.

Det offentlige var ganske vist forpligtet til at træde til, idet loven fastslog, at den ugifte mor under alle omstændigheder havde krav på bidrag, men der var endnu i 1922 den fejl ved loven, at der intet betaltes til moderen, før barnefaderen var dømt!

Denne bestemmelse bevirkede, at der kunne gå måneder, ja år, før den ugifte mor fik det første barnebidrag.

Mange af disse unge kvinder levede under frygtelige økonomiske forhold. Hvor skulle de få klæder fra til barnet? Alle sunde var lukket, og imens sneglede sagen sig fra den ene instans til den anden, idet de offentlige myndigheder hylkede det princip, at man ikke skulle forhaste sig. Altså kunne der gå op mod et år, før de ugifte kvinder overhovedet fik udbetalt en eneste øre.

I en reportage-artikel om dette forhold skrev Demokraten den 10. juli 1922:

Når man kender lidt til den fortvivlede kamp, som disse kvinder (der ikke har familie eller andre hjælpemidler) må kæmpe for at holde sig oven vande og for at skaffe mad til barnet, så bliver det forståeligt, at kvinder, som kommer i en lignende situation, giver op på forhånd, og vi vover derfor at påstå, at mange kvinder, som måske kunne være blevet prægtige mødre, under kampen for at skaffe mad til barnet, tvinges ud i et morads, hvorfra ingen eller i hvert fald få formår at hæve sig, når bidraget endelig kommer.

Tilmed er bestemmelsen fuldstændig meningsløs. Loven siger jo nemlig, at enten den ene eller den anden er fader til barnet, så har den ugifte moder ret til at få pengene gennem det offentlige, når faderen ikke betaler.

Den eneste risiko, det offentlige løber ved at udbetale pengene, før resolutionen er i orden, er at faderen i virkeligheden har betalt. Men hvis en mor bar sig ad på denne måde, ville hun jo have begået bedrageri, og straffen for denne forbrydelse er så stor, at den nok skal hindre den slags.

Det er derfor bydende nødvendigt, at denne bestemmelse ændres, enten ved en lovændring eller ad administrativ vej. Den har allerede voldt ulykker nok.

I øvrigt var taksten dengang, at en ung ugift mor kunne få udbetalt 60 kr. for fødslen og 204 kr. i barnebidrag det første år.

15 pct. af fødslerne i Århus fandt i 1921 sted uden for ægteskab, hvilket var en stigning på 0,5 pct. i forhold til 1920. Til sammenligning kan anføres, at antallet af fødsler uden for ægteskab i Århus nu er oppe på 23 pct., men det hænger nok sammen med papirløse ægteskaber og en helt anden holdning til den ugifte mor.

Med hensyn til straffesystemet var det i begyndelsen af tyverne barbarisk. Hvad vi i dag regner for små overtrædelser af loven, blev dengang straffet hårdt. I gentagelsestilfælde kunne simpelt tyveri af f.eks. cykler eller beklædningsgenstande blive straffet med årelange fængselsophold. En mand, der ved dobbeltspararbej-

derne ved Århus, havde stjålet et par gummistøvler, kom således to år i forbedringshus!

Af avisberetninger fremgik endvidere, at en kone, der havde begået hæleri, fik en dom på 80 dages fængsel. Hun havde fået 16 børn, hvoraf de ni nu var ukonfirmerede. Hendes ældste søn var uheldigvis af en meget dårlig natur. Han drev om på Arbejde-adler-hjem, og arbejdsløsheden gjorde ham naturligvis ikke bedre. Han stjal, og han lokkede sin mor til at gemme tyvekosterne, og siden, da hun pantsatte tyvekosterne, modtog hun 5 kr. af det indkomne beløb, ligesom hun anvendte dele af det stjålne tøj til de mindre børn. Hun var fra russisk Polen, havde aldrig haft nogen rigtig skolegang, var kort sagt en primitiv natur og var åndelig set som et barn.

Alt dette skelede dommeren ikke så meget som en tøndel til. Han kikkede blot i paragrafferne, og konen måtte vandre i fængsel, mens manden sad tilbage med ni børn i alderen fra 2 til 13 år uden at have nogen at føre tilsyn med dem.

Grev Holsteins store passion

Var aviserne dengang end stærkt prægede af kriseforhold, bankkrak, social elendighed, urovækkende begivenheder i det store udland, hvor hungersnød, krige, revolutioner og småopstande hørte til dagens orden, så kunne der dog også findes plads for smilet. Ikke så lidt munter opmærksomhed vakte dengang grev Holsteins tale i Folketinget, da dette behandlede et forslag til en ny ægteskabslov. Hr. Holstein vendte sig navnlig stærkt mod lovforslagets paragraf 2, der havde følgende ordlyd:

Besvangrer en mand sin forlovede, og hæves forlovelsen under sådanne forhold, at han må

Husvilde-problemet var stort i Århus. April flyttedag 1922 var der over 2000 husvilde personer, og ved hver flyttedag var det naturligvis et problem, hvad kommunen skulle gøre af de husvilde. Her flyttes der ind i primitive lokaler i skibsværftet i Sydhavnen.

antages væsentligt at bære skylden for ophævelsen, skal han betale hende en passende erstatning for den derved forvoldte forstyrrelse af hendes stilling og forhold.

Hvad er forlovelse? spurgte hr. Holstein. Og hvem er forlovede? I gamle dage var det en vis garanti for ægteskabshensigten, når en mand »ringforlovede« sig med en pige, sagde hr. Holstein, og under stigende munterhed i tinget fortsatte greven:

Nuomstunder tror jeg ikke, det er ualmindeligt, at en rask karl er ringforlovet med 2-3 piger på én gang, og jeg ved af personlig erfaring, at unge enker og fraskilte fruer jævnlig »forlover« sig 3-4 gange i løbet af en enkelt badesæson. Jeg finder det for hårdt, at en ung mand skal betale særlig erstatning for forstyrrelse af en sådan dames »forhold«. I mange tilfælde er det kvinden, der

letsindigt giver ægteskabsløfte, og manden, der bliver forført.

Jeg savner en beskyttelsesparagraf for sådanne tilfælde og må kræve paragraf 2 strøget, hvis man ikke også vil indføre en paragraf, der beskytter manden mod forførelse.

Talen vakte stormende munterhed i folketingsalen – i hvert fald hos de fleste, men en af Holsteins egne partifæller, missionsmanden *Carlsen-Skiødt* protesterede dog blegnende fra talerstolen mod Holsteins ryggesløse syn på tilværelsen og forsikrede, at ude i det sunde bondeland, hvor han (*Carlsen-Skiødt*) kom fra, var de sædelige tilstande ikke fordærvede.

Heller ikke hos grev Holsteins politiske modstander i Århus Midtkreds, folketingsmand og redaktør M. Simonsen

fandt grevens optræden i Folketinget genklang. Ganske vist havde greve Holstein, som Det konservative Folkepartis formand, *E. G. Piper*, havde betegnet som partiets »vanartede unge«, erklæret, at han ikke ville lade sig føre i ledebånd af Højres gamle hønisser, men Simonsen mente det dog nødvendigt på lederplads i Demokraten at sætte Holstein på den »rette« plads:

Hvis man af denne fripostige optræden drager den slutning, at grev Bent Holstein er en pokkers karl, en drabelig helt, der repræsenterer selvstændige standpunkter og ikke lader sig indelutte af partidisciplinens snærende spændetrøje, tager man meget fejl.

Han kan ved sine voldsomme udfald mod regeringen få det til at risle koldt ned ad ryggen på Højres formand, hr. Piper, der ikke for alt i verden ønsker venskabet med Venstre ødelagt, og det er ingen kunst for ham med sine paradokser om det erotiske liv at få den skikkelige missionsmand, Carlsen-Skiødt, til at forfærdes over de slappe sæder i de kredse, hvor greven færdes.

Men det betyder altsammen ikke noget. På bunden er det århusianske Højres repræsentant i Folketinget lige så stokreaktionær som de øvrige højremænd i Folketinget, ja, måske en streg mere, og Højrepartiets ledende mænd og kvinder behøver ikke at ængtes for, at den vanartede unge skal skeje ud. Det blå blod repræsenterer jo forskellige passioner: En interesserer sig for fuldblodshingste. En anden for skønne kvinder. Grev Holsteins store passion er at høre sig selv tale.

En engelsk iagttager

Ligesom vi fra slutningen af 1920 havde en engelsk iagttagers indtryk af Århus, nemlig forfatteren Arnold Bennetts lidt negative betragtninger, navnlig om datidens århusianske kvinder, så kunne man også i slutningen af 1922 få at vide, hvorledes en englænder så på århusianerne.

Den engelske overlærer, *James Harris*, Barrow-in-Furness, der var en god bekendt af byen, skrev i Barrow Guardian

om danske og specielt århusianske forhold. Mr. Harris var en ven af den kendte århusianske skolemand, overlærer *Kofoed Jensen* fra Fjordsgades skole, som han havde stiftet bekendtskab med i Cambridge. Bekendtskabet udviklede sig til venskab, og mr. Harris besøgte gentagne gange Århus. Han syntes betydeligt bedre om byen end sin landsmand Bennett. I hans skildring hed det:

Gadebilledet er præget af befolkningens, særlig de unge mænds smukke legemsbygning. Den mandlige befolkning klæder sig på engelsk maner. Måske er der dog lidt amerikansk i stilen. Var det ikke for folkenes smukke hår og blå øjne, kunne man godt bilde sig ind, at det var englændere, der fyldte gaderne. Mændene er friske og raske – veludviklede og med en god holdning. Kvinderne ser milde ud og fører sig godt. Børnene er rene og smuktudseende med røde kinder og med lyse bluser i forskellige farver og sømandshuer.

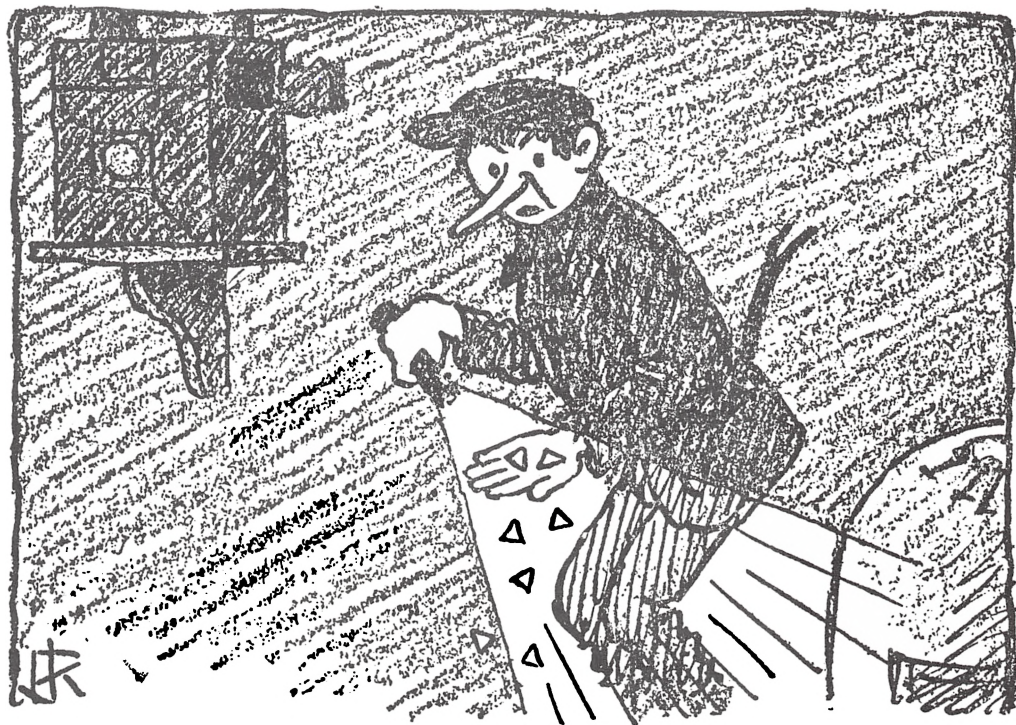
Man har indtrykket af stærke og raske børn og unge. Pjaltede børn ses sjældent. Af den omtalte skoles (Fjordsgade) elever var der kun to drenge med tøj, der var laset.

Et elskværdigt billede, men virkeligheden var på så mange måder knap så rosenrød, således som det er fremgået af disse spredte træk af de sociale forhold i begyndelsen af 1920'erne.

Sparebøsse i køkkenet!

Der var en betydelig uro i erhvervs- og arbejdslivet. Bankkrakkene florerede, virksomheder gik ned, Venstre-regeringen var uvillig til at lade staten foretage indgreb til fordel for erhvervslivet. De frie kræfters spil skulle virke helbredende, mente man. Men det var ensbetydende med, at arbejdsløshedstallene forblev høje. I Århus byråd beklagede den konservative fabrikant *J. Chr. Møller* sig over, at fattigvæsnets udgifter steg mere, end pristal og byens vækst berettigede til. Det

I forbindelse med de århusianske gasmålere var der installeret en møntautomat. En overgang blev det overvejet at indføre specielle gasmærker til automaterne – i stedet for rigtige penge, og det vakte – som det fremgår af tegningen – bestyrtelse blandt byens automattyve. Gasautomaterne blev afskaffet i 1924. Folk kunne så i stedet stille en sparebøsse op i køkkenet, var borgmester Jakob Jensens kommentar.

var under budgetdebatten i marts 1924. Han kunne imidlertid ikke hente nogen trøst hos forsørgelsesudvalgets formand, *Leonhard Hansen*, som oplyste, at fattigudvalget på det nye budget skulle bruge 30.000 kr. mere end hidtil. Fattigvæsnets takster var 12 kr. om ugen til en familie, 2 kr. for hvert barn, 5-10 kr. for enlige personer og dertil som regel hjælp til husleje og gas.

Det er så lidt, at jeg ofte skammer mig derover. Jo mere man indskrænker hjælpe-kassehjælpen, jo større bliver fattigvæsnets udgifter, sagde *Leonhard Hansen*.

Der skulle ikke meget til at vælte en families budget dengang. For Århus byråd opstod et problem, da der i 1924 indførtes nye mønttyper til de kommunale gasautomater. Dette var ensbetydende med, at man i givet fald skulle lave automatgasmålerne i byen om. Dem havde

man 5000 af. Man puttede mønter i gasautomaten, og med passende mellemrum kom kommunens »gasaflesere« og kikkede målerne efter og tømte møntskuffen. Men hvis gasautomaterne skulle laves om, ville det koste ca. 78.000 kr., og dersom der skulle laves nye gasmønter, ville det koste 40.000 kr. Byens vise mænd besluttede da helt at sætte automaterne ud af brug, men det skete sandelig ikke uden alvorlige overvejelser.

Belysningsudvalgets formand, *H. P. Christensen*, anførte, at det var rigtigt, at der i Århus er familier, hvis økonomiske forhold gør det ønskeligt for dem, at de kunne betale i automat, men det må erindres, sagde han, at de automater, vi har, er indrettet efter en pris på 12 øre, og vi var under krigen oppe på 45 øre. De måtte dengang betale 33 øre i regning ved siden af eller mere end gassen koster nu.

Konklusionen var altså, at folk lige så godt kunne betale efter regning. Borgmester *Jakob Jensen*, der havde sans for praktisk økonomi, sluttede debatten med at give et godt råd: Folk bør opstille sparebøsser i deres køkken!

Som et eksempel på, hvorledes der i disse dårlige tider spekuleredes i folks godtroenhed, kan nævnes en annonce i *Jyllands-Posten* af følgende ordlyd:

Ægteskab.
Jeg søger en kone,
diskretion kan jeg love.
Send mig to kroner og ti,
så får De mit fotografi.
Frankert som værdibrev med 50 øre til O. Jesper-
sen,
poste restante Århus Postkontor.

Der var selvfølgelig ikke tale om ægteskabsannonce, men blot om et forsøg på at få værdiløse postkortfotografier afsat til en pris af 2 kr. 10 øre stykket.

Det var kun til at smile af, men alvorligere var det for nogle unge arbejdsløse, som politiet i Århus havde fået kik på og havde givet tilhold, d.v.s. at de med passende mellemrum skulle melde sig til politiet – ikke fordi de var mistænkt for noget som helst ulovligt, men fordi de intet tjente, og fordi deres forældre, som det så smukt hed, ikke havde råd til at give dem kost og logi!

Hidtil havde det været nok, at en mand kunne henvise til, at han havde fast bopæl, men nu havde politiet i egen magtfuldkommenhed fundet ud af, at det skulle undersøges, om forældrene også havde råd til at give deres unge sønner et måltid mad.

I Demokraten hed det herom:

Hvad ved politiet i øvrigt om, hvad en fader eller moder er i stand til at pålægge sig, når det gælder om at holde deres søn fri for fattigvæsen og politi?

Men ellers er det en betydelig svikmølle, der her kunne komme i stand. De fortvivlede forhold i industri og handel bevirkede, at de unge blot blev smidt på gaden. Den arbejderfjendtlige regering hindrede dem i at få understøttelse, og så kom politiet altså som det sidste led i kæden og dekretede:

Når I er arbejdsløse, og når I ikke får understøttelse, så har I at melde jer til politiets protokoller sammen med forbrydere og skøger!

En af de unge arbejdsløse, der havde fået polititilhold, henvendte sig på bladets redaktion og beklagede sig. Man troede ikke, at han talte sandhed, men en henvendelse til vagtmester Petersen bekræftede, at politiet havde givet den slags tilhold, og at der i virkeligheden ikke var nogen begrundelse for tilholdet. Der blev straks åbnet en kampagne mod politiets vilde jagt på unge arbejdsløse. Den resulterede i, at en af de unge mænd undlod at melde sig til politiet, og det lod ham så stævne for retten!

Dommersædet beklædtes af byens senere borgmester dommerfuldmægtig *Sv. Unmack Larsen*, som spurgte om grunden til tilholdet. Han lagde ikke skjul på sin forbavselse. Tilholdet blev omgående ophævet. Den tiltalte blev øjeblikkelig sat på fri fod, og så var det slut med politiets særlige form for kontrol af unge arbejdsløse.

Radio i valgkamp

Hen på foråret 1924 var Venstre-ministeriet Neergaard kørt træt efter en næsten fire-årig regeringsperiode, der havde været besværlig og perspektivløs. Folke­tingsvalget blev udskrevet til den 11. april. Ved dette valg gennemførtes for første gang i Danmarks-historien udsendelse af valgtaler pr. radio til befolkningen, men det var unægtelig ensbetydende med, at man kun nåede en meget lille del af vælgerne på denne måde, for i 1924 var der endnu kun 50.000 radioapparater i hele landet.

Den første valgtale blev udsendt den 22. marts. Forsøget blev betragtet som meget vellykket. I hvert fald sad samtlige indehavere af radiomodtagere i Århus sammen med deres familie og venner og lyttede til indlægget fra Det radikale Venstres taler, fhv. indenrigsminister *Ove Rode*. Det blev noteret i pressen, at hans tale var så klar og distinkt, at ikke ét ord gik tabt.

Det er første gang det politiske ord forsøger at nå igennem rummet med en direkte appel til mænd og kvinder i alle egne af landet. Jeg ved ikke, til hvem jeg taler, men i den store forsamlings­sal, hvorover Danmarks aftenhimmel hvælv­er sig, vil vi – forinden vi skilles efter anskuelser – samles i et ønske for landets fremtid...

Efter valgtalen spillede radioens trio, og så var den aftens program udtømt. Senere fulgte så udsendelser med de øvrige parti­ers talsmænd. Da *F. J. Borgbjerg* skulle tale på Socialdemokratiets vegne, spillede et

orkester to gange Socialistmarchen, og så lød Borgbjergs stemme:

»Hallo, hallo, Borgbjerg her!«

Af datidens referater fremgik det, at Borgbjergs røst i de århusianske radio­modtagere til de fleste tider lød så tydelig, at det var, som om han talte i den stue, hvor man opholdt sig. Men til andre tider blev han afbrudt af en hvæsen og fløjten, der i nogen grad vanskeliggjorde forståelsen. Det var, når andre stationer kom ind på samme bølgelængde.

At radioen var kommet ind i den danske valgkamp, betød ikke, at vælgermøderne var ved at blive overflødige. Tværtimod var der – i hvert fald i Århus – en så talrig tilslutning til vælgermøder i 1924, som man hidtil ikke havde set. Stemme­procenten kom da også op i nærheden af »stats­kupvalget« i april 1920, som havde sat rekord med 80.6. Ved dette valg blev stemme­procenten 78.6.

Der var ramasjang på vælgermøderne. Det var ikke altid, talerne kunne gennem­føre deres indlæg. Den socialdemokrati­ske kandidat, lærer *Axel Sneum*, havde i Nordre kreds afløst folketingsmand *Stilling*, og han havde til sit hovedmøde sam­let henved 1500 tilhørere. Flertallet var nok socialdemokrater, men der var også en del konservative, kommunister og rets­statsmænd. Det blev et bevæget møde. Folketingsmand *M. Simonsen* havde ind­tegnet sig som taler før kommunisten, typograf *Thomas Pedersen*, men selv om dirigenten oplyste, at Simonsen kun ville

tale ti minutter, skønt han kunne tilkomme en halv time, brød der et øredøvende hyl ud hos de kommunistiske tilhørere. Spektaklet blev så langvarigt, at Simonsen frafaldt ordet! Som protest vedtog forsamlingen så med et overvældende flertal, at den ikke ville høre Thomas Pedersen. Det blev ham nægtet at få ordet.

Kandidaterne ved valget den 11. april 1924 var i Midtkredsen redaktør *M. Simonsen* (S.), fhv. minister *Jens Jørgen Jensen* (R), sadelmager *Thøger Thøgersen* (komm.), dyrlæge *C. Edv. Hedelund* (V), sognepræst *A. Geert-Jørgensen* (Retsforbundet), købmand *Axel B. Lange* (K) og greve *Bent Holstein* (K).

Nordre kreds: lærer *Axel Sneum* (S), *Geert-Jørgensen*, drejermester *P. Andersen* (K) *Axel B. Lange*, *C. E. Hedelund* og typograf *Thomas Pedersen* (komm.).

Søndre kreds: Lærer *Kammersgaard* (S), *Geert-Jørgensen*, *Axel B. Lange*, *P. Andersen*, *C. E. Hedelund*, *Jens Jørgen Jensen* og arbejdsmand *Albert Nielsen* (komm.).

Flyvemaskine sat ind i valgkamp

Valgkampen var i høj grad præget af splittelsen blandt de Konservative. Greve Holstein var som nævnt blevet ekskluderet af Det konservative Folkeparti for illoyalitet, men flertallet i Den konservative Vælgerforening i Århus holdt stadig fast ved greven, og heri støttedes det bravt af Aarhus Stiftstidende og Jyllands-Posten. Den konservative Vælgerforening var også blevet ekskluderet af Det konservative Folkeparti, men der blev udfoldet store bestræbelser for at få et forlig i stand. Ved et af forligsmøderne foreslog *Christmas Møller*, at der opstilles to konservative kandidater i Århus, hvoraf den ene skulle være greve Holstein, mens den anden skulle udpeges fra moderpartiets

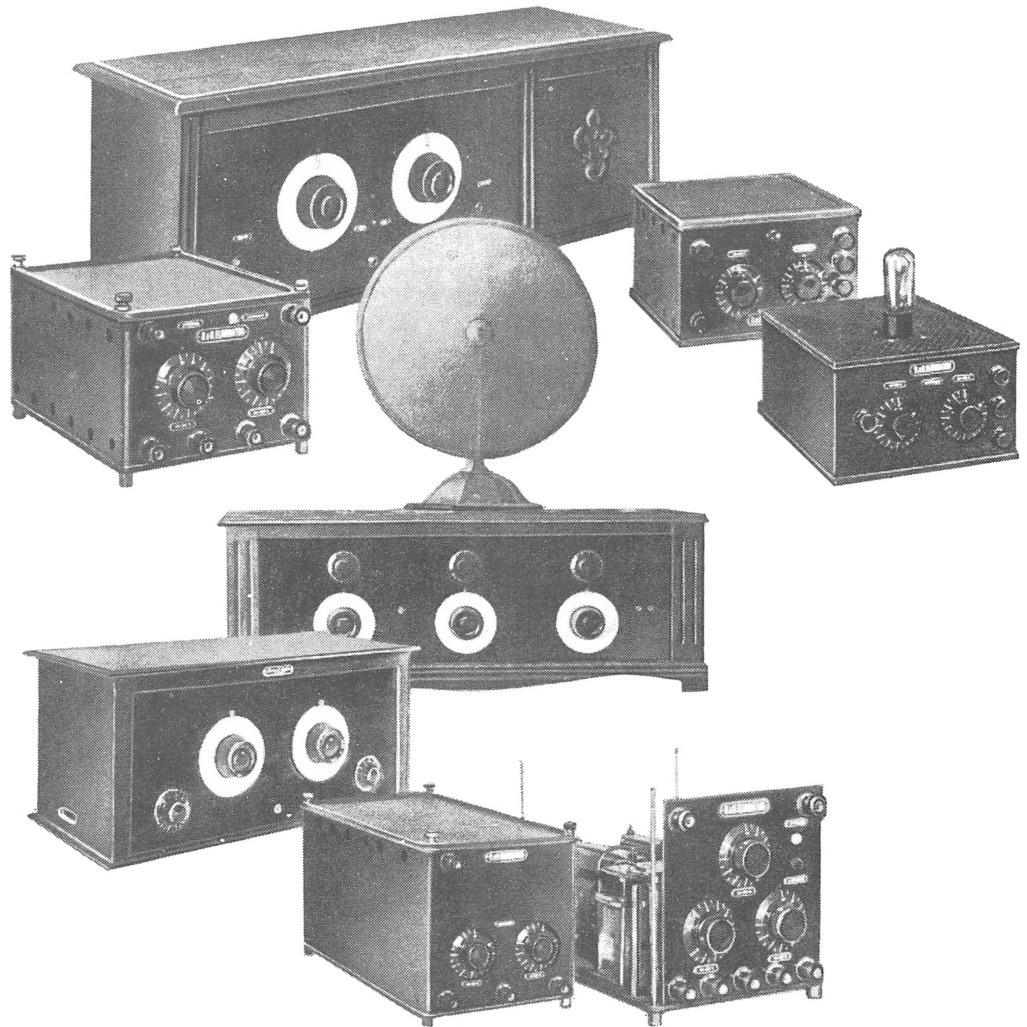
side. Ved valget i 1924 opstillede Det konservative Folkeparti således landstingsmand, købmand *Axel B. Lange*, Frederikssund, som partiets officielle kandidat, og partiet oprettede en ny vælgerforening i Århus. Den oprindelige lokale vælgerforening fastholdt Holsteins kandidatur, denne gang både i Midtkredsen og i Odder- og Skjoldlevkredsen. Partiet opstillede *Axel B. Lange* i alle amtets kredse.

Det konservative Folkeparti fik en ordentlig bredside af Jyllands-Posten, hvis chefredaktør *H. Hansen* sad i vælgerforeningens bestyrelse sammen med Aarhus Stiftstidendes chefredaktør, *Louis Schmidt*. Jyllands-Posten beskyldte Det konservative Folkeparti for »politisk gemenhed« og for forsøg på at få købmand *Lange* valgt ved »tyvstjalne stemmer«, og i Aarhus Stiftstidende kaldte man de vælgere, der ville gå sammen med hr. *Lange* for »en samling umælende løjsere, man kan byde alt«. Ikke desto mindre var de århusianske Konservatives leder af byrådsgruppen i Århus, fabrikant *J. Chr. Møller*, blandt købmand *Langes* anbefalere.

Det konservative Folkeparti, som havde fået et talerør gennem den lokale avis Aarhus-Posten, der ejedes af fabrikant *Carl H. Sørensen*, tog kraftigt til genmæle. Stiftstidendes artikel blev stemplet som »en dundrende valgløgn«, et »gement overfald på Folkepartiets mand«, et »hysterisk anfald« og »en uforskammed mod Århus bys borgere«.

Fra socialdemokraternes side rettede man selvfølgelig skytset mod Venstre-regeringens »elendige« politik, og man mente også at kunne udnytte den åbenlyse konservative splittelse. Men jo nærmere man kom valgdagen, desto heftigere blev indsatsen fra de to konservative retninger. *Lange-fløjen* tog på selve valgdagen så moderne reklamemidler i anven-

Radiofabrikken B&O blev grundlagt i Struer 1925, men først ved slutningen af årtiet begyndte man efter mange eksperimenter at fremstille radioser i serieproduktion. Billedet gengiver en side af fabrikkens katalog fra 1930.

delse som at leje en flyvemaskine, der fløj ind over Århus bys tage og kastede kulørte løbesedler eller rettere flyvesedler ned, hvorpå der var trykt følgende tekst:

Niels Ebbesen vog den kullede greve,
 det minde i hjertet vil altid leve!
 Men end er der grever, som skal ha' besked,
 og Lange vil skære grev Holstein ned!
 Stem op, hver kvinde, stem op, hver mand,
 så greven kan blive bange.
 Der er kun én i det ganske land
 at stemme på – , han hedder Lange!

Hvad nytter den greve, hvad nytter hans snak,
 når han går ad vildsomme veje?
 Han gavner ej Århus en pibe tobak,
 og Lange vil bort ham feje!
 Den greve skal fjernes, hvad skal vi med ham,
 den enlige svale i våren?
 Ja, Lange skal frem, han vil ej gøre skam –
 Lad Holstein nu ned blive skåren!

Ganske vist kunne socialdemokraterne i Århus ved 1924-valget notere en tilvækst i stemmetallet på 3000, og amtet, der var

Folketingsmand, greve Holstein var den første rigsdagsmand, der talte trådløst til sine vælgere.

Billedet viser desværre ikke greve Holstein, men den radikale politiker Ove Rode, der læser sin tale op efter manuskript ved afsenderapparatet i Lyngby.

Å.St. 27. marts 1924.

betydeligt mindre end det nuværende, var det eneste i landet med absolut socialdemokratisk flertal. Men for de Konservative blev der tale om en meget stærk fremgang. En sådan var der også for partiet på landsplan, men den lokale broderstrid i Århus havde blot resulteret i, at nye konservative reserver var blevet kaldt frem.

Grev Holstein fik i hele amtet ikke færre end 10.382 stemmer, købmand Axel B. Lange kun 1653. Århus-konservatismen havde vist sin styrke på en overbevisende måde, men mens Holstein kunne vælges ind på et kredsmandat, kom hans modstander Axel B. Lange ind på et tillægsmandat, som greven jo selv havde slæbt stemmer frem til!

I de tre Århus-kredse valgtes for Socialdemokratiet de tre velkendte navne gennem en lang årrække i århusiansk politik: Axel Sneum i Nordre kreds, Simonsen i Midtkredsen og Kammersgaard i Søndre

kreds. Husmand *Jens Kr. Jensen*, Lillering, der var ny i Skjoldelev-kredsen, kom ind på et tillægsmandat.

Den konservative Horsens Avis havde en noget besk kommentar til begivenhederne i Århus. Det hed bl.a.:

Nemesis er en streng herre, og han slår hårdt, når det passer ham. Thi hvem kunne nu have tænkt sig, at grev Holstein og hans lakajer, Aarhus Stiftstidende og Jyllands-Posten havde været nødt til omtrent at slide deres anseelse op for at nå det enestående resultat, at landstingsmand Lange blev valgt – på grev Holsteins stemmer?

Livets humor er vidunderlig, det må ligefrem klukke i enhver ærlig sjæl med smag for denne kostelige drik. Skål!

Vi skulle have drukket skålen til bunds, hvis ikke sagen havde haft en anden side. Vi skal se bort fra det psykologiske moment, at Århus altid har haft fornemmelsen af at være noget for sig selv – at ville være mere end andre. Og vi tager næppe fejl i, at hele grevefejden har været et udslag heraf. Noget i retning af at skabe en dansk, politisk fristat ved den skønne blå havbugt. Og det manglede jo bare, at »Jyllands

hovedstad« ikke skulle have lov til det. Det manglede blot, at man i denne vor vindskibelige naboby skulle finde sig i at rette sig efter den rigtige hovedstad og det øvrige land. Nej, må vi be' om fristaten: Århus!

Socialdemokratiet forøgede ved dette valg sit stemmetal med ikke mindre end 20,6 pct. og tegnede sig for ialt 36,5 pct.

af de afgivne stemmer. Venstre blev valgets store taber: det blev halveret i København og led i øvrigt et landsomfattende nederlag, mens de Radikale og de Konservative kunne notere smukke resultater. Retsforbundet, der gik til folketingsvalg for første gang, fik kun 1 pct. af stemmerne, hvilket dog var dobbelt så mange, som kommunisterne opnåede.

•

Største Arbejdskamp

Det blev *Thorvald Stauning*, der dannede den nye regering i 1924 – en socialdemokratisk mindretalsregering, den første socialdemokratiske regering i Danmark. Der var grund til at lægge særlig mærke til en bestemt formulering i regerings-erklæringen. Her stod nemlig: »Den samlede regering ønsker derfor også, at det politiske arbejde skal foregå på parlamentarismens grund, hvorfra ingen afvigelse vil ske«.

Den specielle understregning af, at der ingen afvigelse ville ske, var ikke lavet for at hamre ud i granit, at Socialdemokratiet så ubetinget stod på parlamentarismens grund, men udtrykket »den samlede rege-

ring«, der altså omfattede både ministeriet og kongemagten, skulle klargøre, at episoden fra 1920 ikke ville blive gentaget. Den radikale politiske ordfører, *Ove Rode*, udlagde da også erklæringen således, at den samlede regering tog definitivt afstand fra den fravigelse fra parlamentarismens grund, der havde fundet sted i 1920.

Udnævnelsen af Staunings regering blev hilst med tilfredshed og glæde af den århusianske arbejderbevægelse, men man gjorde sig ingen illusioner om, hvad den socialdemokratiske mindretalsregering, der kun rådede over 55 af Folketingets

Den civilklædte herre med kasket og cigar er betjent Peder Sønderup-Nielsen. Bag ham ses politibetjent Viktor Knudsen, der synes at have samlet en løbeseddel op fra kørebanen. Situationen er fra Søndergade ved krydset mod Sønder Allé.

Foto hos Århus politi.

149 mandater og i Landstinget havde et solidt reaktionært flertal imod sig, formåede af nye, store reformer, og i den borgerlige presse blev det klart præciseret, at oppositionen ikke var indstillet på at give meget fra sig.

Et af tidens helt store politiske spørgsmål var kronens værdi. Der blev gennemført foranstaltninger til at styrke kronen, men i realiteten kom den rigeligt højt op, og det gik ud over beskæftigelsen. Regeringen ville gerne have offentlige arbejder i gang og andre statsforanstaltninger gennemført, men kunne ikke få en effektiv lovgivning igennem. Oppositionen førte en direkte visnepolitik, og de Radikales valgprog var: nok støtte, men ikke styrke, og resultaterne blev derefter.

Mens arbejdsløshedsprocenten på årsbasis i 1924 var på 10,7, steg den i 1925 til 14,7 og i 1926 blev den ikke mindre end 20,7. På arbejdsmarkedet var der også uro. I 1924 lykkedes det at komme fredeligt igennem med overenskomstforhandlingerne, men i 1925 brød det store uvejr løs. Arbejdsgiverne ville af med pristalsreguleringen, og der blev slået på nødvendigheden af en lønsenkning helt op til 10-12 pct. Forligsinstitutionen henstillede til parterne om at enes på grundlag af en lønforhøjelse på 3 pct. foruden et tillæg til de mindre lønninger. Dog skulle jernindustrien holdes udenfor, fordi den påstoddes at have særlige vanskeligheder.

Så sagde arbejdsmændenes hovedbestyrelse nej. Nye bestræbelser på forlig blev iværksat, men selv om et flertal af Arbejdsmandsforbundets hovedbestyrelse til sidst anbefalede et mæglingforslag, der også omfattede jernindustrien, sagde et mindretal med forbundsformanden *M. C. Lyngsø* nej – og sejrede. Arbejdsgiverne brugte derefter sammenkædningstaktikken, og den varslede storlockout trådte i kraft den 21. april og omfattede

næsten 100.000 mand. Den hidtil største arbejdskamp i Danmark var en kendsgerning.

For at fremtvinge en hurtig afgørelse varslede arbejdsmændene transportstrejke fra den 15. maj. Stemningen i arbejderkredse var meget bitter, og tilslutningen til Arbejdernes Fællesorganisations og Socialdemokratiets 1. majfest, der denne gang holdtes på Havnepladsen, blev under indtrykket af storkonflikten den største, som endnu var set i byen.

Kommunisterne havde proklameret, at de ville »deltage i 1. majmødet på Havnepladsen« med egne talere, men det blev blankt afvist fra arrangørernes side. Eventuelle kommunister blev henvist til at deltage i majfesten i deres egne fagforeningers rækker. Alligevel forsøgte nogle kommunister på hjørnet af Østergade og Søndergade at slutte op bag processionen med deres fane. En betjent skred ind, hvorefter de marcherede direkte ned til havnen og tog opstilling ved indgangen til festpladsen. At hensigten var at lave ballade, var utvivlsomt.

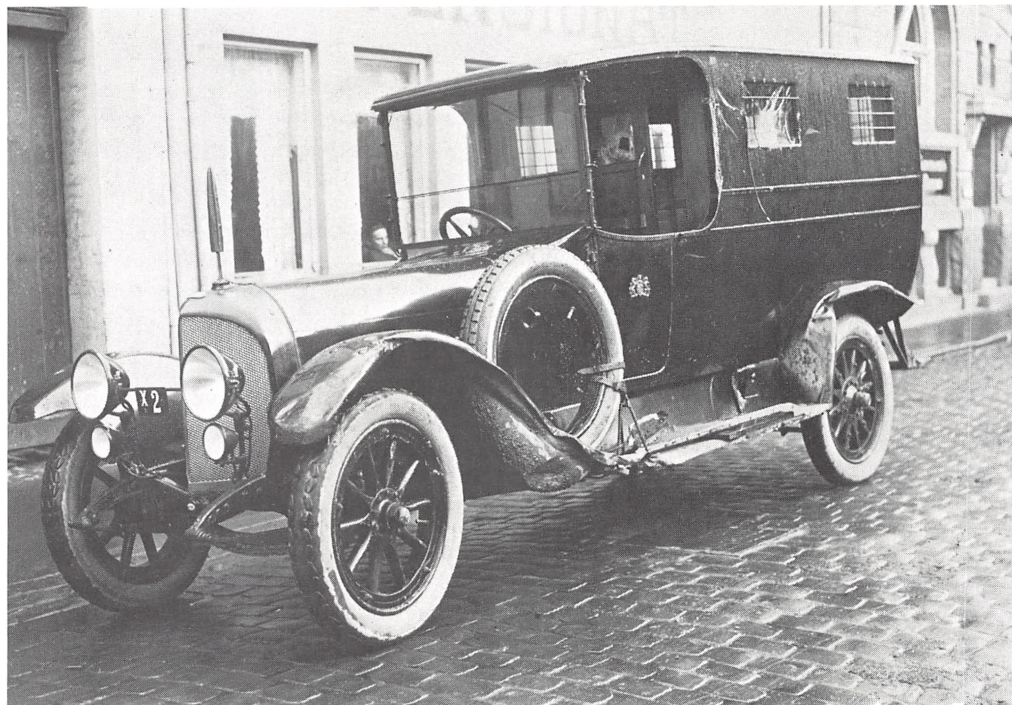
Politiet opfordrede kommunisterne til at flytte. Dette nægtede de, og politiet gjorde derefter forsøg på at føre fanen uden for festpladsen. Herunder slog en politibetjent sådan til fanestangen, at denne knækkede, og fanen kom i politiets hænder.

En kommunist slog nu en betjent i hovedet med en stok. Betjenten måtte gå hjem. Dette blev signalet til, at politiet trak stavene og lod nogle slag falde til højre og venstre, og dermed var »roen« genoprettet.

Ved henvendelse til politiassistent Berlème-Nix fik kommunisterne atter fanen udleveret, og de marcherede ned til en russisk damper, som lå i havnen, og holdt møde ved den.

Folketingsmanden Axel Sneum var

Byens første politibil var en 6 cylindret Stoewer med 19 H.K., grønmalet. Den havde plads til 12 personer og blev taget i brug i november 1922 under nummeret X 2. Her ses køretøjet efter at have taget del i uroligheder. Der er knust en rude, og skærmene har fået buler.
Foto hos Århus politi.

blandt 1. majtalerne. Han var kendt som en kraftfuld taler og agitator, og naturligvis var arbejds konflikten i forgrunden. Sneum sagde bl.a.:

Arbejdernes løn kendes af alle, men arbejdsgivernes fortjeneste holdes skjult, og man kan ikke finde dem i skattebogen. Men ser man på de store aktieselskabers regnskaber, så finder man, at de udbetaler svimlende dividender, hvor man altså kan se, at de godt kan betale.

Der er f.eks. De jyske Farverier og Trikotagefabrikker. De udbetalte i 1923 20 pct., men ikke desto mindre kom Povl Drachmann (konservativ MF'er) i oktober i fjor og krævede, at der skulle ydes statstilskud til tekstilindustrien. Stauning svarede dertil, at de i de gode år måtte foretage sådanne henlæggelser, at de kunne klare de dårlige tider. Det er jo det råd, der altid bliver givet arbejderne.

Men for De jyske Farverier og Trikotagefabrikker var der nu ingen ko på isen, thi straks efter, at kravet om tilskud var rejst, udbetalte de 50 pct. til aktionærene. Hvad sagde den borgerlige presse hertil? Slet intet. Nævnte fabrikkers førstemand blev anbragt som nr. 1 på den borgerlige byrådsliste, og de pågældende blade sled af

karsken bælg for hans valg. Nu derimod da det drejer sig om få ører til de lavestlønnede arbejdere, da er man overbevist om, at industrien ikke kan bære det.

Kolonihavens rolle

Bortset fra de tidligere nævnte uroligheder ved havnen i forbindelse med Samfundshjælpens indsats forløb arbejdskampen uden særlige episoder. Ét sted kunne man se, at situationen var noget speciel, nemlig i de mange kolonihaver i Århus bys udkant. Der var praktisk taget kolonihaver til alle, der ønskede det, og i mange arbejderes tilværelse spillede kolonihaven er stor rolle – ikke først og fremmest i den form, som vi kender den i dag, som et sted for rekreation, men derimod i højere grad som en kombination af et sted, hvor man kan hente et stærkt tiltrængt supplement til den daglige kost, og et sted, hvor man

kan få frisk luft i lungerne efter de mange timers ophold i de støvende fabrikker. Det noteredes i avisen i de dage, at vel yder kolonihaverne »intet vederlag for den fortabte arbejdsfortjeneste, men de hindrer uvirksomheden og bidrager dermed i høj grad til at holde humøret oppe hos dem, der lider under lockoutherrernes krigslyst. Der trives da også i disse dage i haverne fra tidlig morgen, til solen går ned, et frodigt familieliv, der jager mange triste tanker på flugt, gør det lettere at kæmpe for en tålelig eksistens og holder mange borte fra de fristelser, som ledigang ofte fører med sig«.

Arbejdsgiverforeningens formand, *H. C. Langkjær*, havde udtalt, at arbejdsgiverne ville tale med »store lunger«. Det gjorde de også, men efter 11 ugers konflikt, der havde omfattet 95.000 mand, deraf 36.000 arbejdsmænd, sluttedes med et forlig den 5. juni med fuld dækning for dyrtid i alle fag og tillæg for de lavestløn-

nede. Konflikten havde været præget af uenighed mellem lederne inden for De samvirkende Fagforbund. Arbejdsmandsforbundets formand, *M. C. Lyngsie*, følte, at arbejdsmændenes interesser blev mangelfuldt varetaget af De samvirkende Fagforbund, og hovedårsagen til hans forbitrede nej-politik var at finde heri.

Ude omkring i landet gav det anledning til stærke meningsbrydninger inden for fagbevægelsen. På Arbejdernes Fællesorganisations møde i Århus umiddelbart efter konfliktens afslutning konstaterede man med beklagelse, at der ikke havde været den samme enighed inden for ledernes rækker, som man ellers plejede at kunne glæde sig over.

Maskinarbejder *Stoltenberg Petersen* stillede forslag om vedtagelse af en resolution, hvori der udtryktes misbilligelse af »De samvirkende Fagforbunds vaklende holdning under den nyligt afsluttede stor-kamp«, og hvor man takkede Dansk Arbejdsmands Forbund for dets udholdenhed i kampen mod arbejdsgiverne, »idet vi hævder, at arbejdsmændenes sejge modstand bragte de løntillæg, som opnåedes for samtlige arbejdere. Samtidig udtaler forsamlingen misbilligelse af justitsministerens beskyttelse af skruibrækkerne«.

Resolutionen blev trods formandens og andres protest vedtaget med et stort flertal. Når der i den taltes om justitsministerens »beskyttelse af skruibrækkerne«, tænkte der på de ordenskorps, som var oprettet af fagorganisationerne i enkelte byer, alene med den opgave at holde ro blandt de mere urolige hoveder inden for fagforeningerne selv. Et sådant korps var f.eks. blevet oprettet i Fredericia, hvor det virkede efter aftale med politimesteren, men det havde ingen art af politimæssig myndighed.

Justitsminister *K. K. Steincke* udsendte et

M. C. Lyngsie, 1864–1931, var en af tidens stærkeste faglige ledere. Han stod i spidsen for det store arbejdsmandsforbund, og hans nej til forlig i 1925 udløste en af de største arbejdskampe i landets historie. I Århus fik arbejdsmændene opbakning i Fællesorganisationen. Her ses Lyngsie i Ravnholms karakteristiske streg.

Kolonihaverne spillede en stor rolle for mange arbejderfamilier. Her kunne de nyde den friske luft, mens de skaffede et supplement til den daglige kost i form af frugt og friske grøntsager. Billedet er fra havekolonien Riis Skov ved Grenåvej i 1933.

Foto i Erhvervsarkivet.

cirkulære, der gav politimestrene adgang til, hvor de fandt det hensigtsmæssigt, at tillade oprettelse af lignende korps.

I Århus havde fagorganisationernes øverste ledelse fået henvendelse både fra De samvirkende Fagforbund og politimester Kjørboe om disse ordenkorps. Men forretningsudvalget for Arbejdernes Fællesorganisation havde været enig om at stille sagen i bero og tage den op påny, hvis der skulle opstå en sådan situation, der gjorde oprettelsen af et ordenkorps nødvendig.

Visse dele af borgerskabet følte sig opskræmt ved tanken om den slags »arbejdersgarder«, men ved en senere debat i rigsdagen kunne Steincke oplyse, at det intetsteds havde været nødvendigt at tilkalde statspolitiet til hjælp ved roens og ordenens opretholdelse.

Tusinder af hjemløse

Krisetiderne, der slog så stærkt ind over vort land efter den første verdenskrigs afslutning, og som gav sig udslag i en permanent høj arbejdsløshedsprocent både sommer og vinter og en kraftig boligkrisis, bevirkede, at mange unge mennesker blev hjemløse. Selv om de havde en fagforeningsbog den dag, de blev udlært, skulle der gå adskillige uger, inden de blev berettigede til arbejdsløshedsunderstøttelse, og dennes varighed var også stærkt begrænset. Tilbage var den udvej at leve hos forældrene, men når der også her var arbejdsløshed og en ringe understøttelse, var der praktisk taget ikke andet end landevejen tilbage. I mange kommuner blev der lukket af for hjælpekasseunderstøttelse til de unge. Tag ud på landet og find arbejde der! lød parolen. Men for det første var der ikke ubegrænset arbejde at finde hos landmændene, og for det andet var det ikke just den slags arbejdskraft, disse havde brug for.

Tusinder og atter tusinder af unge og ældre mænd drev i de år om på landevejene. De tiggede sig frem. Det var ganske vist forbudt, men nød bryder alle love. Utallige af disse eksistenser blev af politiet smækket ind bag tremmerne, fordi de var blevet grebet i tiggeri. Mindstestrafen for betleri var otte dages arrest. Nogle kunne klare sig, idet de sagde, at de søgte »geskænk« på arbejdspladserne. Kutymen var, at man henvendte sig hos arbejdslederen på pladsen og spurgte, om der var job. I de fleste tilfælde var svaret negativt,

men til gengæld kunne man så mod forevisning af fagforeningsbog få »geskænk« hos arbejderne på virksomheden. En sådan »rejsende« stod anklaget for retten i Århus for betleri. Han nægtede at have betlet, idet han hævdede at han rejste rundt og søgte arbejde på snedkerværksteder, hvor han fik »geskænk«. Dommeren gav ham medhold i, at det at modtage »geskænk« ikke var betleri – og han blev frifundet for anklagen og sat på fri fod.

Rundt om i landet var der oprettet såkaldte svendeherberger eller Arbejde adler hjem. Fra 1912-17 var der således i Århus i Amaliegade 23 et herberg, hvor rejsende svende for en billig penge kunne overnatte. Det blev ledet af afholdsvært *Niels Hansen* og støttedes af de faglige organisationer. Imidlertid blev der indrettet et Arbejde adler-hjem på Frederiksgade, og så mente man, at hjemmet i Amaliegade var overflødig. Det viste sig snart, at forholdene på herberget på Frederiksgade gentagne gange blev udsat for stærk kritik. Demokraten skrev den 19. januar 1924 om Arbejde adler-hjemmet bl.a.:

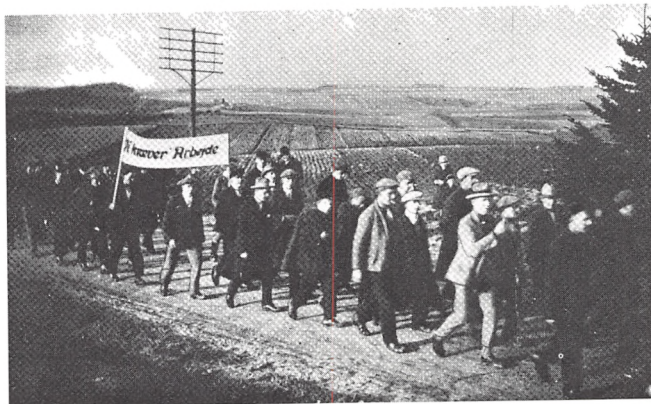
Vi har aldrig haft noget til overs for den bevægelse, der smykker sig med det klingende navn Arbejde adler. Det hedder sig så kønt, at den vil hjælpe de hjemløse og skaffe beskæftigelse til de arbejdsløse. Ingen af disse opgaver har den formået at løse. Dens sociale betydning har været lig nul. Det er jo ikke alene forplejningsanstalten i Århus, der har været og nu atter er noget i vejen med.

Gang på gang har vor presse indeholdt klager over forholdene på herbergerne, også i andre

I 1938 udgav Axel Breidahl og Axel Kierulf bogen *Københavnertliv 1912-37*, der i avisopsætning skildrede de første 25 år af Christian X's regerings-tid. De hjemløses tog mod København fik denne omtale.

1928

De Hjemløses Tog mod København

6. Marts.

De Hjemløses Tog startede i Gaar fra Kjellerup. De 300 Mand afmarcherede komplet soldatermæssigt, ind-delt i Trop, Delling, Kompagni. Man har affattet Kravene i en præcis Resolution, hvori man kræver: Iværksættelse af Nødhjælpsarbejde med tariffmæssig Betaling. Kan dette ikke lade sig gøre, saa skal Stat og Kommune udbetale to Tredjedele af den normale Arbejdsindtægt til samtlige Arbejdsledige. Faar man heller ikke dette Ønske opfyldt, forlanger man, at Staten skal købe Jord enten i Kanada eller Argentina, betale Udvandrerne Rejse og financiere Kolonien indtil videre.

Flyveren Løjtnant Clauson-Kaas skal lede Toget.

Lederne af de Hjemløses Tog modtog i Aftes telegrafisk Tilbud fra Flyverløjtnant Clauson-Kaas om at føre Toget videre fra Skanderborg til København.

Hr. Clauson-Kaas fik følgende Svartelegram fra Udvalget for de farende Svende:

— Alt vel, godt ankommet til Silkeborg. Lover Dem Tillid og absolut Myndighed indtil Ankomsten til København. Vi er i Skanderborg Tirsdag Aften Klokken syv, kom bare, De er velkommen!

Straks efter Modtagelsen af dette Telegram gjorde Hr. Clauson-Kaas klar til Start. Og i Aften tiltræder han sit Hærførerskab.

De Hjemløses Tog standses i Vejle.

9. Marts.

De Hjemløses Tog til København vil i Dag komme til en pludselig Standsning. I Gaar gav Justitsministeriet Politimester Kierboe i Vejle Ordre til at forbyde Toget at passere videre, og til Støtte for ham blev der i Aftes fra København i plomberede Vogne og under Udfoldelse af stor Hemmelighedsfuldhed afsendt 50 københavnske Betjente og 12 Statsbetjente. De københavnske Betjente føres af Politiassistent Heiberg. Statsbetjentene af Vagtmester Andreas Hansen, og naar Styrken ankommer til Vejle, vil den blive stillet under Kommando af Politimesteren.

De Hjemløse vil trods alt til København.

14. Marts.

Udvalget for de Hjemløses opløste Hær anmodede i Gaar Ministeriet om Tilladelse til at foranstalte et nyt Tog med Afmarch den 20. ds. fra Frederiksberg Bakke til Rigsdagen.

De Hjemløse drager gennem Byen - og ender paa Sundholm.

21. Marts.

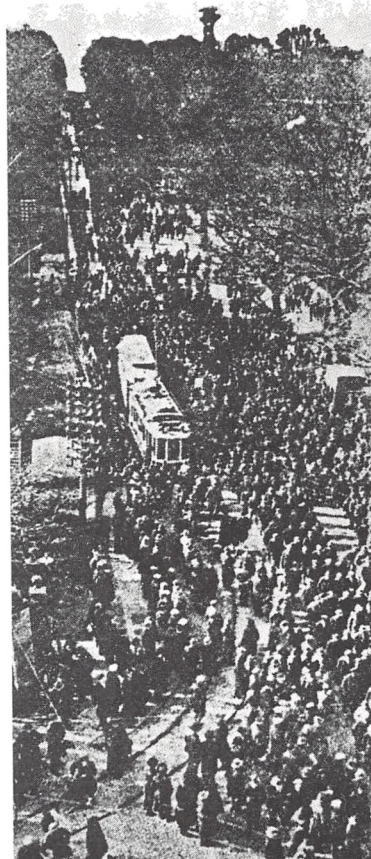
De Hjemløses Tog, der i Gaar ved Middagstid samledes paa Frederiksberg Bakke, trak paa sin Vandring ind til Christiansborg henved 15.000 Mennesker med sig.

Paa Ridebanen ventede Mængden i omtrent halvanden Time paa, at Deputationen skulde komme tilbage fra sit Foretræde hos Indenrigsministeren, medens nogle Talere fra Rytterstatuens Sokkel holdt Masserne i Aande og Ro saa længe.

Under Raabet: Til Raadhuset, til Raadhuset! drog Mængden derefter til Muslingeskallen — stadig under vældige Opbud af Politistyrker. Og saa her maatte de mange Mennesker i det kølige Vejr øve deres Taalmodighed i mere end en Time, og nu oprandt Dagens mest dramatiske Øjeblik.

Borgmester Viggo Christensen havde afslaaet at beværte de Hjemløse paa Kommunens Bekostning, og de drog saa til Sundholm for at melde sig som subsistensløse. Toget naaede herud ved Mørkets Frembrud, og i Hold paa ti Mand blev de lukket ind. Her viste det sig, at kun 357 vilde ind!

I Dag til Morgen holdes Mandtal, og derpaa følger Hjemsendelsen.

De Hjemløses Tog starter fra Frederiksberg Bakke.

byer. Det er ikke alene renligheden, det skorter på. Også arbejdsvilkårene har været elendige. Hvis en hjemløs uden penge henvender sig på Arbejde adler og beder om natlogi, og han så skulle betale for kost og logi med sine hænder arbejde, kan det hænde – hvis han ikke til daglig var øvet i at håndtere sav og økse – at han i stedet for at tjene en skilling, så at han efter et par dages forløb kan forlade hjemmet med nogle ører på lommen, arbejdede sig dybere og dybere i gæld til den velgørende forening. Sligt havde i høj grad karakteren af udbygning, og det har bevirket, at f.eks. organiserede arbejdere, der var på valsen, gik langt uden om disse hjem.

En lille ugestid efter meddeltes det, at der var foretaget en hovedrengøring af Arbejde adler-herberget, og at sengetallet, der hidtil havde været på 48, nu blev indskrænket til 20. Inden for arbejderorganisationerne var man dog opmærksom på, at det var nødvendigt at foretage sig noget effektivt for at skaffe ordnede forhold for de hjemløse, der kom til byen. Sagen blev taget op i byrådet, hvor det besluttedes at oprette et kommunalt herberg for hjemløse. Det blev indviet den sidste dag i april måned 1925 i det nordvestlige hjørne af fattiggårdens hovedbygning ud til Vester Allé, men skarpt adskilt fra fattiggården med brandsikre, aflåsede, jernbeslåede døre.

I stueetagen kom man først ind i forgangen og derfra ind i opsynsmandens arbejdsværelse, hvor den hjemløse blev modtaget. Bagved lå den store spise- og opholdsstue, mens den øvrige del af herbergets stueetage var indrettet til sovestuer, ligesom der var sovestuer på 1. sal. I kælderens var det et stort og veludstyret baderum. Man kunne straks modtage 50 hjemløse, men der kunne skaffes plads til 70.

For et døgn's ophold betalte den hjemløse 2 kr., hvori var indregnet betalingen for logi, kost og bad. Logi alene kostede 65 øre. Morgenmåltidet, der bestod af fire stykker rugbrød og to stykker sigtebrød,

kostede alene 50 øre. Middagen bestod af to retter og kaffe og kostede 75 øre, mens aftensmaden, bestående af fire stykker brød med pålæg og to stykker uden, kostede 50 øre. Der kunne altså spares 40 øre ved straks at tage logi med fuld pension.

De hjemløse kunne ikke være på hjemmet på ubegrænset tid. Man kunne kun få ophold her i syv døgn i løbet af et kvartal, og så var det ligegyldigt, om man tog de syv døgn ud i ét stræk eller fordelte dem over tre måneder.

Før den hjemløse fik lov at komme ind i sovesalen, måtte han gennemgå en renselsesproces. Han kom i bad, og hvis det var nødvendigt, blev hans tøj rensed og desinficeret, og mens dette foregik, fik han hjemmets tøj på. En hjemløs, der ankom til herberget pjaltet og snavset, kunne således gå derfra med rensed og istandsat tøj.

Prisen for ophold var som nævnt 2 kr. døgn, men den, der ingen penge havde, kunne få arbejde på herberget og tjene så meget, at han kunne betale for sit ophold og tillige have en skilling med til den videre rejse.

De hjemløses tog

De hjemløse oprettede i 1927 deres egen organisation for at føre deres sager frem. For at blive medlem af organisationen skulle man være opført i centralorganisationens protokoller og betale et vist kontingent – fem øre om måneden! Foreningen fik hurtigt 4-500 medlemmer og optog forhandlinger med stat og kommuner, navnlig vedrørende arbejdsanvisning og opholdslokaler for arbejdssøgende hjemløse. Taksten for en kop varm kaffe var fem øre og brød til også fem øre.

År for år blev der stadig flere hjemløse på landevejene. Hertil bidrog ikke alene den store arbejdsløshed, men tillige, at

Flyveren, løjtnant Knud Clauson-Kaas, 1894–1977, var leder af de hjemløses tog til København i marts 1928. Der var noget eventyrligt over hele hans liv. Han deltog bl.a. i den Finske Frihedskrig i 1918 og i den Finske Vinterkrig 1939. Han var ballonpioner, styverpioner og berygtet for de mange knuste fly. Bl.a. rystede han vingerne af Fokkerjagerne under dyk. Efter anden Verdenskrig begyndte han en globetrotterlivværelse. Han nåede desuden at udgive sine erindringer: Et liv i luften.

Billedet er fra bogens omslag.

Venstre-regeringen, der i 1926 havde afløst ministeriet Stauning, i 1927 foretog en række skrappe, sociale nedskæringer, bl.a. indeholdende bortfald af den fortsatte arbejdsløshedshjælp. Dette var ensbetydende med, at ca. 20.000 arbejdsløse blev afskåret fra arbejdsløshedshjælp og måtte ty til hjælpe-kasserne. Her sad låget mange steder ualmindeligt stramt, og arbejderhjemmene blev i den grad økonomisk belastede, at al offervilje og solidaritet ikke slog til – og navnlig de unge og ugifte måtte ud fra hjemmene, ud på landevejene!

Det anslås, at der i 1928 var 7.–8.000 hjemløse rundt på de danske landeveje, hvilket måtte siges at være et afskrækkende tal i et så lille land som Danmark. På en eller anden uopklaret måde opstod den tanke blandt en række hjemløse, at de ville starte et demonstrationstog mod København, hvor de over for Madsen-Myg-

dal-regeringen ville gøre opmærksom på deres fortvivlede situation.

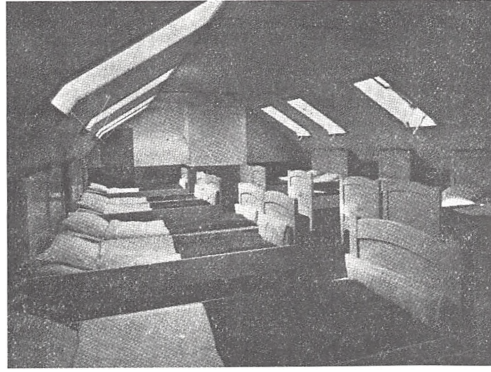
300-400 hjemløse samledes i Kjellerup for herfra at starte de hjemløses tog mod hovedstaden. Det skete den 4. marts. Mange af fortroppen i demonstrationstog stammede fra Århus. Det var unge mænd i 18–20 års-alderen, hvis forældre ifølge korrespondentberetningen til Aarhus Stiftstidende var arbejdsløse i Århus. Kun få af dem havde fagforeningsbog – så vidt nåede de ikke. Efter endt læretid lå deres fremtid på landevejen, og nu ville de protestere over for Venstre-regeringen mod arbejdsløsheden og deres vilkår. De 300-400 demonstranter blev i Kjellerup beværtet og indlogeret af sognet. Ingen vidste rigtig, hvorfra initiativet til demonstrationen egentlig kom. Det var en tanke, der pludselig dukkede op hos enkelte og fandt tilslutning hos andre. Det var med andre ord et udslag af den indestængte energi, som samfundet ikke havde magtet at bringe til udløsning gennem arbejde. Det var en impulsiv anklage mod magthaverne. Under mødet i Kjellerup vedtog de hjemløse en resolution, der krævede arbejde. Dette arbejde kunne enten være nødhjælpsarbejde »eller kolonisering i Kanada eller Australien, lige meget hvor«.

En klar forårsdag, hvor vind og solskin bebudede, at den hårde vinter var forbi, drog et sælsomt tog ad landevejen fra Kjellerup mod Silkeborg. Deltagerne i de hjemløses tog underkastede sig frivilligt en næsten militær disciplin. Det var forbudt at betle undervejs og drikke spiritus. Faldt én uden for rammerne, blev han overgivet til politiet!

Den landskendte flyverløjtnant Clauson-Kaas tilbød, efter at de hjemløses tog var startet fra Kjellerup, at være dets leder til København, hvis den nødvendige disciplin kunne opretholdes. Det lovede man,

I januar 1925 vedtog byrådet at oprette et kommunalt herberg i en sløj af Forsørgelsesanstalten. Dog skulle herberget være helt afsondret fra denne. Ved åbningen den 1. maj 1925 havde det plads til 35 gæster, men det blev senere udvidet til 70. Ved juletid var tallet imidlertid ofte helt oppe på 100. Der var faste og stramme regler for herbergets drift. Det var ikke noget egentligt hjem, for det maksimale ophold var 7 døgn pr. kvartal. For fuld forplejning skulle der pr. døgn betales 2 kr.

Danmarks kommunale efterretninger 1928/29, 145-46.

og Clauson-Kaas gik i spidsen for toget. Det omfattede efterhånden 500 deltagere og gik via Silkeborg, Skanderborg og Horsens til Vejle. Der var i befolkningen en dyb sympati for de hjemløses sag, og demonstranterne blev velvilligt modtaget overalt. Borgmestrene i de forskellige byer mødte frem og bød dem velkommen, og de blev bospist på byernes bekostning.

Men i regeringskredse voksede uroen for, hvad hjemløsetoget kunne udvikle sig til, efterhånden som det nærmede sig ho-

vedstaden. Ville der være titusinder, når Valby bakke nåedes? Justitsminister Sv. Rytter besluttede at beordre de hjemløses tog opløst i Vejle. 62 københavnske betjente blev sendt til byen, og man lod forstå, at hvis de ikke var tilstrækkelige til at få demonstrationen opløst, ville militær blive sat ind. Forinden havde indenrigsminister Kragh indskærpet over for de jyske byer, at kommunerne kun havde ret til at yde de hjemløse hjælp efter fattigloven!

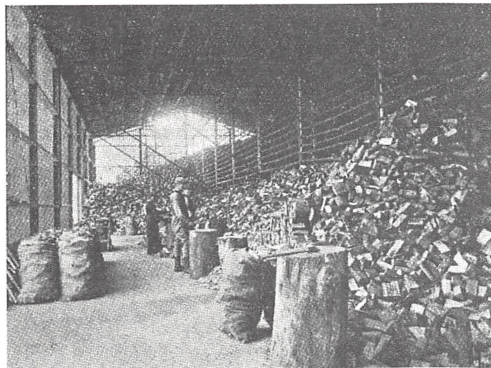
Demonstrationslederne kunne ikke umiddelbart forstå, at hvis de hjemløses tog var ulovligt i Vejle, hvorfor det så ikke var det, da det startede i Kjellerup. Nye demonstranter kom til Vejle, bl.a. fra Århus. De tog turen i åben lastbil. Det kom til stormende diskussioner om, hvad man skulle gøre. Demonstrationslederne Clauson-Kaas og maskinarbejder Geslin anbefalede, at man opløste toget, og at det blev overladt til et udvalg at fremlægge de hjemløses resolutionskrav til regeringen.

Andre foreslog at gennemføre demonstrationen, selv om man skulle bruge vold. Århus-kommunisten Camin krævede Clauson-Kaas helt fjernet fra de hjemløses tog, men enden på det hele blev, at det besluttedes, at man skulle drage hver til sit, men at man ville mødes ved Valby bakke den 20. marts for at gå i demonstrationstog til Christiansborg.

Århus-demonstranterne blev i en stor omnibus bragt fra Vejle tilbage til Århus. De fik en pakke mad og 2 kr. hver af de hjemløses pengesfond.

Der hugges brænde på det kommunale herberg. Kunne gæsterne ikke selv betale for deres ophold, var der mulighed for at tjene penge ved at kløve brænde. Betalingen var 25 øre pr. søk.

Danmarks kommunale efterretninger 1928/29, 145-46.

Uvejr trækker op

»De brølende tyvere« gik mod deres slutning med et økonomisk uvejr, som overgik alle tidligere kriser. Den amerikanske kapitalisme havde levet højt på de europæiske landes bekostning, dansen om guldkalven gik lystigt i Wall Street, aktiekurserne steg og steg, indtil spekulationsboblen endelig brast. I oktober 1929 brød aktiehaussen sammen. Startskuddet var givet til historiens mest ødelæggende krise. Nationalindkomsten i USA faldt med henved 40 pct., 15 millioner arbejdere blev kastet på gaden – ud til en arbejdsløshed uden virkelige støtteordninger. Den amerikanske import og investering reduceredes fra 1929 til 1932 med over 30 pct. I resten af verden forstærkedes den i forvejen forholdsvis permanente krise.

Råvarepriserne faldt. Det kom Danmark til at nyde godt af i første omgang. Fra gennemsnitlig 22 pct. i 1927, 18 pct. i 1928, blev arbejdsløsheden i 1929 16 pct. og 14 i 1930. Det var trods alt virkelig store tal, men man heftede sig officielt ved, at bevægelsen gik i den rigtige retning. I den arbejdende befolkning var stemningen dog ikke lys. Madsen-Mygdal-regeringen fortsatte med nedskæringerne overalt, hvor den kunne sætte kniven ind, og det gjorde ondt, både blandt de arbejdsløse, aldersrentenyderne og de offentligt ansatte. Som nævnt afskaffede Madsen-Mygdal den ekstraordinære arbejdsløshedsunderstøttelse, hvorved mange blev drevet over på fattigvæsenet.

Han gjorde ikke det ringeste forsøg på at tilsløre sine handlinger: Således sagde han:

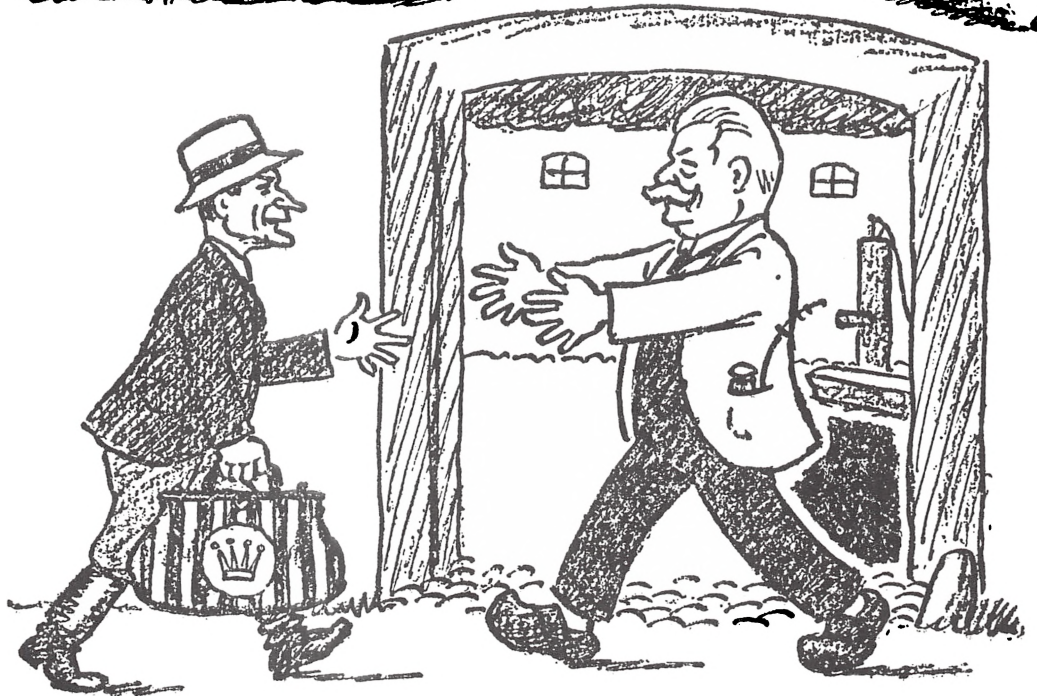
Det er ganske nødvendigt, at der ikke er en lovbunden understøttelse af arbejdsløse, således at organisationerne, arbejdsgivernes og arbejdernes, kan fastsætte, hvilke som helst arbejdsvilkår det er, og derved styrte flere og flere tusinder ud i arbejdsløsheden, hvorefter det offentlige så skal komme som en ambulance bagefter og samle op. Det er en uholdbar tilstand . . .

Bekymringer over arbejdslønningernes højde var overflødige. Fra 1921 til 1928 var arbejderens lønninger gået ned med 40 pct., mens pristallet i samme tidsrum kun faldt 33 pct. Tager man de konkrete tilfælde viste det sig, at lønningerne lå så lavt, at de pågældende havde de allerstørste vanskeligheder med at skaffe sig de almindeligste livsfornødenheder.

For kvindernes vedkommende lå de fleste lønninger under 30 kr. om ugen. På adskillige af fabrikkerne i Århus startede de med en ugeløn på 14 kr., men efter et halvt år kunne de komme op på højeste trin, 25,81 kr. Teglværkerne beskæftigede også kvindelig arbejdskraft. Disse kvinder fik for deres umådelige fysiske slid en løn på 28,50 kr. Syerskerne løn lå på maksimalt 30 kr. ugentligt. I denne forbindelse må man erindre, at over halvdelen af de kvinder, der trælledes på fabrikkerne dengang, var enker eller familieforsørgere. De havde ikke blot sig selv, men mange sultne munde at mætte.

Århus-konservatismens
førstemand, greve Bent
Holstein, gled efterhånden
over mod LS-bevægelsen,
som han tilsluttede sig i
1932. På tegningen byder
LS-lederen Knud Bach
den nye karl (Bent Hol-
stein) velkommen til sin
gård.

Skiftedag

For arbejdsmændenes vedkommende lå lønnen under 50 kr. ugentlig. Teglværksarbejdere og arbejdere i kalk- og mørtelindustrien havde en timeløn på 85-90 øre, altså 40-43 kr. ugentlig. De faglærte arbejdes løn lå for de fleste vedkommende under 60 kr. ugentlig. Men for landarbejdernes vedkommende var ugelønnen om sommermånederne kun 28,20 + fribolig, om vinteren 3 kr. mindre!

Det skulle blive endnu værre. Den opgørelse over lønmodtagernes gennemsnitsløninger, som Arbejdsdirektoratet offentliggjorde i marts 1932, viste, at arbejdsmændene havde en gennemsnitlig årsfortjeneste på 2320 kr., hvilket svarer til en ugeløn på godt 44 kr. Af de faglærte arbejdere opførtes metalarbejderne til en årsløn på 2854 kr., svarende til under 55 kr. om ugen, og for de kvindelige arbej-

dere lå årsindtægten helt nede på 1527 kr., hvilket svarer til 29 kr. om ugen. De, der havde arbejde året rundt, var dog i 1931 bedre stillet end tidligere, fordi priserne på fødevarer var faldet stærkt, men katastrofearbejdsløsheden skulle snart sætte ind.

Politisk ændrede situationen sig brat, da de Konservative lod regeringen Madsen-Mygdal falde i marts 1929. Christmas Møller »tabte terrinen«, idet han erklærede, at de Konservative ikke ville stemme for finansloven. De Radikale undlod også at stemme, og så blev finansloven forkastet med Socialdemokratiets 52 stemmer mod Venstres 45. Ganske vist er de dramatiske begivenheder på Christiansborg på denne for Madsen-Mygdal-regeringens skæbnesvangre dag blevet udlagt som »et teknisk uheld«, men i virkelighe-

den var forholdet mellem Venstre og Konservative kølnet så stærkt, at regeringen ikke kunne fortsætte. Allerede efter rigsdagssamlingens slutning i 1928 skrev Aarhus Stiftstidende:

Set under synsvinklen socialistisk-antisocialistisk betegner samlingen uden tvivl en svækkelse af de borgerlige partiers stilling. Den regering, som udgik af den borgerlige valgsejr den 2. december 1926, har ikke formået at gøre sig til et virkeligt udtryk for de kræfter, som hidførte denne valgsejr. Vi tror, det er rigtigere at sige dette åbent end at opretholde en fiktion om dens vidunderlige evner. Både dens personer og dens politik har i det store og hele været en skuffelse. Den har listet sig gennem to samlinger med stadig tilsætning af sin autoritet. Den har nu fået en sommer at overveje sin stilling i. Hvis den inden oktober ikke er blevet mere klar over sine mål og sin politik, vil den ikke nå gennem rigsdagsperiodens tredje samling. Thi nu er gulvet i alt fald gjort rent til at danse.

Grev Holsteins svanesang

Det var en spådom, der kom til at slå til i forbavsende grad. Sandelig blev gulvet ryddet ved valget den 24. april 1929. Valgkampen i Århus fulgte helt de traditionelle linjer, blot var tonen på valgmøderne skarper end i mange år. Bortset fra Retsforbundet var Socialdemokratiet det eneste parti, der fik en væsentlig fremgang – tæt ved 100.000 stemmer. Helt mod forventning holdt Venstre næsten stillingen, mens de Konservatives nederlag var stort og smerteligt. Det mærkedes også i Århus. Den 10. april var det officielt blevet meddelt, at Det Konservatives Folkepartis eksklusion af Århus konservative Vælgerforening var blevet ophævet, men Aarhus Stiftstidende lod forstå, at grev Holstein ikke foreløbig ønskede at indtræde i den konservative rigsdagsgruppe, men nok ville gå i valggruppe med partiet. Et andet resultat af eksklusionens ophævelse var, at direktør *S. Kyhl*, De forenede

danske Motorejere, der på den konservative vælgerforenings generalforsamling var blevet opstillet som den anden kandidat i Århus, tillige blev kandidat for Folkepartiets vælgerforening, men lige meget hjalp det. Efter valget var Grev Holstein ene om at repræsentere de Konservative i Århus i Folketinget. Det skulle blive sidste periode som repræsentant for Århus-konservatismen.

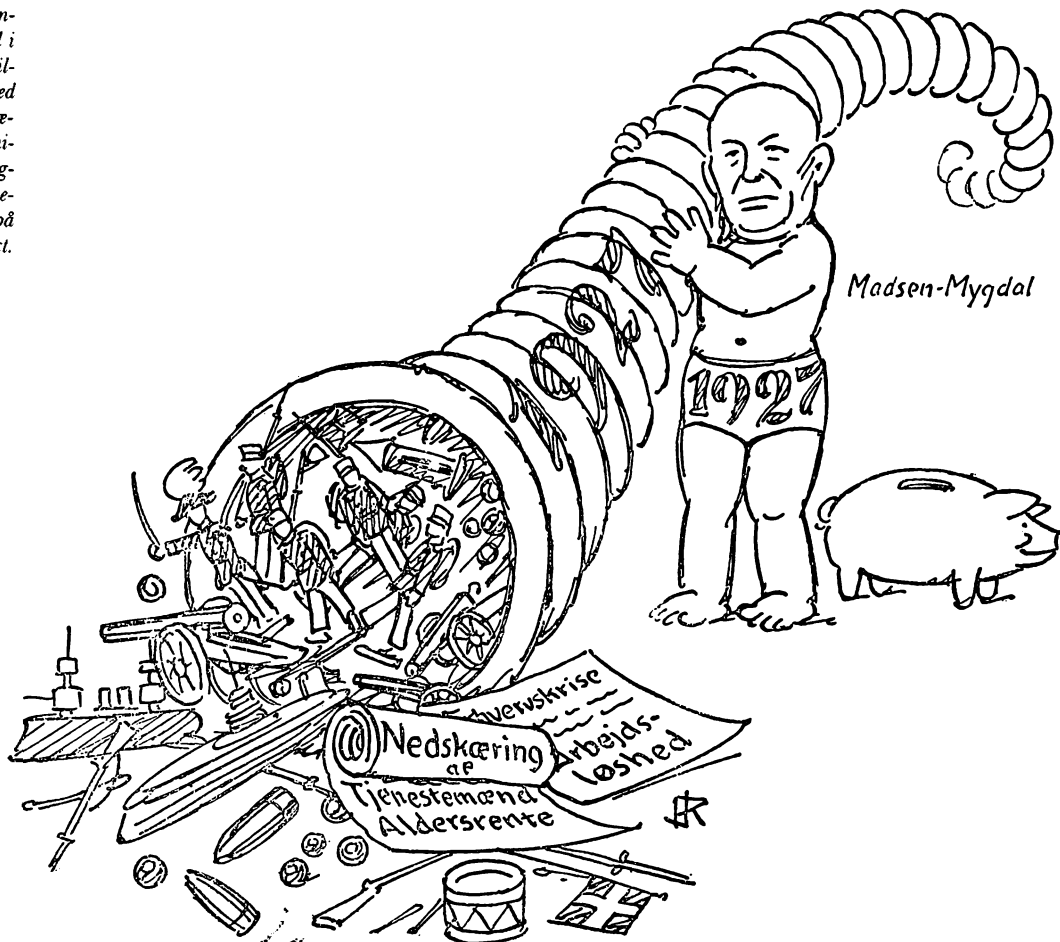
Set fra et vælgermøde-synspunkt kom man til at savne grev Holstein. Han forstod at sætte kolorit på møderne. Han var en elegant og vittig taler, utraditionel i sin tankegang. Den kunne nok set fra et ortodokst konservativt synspunkt være noget flyvsk, men han var slet ikke let at bide skeer med for hans socialdemokratiske modstandere. Greven fandt hurtigt ud af, hvordan tonen skulle slås an i forsamlinger, der var domineret af arbejdervælgere, men hvor stor virkning hans ekvilibristiske talemåder havde, er naturligvis svært at lodde. Umiddelbart var grevetitlen en belastning, når det gjaldt om at hente arbejderstemmer.

I 10-året for Holsteins indtræden i politik med Århus som udgangspunkt kom det til skarpt opgør mellem Venstrefolketingsmanden Hedelund og greven. Under en debat i Folketinget om militærspørgsmålet sagde Hedelund:

I 1920 som konservativ kandidat udtalte Holstein sig fuldt ud på linje med Venstre. I 1921 betegnede han den daværende militærordning som en dyr og dårlig ordning, som det gjaldt om at komme bort fra, selv om det skulle ske ved et magert forlig. Kunne udgifterne nedsættes med en tredjedel, var det godt, erklærede hr. Holstein, og i hvert fald skulle de Radikale aldrig komme til at se de Konservative uenige med Venstre.

Senere har hr. Holstein skiftet standpunkt om trent hvert år, og han har bl.a. gjort sig til talsmand for den fantastiske plan, at da der næppe blev krig de første 12 år, kunne man begynde med en ny militærordning med et ringe

Madsen-Mygdal-regeringen fra 1926-29 stod i nedskæringerne og »tilpasningen«s tegn. Ved indgangen til 1927 præsenterede Venstre-statsministeren sit »overflødhedshorn«. Arbejdsløsheden kom for dette år op på gennemsnitlig 22 pct.

militærberedskab for i løbet af 12 år at have et stort, kampdygtigt militærvæsen. Endelig gik han som medlem af Det Konservative Folkeparti til valg under parolen: respekt for ordningen af 1922, som han selv syv år tidligere betegnede med ordene: svindel, svindel, svindel!

Hr. Holstein, der jo ynder at udgive sine taler i bogform, burde benytte sin sommerferie til at udarbejde et værk med titlen »Mine forvirrede militærpolitiske begreber«! (Stormende munterhed).

Grev Holstein gav imidlertid sin angriber rådt for usødet og erklærede, at han aldrig havde kunnet nære nogen art af interesse for hr. Hedelund, hvis daglige omgang med højere husdyr øjensynlig gav ham en ubændig trang til at stange! Det blev imid-

lertid kun til en munter forestilling, når et vejgrøftekid gav sig til at stange buk!

I 1931 gennemførte Stauning-Munch-regeringen et kriseforlig med konservativ støtte. Grev Holstein gik imod, og han forelagde på et konservativt møde i Århus en resolution, der krævede en tilkendegivelse af, om han havde sine vælgere bag sig eller ikke. I modsat fald ville han se sig nødsaget til at nedlægge sit mandat. Aarhus Stiftstidende mente imidlertid, at forliget var det billigst mulige for de Konservative, og chefredaktør Louis Schmidt opfordrede Holstein til at trække sin resolution tilbage. Kendsgerningen var, at grev Holsteins synspunkter efterhånden

faldt mere og mere sammen med dem, der repræsenteredes af Landbrugernes Sammenslutning – LS-bevægelsen under lederskab af proprietær Knud Bach – og i løbet af foråret 1932 tilsluttede han sig denne bevægelse. Aarhus Stiftstidende undsagde ham derefter som repræsentant for Århus-konservatismen, og dermed var greven ude af billedet som århusiansk politiker.

Nytårsskifte i champagnens tegn

Arbejdsløshedsprocenten kom i januar op på 20,3 og i februar på 21,0. Men nytårsskiftet på restauranterne i Århus gav nærmest et billede af et folk, der »flyder, om ikke i mælk og honning, så i østers og champagne«. Aarhus Amtstidende fortalte, at cafeerne stod i champagnens tegn. På »Royal« var lokalerne fyldt af et betydeligt større publikum end sidste år, og værten fortæller, at der blev drukket megen champagne, og at der var stor omsætning i »gode vine«. Kl. 12 blev der, beretter »Regina«s vært, så at sige over hele linjen drukket champagne, men så havde etablissementet – i kraft af forhåndsudstedelse af kort – opnået at få

samlet et »særligt pænt og ensartet« publikum.

Et andet sted ved nytårsskiftet 1929–30, hvor der var en usædvanlig trængsel, var i Hjælpekassens ekspeditionslokaler i Mejlgade. Gennem lang tid havde der været fremsat en stærk kritik af forholdene her. Hidtil var der kun ét venteværelse for ansøgerne. Følgen var, at disse i kontortiden stuedes sammen her, og ofte måtte folk stå i række langt ud i gården og vente på at komme ind. I vinterens slud og kulde var dette meget ubehageligt, især for ældre mennesker, og der var også kun ét ekspeditionskontor med dør, som både var indgang og udgang. Nu havde man foretaget en udvidelse med et større venteværelse og et nyt ekspeditionslokale, men det skulle ikke vare længe, før lokaleforholdene for Hjælpekassen i Århus var alt, alt for trange.

I 1920 henvendte 6.929 århusianere sig om hjælp fra Hjælpekassen. I 1926 var tallet steget til 11.125, men da Venstre-regeringen så afskaffede den ekstraordinære arbejdsløshedsunderstøttelse, steg tallet til 17.150. I 1929 var der 31.350 henvendelser – og indbyggertallet i Århus var dengang ca. 80.000.

Offentlig bispising

Det havde længe stået klart, at der måtte gøres noget ekstraordinært for at mildne den værste nød i vintermånderne. Der fandt meget tiggeri og betleri sted. Arbejdsløse, der ikke kunne få understøttelse, eller subsistensløse stemte dørklokker for at tigge småpenge eller bede om mad. Solidariteten var udpræget i de deciderede arbejderkvarterer i byen. Blev der bedt om mad, blev der i de fleste tilfælde smurt et par mellemmader, eller vedkommende blev budt indenfor på en bid brød. Men situationen var uværdig og uholdbar.

Den 15. januar 1930 åbnedes Århus offentlige bispising i kælderlokalerne under Forsørgelsesanstalten i Vester Allé. Bispisingen blev arrangeret på initiativ af Arbejdernes Fællesorganisation, og

kommunen stillede lokaler til rådighed og ydede økonomisk støtte. Der var spising hver dag fra kl. 12.30 med en halv times mellemrum eller så længe, der meldte sig gæster.

Formanden for byrådets forsørgelsesudvalg, Leonhard Hansen, sagde i en lille tale ved åbningen af bispisingen, at man havde oprettet denne, fordi man mente, at det var for lidt, Samaritanen bød de arbejdsløse. Dog skulle han ikke have noget imod, hvis Samaritanen fortsat kunne bestå og give varm mælk og brød. Her i den offentlige bispising ville der blive serveret ét varmt måltid, bestående af én ret. Man regnede med, at omkostningerne ville blive 35 øre pr. portion, og at der ville blive serveret 300 portioner dagligt i seks uger. Indretningen af lokalerne havde kostet 4.000 kr. Arbejdernes Fællesorganisation stillede 2.000 kr. til rådighed.

Man har anket om, at bispisingen blev arrangeret på Forsørgelsesanstalten, men det var nødvendigt, da det var det eneste sted, man rådede over et fuldt moderne køkken, hvor man uden vanskeligheder kunne fremstille maden, sagde Leonhard Hansen.

Efter at den offentlige bispising havde fundet sted i nogle dage, kunne Demokraten bringe følgende reportage af foranstaltningen:

I de fire dage af den nu forløbne uge, hvori der har været arrangeret offentlig bispising har

Formanden for Århus byråds forsørgelsesudvalg, maskinarbejder, senere folketingsmand Leonhard Hansen, 1887–1956. Han fik gennemført den offentlige bispising og var hovedmanden for kritikken af understøttelses-satserne efter socialreformens indførelse.

*Den kommunale fattigbe-
spisning på Forsørgelses-
anstalten havde stor til-
slutning. Her er en
situation fra januar
1931. Der er kø til en
tallerken kommunal
risengrød.
Å.St. 16. januar 1931.*

disse bespisninger haft stor tilslutning. Den første dag modtoges 254 personer, den næste dag 380, derefter 324 og i går 376.

I disse fire dage har der den første dag været serveret risengrød med sukker og kanel, anden dag medisterpølse med kartofler og sovs, tredje dag grønkål og i går labskovs.

Der åbnes først kl. 12.30, men allerede kl. 11.30 står folk i kø for at komme ind. Det er med andre ord rigtig sultne mennesker, der kommer her, og for de flestes vedkommende er det det eneste ordentlige måltid, de får døgnet rundt. Her kommer gamle mænd, hvis liv ofte har forment sig således, at de må søge den offentlige bespisning for at få hungeren stillet. Der kommer masser af unge mennesker, som arbejdsløsheden har slået ud af kurs, og så kommer der mange børn i alderen helt ned til fire år. De tager for sig af dagens ret med en glubende appetit, og man ser tydeligt, at det er noget uvant, at de må spise så meget, de vil.

Også kvindernes antal er ret stort, ligesom der hver dag indfinder sig flere mødre med deres børn, mest enker, der sidder i fattige kår, og som ikke formår at skaffe mad nok på bordet. Således ligger der ofte en tragedie bag. I går sad der ved bordet en fattig enke med 2-3 børn. Børnene spiste og spiste. Det var sult i renkultur, der her

stilledes. Det stod helt klart for alle, og moderen, der sad ved siden af, fortalte da, at hendes børn ikke havde spist middagsmad i over en måned. Det var for børnenes skyld, hun meldte sig til bespisningen.

Den offentlige bespisning blev af stadig større betydning, jo mere krisen skærpedes. Den 1. april 1933 udsendtes følgende lakoniske meddelelse: I går sluttede Fællesorganisationen bespisningen af de arbejdsløse i Århus. Bespisningen har været fra den 14. januar, og der er i dette tidsrum serveret 63.273 madportioner mod 22.465 i fjor. Det laveste antal besøgende pr. dag var 293 og det højeste 815. Gennemsnitlig blev ca. 500 personer bospist dagligt. Der blev serveret følgende retter: medisterpølse, boller i skarp sauce, sød-suppe, risengrød, grønkål og flæsk, øllebrød, gule ærter, kærnevælling, labskovs, vandrisengrød, hvidkålssuppe, forloren

Lysreklamerne holdt for alvor deres indtog på Strøget i slutningen af tyverne. Århusianerne var stolte over Søndergade, som man mente kunne forveksles med en hovedgade i Shanghai, badet i lysskær af kinesiske bygter osv. Billedet er fra omkr. 1935.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

hare, plukfisk, rismelsgrød, risvælling, frikadeller. Den sidste dag serveredes flæskesteg og abrikosgrød.

Uanset den offentlige bespisning fortsatte Samaritanen sin bespisningsvirksomhed i smøgen ud mod Østergade med stor tilslutning.

Skolebørnenes ernæringstilstand havde ikke været tilfredsstillende gennem mange år. Man havde konstateret, at Århus bys skoler gennem tiderne altid havde et ret stort antal underernærede børn. Det var en kendsgerning, at virkelig mange af skolebørnene kun yderst sjældent fik varm mad i hjemmet. Der skulle ikke stor fantasi til at forestille sig, hvordan sådanne børn befandt sig under skolearbejdet, og derfor havde Århus kommune gennem adskillige år arrangeret skolebespisning. I kriseåret 1931 nød ca. 1.000 børn godt af bespisningen, som var arran-

geret i skolerne i Finsensgade, Samsøgade, Nørrebrogade, Paradisgade, Frederiks Allé, Valdemarsgade, Læssøesgade og Ingerslevs Boulevard. Det var en stor stigning efter fem års nedgang. Når børnene havde deltaget i skolebespisningen, kunne man se en stor forandring på dem. De fik kød på kroppen, og smilet blev atter kaldt frem på alvorsprægede skoleelevers ansigter.

Det var solid kost, der serveredes. I dag ville man nok sætte et spørgsmålstejn ved, om det nu var den rette kost for skolebørn. Men spisesedlen så sådan ud: Hver anden dag serveredes enten ærter med flæsk, bygvælling og kartofler med medisterpølse, risengrød, vælling og kartofler med stegt flæsk osv., men hver anden dag bestod maden af varm mælk og brød.

Imidlertid var tanken om en mere rigtig

Det var populært at drage til skovs for at se pinsesolen danse. Ikke alle besøgte derefter skovrestauranterne, men medbragte selv mad. Derfor var det rart at kunne købe kogt vand på kande.

ernæringsmæssig kost fremme i tiden. Den såkaldte Oslo-frokost, der bestod af mere vitaminrig og tiltalende mad, var blevet berømmet, og skolemyndighederne overvejede stærkt at gå over til denne bespisingensform. Det varede ikke længe, før Oslo-frokosten holdt sit indtog, og børnene hilste den med begejstring i stedet for den traditionelle bespising med varme retter.

De lyse sider i Århus

Men var tiderne mørke eller grå, så var Århus' hovedgader netop i disse år undergået en forvandling. Lysreklamerne havde holdt deres indtog på Strøget, og mens forretningsfolkene tidligere havde ment at kunne slukke lyset i deres forretningsvinduer på et tidligt tidspunkt, så fandt man nu ud af, at det kunne betale sig at holde udstillingerne belyst. Det blev efterhånden, som om Søndergade kunne

forveksles med »en hovedgade i Shanghai, der lå badet i lysskær fra kinesiske lygter. Og så er det blot Århus, der er ved at blive storby og i lighed med andre storbyer tager lysreklamen i anvendelse«.

I en avisreportage fra januar 1930 hed det:

Mærkelig indflydelse et sådant strålende lyshav har på gadens udseende og på ens sind. Bliver man ikke stemt til fest, når man langsomt driver nedad Strøget oppe fra Banegårdspladsen, der er en fryd for øjet med sine hypermoderne bygninger, nedad Ryesgade, der også er ved at blive den driftige hovedgade, den ved sin beliggenhed har krav på at være.

Men Søndergade kan snart konkurrere med Strøget i København, så festlig og storstadspræget er den, når lysmasserne er tændte og lysreklamerne blinker rødt, grønt og gult i luften. Særlig i denne tid er der livlig færdsel på Strøget. Man har ellers ofte forundret sig over, hvor godt Århus' 80.000 indbyggere forstår at gemme sig, siden Strøget på ugens seks hverdage lå næsten øde hen. Men udsalgstiden kan hale folk ud på aftenstrøturen. Også adstadige ægtepar, der ellers plejer at tilbringe aftenerne inden for hjemmets fire vægge. Også ungdommen holder til uden for de oplyste butikkers vinduer. En kjole til 15 kroner, og et par sko, som hun har ønsket sig, er gået helt ned til 10 . . . Alt tager sig dejligt ud i projektorbelysning.

En sommersøndag i slutningen af maj 1930 så sådan ud i journalistens øjne:

Sommersøndag. Naturen drager. Alle mand til vands eller skovs. Varmen hænger dirrende i luften. Hvide bukser, stråtag, lette kjoler, frem til promenaden. Strandvejen et broget bånd af mennesker i stimer udad og hjemad. Byen er sommer-mennesketom, kedelig og død. Brostene brænder, de er fri for indvånernes slid.

Sporvognene er overfyldte. Børnene kommer slæbende med askens legetøj i den ene hånd, mens mor og far krampagtigt har greb i den anden.

Cyklerne stønner afsted med deres forskelligartede last og vægt, og bilisterne jager afsted og tror, at vejene er deres, og vé den, der vover at fjerne sig en millimeter fra de små strimler, der er forbeholdt cyklende og spadserende.

Så er det anderledes rart at møde den gamle, milde droschekusk, der godt kan svinge med pisken og nikke venligt, når han kører forbi. Men

Før iskioskerne blev almindelige, kunne en udflugt forsødes fra en banankiosk. Her ses en fra Varna strand i maj 1927.

Fra den maleriske bod bydes der på Jamaica bananer.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

ak, han med samt sit gammeldags, men åh så hyggelige køretøj vandrer vist snart på museum.

Moderne mennesker føler sig vist nærmest underlig til mode i et hestekøretøj. De tider er snart forbi, hvor søndagen stod på splejse-chara-banc, d.v.s. at to familier med samt deres poder slog sig sammen om et køretøj, der derfor med et mildt ord blev lidt »stoppet« og kørte, hu-hej, hvor man syntes det gik, til skovs og hvad dertil hørte.

Eller man kørte ud i de fine to eller fire mands-droscher. Vi husker dem endnu, os fra den lidt ældre årgang. Der sad damerne i deres fine broderede hvide kjoler, med hattene lidt oppe på valken, og med den ene hånd i halvhandsken gratiøst holdende om parasollen, der skærmede

mod den »uklædelige« solbrændthed. Den anden hånd var sikret akkompagnement med herren i diplomaten og med det fint viksede overskæg.

På bukken den flotte, uniformerede kusk, der med et smørret grin opfangede brudstykker af samtaler fra passagererne, ja, han blev alvidende den gamle kusk. Det var store dage dengang, uden faretruende konkurrence fra andre end kollegerne. Der holder de endnu ved Remisen som dengang, men der bliver færre og færre, alt eftersom den gamle droschekusk bliver ældre og ældre.

Betjentene, Århus' »elskværdige« bobbies, er rykket uden for byen. Ved Stadion står to-tre stykker patruilleret og antaster fredelige cyklist med bøs og militær stemme. Ih, hvor man ryster, når man har en lidt dårlig samvittighed og ser den bøsse politimand dukke op.

Alt, hvad der hører friluftslivet til, har stor succes på denne glade dag. Skoven er ikke længere »ny« og vårlig uberørt, den er frodig, grøn og tæt, og enkelte steder er der fred.

Varmen er så tung, at bølgerne har uendelig tiltrækning med det resultat, at badeanstalterne kan rose sig af godt besøg. Restauranterne selvfølgelig også.

Som det fremgår af ovenstående er nostalgien ikke noget nymodens begreb. Når krisetider er over os, bliver den blot mere fremherskende. Imidlertid kunne der forekomme politiske lynnedslag i sommervarmen.

Berlins politiorkester på besøg

Dønninger fra det politisk og økonomisk kriseramte Tyskland nærmede sig denne sommer Århus – i hvert fald sørgede det århusianske politi for, at der kom krusninger på vandet. Årsagen var sommerens store begivenhed, besøget af det såkaldte Schupo-orkester fra Berlin. Det var et orkester, bestående af 100 mand fra Schutzpolizei i den tyske hovedstad, som Århuspolitiet havde fået kontakt med. Interessen for dette orkesterbesøg, der nok opfattedes som noget af et sus fra den store verden, var rent ud sagt fantastisk. Da de

100 berlinske politibetjente ankom til byen den 21. juni 1930 var tusinder af mennesker troppet op ved Kalundborgfærgen for at modtage dem. I anledning af besøget var der nedsat en særlig komité til at stå for arrangementet, og komiteen var naturligvis mødt op på havnen med politimester *Chr. Kiørboe* i spidsen. Komiteen bestod desuden af byrådsmedlem *Leonhard Hansen*, translatør *H. Høybye* og den tyske konsul i Århus, *Elmgreen*.

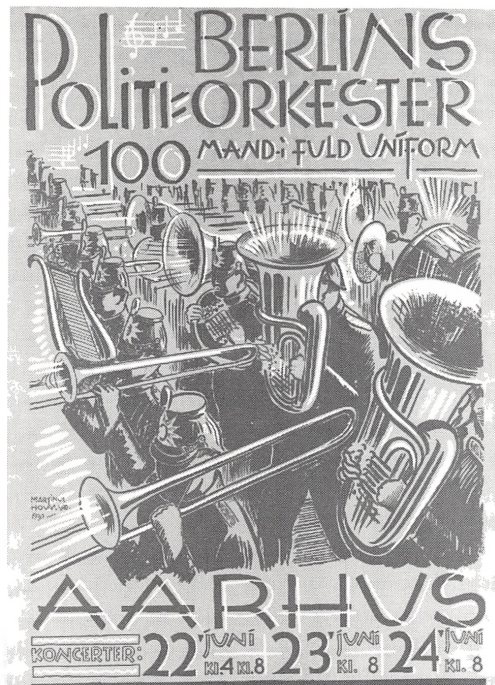
Men modtagelsen af politi-orkestret blev ikke enstemmigt så hjerteligt, som

Det tyske politiorkester er netop gået i land fra Kalundborgfærgen og er stillet op til parade. Modtagelseskomiteen bestod imidlertid ikke blot af byens politimester og medlemmer af byrådet samt af den tyske konsul i byen. Også århusianske kommunister ønskede at byde tyskerne velkommen – ved at demonstrere deres utilfredshed med besøget.

Foto i Erhvervsarkivet.

I anledning af det tyske politiorkesters besøg lavede Demokratens mangeårige tegner Martinus Hougård denne plakat. Den fortalte om orkestrets tre koncerter i byen.

man havde ventet det. De århusianske kommunister, ikke mange i antal, men aktive, nærede ikke på nogen måde sympati for det berlinske politi. Schupo'erne havde gennem længere tid ikke blot været i klammeri med nazisterne, men også med demonstrerende kommunister, og nogle af sammenstødene havde krævet både sårede og dødsopfre. Da Schupo-orkestret skulle på besøg i Århus, var der en anledning til at demonstrere.

Da færgen lagde til, kravlede tre unge kommunister op på taget af den bygning, hvor statsbanerne havde kontor og udfoldede et hvidt stykke lærred med påskriften »Ned med de berlinske arbejdsmordere«.

Det ville det århusianske politi ikke finde sig i. Det fik hurtigt de tre unge mennesker og et par stykker til, der var mindre aktive, fjernet. De blev anholdt og ført til stationen og afhørt til langt ud på aftenen. Det forlød, at politimesteren

frygtede »internationale forviklinger« og betragtede episoden med den allerstørste alvor. Imidlertid blev der holdt en stor festlighed for Schupo-orkestret om aftenen på Østergades hotel. Dagen efter var kommunisterne dristige nok til at lade ophænge nogle plakater i vinduerne på partiets kontor i Amaliegade 17 med billeder fra »de blodige dage i Berlin«. Dette blev snart rapporteret til politiets hovedkvarter, og her tog kriminalassistent *Petersen*, en uniformeret betjent og en af de anholdte kommunister, kontorets leder, *Svend Hansen*, til kommunistkontoret, hvor man fjernede plakaterne. Besøget i Amaliegade samlede selvfølgelig en ret stor tilskuerskare, der interesseret fulgte, hvad der foregik.

Til søndag den 23. juni kl. 4 om eftermiddagen havde kommunisterne indkaldt til et offentligt protestmøde på Havnepladsen. Politiet havde oprindeligt givet tilladelse til afholdelse af dette møde, men efter lørdagens begivenheder blev det nu forbudt.

Schupo-orkestret skulle give koncert i »Friheden« søndag eftermiddag. Politiet frygtede, at kommunisterne ville forsøge demonstrationer under koncerten, og der blev udsendt politipatruljer på veje og stier i skoven ved »Friheden«. Det så drabeligt ud, men man var jo bange for, at der var »røvere i skoven«. Schupo-orkestrets koncert, der overværedes af ikke færre end 4.000 tilhørere og af lige så mange om aftenen, forløb uden episoder.

Kommunistmødet på Havnepladsen var som nævnt blevet forbudt, men kl. 3.30 så man ikke desto mindre, at en mand med en rød fane tog opstilling dernede. En politibetjent følte sig tiltrukket af det røde og tog både mand og fane med på stationen. Da der intet publikum var til stede, var der heller ingen til at lave vrøvl. Fanebæreren resignerede og gik frivilligt med.

Lidt senere indfandt der sig enkelte mødedeltagere, og pludselig stod en mand op og begyndte at tale. Da han i det samme så en betjent i det fjerne med retning mod talerstolen, fandt han det fornuftigst at holde op straks og forsvinde.

Det lille intermezzo, en af de første kommunistdemonstrationer i Århus i flere år, svulmede takket være en hovedløs politiledelse op til en hel affære. I hovedstadspressen og i en stor del af landets blade kunne man læse alarmerende beretninger om »voldsomme kommunistdemonstrationer« i Århus.

I en kommentar til begivenheden hed det skarpt i Demokraten:

Det er beklageligt, at vort politikorps' øverste ledelse, Kiørboe og Berlème-Nix, gang på gang afgiver vidnesbyrd om, hvor lidt de er i kontakt med den befolkning, de virker iblandt, og hvor dårligt de forstår at vurdere situationen, så snart den er en smule ekstraordinær. Man får den opfattelse, at disse to politimænd aldrig forsøger nogen lejlighed til at begå dumheder, og man tænker med rædsel på, hvorledes det skal gå, hvis vi engang kommer ud for en begivenhed, der kræver snarrådighed, omtanke og selvstændig handledygtighed hos politiets ledelse.

Svært at være fattig

Antallet af personer, der var ramt af den dybeste fattigdom, og som kom under fattigvæsnet, var stadig voksende, selv om der fra den århusianske kommunalbestyrelses side blev gjort meget for at holde så mange uden for fattighjælpen som muligt. Dette var til gengæld ensbetydende med, at Hjælpekassens udgifter blev så meget større. I 1929–30 blev der i hjælpekassehjælp udbetalt ialt 845.430 kr. Sammenlignet med udgiften i 1926–27 var det mere end en fordobling. Venstre-regeringens nedskæring af den ekstra arbejdsløshedshjælp gjorde sin virkning. Trangsårsagen var i langt de fleste tilfælde arbejdsløshed.

Af Århus Forsørgelsesvæsens beretning for året 1929–30 fremgik det, at almindelig fattighjælp havde været udbetalt til 3.459 personer, deraf 472 hjemmehørende børn og 73 plejebørn. 4,36 pct. af byens befolkning havde nydt fattighjælp mod 4,43 pct. året forud og 3,61 pct. i 1927–28. Procenten var for 1930–31 4,41 og for 1931–32 4,49. Landsstatistikken viste, at der havde været en stigning på 10 pct. i antallet af personer under fattigforsørgelse i løbet af tre år, men tallet for Århus lå altså under landsgennemsnittet.

Det var ikke alle steder, man tog blødsødent på spørgsmålet om fattighjælp. I Århus-aviserne stod den 14. oktober 1930 indrykket følgende annonce:

Det bekendtgøres herved, at fattig
understøttede

Ane Marie Knudsen

er afgaaet ved Døden paa Aarhus
Amtssygehus.

Begravelsen vil foregaa fra Trige
Kirke Torsdag den 16. Oktbr., Kl 2
Sogneraadet.

Formen for en sådan avertering var almindelig i ældre tider, men nu var man dog de fleste steder gået over til at bruge andre vendinger, der i hvert fald ikke tilkendegav, at den pågældende havde haft ophold på et fattighus eller var under fattigforsørgelse. Sognerådet i Trige havde båret sig forkert ad. Den afdøde kunne jo uforskyldt være kommet på livets skyggeside, og under alle omstændigheder var det forargeligt at give de mennesker, der døde ensomt og i yderste fattigdom, den sorte kokarde med i graven.

Før Socialdemokratiet fik tilstrækkelig indflydelse, var det såmænd sædvane – også i store købstadkommuner – at »fattiglig« blev lagt i sortbejdsede, løst sammentømrede kister, men det var man dog kommet bort fra, ligesom det efterhånden

blev sjældent, at sognerådene lod tilgå pressen meddelelse om, hvem man til- delte fattighjælp eller hjælpekassehjælp! Når et sådant offentliggørelsesprincip blev anvendt, kunne sognekongerne i hvert fald være sikre på, at der ikke blev foretaget henvendelse til sognerådet, før den allerbitreste nød havde banket på fat- tigfolks døre.

Ikke alle steder fandt man næstekærlig- hed dér, hvor den først og fremmest skulle være praktiseret. I en vintermåned op mod julen 1931 lod et Århusfirma be- kendtgøre gennem Fælleskontoret for Velgørenhed (under fabrikant Damb- manns ledelse), at det ville uddele 500 hl koks til fattige med trangsattest fra sogne- præsten. En sognepræst i den nordlige bydel smed imidlertid de fattige, der hen- vendte sig, ud, og sluttelig hængte han en plakat op på sin dør med meddelelse om, at hos ham uddeltes der ikke koks!

Til gengæld indstillede kommunens al- dersrenteudvalg, at der til de aldersrente- nydere, hvis indtægt ikke oversteg det fradragsfrie beløb, og som ikke boede på De gamles Hjem, blev udbetalt 2 hl koks og to sække brænde. Hjælpen forslog imidlertid ikke meget, og mange alders- rentenydere sad på kolde kvist- eller kæl- derværelser og førte en kummerlig tilvæ- relse.

Med den understøttelse, de fik, kunne de ikke skaffe sig gode lejligheder. De måtte tage til takke med de billigste, der dog med hensyn til brændselsudgifter kunne være dyre nok, men aldersrenteud- valget omgikkes nu med planer om i den sydlige bydel at opføre 200 lejligheder for gamle mennesker, væsentligst etværelses- lejligheder. Det lød dengang som en drøm i de gamles øren. Drømmen blev til virkelighed, da aldersrenteboligerne op- førtes få år senere ved Marselis Boule- vard.

Deportations-bestemmelser

Frygten for at komme på fattighjælp var stor og særdeles velbegrundet. Ikke blot mistede man de borgerlige rettigheder og kunne således ikke stemme ved valgene, men man risikerede også at blive sendt hjem til sin såkaldte forsørgelseskom- mune, dvs. den kommune, hvor man var født. Kunne man af den ene eller den anden grund ikke længere få hjælp fra Hjælpekassen og derefter fik fattighjælp, kunne kommunalbestyrelsen, hvis den var smålig og kynisk nok dertil – og af dem var der adskillige – beslutte sig til at give den fattigunderstøttede rejsepenge til forsør- gelseskommunen, som havde de oprinde- lige forpligtelser.

Mange menneskelige tragedier nåede en kulmination ved en sådan deportation, fordi de pågældende måske ikke gennem mange år havde haft kontakt med den kommune, der havde forsørgelsesforplig- telserne. Her er et karakteristisk eksem- pel, som er fra begyndelsen af 30'erne, da der ellers blev anlagt en anden officiel kurs:

I 1917 flyttede et ægtepar til en land- kommune, og da manden nogle år senere havde den alder, da han kunne tilkomme aldersrente, blev han tilstået en sådan.

I 1927 blev hjemmet ramt af sygdom, og aldersrenten slog ikke til over for de udgifter, sygdommen krævede. Straks blev ægteparret overført til understøttelse af fattigvæsenet, og siden havde det fået 15 kr. om ugen i fattigunderstøttelse. Men ikke nok med det. Nu forlangte sognerå- det, at ægteparret skulle hjemsendes til dets forsørgelseskommune, således som loven tillod, når det gjaldt folk, der vedvarende oppebar fattigunderstøttelse.

Manden var nu nær de 70 år og konen 62. De havde ingen som helst tilknytning til deres forsørgelseskommune, som de

Indtil den store socialreform i 1933 havde det været et hovedprincip i dansk fattigpleje, at det enkelte sogn havde pligt til at forsørge sine egne fattige. Til dette formål udstedtes hjemstedsbeviser.

Dette er for forfatterens far.

Hjemstedsbevis.

Undertegnede Kommunalbestyrelse for *Cruuslev*
Fjeld Kommune erkender herved, at
Niels Pedersen Piskhøj
der er født den *20de Decbr 1883* i *Cruuslev By*
Soqu, er forsørgelsesberettiget i
Cruuslev Kold

Kommune, og vil han og hans Hustru og deres umyndige Børn (d. e. Børn under 18 Aar) samt, i Tilfælde af hans Død, hans Enke og umyndige Børn i Trangstilfælde blive modtagne til Forsørgelse her i Kommunen, saa længe de ikke ere blevene Statsborgere i en fremmed Stat eller i Udlandet have erhvervet Forsørgelsesret efter dettes Lov.

Bestyrelsen for *Cruuslev Kold*
Kommune, den *18de Februar 1907.*

W. Pedersen

havde forladt for mange år siden. Deres børn levede i nærheden af deres opholdssted, men det brød sognerådet sig pokker om og dekreterede »hjemsendelse«. Manden protesterede, og forsørgelseskommunen protesterede også imod at modtage ægteparret! Sagen gik til socialministeriet, der bestemte, at hjemsendelse ikke burde finde sted mod ægteparrets ønske.

Århus kommune brugte ikke deportations-bestemmelserne. Af Forsørgelsesvæsnets beretning for 1931-32 fremgår det da også, at af de 3.726 personer, der fik almindelig fattighjælp, var de 1.708 hjemmehørende i Århus, mens de 2.018 var forsørgelsesberettiget andetsteds.

Truslen om hjemsendelse hang konstant over de kronisk arbejdsløse og de hjemløses hoveder. På møderne i Århus

byråd, hvor årsbudgetterne blev behandlet, lød det monotont fra den konservative ordfører år efter år, at Århus var for imødekommende over for folk »udefra«, der blot søgte til byen for at få økonomisk hjælp, og man var stærkt imod, at der blev givet understøttelse af nogen som helst art til ugifte folk i sommermånederne! Det blev påstået, at det var umuligt for landmændene at skaffe folk netop på grund af Århus kommunes understøttelse til ugifte arbejdsløse.

Formanden for kommunens forsørgelsesudvalg, der også var formand for Smede og Maskinarbejdernes Fagforening, *Leonhard Hansen*, blev opbragt over at høre påstanden om, at der var arbejde nok på landet. Godt! sagde han. Lad os så få det anvist. Jeg har 200 arbejdsløse kam-

merater. De 150 er villige til at tage arbejde på landet ved hvad som helst!

Den nøgne kendsgerning var, at ingen landbrugere var interesseret i at få arbejdskraft fra byerne, som ikke var kyniske i landbrugsarbejde, og desuden var de heller ikke indstillet på at give overenskomstmæssig løn, og for det tredje var afvandringen fra landbruget ved at tage sin begyndelse.

Vandringen fra land til by

Af en fæstemands protokol (fæstemændene formidlede bl.a. arbejdskraft til landbruget) fremgik det i 1930: N. N. er sendt til hr. forpagter N. N. for en dagløn af 1 kr. 25 øre pr. arbejdsdag samt fri kost og logi også om søndage.

Normallønnen for lønarbejde ved landbrugsarbejde var ellers dengang i tre måneder om vinteren 5 kr. 35 øre for otte timer (for andet arbejde på landet dog 1 kr. mere). Herfra kunne for kost og logi fradrages 1 kr. 35 øre, altså 4 kr. pr. dag samt kost og logi i stedet for den 1 kr. og 25 øre, som blev budt den nødstedte arbejder.

Mange steder var det lidet attraktivt at være landarbejder i de år. I Århus-pressen kunne man i februar 1931 finde en beretning om en århusiansk landarbejder, der var blevet afskediget, fordi han klagede over kosten. Han var blevet ansat hos gårdmanden den 16. november året forud. Lønnen var 57 kr. pr. måned plus kost og logi. Arbejdstiden begyndte kl. 5 morgen og varede til kl. 9 aften, kun afbrudt af en times middag. Kl. 7 om morgenen fik tjenestefolkene en meget afmålt tallerken øllebrød. Dertil en kop opvarmet kaffe fra den foregående aften samt et stykke rugbrød og sigtebrød. Middagsmaden med to retter mad var altid dårligt tilberedt. Man fik aldrig nok at

spise – til aften fire stk. brød samt kogte kartofler. Der var ingen variation.

Karlekammeret lå i flugt med hestestalden. Der var ingen kakkelovn. Der var cementgulv, og der var så fugtigt i kammeret, at vandet drev ned ad de ukalkede vægge. En glarmester kom for at indsætte nogle ruder i svinestalden.

Vi bad om at få nogle ruder indsat i vort kammer, hvor vi boede to mand. Det blev afslået. Når blot svinene lå lunt og tørt, var det ligegyldigt med os, fortalte landarbejder *Hans P. Petersen*.

Landbrugskrisen blev stadig mere dybtgående, og da novemberskiftedagen i Århus kom i 1932, stod der foran fæstekontoret hundreder af unge mænd, der med glæde tilbød deres arbejdskraft for de alt andet end svimlende lønninger, der var til at opnå, men der var ingen, der havde brug for dem.

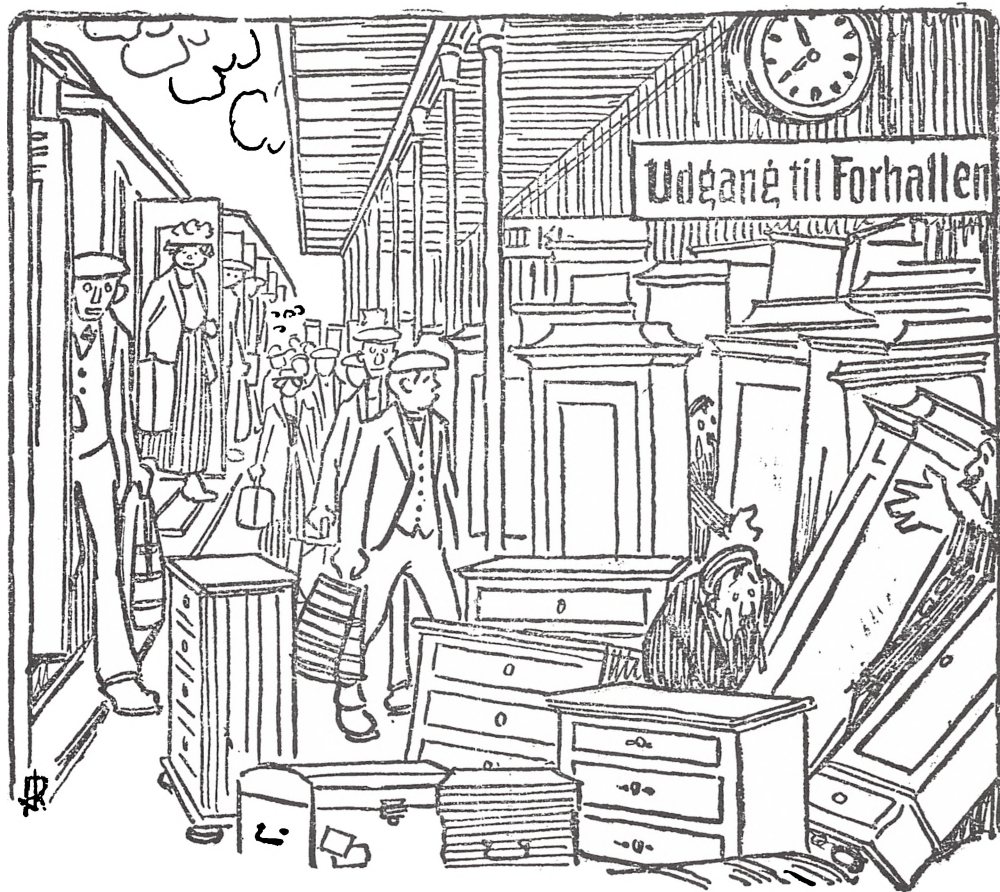
Fæstemand *Winther-Jensen* var dybt pessimistisk. Da han blev spurgt om, hvordan dagen tegnede, sagde han:

Der er ikke meget at bestille. Det ser yderst trist ud. Der er en mængde mænd, der har henvendt sig til mig for at få pladser. Det er navnlig faste pladser, man er ude efter. Man ønsker at sikre sig for vinteren. Men indtil ved 1-tiden har der kun været et par landmænd hos mig for at engagere folk. Lønnen er 100–135 kr. for en vinter, 40 kr. for april måned, 400–450 kr. for hele året.

Dansk Kvindesamfund havde et fæstekontor i Vestergade for piger. Som leder havde det frk. *H. Bruun*. Hun måtte også med fortvivlelse fortælle, at det var umuligt for de mange ledige unge kvinder at få plads på landet. Tværtimod søger pigerne fra landet ind til byen, »men den kan ikke rumme dem, og så må de enten vente eller tage hjem igen«.

Det var jo ganske fortvivlede lønninger, der i disse kriseår blev budt de unge landarbejdere. Landarbejdernes Århus-kreds foranstaltede ved hver skiftedag en ihær-

Skiftedag i Århus. På perronerne på den gamle banegård hober tjenestekarlenes og -pigernes skabe og servanter sig op. Tjenestefolkene fik som regel udbetalt deres løn halvårsvis, 1. maj og 1. november, og den følgende søndag holdt forretningsfolkene »skiftedags-åbent«.

dig agitation ved fæstekontoret med ud- deling af agitationsmateriale og blade, og der blev holdt møder med Landarbejder- forbundets formand, *Oskar Levinsen*, Kø- benhavn, som taler. Tyendets og landar- bejdernes rettigheder blev nøje gennem- gået, organisationens krav til lønninger og boligforhold lagt frem. Alle tilstedevæ- rende kunne indse deres berettigelse, men de færreste af tjenestekarlene og -pigerne blev organiseret. Hvordan få råd til fagforeningskontingentet? lød argu- mentationen.

I byen var der ikke blot skiftedag, men også skiftedags-søndag. Det var den før- ste søndag i november og den tilsvarende i maj. Fra gammel tid havde navnet en vis festlig klang, men romantikken gik efter-

hånden af det. Også for byens forretnin- ger, der ellers holdt eftermiddags-åbent den dag for at få den ekstra handel med, som kunne falde af hos de mange unge fra landet, som søgte ind til byerne både for at købe tøj og andre fornødenheder for den kommende vinter eller sommer.

Bondelandets piger og karle fæstedes ikke blot halv- eller hel-årsvis, som det også var tilfældet i trediverne, men fik tillige lønnen udbetalt hver 1. november og 1. maj – og da var der noget ved en skiftedags-søndag. Ved middagstiden på skiftedagen forlod de unge de tidligere pladser med et års eller et halvt års løn på lommen. Den nye plads tiltrådtes, og den følgende søndag gik turen til byen, hvor der blev gjort indkøb for et halvt år eller

mere. Dengang var der liv i staden en sådan søndag. Det var landbo-ungdommen, der havde ordet.

Efterhånden blev det lidt mere roligt. De unge fik deres løn månedsvi, færdselsmulighederne mellem land og by forbedredes i en sådan grad, at en rejse ind til byen ikke var nogen stor begivenhed, og efterhånden gik glansen af skiftedags-søndagene. Endnu i 1930 kunne der notes ekstraordinært mange mennesker på gaderne på november-skiftedagssøndagen, mange butikker holdt åbent, men efterhånden som tiderne sløjede mere og mere af, mistede skiftedagssøndagene deres betydning, og stadig færre forretninger i Århus benyttede sig af muligheden for at holde åbent denne dag.

Hygiejnen på landet

Men kom ikke og sig, at man ikke interesserede sig for landbo-ungdommens hygiejne-muligheder dengang. En dag i juli 1932 havde en hr. *Allan Sørensen* i Vejlbj udtænkt, at der på enhver gård burde indrettes et vaskerum for tyendet. Han skrev i Aarhus Amtstidende bl.a.:

Den tjenende ungdom på landet er ude af stand til at kunne vaske sig. Hvad hjælper det at vaske sig i ansigtet og på hænderne, når tyendet dog er henvist til at gå ofte i måneder med sved på kroppen, iblandet støv og snavs, som de bibringer sig under arbejdet i marken, ved malkning samt ved rensning under heste og kreaturer. De fleste mejerier har ganske vist et badeværelse, der står til disposition, men dels koster det penge at benytte det, og dels er de unge ikke oplagt til at cykle den ofte temmelig lange vej efter arbejdstidens ophør.

Nu tror man måske, at jeg har til hensigt at indføre et komplet udstyret badeværelse med varmt og koldt vand på hver gård i landet. Aldeles ikke.

Et vaskerum af gamle brædder opfylder fuldt ud samme betingelser som noget badeværelse. Og de allerfleste gårdejere har dog sikkert så mange gamle brædder liggende, at der vil kunne

laves et lille skur deraf på størrelse med det lille, unævelige hus med hjertet i døren. Det hele ville højst kunne komme til at koste en tikrone-seddel.

Forslaget blev fremsat midt i avisernes agurketid, og det er måske forklaringen på, at en snusfornuftig sjæl på Demokraternes redaktion – sandsynligvis redaktør M. Simonsen – gav tilslutning til den fremførte idé, men anførte, at en krog i et udhus, afskildret med gamle brædder som vaskerum til en samlet udgift på 10 kr., sikkert hurtigt ville blive et uhyggeligt fugtigt opholdssted – men:

På enhver gård måtte der sikkert kunne afses et mindre rum med almindelig loftshøjde, hvor der let kan anbringes cementgulv med afløb. I loftet dannes et hul, og ovenover anbringes en beholder af træ eller blik, der kan tage et par spande vand, med en lille bruse med hane, som ikke koster meget hos en gørtler. Så har man et brusebad, der er ganske udmærket egnet som renlighedsforanstaltning, og det skal nok vinde bifald både hos tjenestefolk, husbond, madmoder og familiens børn. Der er ingen udgift til pasning, og synes tjenestepigen, at vandet er for koldt, kan hun komme en pøs varmt vand fra komfurets vandgryde deri, før hun hælder det i beholderen før badet.

Der vil måske nok medgå 4–5 tikroner til indretningen, men en halv snes kroner årligt ville være rigeligt til forrentning og afdrag, og en sådan sum måtte nok kunne ofres på at anskaffe den tjenende stand på landet adgang til renlighed.

Det var måske for optimistiske toner at anslå for Demokraten. Folketingsmand Axel Sneum havde samme sommer været til et politisk møde, hvor Venstrebønderne stillede store krav om nedskæringer og besparelser. »De rasede mod tjenestekarlene, mod postbudet og mod smeden, som alle tjente for meget. Den eneste i sognet, der ikke blev nævnt i den forbindelse, var jordmoderen, hendes indtægter mente de, at de selv kunne regulere«! – sagde Sneum på et friluftsmøde.

Perregaard og de hjemløse

Ved åbningen af rigsdagssamlingen i oktober 1930 sagde statsminister Th. Stauning: »Der er meget, der tyder på, at kriserne ude i verden også kan komme til at ramme vort land.«

Der skulle kun gå et par måneder, før spådommen gik i opfyldelse i en højere grad, end man havde frygtet. Efter at arbejdsløshedsprocenten i september 1930 havde ligget på 9,0, steg den i årets sidste måned eksplosivt til ikke mindre end 25,1 pct., og var det galt for lønmodtagerne, stod det ikke bedre til for landbrugerne. Priserne på smør og flæsk faldt katastro-

falt, i alt med henholdsvis 25 og 50 pct. fra 1929-30 til 1932. De svigtende indtægter for landbrugerne var ensbetydende med, at mange ikke kunne svare deres forpligtelser ved terminerne, og antallet af tvangsauktioner i landbruget steg fra godt 300 til godt 2000 i 1932. Tiden, hvor både landbruget og industrien havde nydt godt af den bytteforholds-forbedring, som krisens internationale råvarefald gav anledning til, var definitivt forbi.

Partiet Venstre tog til en begyndelse forbavsende let på tingene. Venstrefolk havde svært ved at frigøre sig fra frikon-

Det socialdemokratiske byrådsmedlem Jens Perregaard, 1880-1953, spillede en vigtig rolle i det lokale organisationsarbejde, ikke mindst blandt tømrerne. Fra 1912-18 sad han i forretningsudvalget i Arbejdernes Fællesorganisation, og siden fik han sæde i en række boligforeningsbestyrelser. Jens Perregaard manglede imidlertid »politisk læft« og var i det hele taget nok for impulsiv; adskillige gange sagde han noget, der gik imod partiets linie. Således kritiserede han socialminister K. K. Steinckes plan om hjælp til de hjemløse. I slutningen af januar 1931 blev han ekskluderet af partiet. I 1932 blev han igen medlem efter en afstemning i Arbejdernes Forsamlingsbygning. Det er den situation, det lokale vittighedsblad »Vaskebrættet«, 1932, her gengiver. Det er H. P. Christensen, der svinger den røde mælperpensel, og den bebrillede herre til højre på scenen er journalist Holger Eriksen. Billedteksten til Hakon Mielches tegning lyder: - Er han nu rød nok? -

Der blev gjort en del for at underholde de arbejdsløse. Kommunen afholdt koncerter og tilbød anden underholdning, ofte i Arbejdernes Forsamlingsbygning i Amaliegade. Her dirigerer kapelmester Thomas Jensen.

Foto i Lokalthistorisk Samling.

kurrencens idé, og ved nytårstid skrev fhv. indenrigsminister O. Kragh i flere Venstreblade: »Kun erhvervslivet selv kan løse opgaven«. Regeringen derimod var parat til at imødegå krisen, og ved et forlig med de Konservative gennemførtes i 1931 et kriseforlig om forlænget arbejdsløshedshjælp og støtte til landbruget. Senere fandt Venstre ud af, at den eneste måde, man kunne komme udover krisen på, var at nedsætte de offentlige budgetter med 33 pct., mens løn og understøttelsesbeløb skulle være bevægelige i henhold til landbrugets indtægtsmuligheder!

Den store forøgelse af arbejdsløsheden skabte social uro og trak de politiske modsætningsforhold skarpere op. Under budgetdebatten i Århus byråd i marts 1931 oplyste formanden for forsørgelsesudvalget, at Hjælpekassen skulle have 100.000

kr. mere end hidtil eller i alt 850.000 kr. De borgerlige forlangte til gengæld nedskæring i budgettet. Det konservative byrådsmedlem, fabrikant J. Chr. Møller motiverede det med, at priser på føde og klæder var faldet, og han sagde:

For Hjælpekassens vedkommende er udgiften steget år for år. Forholdet er dette, at f.eks. håndværkssvende, der ved, at de normalt kun har lidt arbejde om vinteren, burde spare noget op fra om sommeren i stedet for at henvende sig til Hjælpekassen. Ligeledes er det uforvarsomt, at der om sommeren gives understøttelse til unge mennesker eller til gifte uden børn.

Han syntes også, det var meningsløst, at de gamle skulle have aldersrenten tilsendt pr. giro. »De forsømmer intet ved at hente aldersrenten«. Han fandt ydermere, at al-

De arbejdsløse kunne imidlertid også selv være aktive. Her holder de øvelse på det store talekor i det religiøse skuespil 'Min nabo', der havde urpremiere i Østergades Forsamlingsbygning 3. maj 1939.

dersrentenyderne ikke skulle kunne leve af aldersrenten. Denne burde blot være en hjælp til selvhjælp, og endelig mente han, at den store arbejdsløshed ikke var ægte. Der findes f.eks. i Århus en stor part, der altid vil være arbejdsløse, fordi de ikke er alt for lystne efter arbejde, sagde han.

Underholdning for de arbejdsløse

På et tidligere byrådsmøde, hvor den socialdemokratiske gruppe havde stillet forslag om bevilling af 1400 kr. til underholdning for arbejdsløse, gjorde J. Chr. Møller sig også ud til bens. Underholdningen drejede sig hovedsagelig om musik- og sangarrangementer i Arbejdernes Forsamlingsbygning i Amaliegade, hvor det unge Århus Byorkester kunne folde sig ud og sprede glæde i en ellers trøstesløs hverdag.

I en sæson var der f.eks. otte arrangementer, der besøgte af ikke færre end

6.010 arbejdsløse. De stod i tætte lag i den store sal i Arbejdernes Forsamlingsbygning. Begejstringen var stor, og jeg husker f.eks. et af højdepunkterne, som nåedes, da byorkestret under *Thomas Jensens* ledelse og med virtuosen *Knud Rasmussen* ved flyglet spillede Gershwins – syntes vi – dristige »Rhapsodie in Blue« for den store forsamling. Klapsalverne ville ingen ende tage. Der blev skabt lysglimt i de arbejdsløses grå og triste hverdag.

J. Chr. Møllers synspunkt var kort og godt: Skal lediggang præmieres? Vi er gået med til bespisning og undervisning. Mad skal de arbejdsløse have, og undervisning er en god ting at bruge sin tid til. Men at arbejdsløse også skulle have de fornøjelser og glæder som en arbejdsmænd, der slider fra morgen til aften, ikke kan få råd til, det kan vi ikke acceptere! sagde han.

Men langt op gennem trediverne gennemførte Arbejdernes Oplysningsforbund disse kommunalt støttede arrange-

Sådan agiterede socialdemokraterne til folketingsvalget den 17. oktober 1935. Højttalervognen, der har gjort holdt ud for ejendommen Østergade 27, er forsynet med den berømte valgplakat med Stauning eller Kaos.

Foran vognen ses fra venstre A. Sneum, Leonhard Hansen og Holger Eriksen.

Foto Aage Fredslund Andersen.

menter for de arbejdsløse og lagde hermed grunden til interesse for kultur i mange århusianske hjem.

Men de Konservative kunne ikke få øje på betydningen af disse foranstaltninger, der ellers for en vinterperiode kun kostede 1400 kr. i alt. De så først og fremmest på pengene. De ville have pengehjælpen til folk, der flyttede til Århus og ikke var forsørgelsesberettiget her, skåret ned.

J. Chr. Møller: Folk flytter gerne til Århus, når vi flottes os. Jeg er sikker på, at utallige mennesker, der må klare sig selv, ikke kan leve nær så godt som de, der er på forsørgelsesvæsnet!

Den barske virkelighed var en helt anden. Mange unge mennesker, der var uden arbejde og uden understøttelsesmuligheder, flakkede i stadig større omfang rundt på landevejene. De hjemløses problem blev fortsat større. Offentligheden blev mere og mere foruroliget. Lederen af

KFUMs sociale arbejde, cand. teol. *Aage Falk Hansen*, satte sig for at studere de hjemløses problem og gik selv sammen med en arbejdsløs og hjemløs mand ud på landevejen for ved selvsyn at se, hvordan forholdene var. Ved sin hjemkomst sagde han:

Mange af dem, man møder på landevejene og i herberget, er unge mænd, der endnu er præget af, at de er udgået fra pæne hjem, og man tager meget fejl, hvis man tror, det er »bisser«. Nogle af de unge, der nu vandrer på landevejene, væbner sig med galgenhumor for derigennem at blive fri for at se deres egne triste forhold i øjnene, og andre er nedsunket i dyb melankoli. De er alle enige om, at det er en forbandet tilværelse, men den er dog alle tider bedre end den hjemlige fattiggård.

Socialminister K. K. Steincke aflagde personligt besøg på herberger i København og fik ifølge pressereferaterne i det store og hele et udmærket indtryk af de herbergssøgende:

Redaktør Holger Eriksen, f. 1894, kom til Demokraten i 1921. Den blev hans arbejdsplads i mere end 40 år. Her ses han under det daglige arbejde på bladet.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

De fleste var rolige og venlige og interesseret i såvel besøget som samtalerne. Når mange påstår, at disse herberger huser forhutlede eksistenser, fyldte med spiritus, så må jeg sige, at dette beror på en fuldkommen misforståelse. Jeg traf ikke en eneste synligt beruset, hverken i Frelsens Hærs store herberg i Saksogade eller på Sct. Johannes-hjemmet i Ryesgade, hvor over 100 mænd lå til sengs. Det var overvejende folk, der havde fortjent en bedre skæbne. Men naturligvis var mange af dem præget af en hård tilværelses kamp. Desværre er der herberger, der ikke kan sammenlignes med de ovennævnte, og endelig er der jo mange mennesker, som overhovedet ikke kommer i en seng, og det er ikke mindst blandt de sidstnævnte, at uroen forståeligt nok er størst.

Som en konsekvens af de store hjemløseproblemer fremsatte Steincke et lovforslag om hjælp til arbejdsløshedskasse-medlemmer, der havde opbrugt deres understøttelse, og til ikke-medlemmer, der var uden erhverv og eksistensgrundlag. Man regnede med, at der fandtes godt 16.000 af disse kategorier.

Steincke måtte på forskellig måde stå for skud – i bogstaveligste forstand. Tidligere var der blevet skudt mod ham i Folketinget med revolver, men nu fik han efter lovforslaget om den ekstraordinære krisehjælp en sten gennem sit sovekammervindue.

Et øksehoved gennem vinduet

En tilsvarende episode fandt sted i Århus.

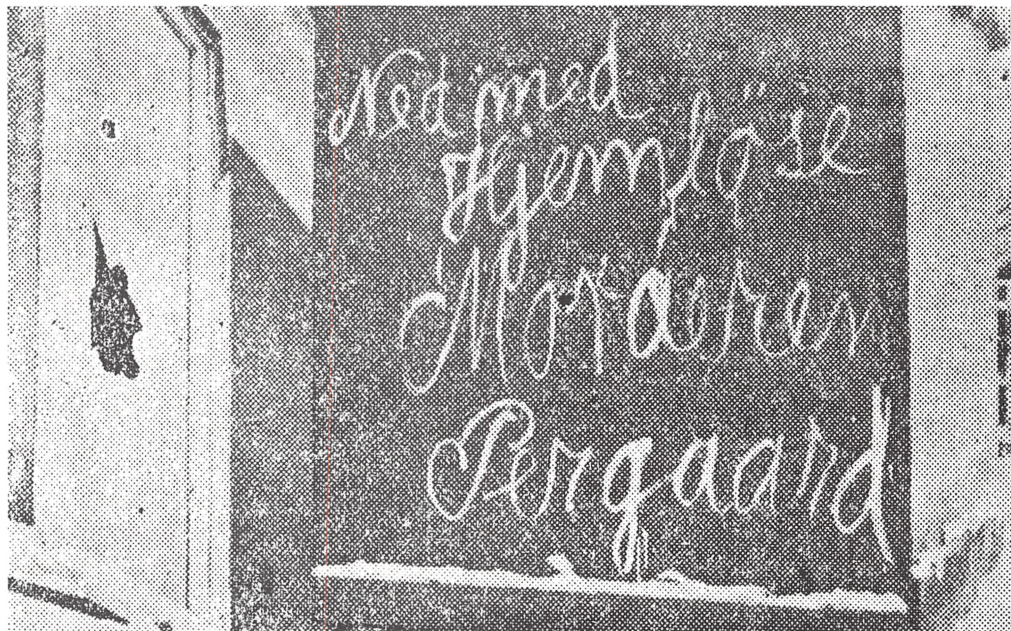
Om natten ved 3-tiden den 9. januar 1931 vågnede det socialdemokratiske byråds-medlem *Jens Perregaard*, der boede på Dronning Margrethesvej, ved, at en rude i hans stue blev knust og en tung genstand kastet ind i lejligheden. Inde i stuen mod gaden fandt Perregaard et øksehoved. Der var dog ikke anrettet anden skade end en knust urtepotte i vinduet.

Politiet formodede, at det var nogle hjemløse, der stod bag øksekastet, ikke mindst efter at man samme morgen på Århus Teaters facade og på et skur ved havnen fandt malet med oliemaling: Ned med hjemløse-morderen Perregaard. De malede inskriptioner blev siden fjernet af politiet.

Baggrunden for begivenheden, der vakte den største opsigt i byen, var en artikel i Aarhuus Stiftstidende. Bladet meddelte, at det havde haft en telefonopringning fra Perregaard, som derefter havde fremsat en række udtalelser, der i bladet refereredes således:

Det er mig ufatteligt, at en socialdemokratisk minister blot han får en sten gennem vinduet, kan fatte en sådan plan uden samtidig at stille krav om, at de hjemløse skal under kontrol. Efter min mening skal de arbejdsløse – altså de, der vil melde sig – have både mad og husly, men de, der ikke ønsker at lade sig kontrollere, burde indfanges med lasso og uskadeliggøres. Det bliver efterhånden sådan, at enhver rovmoder eller voldsforbryder ganske roligt kan lade sig indrulle i hjemløses statsunderstøttede skare. Denne bande, som nok vil tage statens penge, men ikke vil lade sig kontrollere.

Hr. Perregaard har talt sig varm, men efter en pause fortsætter han: – Nej, lad os få et kartotek over de hjemløse og lad dem blive forsynet med legitimationskort med påklæbet fotografi – så er der da mening i galskaben. Jeg synes, dette er et rimeligt krav i en tid, hvor enhver af os andre må anmelde sin husassistent til Folkeregistret – og får bøde, hvis vi ikke gør det! – og må underskrive vort navn, hver gang vi tager ind på et hotel, hvadenten det er i Skjern eller København. Og så skulle man lade en sådan flok rende rundt på landevejene og slå ihjel, uden kontrol, men med statens, d.v.s. borgernes penge på lommen.

Vi kan dog vist roligt være enige om, at folk, der kniber uden om kontrol, og ikke tør vise sig for politiet, heller ikke bør have hjælp. For min skyld må enhver af den type gerne fryse ihjel på de danske landeveje.

Som motivering for sine udtalelser anførte Perregaard, at han syntes det var på tide, at der blev råbt vagt i gevær, forinden skruen gik over gevind, og der vendtes helt op og ned på alle fornufts- og moralbegreber i dette land.

Perregaards drastiske udtalelser vakte uhyre opsigt, ikke bare lokalt, men også på landsplan, og de blev selvfølgelig udnyttet af de kræfter, som fandt, at der blev gjort for meget for de hjemløse og arbejdsløse, og det var der mange, der mente. En utrolig mangel på medmenneskelig følelse herskede mange steder.

Til gengæld vakte Perregaards betragtninger om hjemløse-problemet voldsom harme i arbejderkredse. Den socialdemokratiske partiledelse i Århus blev øjeblikkeligt indkaldt til møde, og her blev der

udtalt den skarpeste fordømmelse af Perregaards udtalelser, og fordi han på egen foranledning havde henvendt sig til et konservativt blad for at udtale sig om hjemløse-spørgsmålet. Det blev henstillet til Socialdemokratisk Forening for Nordre Kreds at indkaldt til en ekstraordinær generalforsamling, for at denne kunne tage stilling til Perregaards medlemskab af Socialdemokratiet.

Perregaard skyndte sig at strø sand på sine udtalelser. Han sagde i en ny udtalelse, at de uforskyldt hjemløse altid havde haft hans sympati, og da han havde set, at socialministeren havde afvist de hjemløses krav om selv at fordele de indsamlede penge og selv føre kontrol med hjemmene, så var der ingen divergenser mellem socialministeren og ham i dette spørgsmål.

Det var ikke nok til at skabe ro. Natten til søndag den 11. januar 1931 blev en rude knust i Aarhus Stiftstidendes trykkeri kort efter, at rotationsmaskinen var

kommet i gang. Attentatet mod ruden var forøvet med en jernstang, som fandtes på fortovet. Den havde, skønt den var kastet med stor kraft, ikke kunnet trænge gennem ruden. Politiet tilkaldtes. Det viste sig, at jernstangen var et halv meter langt forsiret skaft af en gammel kulskovl, hvis blad var brækket af. Til stangen var bundet en seddel med følgende ord:

En påmindelse til Stiftstidende om at holde op med dens svinske propaganda mod de hjemløse.
De hjemløses Liga.

Handlingen blev stærkt fordømt i Demokraten, der mente, at det nok var nogle tusmørkerepræsentanter, som ingen hjemløse eller arbejdsløse ville anerkende som deres repræsentanter, der stod bag den.

Over tusinde til eksklusions-møde

I slutningen af januar indkaldte den socialdemokratiske forening for Nordre Kreds så til den ekstraordinære generalforsamling, der kun havde ét punkt på dagsordenen, nemlig spørgsmålet om tømmer Perregaards eksklusion. Hvor stærkt sagen optog sindene, fremgår af, at der mødte ikke færre end 1000–1100 medlemmer.

Det blev til en særdeles hurtig eksekution. Formanden for foreningen, journalist og byrådsmedlem *Holger Eriksen* forelagde på bestyrelsens vegne en resolution, hvori man udtalte den skarpeste fordømmelse af Perregaards udtalelser og fremgangsmåde, og at hans medlemsskab af partiet blev ophævet.

Perregaard var ikke selv til stede på mødet. Han var på rekreation på et kursted i Italien.

Med alle stemmer mod to blev det vedtaget at afgøre sagen nu. Derefter var det meningen, at diskussionen skulle begynde, men fra forsamlingens side blev det krævet særdeles energisk, at man straks skulle skride til afstemning. Den skete skriftligt, og resolutionen blev vedtaget med 857 stemmer for og 114 imod, mens 25 stemmesedler var blanke. Perregaards dage som organiseret socialdemokrat var forbi. Ganske vist blev det det følgende år med et lille flertal vedtaget at ændre udstødelsen af Perregaard af Socialdemokratiet, men ikke så snart var det sket, før han på ny fremsatte udtalelser, der vakte fornyet forbitrelse, og for anden gang blev det på en generalforsamling, besøgt af en tusindtallig medlemsskare, atter vedtaget, at Perregaard ikke kunne være medlem af partiet.

Gadedemonstrationer

Straks fra begyndelsen af 1931 blev Århus bys gader præget af den ene hjemløse- og arbejdsløshedsdemonstration efter den anden. Der blev holdt møde efter møde med krav om en øjeblikkelig indsats til afhjælpning af nøden. Efterhånden var det lige ved at blive dagligdags begivenheder med demonstrationer.

I de fleste tilfælde forløb de fredeligt, men det kom dog også til sammenstød med politi og en enkelt gang endog militært. En demonstration af arbejdsløse drog fra Bispetorvet op gennem Søndergade. Den var i vejen for en deling dragoner til hest, som skulle passere samme vej. Kommandérsergenten gav ordre til sine dragoner om at bane sig vej gennem demonstrationen, og med de flade sabelklinger mod de demonstrerendes rygge var det ikke muligt at sætte sig op mod overmagten.

Kommunistpartiet, der i 20'erne havde ført en hensygnende tilværelse både på landsplan og lokalt, søgte naturligvis at udnytte de hjemløse i deres agitation. Den 23. januar 1931 holdtes et møde af arbejdsløse og hjemløse på Havnepladsen. Vejret var imidlertid så hundekoldt, at det blev besluttet at henlægge mødet til Arbejdernes Forsamlingsbygning i Amaliegade. Herfra gik deltagerne i procession til Rådhuset bag Domkirken. En deputation på ni mand fik adgang til byrådsmødet. Deputationens ordfører, *Laur. Laurssen*, sagde, at der i Århus var 500 hjemløse og i tusindvis af arbejdsløse. Der måtte

først og fremmest kræves arbejde, men hvis dette ikke kunne fremskaffes, burde der udbetales en understøttelse på 25 kr. om ugen for gifte plus børnetillæg og fuld husleje samt 18 kr. om ugen til ugifte. Borgmester *Jakob Jensen* svarede hertil, at kommunen ikke havde så mange penge i kassen, at man umiddelbart kunne imødekomme kravene. Og han mente i øvrigt, at Århus var den by i Danmark, der havde sat mest arbejde i gang.

Der blev holdt flere taler fra deputationens side, og den kendte skibshandler *Johnsen*, som særdeles ivrigt deltog i næsten alt, hvad der rørte sig i byen, sagde, at han for at hjælpe de hjemløse havde stillet en båd til rådighed, så de kunne ernære sig ved fiskeri, og han henstillede til byrådet at gøre noget.

Borgmesteren opfordrede til gengæld *Johnsen* til at danne en komité til hjælp for de hjemløse, men i øvrigt ville byrådet se nærmere på, hvad man kunne gøre for de værst stillede borgere.

Fra Rådhusets balkon refererede deputationens ordfører over for de forsamlede arbejdsløse og hjemløse, hvorledes forhandlingerne med byrådet var foregået, og efter at der tre gange var råbt slagordet »Brød og Arbejde«, gik demonstranterne hver til sit.

Byrådet tog sagen op i det lukkede møde og henviste sagen til en forhandling mellem budgetudvalget og Hjælpekasens bestyrelse. Denne forhandling fandt sted allerede den følgende dag, og man

Demonstrationstog og røde faner hørte med til det politiske billede af 30'erne. Her er det DsU, Danmarks Socialdemokratiske Ungdom, der fra Ingerslevs Boulevard går mod Baunes plads.

Foto Aage Fredslund
Andersen.

enedes om, at Hjælpekassen skulle fortsætte som hidtil, selv om det ville betyde en merudgift på 175.000 kr. udover, hvad der var bevilget, og det blev pålagt forsørgelsesudvalget at finde veje og midler til at hjælpe de hjemløse, således at hjælpen kunne ske uden fattighjælps virkning.

Igen arrangeredes der arbejdsløsheds- og hjemløsedemonstrationer efter et møde på Østergades Hotel ned forbi dagbladernes redaktioner og ned til Forsørgelsesanstalten på Vester Allé for at få Hjælpekassens formand i tale. Udvalget havde netop holdt møde, og formanden for Hjælpekassen, forvalter *Jens Nielsen*, og forsørgelsesudvalgets formand, *Leonhard Hansen*, kunne redegøre for, hvad man var blevet enige om. Første opgave var at undersøge, hvor mange hjemløse der var i Århus. I ejendommen Vester-gade 10 på hjørnet af Frue Kirkerist ind-

rettedes et midlertidigt kontor, hvor de hjemløse opfordredes til at melde sig. Man ville foreslå byrådet, at der midlertidigt stilledes lokaler til rådighed, hvor de hjemløse kunne bo og opholde sig, og hjælpen skulle ydes uden fattighjælps virkning.

De sociale myndigheder var nok klar over, at tallet 500 for hjemløse i Århus var meget stærkt overdrevet. Man mente, at der højst kunne blive tale om 50-60 personer, og så mange var man indstillet på at komme bedst muligt til hjælp med både logi og kost. Der blev foretaget henvendelse til forsvarsminister *Laust Rasmussen*, om man i givet fald kunne låne garnisons-sygehuset. Det kunne man. Her var der plads til 100 senge. Alt var i orden til at modtage de hjemløse.

Da kontoret i Vestergade havde været åbent i to dage, havde der blot meldt sig

Politiplakat

om

Forbud mod Møder og al Sammenstimlen.

I Anledning af de i de senere
Dage stedfundne Demonstrationer
paa Byens Gader

forbydes

herved i Medfør af Lov af 4.
Februar 1871 § 7, jfr. Politived-
tægtens Bestemmelser, i den nær-
meste Fremtid

al Sammenstimlen og ethvert Møde under aaben Himmel;

navnlig forbydes det til Torsdag
den 29. ds. berammede Møde af
saakaldte Hjemløse paa Havne-
pladsen.

Enhver Overtrædelse af disse
Forbud vil blive slaaet ned, og
Ophavsmændene straffet.

Publikum opfordres til at holde sig borte

fra enhver Samling af Demon-
stranter og maa tilskrive sig selv
Følgerne, saafremt de undlader
dette.

Forældre og Værger opfordres
til at holde deres Børn borte.

Overtrædelser straffes med Bø-
der eller Fængsel.

Aarhus Politikammer, den 28.
Januar 1931.

Mühlensteth,
cst.

15 personer. Forsørgelsesudvalget mente ikke, at seks af disse kunne komme ind under kategorien hjemløse. Af de resterende ni var to separerede mænd, hvis hustruer underholdtes af forsørgelsesvæsnet med fattighjælps virkning for mændene. De øvrige syv henviste man til Hjælpekassen, og for de tiloversblevne mente man ikke, at det var nødvendigt at træffe særlige foranstaltninger.

Måske kan det have spillet ind, at der var blevet udspreidt rygter om, at de hjemløse, der meldte sig på kontoret ville blive hjemsendt til deres forsørgelseskommuner, men dette rygte blev stærkt dementeret af de sociale myndigheder. En af de kommunistiske ledere, maler *Thomas Christensen*, måtte da også på et møde i Arbejdernes Fællesorganisations Fællesbestyrelse erkende, at der ikke var mange hjemløse i Århus.

Kommunen havde også i tide gjort sig store anstrengelser for at imødegå den sociale nød, så der ikke blev en alt for stor gruppe af sociale tabere. Alt skal dog ses i forhold til datidens begreber. For mange mennesker var det blevet en vanesag at leve i nærheden af eksistensminimum.

Uenighed om krisehjælpen

Den krisehjælp, som den socialdemokratiske-radikale regering fik gennemført i 1931 med hjælp af de Konservative (loven skulle jo også gennem Landstinget, hvor V og K havde flertal), og som skulle administreres og for en mindre part også betales af kommunen, kunne der ikke opnås politisk enighed om i Århus byråd.

Oprindeligt blev det indstillet, at ugifte medlemmer af en arbejdsløshedskasse under 21 år skulle have to tredjedele af den vedtægtsmæssige arbejdsløshedskasse-understøttelse, dog ikke under 1,75 kr. pr. dag. For ikke-medlemmer af ar-

Foran det gamle lodshus ved Århus Dampmølle fører et par betjente her en uromager bort. Aktionen blev ledet af inspektionsbetjent Elius Sørensen, der ses med kasket til venstre på billedet.

Foto hos Århus Politi.

bejdsløsheds-kasser skulle til gifte og ugifte over 21 år udbetales 2 kr. pr. dag og til ugifte under 21 år 1 kr. pr. dag. Kontingent til arbejdsløsheds-kassen skulle dækkes med tre fjerdedele.

Den konservative *Holst-Knudsen* tog forbehold. På betingelse af, at huslejhjælpen ikke som af Hjælpekasseudvalget vedtaget fra den 1. november forhøjedes fra tre fjerdedele til fuld husleje indtil 480 kr. årligt, kunne han tiltræde. Men socialdemokraterne stillede under mødet et ændringsforslag, så at der også udbetaltes vedtægtsmæssig understøttelse til ugifte i 18–21 års-alderen. De Konservative stemte imod.

For de gifte arbejdsløse i Århus betød loven om krisehjælp ingen forhøjelse. Det var på de steder, hvor man havde en lav understøttelse, at den fik betydning for de arbejdsløse. I Århus havde man en bety-

delig højere hjælpekasseunderstøttelse end andre steder, og derfor var der ikke mange, som kom op på en højere understøttelse.

For familier med tre børn og 480 kr. eller derover i årlig husleje var understøttelsen, hvis hjælp til gas, brændsel og husleje medregnedes, 31 kr. om ugen, og dette beløb blev ikke forhøjet. Det var de unge ugifte mellem 18 og 21 år, der fik nogen forbedring. I Århus fik 2.000 personer krisehjælpen i 70 dage. Udgiften ansloges til 350.000–400.000 kr., hvoraf 60.000–70.000 kr. kommunens andel.

Den sociale og politiske uro voksede. I februar 1931 var hver fjerde arbejder uden arbejde, og arbejdsløshedsdemonstrationerne tog til i antal og omfang. Til den 29. januar var der blevet indvarslet til et nyt møde af arbejdsløse på Havnepladsen i Århus, og det var på forhånd bebud-

det, at en deputation fra dette møde ville opsøge byrådet for på ny at forelægge dette de arbejdsløses problemer.

Imidlertid nedlagde den kst. politimester *Mühlensteth* den 28. januar forbud mod al sammenstimlen og ethvert møde under åben himmel – og forbudet omfattede altså også det ovennævnte møde på Havnepladsen.

Foranledningen til forbudet var en skrivelse, som borgmester Jakob Jensen på det samlede byråds vegne havde tilstillet politimesteren, at byrådet ikke ville modtage flere deputationer fra såkaldte hjemløse, og man henstillede derfor til politiet at forhindre demonstrationer uden for Rådhuset så vel som inden i dette, ligesom det henstilledes at sørge for ro og orden i gaderne, så byens befolkning »forskånes for processioner af den beskaffenhed, der har fundet sted i forrige uge«.

Politiforbudet blev meddelt i henhold til lov af 4. februar 1871, indeholdende bestemmelser for politiet uden for København.

I Demokraten anførtes det, at når man var gået til et sådant skridt, var det utvivlsomt ud fra den betragtning, at de uansvarlige, til dels kommunistiske elementer, der havde stået bag den seneste tids demonstrationer, i givet tilfælde ikke ville være i stand til at forhindre alvorlige gade-demonstrationer, der kunne udarte til uroligheder med vidtrækkende følger både for deltagere og andre personer, der befandt sig i nærheden.

I betragtning af, at demonstrationerne hidtil var forløbet uden særlige skærmydsler, syntes mødeforbudet noget drastisk, og det bevirkede netop, at det kom

til særlig voldsomme begivenheder i byen. Den 29. januar var der en spændt atmosfære i luften allerede ved middagstid. Mange mennesker var på benene for at se, hvad der eventuelt ville ske. Ganske vist havde politiet advaret »uvedkommende« mod at færdes eller stå stille, hvor der var tegn til sammenstimlen, men det lokkede blot nysgerrige i hundredvis til.

Den første begivenhed fandt sted kl. 1.30 om eftermiddagen, da der blev forsøgt åbnet et møde ved Dampmøllen på havnen. Politiet kom her hurtigt til stede, og de forsamlede mennesker forsvandt. Senere samledes der mange mennesker ved Skolebakken, i Skolegyde og på Bispetorvet, og her splittede da politiet i begyndelsen uden anvendelse af knipler enhver sammenstimlen, der truede med at blive for stor. I øvrigt holdt politiet sig i første omgang tilbage, og skønt der mange steder stod indtil hundrede mennesker, blev der ikke skredet ind. Der var forud berammet møde til kl. 2. Dette tidspunkt forandredes senere til kl. 3, og da man nærmede sig dette tidspunkt, blev politiet mere ivrigt efter at splitte de små-flokkede, der samledes.

Kl. 3 begyndte en taler at tale fra en bænk ved Havnepladsen. Politiet drev folk bort, og et tusinde mennesker styrtede nu gennem Skolegyde, idet der blev råbt, at man nu skulle til Amaliegade. Ved Bispetorvet blev menneskeskaren imidlertid modtaget af politiet, der nu huggede ind med kniplerne. Da folk ankom til Amaliegade, gentog det samme sig her, og derefter var der ro i gaderne – når undtages mindre sammenstimlinger dagen igennem.

Slaget på Vesterbro Torv

Hvad politimyndighederne havde villet forhindre med deres forbud, opnåede de til fulde med de rigoristiske bestemmelser.

Kl. 7.30 om aftenen var der samlet ca. 300 mennesker på Vesterbro Torv, hvortil der var blevet indvarslet møde med protest mod politiforbudet. De tilstedeværende, hvoriblandt denne bogs forfatter, var naturligvis helt på det rene med, at mødet var forbudt af politiet, men de havde dog ikke ventet, at begivenhederne ville tage den udvikling, de gjorde. Nogle af kommunistpartiets fremtrædende le-

dere – i hvert fald når det gjaldt demonstrationer – *Aksel Jensen* og *Robert Jensen* (med tilnavnet *Griseøre*) stod på en høj trappesten i den østlige ende af Vesterbro Torv, men skønt tidspunktet for mødets begyndelse var overskredet, blev der endnu ikke holdt taler. Spændingen steg. Hvad ville der ske?

Pludselig lød den skingre piben af politifløjter, og snart var det berygtede »Slag på Vesterbro Torv« i fuld gang. Omringningsmanøvrer eller knibtangbevægelser var ikke begreber, der først blev opfundet under den anden verdenskrig. Nej, det

Det berømte slag på Vesterbro Torv blev forevigt af Hakon Mielche i det lokale satiriske blad, Vaskebrættet.

Tegningen understreger den almindelige opfattelse af politiets fremsærd ved denne lejlighed.

Billedteksten lyder blot: Selvforsvar!

Vaskebrættet 1932.

århøusianske politi havde ubemærket af mødedeltagerne på Vesterbro Torv spærret alle adgangsvejene til torvet af, og på signalet af politifløjterne gik betjentene fra alle tilstødende gader samlet til angreb mod menneskemængden på Vesterbro Torv, enten det så var mødedeltagere eller folk, der tilfældigvis passerede stedet i lovligt ærinde.

Det var ellers kutyme, at politiet – før det greb til voldelige midler – »i kongens og lovens navn« opfordrede folk til at spredes. Men sådan gik det ikke her. Under indtrykket af politiopbuddet ville folk hellere end gerne flytte sig, men hvor tage hen, når politikæder med dragne og svingende knipler tromlede frem ad alle gader og hen over torvet?

De færreste af folk på Vesterbro Torv slap derfra uden at have smagt politi-kniplerne, og betjentene var under aktionen blevet så ophidsede, at de endog forfulgte folk langt op ad trappeopgangene, hvor man søgte tilflugt for at undgå knippelsuppen. Der vankede mange brådne pander. Enkelte måtte bringes til Kommunehospitalets skadestue for at blive forbundet for de skrammer, politi-kniplerne havde forvoldt. Politiets fremgangsmåde havde været alt for hård, når man tager i betragtning, at der jo ikke var nogen, som ikke ville »passere gaden«.

Ethvert forsøg på at demonstrere foran Rådhuset under byrådsmødet var på forhånd umuliggjort, idet der, mens mødet foregik, var foretaget politi-afspærringer af pladsen foran Rådhuset.

Senere på aftenen var der sammenstimlen på Lille Torv, og her ligesom andre steder i den indre by skred politiet ind med hård hånd. Ja, der behøvedes ikke engang »sammenstimlen«, for at kniplerne kom i brug. Det, at man var ung og bar kasket, var tilstrækkeligt til, at man uden varsel kunne få politiknipler på ryg-

gen, mens man gik på gaden. Jeg så en af mine kammerater få sine rygstykker varmet. Han var en gut på henvend de to meter høj, så politibetjenten måtte ligefrem give et afsæt fra asfalten for at nå op og slå ham. Nå, det bekom ikke min kammerat værre, end at han et år senere søgte ind i politikorpset, blev ansat og gjorde karriere. Men jeg kan dårligt forestille mig, at han ikke fra tid til anden har mindedes sin fortid som uskyldig »demonstrant«.

Harmen var stor i offentligheden over politiets fremgangsmåde. For det første var aktionen gået ud over mange aldeles sagesløse mennesker, og for det andet fandt man, at det havde været rimeligt, om politiet havde givet folk mulighed for at fjerne sig fra urostederne, når de gerne ville.

Århus-aviserne fik da også dagen efter henvendelser fra folk, der ikke alene var blevet overfuset af politiet, men også havde fået en hårdhændet behandling.

I en kommentar i Demokraten hed det, at »det må kræves, at politiet optræder med takt og selvbeherskelse og ikke svinger kniplerne i blinde. Desværre er forholdet jo det, at vort kommunale politi i adskillige år har savnet en fast og myndig ledelse, og når det er tilfældet i fredelige tider, bliver det vel næppe meget bedre, når der uro i luften«.

Kommunisterne udnytter krisen

Krisen gav kommunisterne en vis vind i sejlene, men det blev ikke til indhug i de socialdemokratiske arbejdermasser. Ved kommunevalget i 1933 fik Socialdemokratiet i Århus således 17.388 stemmer, mens kommunisterne kun kunne mønstre 364 stemmer.

Fra Komintern, (den kommunistiske Internationale) havde den danske kommu-

Socialdemokraterne krævede naturligvis også forandringer; men det foregik fredeligt, bl.a. gennem demonstrationer. Situationen er fra Vester Allé 1. maj 1939. Til højre for fanebæreren ses havnearbejder Chr. Jensen. Bag fanebæreren den senere statsminister Hans Hedtoft, der går mellem formanden for den socialdemokratiske byrådsgruppe senere borgmester Stecher Christensen og elektriker Sigvald Nielsen. Manden med trompeten er »Bette Carl«, musikdirigent Carl Christensen. Bemærk drengen med cyklen: Hans plusfours, ternede sportstrømper og korte vindjakke. På hovedet en læderflyvehjelm og på hænderne langskafede lædervanter som en motorcykelkører.

Foto Aage Fredslund Andersen.

nistsektion fået en opstrammer om at være mere aktiv og besked om, at en af dens hovedopgaver var kampen mod Socialdemokratiet og Stauning-regeringen. Den lille DKP-afdeling gjorde sit bedste, men det blev ikke til store sager ud over lidt spektakel i gaderne. Til onsdag den 21. februar 1931 havde den kommunistiske Internationale proklameret store demonstrationer over det meste af den kapitalistiske verden. I Århus kom det dog ikke til optøjer af nogen art i modsætning til f.eks. København, Ålborg og Esbjerg. Århus-politiet var i højeste alarmberedskab, og ved hjælp af biler blev alle kvarterer i byen ustandselig afpatuljeret. På den måde sikrede man sig imod tilløb til, at der skete noget. Man havde bragt i erfaring, at der skulle holdes møde på Bispetorvet, men da politiet ankom, gik mødedeltagerne. Senere skulle der holdes møde i Vennelyst, men det gik på samme

måde her, og der blev ikke foretaget anholdelser, men dagen efter beklagede nogle unge mennesker sig over, at de var blevet overfaldet af politiet, da de opholdt sig i en port.

Århus fik en ny politimester. Auditør og politifuldmægtig *Einar Hoeck*, der i disse egenskaber havde fungeret i byen i 12 år, afløste Kiørboe i polimester-embedet, og det var ensbetydende med, at den form for polititerror, der var blevet demonstreret på Vesterbro Torv, ikke fik lov at gentage sig. Det betød dog ikke, at der ikke blev demonstreret på gaderne mere. Hjemløse-udvalget var nu blevet afløst af De arbejdsløses Udvalg, en sammenslutning af uorganiserede og organiserede arbejdere, kommunistisk domineret. Dette udvalg havde fået en aftale i stand med den nye politimester, hvorefter der kunne holdes friluftsmøder på betingelse af, at møderne forløb i ro og orden, og at

de blev opløst straks efter deres afslutning. Der måtte ikke laves procession uden politiets tilladelse, men det var ikke noget, der specielt gjaldt for kommunisterne. Samme bestemmelse gjaldt for alle andre organisationer, der ville arrangere processions og demonstrationer.

I september havde De arbejdsløses Udvalg arrangeret et møde på Havnepladsen med et par hundrede deltagere. De var utilfredse med, at mødet skulle holdes under åben himmel, og det besluttedes så at marchere til Arbejdernes Forsamlingsbygning, der så skulle »stormes«. Med maler Thomas Christensen i spidsen ankom demonstranterne til Amaliegade, men her var mødt et halvt hundrede betjente frem. Politiasistent Simonsen trådte frem og meddelte, at den ulovlige demonstration straks skulle opløses, og at ingen måtte komme ind i forsamlingsbygningen. Thomas Christensen sagde, at han blot skulle ind og have en øl, men det hjalp ikke. Politiet rykkede frem uden at trække stavene, og i løbet af et øjeblik var gaden ryddet.

Redaktøren af et kommunistisk blad »Krisen«, G. Hansen, havde imidlertid gennem en råber forkyndt, at der ville blive holdt et nyt møde, og det skulle resultere i, at man uden hensyn til politiet nok skulle komme ind i Arbejdernes Forsamlingsbygning.

Om aftenen blev der så holdt møde på Vesterbro Torv med Vejle-kommunisten J. M. Poulsen som taler. Han talte fra en lastvogn. Politiet mødte lige så mandstærkt op som om eftermiddagen og foreholdt mødeledelsen, at mødet var ulovligt, fordi det ikke var anmeldt i forvejen. De mange nysgerrige fik lejlighed til at passere gennem de to politikæder, og derpå vankede der drøje knubs til de resterende mødedeltagere, ikke mindst dem, der gjorde modstand. Taleren greb

fat i en politibetjent og væltede ham omkuld. Han blev så medtaget af slag, at han efter at være ført til politistationen blev ført til hospitalet, hvor han blev et par dage. Dagen efter mødet faldt en række bøder for gadeuorden.

Arbejdernes Fællesorganisations forretningsudvalg udsendte en redegørelse, hvori det hed, at der måtte stå en ansvarlig ledelse bag den forening eller organisation, som ønskede lokaler i Arbejdernes Forsamlingsbygning, og at organiserede arbejdsløse gennem deres organisation kunne afholde lige så mange møder, som flertallet af medlemmerne ønskede. Derimod havde man ingen pligt til at overlade forsamlingsbygningen til uorganiserede.

Derefter skulle man helt frem til 1934, før der igen var »ballade« i gaden i Århus. På havnen kom det under søfolkenes otte dage lange strejke til uroligheder, hvor bl.a. beredent politi greb ind, og der blev foretaget 17–18 anholdelser. I mellemtiden havde Århus-kommunister med lederen af »Arbejderværnet«, Axel Jensen, under den kommunale valgkamp i Randers været i en voldsom karambolage med Randers-politiet. Axel Jensen og adskillige politifolk blev hårdt medtaget. 11–12 århusianske kommunister blev anholdt. Århus-politiet sendte forstærkninger til Randers, hvor der i alt blev anholdt en snes kommunister.

En ugestid senere holdt de århusianske kommunister et møde på Havnepladsen og marcherede derefter i procession til Frederiksbjerg Torv med kommunisten Robert Jensen (Griseøre) i spidsen. Han var i øvrigt efterlyst for sin deltagelse i optøjerne i Randers. På Frederiksbjerg Torv opfordrede maler A. K. Petersen de tilstedeværende til at eskortere den »jagede« Robert Jensen til hans bopæl i Istedgade, hvor politiet kunne hente ham!

En større mængde fulgte opfordringen

Der var stor bitterhed mod politiets voldsomme fremfærd. Det forklarer måske, at århusbetjente i april 1934 blev mødt med disse våben under en aktion i Esbjerg.

Foto hos Århus Politi.

og tog opstilling foran ejendommen i Istedgade. Politiet foretrak ikke at gå i aktion, og da anholdelsen kunne ske uden opsigt, blev den foretaget.

Efter nogle måneders forløb faldt der domme over 25 Århus- og Randers-kommunister. Der vankede bøder fra 20 til 100 kr. og fængselsdomme op til seks måneder.

I arbejderorganisationerne rasede kampen mellem kommunister og socialdemokrater. Den var uforsonlig, ikke mindst på grund af at kommunisterne skældte socialdemokraterne ud for at være »socialfascister«, og at Socialdemokratiet ifølge de såkaldte kommunistiske Moskva- og Strasbourg-teser skulle være hovedfjenden. At der så senere på baggrund af de for arbejderbevægelsen tragiske begivenheder i Tyskland, Østrig og Spanien fra kommunistisk side blev opfordret til »enhedsfront« gjorde ikke synderligt indtryk. De demokratiske ideer var rodfæstede i trediveernes arbejderklasse trods krise og arbejdsløshed.

Valgkampen i 1932, der gjaldt valget til Folketinget, blev heftig, men vælgermøderne blev dog afviklet efter det traditionelle mønster. De radikale og socialdemokraterne opstillede de tidligere kandidater, mens de konservative mødte med nye, nemlig landsretssagfører *Henning Hasle* og fabrikant *E. Boeck-Hansen*. Den sidstnævnte gik jovialt på stemmefiskeri blandt arbejderne – dog uden held. Som hovedkandidat havde kommunisterne tømrer *Johs. Poulsen* fra Vejle. På det første valg-møde, hvor der var over 1.000 tilhørere, anbefalede han at gøre som de russiske arbejdere havde gjort for 17 år siden! Så opstod der en sådan larm i salen, at han ikke kunne få ørenlyd i flere minutter, men under stadige afbrydelser førte han dog sit foredrag til ende. Den lokale kommunistkoryfæ *Thomas Christensen* forsøgte at få forsamlingen i tale under diskussionen, men han blev pebet ned, uden at han fik fuldført sin tale.

Kommunisterne opklæbede i nattens mulm og mørke plakater, der ikke var

rettet mod nogen af de politiske partier, men derimod mod politiet. Plakaten viste en politiknippel og i baggrunden en flok politibetjente, der havde slået en mand ned. Politimester Hoeck fandt, at plakaten var egnet til at skabe ophidselse mod politiet og gav ordre til, at plakaterne skulle fjernes. Derimod kunne kommunisterne uhindret oplæbe deres øvrige plakater på linje med de andre politiske partier.

Oplæbnigen blev fortrinsvis foretaget af de politiske partiers ungdomsorganisationer, og det kunne nok komme til mindre sammenstød mellem dem, når plakato-plæberne traf på hinanden eller blev grebet i at rive de andre partiers plakater ned, men i Århus gik det aldrig så alvorligt til som i København, hvor en ung DSU'er blev dræbt under et sammenstød med kommunister.

Valget i 1932 førte to nye Århus-politikere ind på tinge, nemlig forretningsfører Leonhard Hansen (S), der afløste redaktør M. Simonsen i Midtkredsen, og landsretsagfører Henning Hasle som repræsentant for Det konservative Folkeparti i Århus i stedet for greve Bent Holstein. Der var ingen i Århus, der savnede sidstnævnte.

Først ved kommunevalget i 1937 fik kommunisterne en repræsentant i Århus byråd, nemlig maler Thomas Christensen. Partiet var da gået frem til 1723 st. Nazisterne måtte nøjes med 351 st. i hele Århus by. Selv om socialdemokraterne ved dette valg gik 3.000 st. frem og opnåede 20.448 st., måtte det aflevere to mandater, et til kommunisterne og et til de Konservative, der var gået frem fra 8.863 st. til 14.365.

Nazi-dønninger

Den tyske nationalsocialisme, der blev stadig stærkere, jo mere krisen svækkede de demokratiske kræfter i landet, var begyndt at få efterligninger i udlandet. Således også i Danmark. Den københavnske ritmester *Lembcke*, der oprindeligt var en varm beundrer af Mussolini, slog sin kærlighed på Adolf Hitler, som for alvor var i vælten i vort sydlige naboland, og *Lembcke* startede så et national-socialistisk parti. Han drømte hede drømme om at blive en Danmarks Hitler, og han holdt

sit første møde i København i november 1930. Det endte i et fantastisk bråvallslag, der var lige ved at omdanne mødelokalet til en ruinhob.

Men *Lembcke* mente ikke, at han kunne nøjes med at reservere sin velsignelsesrige virksomhed for hovedstaden. Provinserne måtte mobiliseres, og i begyndelsen af 1931 indledte *Lembcke* en landsturne for at hverve tilhængere til sit såkaldte »arbejder«-parti, der efter sigende dog kun talte fem medlemmer, dik-

Socialdemokratiets ungdomsbevægelse, DsU, havde i 1920-erne og 1930-erne et stærkt fodfæste i Århus, og en del af de senere politiske ledere, H. C. Hansen, Hans Hedtoft m.fl. fik deres politiske skoling her. Fra begyndelsen af 1930'erne opstod afdelinger af Faglig Ungdom i de større byer. De virkede som fællesorganisation for byens lærlinge og ungarbejdere. Faglig Ungdom passerer her forbi Frihedens pavillon.
Foto Aage Fredslund Andersen.

tatoren iberegnet. Den 15. januar var han kommet til Århus, men da samtlige mødesals-ejere i Århus med Lembckes møde i København i erindring frygtede for at finde hele deres inventar ødelagt efter et nazimøde, ville ingen påtage sig at huse ham, og det endte med, at ritmesteren måtte indbyde til sit propagandamøde på restaurant »Constancia« i Stautrup.

Det var ikke så mange mennesker, der havde ulejliget sig så langt bort fra byen for at høre folkeforførerens foredrag om sit nye parti, navnlig da denne forlystelse kostede 1 kr. Da mødet skulle begynde kl. 8, sad der i salen en halv snes socialdemokrater, et par kommunister og to medlemmer af Den konservative Vælgerforening ifølge Demokratens referat, skrevet af bladets medarbejder, den senere borgmester *Bernhardt Jensen*. Om mødets forløb berettede Bernhardt Jensen:

Hr. Lembcke trådte ind i salen og skuede ud over den. Han klemte monoklen godt fast i sit venstre øje, men så ikke flere end 25 mennesker.

Pludselig blev der røre udenfor. En mængde mennesker viste sig. Hr. Lembcke gik smilende som en sol ud for at tage imod. Det viste sig at være hjemløse fra Århus, som var arriveret. De havde for en billig betaling fået tre vognmænd til at køre sig til mødet, og nu ville de gratis ind. Det fik de lov til, og på den måde blev der næsten fuldt hus.

Hr. Lembckes væbner, en bleg og stiltfærdig yngling, der optrådte som programsælger, bød på partiets vegne velkommen og gav ordet til Lembcke, der begyndte med at rase over, at han intet lokale kunne få i Århus, fordi de hjemløse havde kastet en økse gennem en rude! Han frygtede ikke for de hjemløse, de ville snarere demonstrere mod det elendige Socialdemokrati! (Fy! Ingen sledsken for de hjemløse!) Under idelige afbrydelser fortsatte hr. Lembcke med at angribe Socialdemokratiet. Afbrydelserne gjorde ham flere gange stum, men et opmuntrende »fortsæt!« fik ham til at mase på igen. Han fremsatte det geniale forslag at afhjælpe arbejdsløsheden ved at lade de unge mænd mellem 17 og 21 år indkalde på kasernerne til et års tvangsarbejde.

Lembcke bebudede, at de tyske nazister ville

komme til magten i marts måned. Så begyndte han at snakke om krig. Vi skulle ruste os, måske kunne vi da få lejlighed til at forbedre vor egen stilling. Krig er ikke så forfærdelig!

En voldsom hylen brød løs ved disse ord. Da råbte Lembcke med tordenstemme:

– Vil man lade de arbejdsløse i stikken, når der bliver krig – sådan nogle lorte!!

Dirigenten skred ikke ind mod Lembckes parlamentariske udtryk, og Lembcke fortsatte med at kræve skolerne lukket foreløbig og de skadelige blade afskaffet. Der skal rejses en ny farve i nationen, sagde han (Ja, rød!). Vi skal være mere idealister! Ja, og så har jeg ikke mere at sige.

Under diskussionen, hvortil forsamlingen valgte en DSU'er til dirigent, havde en mængde talere ordet, alle som en for at tage afstand fra hr. Lembcke. Ikke en eneste tilhænger havde han i lokalet, ingen kom op for at forsvare ham. En halv snes hjemløse var oppe for at tale deres sag og rettede adskillige spørgsmål til ritmesteren.

– Har De nogensinde sovet på et koldt cementgulv om natten? blev der spurgt.

– Jeg er soldat, svarede Lembcke med patos.

En hjemløs foreslog, at Lembcke skulle give dem mødesalen for natten og give dem morgenkaffe, men da Lembcke var ved at gå ind for forslaget, kom en anden i tanker om, at man ikke ville tage imod noget af ritmesteren.

Da Lembcke ikke indlod sig på at replicere, fortsatte talerne.

Et par kommunister erklærede, at de ville have nazimanden skudt. Lembckes våbendrager forsvandt fra salen.

Ved 10.30-tiden sluttede mødet med en dødsattest til nazipartiet, og så drog tilhørerne til Århus igen.

Der blev altså ingen stole slået i stykker, og der blev ingen brug for politi. Politimesteren fra Odder, som sammen med politibetjent *Andersen* fra Viby opholdt sig i »Constancia«s restauration, havde ellers alarmeret politiet i Århus, der havde sendt otte mand ud til Stautrup. Politiet blev dog holdende ude på vejen og drog hjem, da det viste sig, at mødet forløb i ro. Således forløb nationalsocialisternes indtog på Århusengen!

Der skulle gå adskillige år, inden der igen blev holdt egentlige nazimøder i Århus. Lembckes parti blev i sommeren 1932 slået sammen med et andet naziparti, der havde været ledet af cand. mag. Ejnar Våben. Det nye parti fik Lembcke som fører og navnet Danmarks nationalsociali-

stiske arbejderparti, DNSAP, og det proklamerede, at det »i den kommende tid vil føre den af LS indledede kamp frem til en dansk folkerejsning imod systemets ødelæggende politik«.

Århusianerne fik lejlighed til endnu en

gang at hilse på ritmester Lembcke. Det skete, da den venstreorienterede udbryder af Studenterforeningen – »Samfundet« var dens navn – i marts 1933 arrangerede et offentligt diskussionsmøde, der foregik på et så originalt sted som dragon-

*Sådan så den socialdemokratiske presse på sine hovedopgaver i 1933.
Demokraten 18. juni 1933.*

Hvad Kampen gælder!

Den socialdemokratiske Presses Kamp er rettet mod

**Kapitalismen, Udbytningen,
Spekulationen og Militarismen.**

Ritmester Cay Lembcke, 1885–1965, var offentligheden kendt som en af spejderbevægelsens pionerer.

I 1930 startede han et dansk nationalsocialistisk parti med sig selv som fører. Det fik navnet Danmarks Nationalsocialistiske Arbejder Parti, DNSAP. På møder rundt om i landet gjorde han et forvirret indtryk, når han iført spidsbukser, brun skjorte og skulderrem redede for sine politiske tanker.

Nordisk Pressefoto.

kasernens fægtstue! Mødets emne var: »Diktatur i Rusland og i Tyskland«, og Lembcke diskuterede med den nybagte kommunistiske folketingsmand *Arne Munch-Petersen*, som i øvrigt lagde ud med et temmelig tørt, akademisk foredrag. Lembcke derimod havde ganske tydeligt hørt Hitlers mange radiotaler, og han søgte ikke alene at hamle op med det tyske forbillede i stemmestyrke, men ordene var også det rene plagiat. Tilhørerne tog ham ikke alvorligt. Det var under stormende munterhed, at Lembcke redede for den danske nazismes opgave og erklærede, at Socialdemokratiet skulle have et spark hen i krogen som det tyske, og det skulle det nye arbejderparti nok sørge for!

Der koketteres med nazismen

Man kan roligt fastslå, at der ikke var grobund for en nazistisk bevægelse i

Århus, men det var ikke ensbetydende med, at der ikke blev koketteret med samme tankegodt som Hitlers. Blandt de ungtkonservative konstateredes efterligninger af tysk-italiensk uniformering med langskafede støvler, skråræmme, fascisthilsen og betegnelsen »stormtropper« for deres ordensværn. Under politiske møder gav dette korps mere anledning til uro end netop til opretholdelse af ordenen.

Parlamentarismen var ude i Europa i en alvorlig krise, og det var da også emnet for en diskussionsaften i Århus Studenterforening, som i første halvdel af 30'erne spillede en ikke ringe rolle i byens debatliv. Folketingsmændene *Hartvig Frisch*, Socialdemokratiet, *Ole Bjørn Kraft*, de Konservative, og kommunisten *Aksel Larsen* diskuterede »Er parlamentarismen ved at dø?« Her udtrykte Hartvig Frisch sin anerkendelse af de Konservatives leder, Christmas Møller, som åbenlyst og ærlig har bekendt sig til demokratiet, mens »andre Konservative priser nazismen som tidens eventyrlige chance, og Bjørn Kraft har længe vist en Mussolini-profil, selv om hans tale kun er udtryk for en steriliseret fascisme«.

Bjørn Kraft sagde, at et folk skal føres, hvis det ikke skal gå til grunde. Frihed var det 19. århundredes gyldne ord. Måske bliver lydighed det 20. århundredes. Kun hvis parlamentarismen undergår den forandring, som er nødvendig, vil den bestå, men afviser den en sådan reform, da vil den visne, sagde han.

Aksel Larsen: Selvfølgelig er parlamentarismen ved at dø, og afløsningen bliver proletariets diktatur!

I den lokale borgerlige presse kom sympatier for omvæltningen i Tyskland til udtryk, stærkest i Jyllands-Posten, lidt mere afdæmpet i Aarhus Stiftstidende. Sidstnævnte avis skrev den 8. maj 1933, få måneder efter Hitlers magtovertagelse:

Restaurant Constancia i Stautrup – eller Etablissement Constancia – som der står på skiltet over hovedindgangen, er her gengivet efter et postkort fra 1907.

Her søgte ritmester Lembcke i januar 1931 at hverve tilhængere til en politisk linie, der lå tæt op ad Adolf Hitlers. Der mødte imidlertid kun få mennesker frem, men pressen var repræsenteret af bl.a. den senere borgmester Bernhard Jensen, der skrev til Demokraten.

Foto i Erhvervsarkivet.

At de nye europæiske strømninger vil trænge ind i de nordiske lande er imidlertid hævet over enhver tvivl. Og lige så sikkert, som at de vil komme, er det, at de har en mission, og at mange længes efter dem, som man i lummer luft længes efter et rensende vindpust.

Få dage efter erklærede Jyllands-Posten sig som tilhænger af en reaktionær omvæltning herhjemme. Bladet skrev:

Når italienske og tyske vælgere kan gøre kort proces med partipolitiske godfolk, der i demokratiets navn misregerer og udbytter dem, vil danske vælgere naturligvis tage ved lære og måske følge eksemplet. Så meget mere som de ved, at demokratisk folkestyre, sådan som vi kender det, er en luksus, som man kan tillade sig i gode tider, når der er medbør i økonomisk henseende. Men til at genrejse økonomien efter mange års solderi kræves der en fast hånd

Det lige så kostbare som skadelige kriseforlig har skabt en sådan lede ved hele det parlamentariske styre, at sikkert et stort flertal af danske vælgere med glæde ville hilse en Mussolini, der ville og kunne handle samfundsmæssigt og derfor måske sætte politikerne på porten.

Den konservative folketingsmand, forvalter A. C. D. Petersen fra Fyn erklærede sig enig i, at det »kunne være udmærket med

en diktator, blot det er den rette mand, men han har ikke vist sig endnu«.

Nej, det havde han ikke, men om grev Holstein, Århus-konservatismens tidligere førstemand, havde tanker i retning af, at han kunne være samfundets redningsmand, er uopklaret, men i hvert fald skrev han i Dagens Nyheder:

For mit eget personlige vedkommende vil jeg tilføje, at sympatisk forståelse for det tyske folk og beundring for dets nationale rejsning og samling følges hånd i hånd med pligtskyldig respekt for den nye tyske stat. I det fascistiske Italien og det nazistiske Tyskland ser jeg fremtidshåb og ledestjerne for Europas sønderrevne, i politisk demoralisation og indre opløsning dybt sunkne folkesamfund.

Over for Jyllands-Postens beundring for de diktaturstyrede stater bemærkede venstrebladet Fyns Tidende advarende, at »de, der håner det nuværende system, ville blive de første til at mærke svøben, når den ubønhørlige ensretning var kommet til rors«, men redaktør H. Hansen svarede i en ledende artikel, at en sådan argumentation var for letbenet eller egoi-

DsU udsendte bladet Rød Ungdom. Bladet så meget tidligt, hvad der skete i Tyskland. I juni 1933 bragte det således dette billede, der siden blev til uhyggelig virkelighed. Rød Ungdom nr. 6, 1933.

stisk. H. Hansen, der havde en firkant som mærke for sine ledende artikler, fortsatte:

Vi lægger ikke skjul på, at vi sandsynligvis ville få svært ved at forlige vor frie og uafhængige stilling med et diktatur, og det er muligt, at Jyllands-Postens redaktør ville komme til at stifte bekendtskab med en koncentrationslejr. Men hvad så? Kunne diktaturet gennemføre en omfattende sanering, som det parlamentariske system så fuldkomment forsømmer, ville vi selvfølgelig tage de personlige ulemper, der måske følger med.

Det kan man vel nok kalde offervilje, bemærkede Demokraten spydigt.

Opfordring til boycott af tyske varer

Hvad den tyske nazisme stod for m.h.t. undertrykkelse, brutalitet, mord og forfølgelse af jøder og anderledestænkende var ikke nogen hemmelighed. I årevis havde Demokraten skrevet om, hvad nazismen virkelig betød af tilbagefald til middelalderligt mørke og fare for en ny krig. Oplysningerne blev yderligere understreget af den strøm af flygtninge, der skyldede op i Danmark og også til Århus, hvor unge

tyske mænd og kvinder fortalte om de mishandlinger, de havde været udsat for fra de brune sadisters side.

Midt i sommervarmen, den 27. juli 1933, holdt Arbejdernes Fællesorganisation i Århus en generalforsamling, hvor hovedpunktet på dagsordenen var forholdene i Tyskland og arbejdernes stilling til Hitler-regimet. Man vedtog enstemmigt en resolution, som opfordrede danske arbejdere til ikke at købe tyske varer.

Formanden, Leonhard Hansen, sagde i sin tale, der flammede af harme og indignation bl.a.:

Det er mord og drab, der finder sted. Jødeforfølgelserne giver os et indtryk af et middelalderligt barbari. Det er af en sådan beskaffenhed, at alverden må protestere. Ryggesløsheden i Tyskland må forhåbentlig betyde, at nazisterne har lagt en strikke om deres egen hals. Det, vi ved om Hitlers Tredje Rige protesterer vi imod, og jeg håber, at der efterhånden må gå en sådan bølge af indignation over verden, at den kan mærkes. Vi må bl.a. bidrage hertil ved at boycotte alt, hvad der er tysk, hvadenten varerne kommer som dumping eller i ærlig konkurrence. Lad os her fra Århus vise vejen. Ingen tyske varer i danske arbejderhjem!

Det var en tale, der fik fuld tilslutning i forsamlingen af fagbevægelsens ledere i Århus, og den vedtagne resolution havde følgende ordlyd:

Efter de i bladene fremkomne oplysninger om forholdene i Tyskland gående ud på, at de nuværende magthavere indespærrer anderledes tænkende mennesker i koncentrationslejre, frarøver dem enhver eksistensmulighed, udøver repressalier over for politiske modstanderes sagesløse familier, forherliger overbeviste mordere og truer ethvert angreb selv med åndelige våben med døden, finder arbejderpartiet i Århus anledning til at opfordre arbejderne i Danmark til at undlade at købe tyske varer af enhver art for derigennem at demonstrere vor foragt over for det herskende system i Tyskland.

Det tyske antinazistiske symbol – tre pile – blev et meget anvendt symbol i den social-

demokratiske arbejderbevægelses faner i Århus og satte deres stærke præg på den socialdemokratiske ungdoms faneoptog, som der var mange af i byens gader under de talrige politiske demonstrationer.

Et par kommunister drog en eftermiddag i 1933 gennem byen iklædt kz-lejrfangedragter og bærende en plakat, hvorpå var malet en mand, der knuses under et stort hagekors. De vakte naturligt nok opsigt, men da folk stimlede sammen om dem, greb politiet ind, konfiskerede fangedragterne og plakaterne, men lod i øvrigt demonstranterne gå.

Der gik lang tid, før de få nazister i

Århus vovede at vise sig offentligt på gaderne. Ritmester Lembcke havde gjort sig helt umulig, og han afløstes i 1933 af læge Frits Clausen, Bovrup, som fører, men det blev partiet ikke bedre af. Første gang nazisterne viste sig på Århus' gader, var i 1937, da man arrangerede et jysk naziststævne på Stadion. Der var hentet deltagere helt fra Sønderjylland, og 360 nazister gik i march gennem byen. De blev beskyttet af ikke færre end 100 politibetjente, men alligevel kom det til sammenstød med antinazister, der under tumulterne erobrede en SA-fane.

Århus særlig kriseramt

Mens arbejdsløshedsprocenterne i 1931 havde bevæget sig mellem et lavpunkt på 11,3 i juni til et højdepunkt i december på 32,2, skete der gennem hele 1932 en katastrofal stigning i antallet af arbejdsløse. Nu blev den laveste arbejdsløshedsprocent 24,8 i maj måned og steg helt op til 32,2 pct. for december. Da man rundede årsskiftet 1932-33 var mere end hver tredje danske arbejder arbejdsløs. Tidligere var man vant til, at den høje arbejdsløshed i vintermånederne tog et drastisk fald i sommermånederne, men arbejdsløsheden holdt sig nu meget konstant året igennem for endelig at kulminere i januar 1933 med 43,5 pct. arbejdsløse. Eller med

andre ord: praktisk taget hver anden arbejder i Danmark var uden job!

Det var, som om håbløsheden ingen ende ville tage. På Rigsdagen kæmpede Stauning-Munch-regeringen for at få gennemført det ene kriseforlig efter det andet med det vrangvillige Venstre-Konservative flertal i Landstinget. Der blev gennemført love om vinterhjælp og sommerhjælp, altså ekstraordinær understøttelse til de langtidsledige, ubemidlede fik en overgang gratis oksekød i en vis mængde og margarine til nedsat pris. Fra oktober 1931 frem til udgangen af 1933 blev der bevilget 130 mill. kr. til fremme af beskæftigelsen, landbrugsordninger osv.

Ordensreglement for Ungdomsarbejdet i Marselisborg Skov .

1. Der mødes hver Dag Kl. 8 Morgen præcis. Saafremt en Deltager kommer for sent, serveres der ikke Morgenkaffe til vedkommende. 2. Gang mister vedkommende en Dag og 3. Gang bliver vedkommende vist helt bort fra Ungdomsarbejdet.
2. Det udleverede Sæt Trasko og Gymnastiksko, som er mærket med vedkommendes Nummer, skal henstilles i Garderoben hver Aften efter endt Arbejde, maa alt- saa ikke benyttes udenfor Arbejdstiden.
3. Deltagerne maa ikke færdes i Salen med Trasko. Der skiftes i Forrummet med Gymnastiksko eller eget Læderfodtøj.
4. Der maa herske Ro og Orden i Salen og ved Spisebordet, hvor der maa udvises sømmelig Opførsel, og Deltagerne skal rette sig efter Ledernes og Værtens Anvisninger.
5. March til og fra Arbejdspladsen skal foregaa som Kolonnemarch under Ledelse af en af Formændene, og denne March henregnes som fri Idret.
6. Der maa ikke ryges i Salen under Undervisningen eller i Spisetiderne.
7. Udover ovennævnte Regler er det en Selvfølge, at der maa udvises god Opførsel, og at Deltagerne retter sig efter Ledernes og Formændenes Ordre.

I 1932 vedtog Rigsdagen en lov til bekæmpelse af ungdomsarbejdsløshed. Herefter kunne der sættes lokale beskæftigelsesarbejder i gang med støtte fra statskassen.

I Århus blev loven straks udnyttet. Der blev udarbejdet ordensreglement og timeplaner, der nøje blev efterfulgt.

Stadsingeniørens arkiv,
Erhvervsarkivet.

Timeplan for Ungdomsarbejde ved Thorsmølle .			
Kl.	1. Hold:		2. Hold:
8.	Der mødes v/ Frederikshøj		Der mødes v/ Frederikshøj
8-8 ¹⁰	Mandtal		Mandtal
8 ¹⁰ -8 ³⁰	Morgenkaffe		Morgenkaffe
8 ³⁰ -8 ⁴⁵	Kolonnmærsch til Thorsmølle		
8 ⁴⁵ -11 ⁴⁵	Arbejde ved Mølkebakken	8 ⁴⁵ -10 ⁴⁵ 10 ⁴⁵ -11 ⁴⁵	Undervisning Gymnastik eller Sport
11 ⁴⁵ -12 ⁰⁰	Kolonnmærsch til Frederikshøj		
12 ⁰⁰ -12 ⁴⁵	Middag		Middag
12 ⁴⁵ -13 ⁰⁰			Kolonnmærsch til Thorsmølle
13 ⁰⁰ -15 ⁰⁰	Undervisning		
15 ⁰⁰ -16 ⁰⁰	Gymnastik eller Sport	13 ⁰⁰ -16 ⁰⁰	Arbejde ved Mølkebakken
16 ⁰⁰ -16 ¹⁵			Kolonnmærsch til Frederikshøj
16 ¹⁵ -17 ⁰⁰	Undervisning		Undervisning
17 ⁰⁰ -17 ³⁰	Aftensmad		Aftensmad

osv., men krisen holdt hårdnakket fast, selv om der efter 1933 år for år kunne noteres små nedgange i arbejdsløsheden. Denne ramte i flæng og var kendt i hvert arbejderhjem, hvor forsørgeren ikke var fastansat ved stat eller kommune. Gennemsnitlig var rundt regnet 100.000 arbejdere, svarende til en femtedel af samtlige organiserede, trediverne igennem ramt af arbejdsløshed og måtte affinde sig med en levestandard, som i allerbedste fald udgjorde to tredjedele af den fuldt beskæftigedes.

Den ordinære arbejdsløshedsunderstøttelse svarede til omkring 40 pct. af arbejdsindtægten. Dagpengene udgjorde maksimalt to tredjedele af lønnen og blev kun ydet imellem halvdelen og to tredjedele af arbejdsløshedsdagene. Længden af den arbejdsløshedsperiode, der omfattedes af den ordinære understøttelse, varierede meget fra den ene arbejdsløsheds-

kasse til den anden ligesom muligheden for understøttelse fra fortsættelseskassen. Denne kunne højst yde to tredjedele af den ordinære understøttelse.

Når den ordinære understøttelse og en eventuel understøttelse fra fortsættelseskassen var brugt op, var den arbejdsløse henvist til Hjælpekassen. Det var denne hjælp, regeringen krævede udbygget ved ekstraordinære tilskud. Krisehjælpen fra staten var et stadigt tilbagevendende stridspunkt i Rigsdagen, men var det altså ikke mindre i kommunerne, som skulle administrere hjælpen og for en dels vedkommende også afholde udgifterne, mens resten betaltes af staten.

I januar 1932 noteredes det, at antallet af arbejdsløse i Århus var mere end fordoblet, nemlig fra 3.000 til 7.000. Der blev run på de offentlige bispisninger i de henved tre vintermåneder, Fællesorganisationens på Forsørgelsesanstalten og Sa-

maritanens i Frederiksgade havde åbent. Da krisen var på det højeste, blev der i alt bespist ca. 1.000 personer dagligt i de pågældende institutioner. Men bispisningen foregik jo kun i de hårdeste vintermåned, og sulten kunne melde sig lige så godt i den øvrige del af året. Så kunne man tigge om mad ved at stemme dørklokker i trappeopgangene eller ved at henvende sig til hospitalernes køkkener for at få nogle rester af, hvad der var blevet tilovers.

Jeg selv oplevede, at en af mine kammerater faldt bevidstløs om på gaden. Han blev bragt til Kommunehospitalet. Her blev diganosen stillet: underernæring! Så blev han fedet op her i 14 dage og derpå sluppet ud på gaden igen til sult og nød. I den barske vintertid tog han Danmark rundt til fods for at leve af den »geskænk«, der kunne falde af, og i øvrigt overnatte på de mere eller mindre luse- og loppebefængte »svendehjem«. Han klarede skærene, tog ikke skade af det barske miljø blandt landevejenes færende svende og er i dag en højt estimeret formand for et af vore store fagforbund.

Det var ikke alle, der klarede den. Vel blev der iværksat forskelligt for at opmuntre de arbejdsløse, både fra kommunen, de faglige organisationer, ja også fra de kristelige kredse. Missionshusene åbnedes for de arbejdsløse til foredrag og fælles kaffebord, og der var fuldt hus overalt. Det var vel nok en messe værd at få nogle kopper kaffe med blødt brød til!

Først brød – så religion

På et møde i foråret 1934 for foreningen af menighedsrådsmedlemmer i Århus Stift talte sekretær, cand. teol. Aage Falk Hansen, København, om »arbejdsløshed, hjemløshed og kristendom«. Han sagde bl.a.:

På bunden af alle unges tanker lurer frygten for arbejdsløsheds spøgelse. Det gælder i lige høj grad arbejdere som den akademiske ungdom. Mange betragter med håbløshed fremtiden. Der råder en ubeskrivelig nød især blandt de hjemløse. Jeg har selv gjort turen med, som hjemløse. Det, der har gjort det dybeste indtryk på mig, er de hjemløses had, der er vendt mod alt og alle, men allerbitrest mod samfundet og religionen. Det er, fordi de har følelsen af at være overflødig og at komme til ulemghed alle vegne. Der er gået mange tusinde unge mennesker i alderen 19–21 år til grunde i de senere år, legemligt som åndeligt. Mange er havnet i straffeanstalterne. Det er ikke let at prædike kristendom for folk, der sidder med sultne maver. Det er fattigdommens forbandelse, at der ikke bliver plads for andet end tanken om det daglige brød. Man forstår godt, at mange siger: først brød så religion.

Allerede på et forholdsvis tidligt tidspunkt, i slutningen af tyverne, havde Århus kommune iværksat foranstaltninger til beskæftigelse af unge arbejdsløse, nemlig ved skærveslagning på Randersvej. Ganske vist lavede de borgerlige vrøvl over, at kommunen skulle bruge penge til dette formål, når de unge lige så godt kunne tage ud på landet, men beskæftigelsesforanstaltningerne gennemførtes og opfyldte i hvert fald i nogen grad deres formål: at hindre, at alt for mange unge gik til grunde i lediggang.

De unge i trediverne skulle komme til at opleve forhold, der var meget værre end før kendt. Lærepladser som håndværkere var vanskelige at få, fast arbejde var et næsten ukendt begreb, og løsarbejde var også vanskeligt at få fat i. Der var unge, som gik ledige i op til tre og fire år i tredivernes begyndelse. Det var et trist og gribende syn at se de lange rækker af unge mennesker foran kontrolstederne dag efter dag. Tilsyneladende fandt de sig med stoisk ro i den trange skæbne, der overgik dem, men man vidste selvfølgelig aldrig, hvad et ansigt gemte bag de udtryksløse træk, der kun fortalte, at den unge havde slået sig til ro og resigneret. Endelig blev

der i 1932 i Rigsdagen vedtaget en særlig lov med henblik på bekæmpelse af ungdomsarbejdsløsheden. Loven stillede 3 millioner kr. til rådighed, hvoraf 1 million refunderedes af kommunerne. Århus byråd udnyttede omgående mulighederne, der åbnedes med denne lov. Unge arbejdsløse mellem 18 og 22 år fik tilbudt arbejde på Hadsten Gymnastikhøjskole, DSUs og afholdslogen NIOGTs feriehus ved Skæring Strand, anlæggelse af en kælkebane i Marselisborg skov, arbejde på Galopbanen, ved anlæg af fodboldbaner ved Stadion Allé osv. osv. Arbejdets varighed varierede mellem to og fire måneder, og foruden selve arbejdet var der gymnastik og undervisning i dansk, skrivning, regning, naturfag og samfundslære.

De, der arbejdede i skoven, fik kosten i en af skovrestauranterne. Der startedes kl. 7.30 med morgenkaffe og gymnastik. Derpå deltes holdene. Det ene gik til undervisning, det andet til arbejde. Efter middagspausen byttedes rollerne om.

Det var synd at sige, at de unge blev fede af at have dette specielle ungdomsarbejde. De fik udbetalt 8,50 kr. om ugen plus kosten. For søndagen fik de udbetalt 1,50 kr., så de kunne klare sig med kost og logi.

Et af problemerne var beklædningen. Man konstaterede hurtigt, at tøjet på de fleste unge kun lige kunne hænge på kroppen, og begyndte de at arbejde i det, ville det være færdigt meget hurtigt. Jeg erindrer, at en af mine ungdomskammerater, der hørte til blandt de fattigste af de fattige, af beklædningsgenstande kun ejede et par arbejdsbukser og en arbejdsjakke, strømper og sko. Undertøj havde han ikke. Han var stolt som en pave, da han på ungdomsarbejdet fik udleveret et nyt sæt arbejdstøj, træsko og gymnastisksko. Aldrig tidligere i sin tilværelse havde han ejet så megen beklædning.

Det var vanskeligt at finde passende arbejde for ungdommen dengang, ligesom det tilsyneladende også er tilfældet under den nuværende arbejdsløsheds-krise. Det blev fra centralt hold stærkt understreget, at det arbejde, som de unge skulle udføre, ikke på nogen måde måtte være en konkurrence til det arbejde, som kunne udføres til normal betaling, og det måtte ikke forringe arbejdsmulighederne på det frie marked.

Tidligere var det sådan, at når man ikke fandt sig et job i sit eget land, kunne man prøve lykken i udlandet, navnlig i de oversøiske lande som Canada og USA samt Sydamerika. I årene 1910–13 var den gennemsnitlige udvandring fra Danmark til udlandet på 8.594 om året, og udvandringen tog fart igen efter den første verdenskrig, da den var indstillet. I årene 1927–29 var udvandringen endnu på over 7.000 personer årligt, men i kriseåret 1930 blev den mere end halveret, for i de følgende år praktisk taget at ophøre helt. Alle lande havde mere end nok at gøre med at sørge for deres egne arbejdsløse og lukkede grænserne for indvandring. Man måtte blive hjemme ved landets egne kødgryder, hvor dårligt de end fungerede. Naverklubben i Århus under fuglehandler *Peter Jensens* ledelse levede på minderne.

Man gik fra statens side også over til at yde tilskud til oprettelse af havelodskolonier for arbejdsløse, en lov, som også udnyttedes i Århus, og glemmes må heller ikke den betydelige virksomhed, der udfoldedes for at dygtiggøre de unge arbejdsløse. På Teknisk Skole i Nørre Allé havde fem fag således arrangeret tre måneders undervisning hver dag fra kl. 14–18 for arbejdsløse. Der var mange, der ikke ville give op under arbejdsløsheden, men benyttede sig af alle undervisnings-tilbud for derved at stå bedre i konkurrencen om det arbejde, der var at få.

Unge arbejdsløse udførte et stort arbejde i skovene. Udstyret med kommunale skovle og spader poserer et arbejds hold for fotografen.

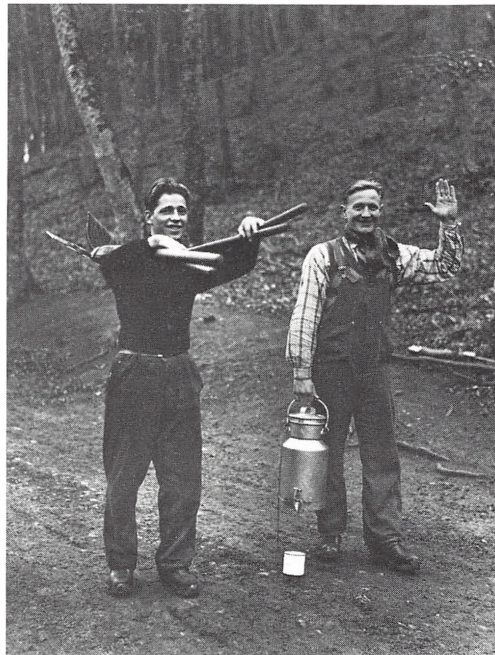
Foto Aage Fredslund Andersen.

Strid om Hjælpekassen

Lige så hård striden var i Rigsdagen om bevillingerne til de kriseramte og de arbejdsløse, lige så hård var den i kommunalbestyrelserne. Det var hele tiden og igen, at der f.eks. i Århus byråd forelå anmodninger fra Hjælpekassen om ekstra bevillinger. De lagte budgetter blev sprængt gang på gang, fordi man jo ikke kunne forudse, at arbejdsløsheden og nøden år efter år blev større.

Helt fra det første kriseforlig i 1931 protesterede de borgerlige i Hjælpekassens bestyrelse mod satserne for ekstrahjælpen. Krisehjælpen betød en fortsættelse af vedtægtsmæssig arbejdsløshedsunderstøttelse, men der var familieforsørgere, der oppebar den laveste vedtægtsmæssige understøttelse på 12 kr. om

De unge anlagde kælkebakken i Marselisborg Skov, lavede sportsbaner ved Skæring Strand og Stadion Allé, rensede vandløb i skovene og meget mere.

Foto Aage Fredslund Andersen.

ugen, og når de deraf skulle betale 3 kr. i fagforeningskontingent, kunne man sige sig selv, at der ikke blev noget til husleje, brændsel, gas og lys. Selv om priserne var lave i 1931, kunne en familie ikke leve af 9 kr. om ugen. Socialdemokraterne foreslog da, at der ydedes familieforsørgere 12 kr. i arbejdsløshedsunderstøttelse og en huslejhjælp på indtil 40 kr. pr. måned og i intet tilfælde over huslejens størrelse. Til familieforsørgere, der havde 18 kr. ugentlig i arbejdsløshedsunderstøttelse ifølge loven, ydedes en huslejhjælp på 24 kr. månedlig for dem, der ingen børn havde, og 35 kr. for dem, der havde børn.

Det følgende år klagede det konservative mindretal i Hjelpekassens bestyrelse til socialministeriet over de regler for udbetaling af huslejhjælp, som det socialdemokratiske flertal havde vedtaget, men

svaret fra ministeriet lød på, at det ikke ville tilsidesætte den truffne beslutning som stridende mod lovens bestemmelser.

Der var grænser for den pengehjælp, der kunne ydes de arbejdsløse, men der var andre muligheder for at hjælpe de nødlidende. Steincke henstillede til handelens mænd at yde de arbejdsløse ekstra rabat i de vanskelige tider. Magistraten i København og handelsstandens repræsentanter enedes om, at de handlende ville give 10 pct. rabat på mel, kød og flæsk. På smør, fedt og margarine en rabat på 5 øre pundet og på kul og brænde 5 pct.

I Århus sammenkaldte borgmester Jakob Jensen en række repræsentanter for forskellige århusianske handelsorganisationer for at finde ud af, om man kunne nå frem til en tilsvarende ordning i Århus.

Men konsul *Barnow* måtte bedrøve borgmesteren med, at der næppe var stemning for at lave noget lignende her i byen, hvor forholdene i forvejen var vanskelige for de små handlende.

Flere af de øvrige deltagere i forhandlingerne understregede, at priserne i Århus for forskellige varers vedkommende lå lavere end i København.

Derimod syntes der at være stemning for, at man sluttede sig til en frivillig indsamling til de arbejdsløse. Denne skulle dog ikke finde sted blandt de handlende, men foretages gennem en henvendelse til offentligheden. En sådan indsamling blev imidlertid aldrig til noget.

Da man kom til februar 1933 var der i Århus 8.300 arbejdsløse, hvoraf 5.000 var familieforsørgere. Efter vinterhjælpsloven var der stillet ca. 500.000 kr. til rådighed som vinterhjælp i Århus, men heraf var henimod 400.000 allerede udbetalt, og der udbetaltes stadig, fordi der hver dag indkom nye andragender om hjælp. Socialminister K. K. Steincke erklærede imidlertid Århus for særlig kriseram, og derfor blev der stillet yderligere ca. 170.000 kr. til rådighed.

Under budgetdebatten i Århus byråd beklagede den konservative ordfører J. Chr. Møller sig påny over den måde, Hjælpekassen administrerede på:

Jeg mener ikke, at Hjælpekassen har styret i overensstemmelse med loven, selv om socialministeren har godkendt det. Hjælpekassebestyrelsen mener at kunne styre, som den vil, men kommunen har i sin magt – som i Odense – at lukke af for kassen. Men her giver flertallet alle de penge, den forlanger, og den har ikke været bange for at forlange. Den bruger otte gange så meget som i Odense, og Odense har 5 pct. i skat, mens vi nok kommer op på 12. Og så er der sat meget arbejde i gang. Det hjælper tilsyneladende ingenting, og forsørgelsesvæsnet aflastes ikke. Nu skal der store vejarbejder i gang. Vi burde vedtage, at kun de, der er forsørgelsesberettiget, får adgang til disse arbejder for at lukke af for strømmen udefra.

Der var ikke hold i de borgerlige anklager mod Hjælpekassens flertal for unødigt flothed. I februar 1933 var antallet af arbejdsløse i Århus steget 50 pct. i forhold til det foregående år, således at der nu var 8.435 tilmeldte organiserede og 1.278 uorganiserede.

Den samlede sum, der udbetaltes i krigshjælp, androg 706.000 kr. Pr. 15. januar var der ikke færre end 5.000 personer, der bad om støtte fra Hjælpekassen.

Foruden de egentlige lønarbejdere var en ny kategori af folk kommet til, nemlig mindre næringsdrivende, handelsreisende og håndværkere, der havde kæmpet en fortvivlet kamp for at klare sig selv. Deres antal i Hjælpekassen var steget 80 pct. i forhold til 1932, og Hjælpekassen var den ambulance, som måtte tage dem op, der ikke længere kunne klare sig selv. Vinterhjælpen var så hårdt tiltrængt, at der straks efter ansøgning bevilgedes 50 kr. til forsørgere og 35 kr. til ikke-forsørgere til kødkort. De arbejdsløse fik udleveret 50- og 25-øres kuponer, hvor de var vant til at hente deres krisehjælp, og kuponerne kunne så indløses hos deres sædvanlige handlende.

Den tunge gang til »onkel«

Mange mennesker satte praktisk taget alt på lånekontoen, før de gik til kommunen om at få hjælp. Hjemmene blev ribbet, intet blev fornyet eller erstattet, hvad enten det så drejede sig om gangklæder, linned, bohaver eller andet, der hører til livets simpleste nødvendigheder. Det eneste, der måske blev fornyet, hvis der var mulighed derfor, var den arbejdsløses lånesedler.

Der blev slået til lyd for, at der i Århus blev oprettet et assistenshus, hvor man for en billig rente kunne låne penge mod pant. I Århus var der ganske vist autorise-

rede pantelånere, men mange fandt, at det var for dyrt lånte penge, man kunne få her – om nogen.

Et læserbrev i Demokraten fra den 26. januar 1933 fortæller om en ganske dagligdags social tragedie:

Jeg sidder i øjeblikket og sorterer en hel stabel af lånesedler. Det er forfærdeligt, hvad de kan løbe op til i renter. Det er det allerbedste, som findes i mit lille fattige hjem, der er vandret til »onkel«, men hvad skal jeg gøre? Jeg er et af de mennesker, der hører til det, man kalder for middelklassen. Det vil sige, at jeg har klaret mig selv ved handel af alle arter, ved at rejse og arbejde fra tidlig morgen til sen aften og har lige kunnet tjene til en kummerlig tilværelse for min familie. Når det så har knebet allerhårdere (husleje, mad til familien o.l.), har jeg ikke kunnet øjne anden udvej end at henvende mig til »onkel«.

Resultatet foreligger her for mig. Det er grufuld, ingen penge, og mine bedste sager står for tur til at skulle sælges ved auktion. Det meste af mine store ting er solgt, der er intet overskud, men lånekontoret er dækket.

Det er koldt i disse dage. Her står min overfrakke. Den var så pæn, som den var helt ny. Den er pantsat for 20 kr. Det er 80 øre i forrentning pr. måned. Det bliver 9 kr. 60 øre pr. år for at låne 20 kr. Bliver det ikke omtrent 50 pct., nej, jeg skal nok lade være med at kalde det for åger, for »onkel« er jo autoriseret. Han låner ikke mere på vore sager, end han ved, at han til enhver auktion kan få sine penge hjem igen, men jeg kan ikke forstå, hvorfor ågerkarlen, der låner penge ud til 35–40 pct. og i de fleste tilfælde med en tvivlsom garanti, er så slet en person. Er det måske, fordi han ikke er autoriseret.

En dag, jeg var i Horsens, manglede jeg penge til at rejse til mit hjem i Århus for. Jeg henvendte mig til en arbejder, jeg traf på gaden, og han viste mig beredvilligt, hvor lånekontoret var, byens eneste. Om jeg kunne låne 5 kr. på mit lommeur? Så gerne, her er 4 kr. 75 øre, og så er renten betalt for et år, men kontoret var også

oprettet og ledet af Horsens kommune, og bestyreren svarede på mit spørgsmål, at forretningen svarede sig storartet, var ovenikøbet en mindre indtægtskilde for kommunen og et ualmindeligt gode for de fattige, der kunne få lån for 5 pct. og have garanti for, at deres ejendele ikke blev solgt det første år.

Var der ikke en anledning til for vort byråd at åbne et sådant assistenshus eller lånekontor og derved forhindre den fattige del af befolkningen i at blive flået af *autoriserede* »onkler«? Jeg er jo kun en enkelt af de mange tusinder, hvis bedste og nødvendige sager er vandret på lånekontoret.

H. W.

En særdeles original måde enten at skaffe sig føde eller penge på blev en overgang praktiseret på Vestre Kirkegaard i Århus. Beboerne i kvarteret havde ofte i de sene nattetimer hørt skud fra kirkegården. Man blev snart klar over årsagen. En krybskytte drev jagt på de mange harer, der fandtes på dette ret vidtstrakte terræn. Politiet sendte patruljer ud, men først efter længere tids forløb lykkedes det at pågribe krybskytten. Det var en yngre mand, han kom med jagtgevær over skulderen og en fyldt patrontaske.

Den natlige jagt var foregået på den ret originale måde, at krybskytten anbragte en tændt lygte inde på kirkegården. Harer er meget nysgerrige, lygten kaldte dem frem fra deres skjulesteder, og de flokkedes om lyset. Skytten lå i baghold med sit våben og havde let ved at pille dem ned, efterhånden som de kom frem. Det mentes, at jægeren havde haft et ret stort udbytte af sin natlige jagt.

En hvas retspleje

Mens krisen var ved at nå sit højdepunkt, kunne det den 11. marts 1932 noteres, at for første gang i flere år var det tilfælde indtruffet, at der ikke fandtes en eneste varetægtsarrestant i Århus arrest. Den sidste var blevet sat på fri fod dagen før. Det var en ung kvinde, der sigtedes for tyveri, men som blev løsladt, fordi hun skulle føde i nær fremtid.

Man kunne desværre ikke slutte af mangel på arrestanter, at der ingen kriminalitet var i Århus. Tværtimod oplyste kriminalpolitiet, at man havde fuldt op at gøre med kriminelle sager, hovedsagelig et utal af mindre bedragerier, hvoraf en stor del var af en sådan beskaffenhed, at man måtte finde det nødvendigt at sikre sig de pågældende personer.

Af politiets statistik over forbrydelser i 1932 fremgik det da også, at der dette år var 700 flere lovovertrædelser end i 1931, men det var dog ikke i de grovere forbrydelser, stigningen var sket.

De stærkt øgede bedragerianmeldelser var typiske tidens tegn. Mens der i 1931 anmeldtes 468 bedragerier, var tallet i 1932 851. Mens de grove tyverier – altså indbrud – viste nedgang fra 619 til 509, steg de simple tyveriers antal fra 1.650 til 2.135. Som følge af berigelsestyverier anholdt politiet i 1932 277 personer, mens tallet for 1931 var 253.

Ved læsning af den århusianske presses referater af domfældelser fra kriseårene kan man ikke andet end undres og forfæres over de hårde domme. Nøgenbadning

var ikke endnu kommet på mode dengang, naturisterne var henvist til isolerede kolonier, f.eks. Okse-øen i Flensborg Fjord. En århusianer, der havde badet nøgen, foretaget gymnastiske øvelser og klatret i træerne i sin have fik en betinget dom på 40 dages fængsel!

Århus kriminalret behandlede en sag mod en mand, der havde skruet et hjul af en cykel, der stod i Frederiks Allé, sat det på sin egen cykel og ladet det gamle hjul stå. Retten indstillede mindeligt til statsadvokaten om at lade sagen afgøre med en bøde, men da den unge mand havde været straffet to gange før, ville anklagemyndigheden ikke gå med hertil. Han måtte så idømmes det mindste, der kunne gives for tyveri for tredje gang, nemlig otte måneders forbedringshusarbejde.

En sulten århusiansk mejerist klarede heller ikke frisag. Han var sigtet for at være gået ind på en restauration og havde bestilt mad, som han ikke var i stand til at betale, men han undskyldte sig med, at han var sulten. Mejeristen havde dagen før sin anholdelse gået og sultet og bogstavelig talt levet af henkastede frugter og ting, han fandt i skarnkasser. Han blev anholdt, efter at det blev oplyst, at han havde stjålet en flaske fløde på en trappegang, og politiet sigtede ham nu for en lang række tyverier af mælk og fløde rundt om i byen. Som bevismateriale forelagdes i retslokalet en mængde mælkeflasker og adskillige mælkespande samt nogle brødkurve, der ligeledes var fundet

på den sigtedes logi, og som var forsvundet fra trappegange, porte og lignende steder, hvor de havde været henstillet til kunderne.

En ung mand, der sammen med et par kammerater havde stjålet cigaretter for 4,30 kr. i en automat i Jægergårdsgade, måtte bøde dyrt. Han havde nemlig en straf i forvejen og fik 6. mdr.s fængsel!

Retten fik da også meget at gøre, når det forefaldt, at statsadvokaten i Viborg rejste tiltale ved Hasle m.fl. herreders mod en tjenestekarl, der havde fået en 15-årig kollega til at udbetale et beløb på fem kr., »idet han urigtigt foregav, at en medtjener ville indestå for, at beløbet blev tilbagebetalt«.

Præst anmeldte en »betler«

Så var den mand heldigere, der var tiltalt for betleri. En præst i Århus havde henvendt sig til politiet og beklaget sig over, at en mand havde henvendt sig til ham for at bede ham hjælpe sig med at betale en lille bøde på 15 kr. Det viste sig, at manden havde været hos adskillige præster og menighedsrådsmedlemmer, og politiet rejste derefter tiltale mod ham for betleri. I kriminalretten erklærede den tiltalte, at han ikke kunne indse, at det var ulovligt at henvende sig til kirkens folk om hjælp. Han mente, at det var menighedsplejens

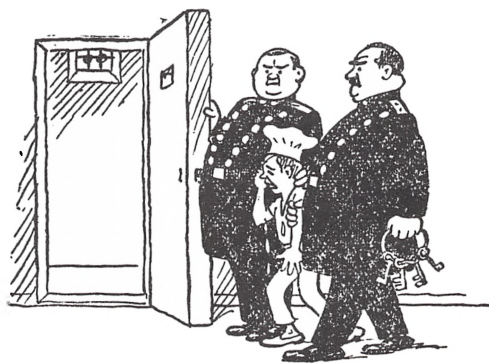
opgave at hjælpe fattige folk, og selv om han havde henvendt sig til nogle forkerte, kunne det efter hans mening ikke være strafbart. En af præsterne, som havde givet ham 2 kr., havde da også henvist ham til andre præster. Kriminalretten gav den tiltalte medhold i hans syn på sagen og frifandt ham.

Myndighederne var dengang slet ikke oplagte til spøg. To unge mennesker, der havde været ude at more sig i byen, klatrede en nat ved 1.30-tiden op på murgesimsen ved politistationen i Mejlgade, og idet de kikkede ind til betjentenes vagtlokale, sang de tidens populære schlager »Titte til hinanden«. Men det ville betjentene, som var blevet forstyrret i deres sjavsspil ikke finde sig i, og de blev noteret i bødeprotokollen.

Værre gik det en 17-årig bagerlærling, der havde gjort sig skyldig i en kåd drengegestreg. Han havde ringet på skoleklokken i Nørrebrogades skole i utide. Det blev anmeldt til politiet, og han fik en bøde på 10 kr. Forældrene ville eller kunne ikke betale, og drengen skulle så afbetale bøden af sine lomme penge. Efterhånden resterede 2 kr. 50 øre.

En lørdag gik han efter at have fået en ny tilsigelse fra politiet, hvorom hverken hans forældre eller læremester anede det mindste, ind på Tinghusets politivagt og bad om udsættelse med betalingen af den lille rest af bøden, da han ikke havde pengene. Der kunne imidlertid ikke gives henstand. Han skulle ind og sidde pengene af. Han bad om lov til at telefonere til sin læremester om at sende pengene. Det blev afslået. Han kunne heller ikke få lov at underrette forældrene om, hvor han var, eller at forretningens cykel nu stod foran Tinghuset.

Kl. 4.45 lørdag eftermiddag blev drengen sat ind i cellen. Her tilbragte han en urolig nat, men forældrenes nat var

Jens Ravnholm tegnede i august 1931 denne tegning af bagerdrengen, der hensættes til afsoning for en bøderestance på 2,50 kr. Han føres til cellen af et par kraftige betjente.

Redaktør Harry Nørup, 1904-60, havde i mange år været på kant med politiet for sin direkte journalistik, der ofte var ligefrem æresfornærmende og injurierende. Han redigerede og udgav flere blade i Århus: Døgnets Ekko, Tidens Tolk, Tempo og Harry Nørups Blad. På trods af flere domme og fængselsstraffe fortsatte han sin hårde journalistik.

HARRY NØRUP'S BLAD

Nr. 7
Den 16. Februar 1934

Natklubben!

I Dag offentliggør vi Navnene paa de Politibetjente, som stop opført i Medlemsbogen.

Det er ikke alene Byraadsmedlemmer og andre offentlige Personer, som var Natklubbens Støttemedlemmer, ogsaa flere af de Betjente, som ved andre Lejligheder har været paa Vippet, var blandt Støttemedlemmerne.

En Skandale for Byen, Byrådet og Politikorpset.

Hvem kunde have tænkt, at de Herre, som i Byens visse Raad voger paa Stadens Dyd og Moral, de søde og pæne Monnesker, hvis Vælgerrøst i år har hørt paa Talerstolene, brutalt så ude ærlere som Tullermand med så uene menneskelige Følelser og Skrøbeligheder som saa mange andre Ægtemænd.

Vi har nok i Aanden kunnet tænke os, at selv om de vise Fædre kom søt hjem til Ægteleven — saadan omtrent paa den Tid, da de saaa Ti'er igen har summeriske Dimensioner — frimodigt og med god Særlighed kunde forcere Trappene igen uden at behøve at læse Støvlerne i Haanden.

Særligheden i den bedste Orden — ikke sandt. Ægtemænd vender hjem fra et vigtigt Udvalgsmøde, som har trukket længe ud. Og selvfølgelig må Vivon være længmodig og opfodende. Hvilken Stoltid at være gift med ham, som alene er i Besiddelse af den Solle og Kløgt, der skal til for at lodde Byens Finanser nogenlunde gennem Ekstraktørlets Skærgård!

Og saa kom Afsørlingen,

kom som et Lyn fra en klar Himmel.

Næste, hvor der var været færdig med Halvingen. Bedrag og godtroende Ægtelever er pludselig gået over til Oppositionen — og Debeten har sikkert været værd indenfor visse socialdemokratiske Hjørner færdig!

Og saa det ikke skulde være gået ud over de parlamentariske Former! Løfter man have glejst af Injurier skal til flere Måneders Tugt, Raap- og Forbedringsskab, hvis der var Gid. Stråfærdig gældende!

Og næste Dag Besøg hos læsekræmmeren.

— Fruen ønsker?
— Jeg vil gerne se paa en prima Tøppebanker!
— Det er alt for gammeldags — hvad mener Fruen om en Nilsak Støvsæger?
— Næh, Tak! Jeg holder mig til det gammeldags! En Tøppebanker eller en Kagerulle!

Der gær om Præs op for Ekspedienten.
Og næste Gang den vise Byfæder vender hjem fra et Udvalgsmøde — hm — som er trukket lidt i Langdrag, saa ogsaa han anvendte det gamle eldags Middel: pønt tage Støvlerne af paa Masten og liste.

Og saa Politibetjentene —

Det var Byraadsmedlemmerne — saa kommer Turen til Politibetjentene. Det har sikkert frydet Politimesteren at gaa Natklubbens Medlemsbøger igennem — han har kunnet sække ganske lidt i adskillige Navne.

Nu er det jo næsten ikke noget, der kan være Sensation mere, saadan er vi blevet forvante her paa disse Breddegrader.

Vi har hørt om Politibetjentens Lænsaffærer, om Tilfældet James Thompson og Politiet og mange andre sølsomme Ting, og det kan derfor næppe være videre opsigtsvækkende, at man ogsaa har kunnet finde adskillige Politibetjentes Navne i Medlemsprotokollen for Natklubben. Det er nemlig Tilfældet.

Som allerede nævnt er der

Alexander Jensen,

som tillige er Medlem af Byrådet. Vi beskaltede os med Alexander Jensen for nogle Måneder siden, da vi omtalte hans Vækslerforretning i Skolegade. Hr. Alexander Jensen er kommet i Natklubben tillige med de nævnte af hans Byrådskolleger.

Folmer Petersen er ogsaa Medlem af Natklubben. Der er næppe tvivl paa, at han har været i Natklubben. Han er nemlig populært kaldet "Folle", som han populært hedder,

havede virkelig opmærksomhed i Byen, dels fra hans Indsats i Sportens Verden, dels som en altid tjenlig Færdsløst. Men i de senere Aar er Populariteten gaaet (Fortællens næste Side).

Kendte Partifæller gør op med Øl-Fractionen.

Stecher-Christensen har gjort personlige Erfaringer i Natklubben, men tror ikke ondt om Drukkenskaben.

Der kan ventes Størrelse paa næste Partimøde!

Udtalelser fra Fyrbøder Madsen, Maclinarbejder Esbensen, Monter Horsdam, Redaktør Larsen-Ledet, fhv. Borgmester Jakob Jensen og flere

Aldrig før har vi følt Sympatien strømme os imøde som nu, da vi rette ved Natklubben i Frederiksgade og alskendte Politibetjentes og Byraadsmedlemmers Medlemskab og Medlemsprotokollen for Natklubben. Fra mange sider — men i Særdeleshed fra Socialdemokratiet — har vi modtaget enkedende Ord, fordi vi læste Støttemedlemmerne paa de Mærkede Gerning i Frederiksgade. Pressen var ogsaa Byraadsmedlemmerne var læse, men til Gensiddighed vi, at Livet påskede det helt frygt indbrudt den anden Lejr. Og saa meget kan siges, at der er Kræfter i Gætre for snarest at lade indkøbt til et nyt og levgalt Partimøde, hvor man vil kræve de fuldstændige til Reg-

skøb, og atter engang skal vi mærke, at der langfra er Ro indenfor Rækkerne, og at Hans Madsens Kløj stadig er stor og stærk, selv om den kun har een og samme Mand i Byraadsmedlemskabet. Det kan forventes, at det vil komme til at gaa særdeles livligt til. For Sagen er, at man allerede har drøftet Problemet Natklubben paa et Partimøde, og det blev hærdet, at naar nogle flere af de lærige Hærvættninger til Tilbedelse til forløbet. Aabning (12-Læsting), saa vilde dette skaffe os af med Natklubben. Men det var Præs. Det var et stort og gemeat Forsøg paa at lade Partimødet til at hælde den Hædel, som vi omtalte i sidste Nr.

10 ØRE

Inde i Bladet

Inser De:

Vogt Dem!
En Advarsel til Foretællingsfolk.

Sundsig Journalistik i Stiftstidende.

Et Oprøb til alle unge Mænd bør enhver, der vil skal paa Sæson, læse med Opmærksomhed.

Leder: Forraadt -

Skilsmidte, Et og andet

endnu mere urolig, fordi sønnen ikke var kommet hjem. De var bange for, at han var forulykket og henvendte sig til politiet, men fik at vide, at det intet kendte til sagen. Søndag blev bagerforretningens cykel så fundet i Tinghusets forhal af en bror til den anholdte og en kammerat, og ved at skillinge sammen fik de tilvejebragt 2 kr. og 40 øre, og ved at love at betale 10 øre snart fik bagerlærlingen lov til at forlade cellen . . .

Gadeprostitutionen tog stærkt til i første halvdel af 30'erne. I det indre Århus kunne man om aftenen ikke gå mange skridt uden at se kvinder byde sig til. Prisen kunne variere fra 5 kr. til 15 kr., alt efter udseende og pengetrang. Det var ulovligt at »trække« på gaden. Når patruljebetjentene nærmede sig, gik der hurtigt signaler gennem gaderne om, at det »lynedede«, og så gjaldt det om at gøre sig usynlig for en lille stund. Når faren var drevet over, dukkede pigerne frem igen. Fra tid til anden blev de såkaldt »letlevende damer« taget med af politiet. Der blev givet advarsler eller polititilhold om at søge sig et lovligt erhverv, eller der blev udstedt et såkaldt »passer-forbud«. Dette indebar, at det var forbudt den pågældende kvinde at stå stille på gade, vej eller plads eller færdes frem og tilbage på kortere strækninger. Ved Århus kriminalret vankede der som regel bøder på fra 50 til 100 kr. for overtrædelse af »passer-forbudene«, men det var i øvrigt påfaldende, at landsdommerne i Viborg så mildere på den slags lovovertrædelser og satte bøderne ned til 30 fra 60 kr.

»Negeren« fejrede bøde-jubilæum

En herre, det optrådte forholdsvis hyppigt i retten i Århus var »Negeren«, kaldet således på grund af sin sorte hudfarve. Han hed *James Thompson* og var indehaver

af Park-Hotel i Ryesgade. I maj måned 1932 fejrede han en slags »jubilæum«, idet han da siden 1911 var blevet idømt 25 bøder for nattesæde m.v., d.v.s. at han havde serveret efter lukketid. Ved Århus kriminalret var »Negeren«, som var en på sin vis populær personlighed i byen, blevet idømt en bøde på 10.000 kr. til kærnerkassen og 100 kr. til politikassen for overtrædelse af beværterloven og politivedtægten. Sidst var han ved landsretten blevet idømt en bøde på 5.000 kr. plus 100 kr.

Thompson lukkede gæster ind efter kl. 12 nat, som ellers var sidste lukketid for restauranter dengang. Århusianerne havde værsgo at gå tidligt i seng eller på smugkro, og efter anklagerens påstand havde Thompson blot proforma udlejet hotelværelser til gæsterne. Når de var boende på hotellet, var det lovligt at servere for dem, blot ikke i restauranten. Man havde altså fundet ud af, at alle »Negerens« værelser ofte var udlejet, men at ingen af dem blev benyttet, hvorimod der natten lang var stort drikkegilde, ovenikøbet med grammofonmusik! Det viste sig også, at Thompson på dage, hvor der ifølge hans hotelbog ikke havde været overnattende gæster, havde haft en meget stor omsætning.

I Landsretten jamrede *James Thompson* sig over, at han var udsat for raceforfølgelse:

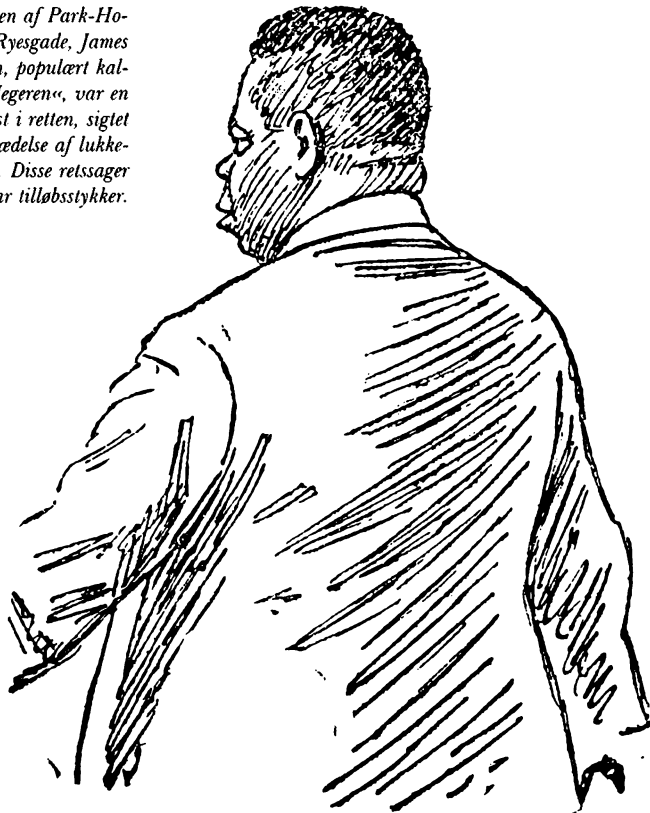
Århus politi gør alt for at forfølge mig, fordi jeg er sort. Politiasistenten (*Berlème-Nix*) har flere gange udtalt, at han ville gøre alt for at få mig jaget ud af byen, alene fordi solen har skinnet mere på mig end andre, sagde »Negeren« bl.a.

Hertil bemærkede retsformanden: Det påstås ellers, at De står Dem særlig godt med politiet!

J. Th.: Det passer ikke!

Når retsformanden kunne udtale sig,

Indehaveren af Park-Hotel i Ryesgade, James Thompson, populært kaldet »Negeren«, var en hyppig gæst i retten, sigtet for overtrædelse af lukkeloven m.v. Disse retssager var tilløbsstykker.

som han gjorde, skyldtes det, at det var en offentlig hemmelighed, at patruljebetjente kunne komme ind hos »Negeren« efter lukketid og få sig »en lille én«. Byens skandaleblad Døgnets Ekko, der blev udgivet af Harry Nørup, påstod endog, at byens politimester var stamgæst på hotellet!

Under alle omstændigheder var Vestre Landsret mildere i sin dom end Århus Kriminalret, og James Thompson slap med en bøde på 6.000 kr., men det var unægtelig også mange penge dengang. Senere skulle det gå ham værre, men hans specielle forhold til folk fra politikorpset blev underkastet en langvarig, disciplinær undersøgelse. Denne omfattede ni politibetjente. I begyndelsen af 1934 traf justitsministeriet afgørelse i sagen. Syv af betjentene blev idømt større eller mindre

bøder, ligesom afgørelsen for de flestes vedkommende var ledsaget af en alvorlig tilkendegivelse af, at de måtte forvente øjeblikkelig afsked, såfremt deres forhold i fremtiden skulle give anledning til påklage. En af de pågældende betjente blev tildelt en irettesættelse, mens den sidste blev ganske frikendt.

Betjentene havde ladet sig traktere af James Thompson og på forskellig vis bragt sig i økonomisk afhængighed af ham. Der blev intet oplyst om, at nogen af betjentene forsætligt havde givet James Thompson underretning om politiets dispositioner.

En dommer af den gamle skole

I begyndelsen af 1930'erne gennemførtes en ny »Borgerlig Straffelov« til afløsning af »Almindelig borgerlig Straffelov« af 1866. Tiden var forlængst løbet fra den gamle straffelov, og samtidig gennemførtes en ny retsplejelov, som ændrede dommerens stilling under sagernes behandling. Hidtil havde man haft tre former for straffe: fængsel på sædvanlig fangekost, forbedringshus og tugthus. De afløstes nu slet og ret af »fængsel«, og der blev givet dommerstanden meget vide strafferammer at arbejde efter. I stedet for de strenge straffep principper skulle man nu holde sig til »forbedringsprincippet«, der gav sig udtryk i »løsladelse på prøve«, når totredjedele af straffetiden var udløbet, i »betingede straffedomme« og i »ungdomsfængsel« – alt i den hensigt at gøre dem, der var kommet på afveje, til gode borgere igen, som det så smukt hed.

Retsplejereformen betød, at det forældede inkvisitionsprincip begrænsedes. Ifølge dette have dommeren pligt til at søge sagen oplyst ved selv at iværksætte undersøgelse og forhøre såvel sigtede som vidner, men nu skulle dommeren

være den upartiske leder af retsforhandlingen.

Kriminaldommer *Hvass*, der fungerede i Århus i perioden fra 1919 til 1934, var en dommer af den gamle skole, og hans forhørsmetoder var af en sådan beskaffenhed, at de godt kunne få et mindre modstandsdygtigt menneske til at bævre lidt. Endnu i 1932 opretholdt han den praksis, at vidnerne – uanset om forhørene skulle vare et par timer eller mere – skulle stå op i den dertil indrettede bås midt på gulvet i kriminalretten, og både de og de sigtede kunne godt risikere irettesættelser og moralprædikener fra dommersædet. Det altoverskyggende bud for hr. *Hvass* var: strenghed i retten. Han var præget af den tid, da dommeren rådede enevældigt i retssalen, og for at stimulere den sigtedes lyst til at tilstå kunne han sige til retsvidnet:

Hør, tag lige og hent den sigtedes frakke og hat – samtidig med, at han skottede mod døren ned til arresten.

De tider var nu forbi, men hos dommer *Hvass* blev folk, der faldt ind under kategorien »almindelige forbrydere« endnu efter den nye retsplejelovs gennemførelse i diktaterne til retsbogen kaldt ved fornavne, når der var flere i samme sag.

Kriminaldommeren delte de kriminelle sager med dommerfuldmægtig *Unmack Larsen*, hvis retspleje var mere moderne og af den art, at både vidner og sigtede fik lov at sidde ned.

En af virkningerne af den nye straffelov illustreredes af en dom ved kriminalretten i Århus. Den 18. maj 1933 hed det i pressen:

For et par måneder siden anholdt politiet en arbejdsløs mand, der havde gået ledig siden efteråret 1932. Han havde ved hjælp af falske nøgler skaffet sig adgang til den fabrik, hvor han havde arbejdet og her stjålet forskellige artikler og noget

værktøj, hvorefter han i sit hjem selv forarbejdede fodtøj, som han solgte.

I retten forklarede han, at han ikke kunne få det til at løbe rundt hjemme, hvor han havde kone og børn, og da han desuden havde en del gæld, så han ikke anden udvej end at skaffe sig udkommet på uhæderlig vis. For øvrigt gjorde han et pænt og stilfærdigt indtryk. Han fik en betinget dom på 4 måneders fængsel – efter den gamle straffelov ville han sandsynligvis have fået 8 måneders forbedringshus.

Det kneb lidt for dommer *Hvass* at følge med tiden, og der fandt fra tid til anden episoder sted, som ikke kunne undgå at få adskillige af de tilstedeværende i retslokalet til at trække på smilebåndet. I 1932 afhørte dommer *Hvass* en vognmand, der havde anmeldt en fotografi-agent for svindele, og herunder fik dommer *Hvass* lejlighed til at lufte sit kendskab til automobilens indretning.

Vognmanden forklarede, at han havde opdaget, at fotografi-agenten havde sat bilens kilometertæller ud af kraft og derved var sluppet for en del af betalingen for bilen. I retten udspandt sig så følgende replikskifte:

Dommeren: Men hvordan var det så gået til?

Vognmanden: Han havde afbrudt forbindelsen til speedometret.

Dommeren: På speedometret kan man da ikke se, hvor langt der er kørt. Det må være på kilometertælleren.

Vognmanden: Ja, men det er det samme apparat.

Dommeren: Det er noget vrøvl. Speedometret er det, man træder på, når man sætter farten op.

Vognmanden: Nej, hr. dommer, det er speederen. Jeg er mekaniker, så . . .

Dommeren: Det er ligeegyldigt, hvor meget mekaniker De er, for det er rigtigt,

som jeg siger. Speed er det engelske ord for fart, og derfor er det apparat noget, der har med fart at gøre.

Vognmanden: Jeg kalder det heller ikke for et speedometer, men for spedometer.

Dommeren: Ja, den sprogforskel vil jeg

skænke Dem, men De skulle hellere gå hjem og lære lidt mere sprog, og når De har gjort det, så kan vi drøfte det igen.

Der forlød intet om, hvorvidt dommeren Hvass så til gengæld ville give sig til at sætte sig ind i automobilernes indretning

Hverdagsliv under krisen

Spørgsmålet er blevet rejst, om det var lettere at bære arbejdsløshedens byrder i 1930'erne end i dag. Hertil vil jeg svare: på en måde ja, selv om det er helt umuligt at sammenligne den arbejdsløses vilkår dengang og de vilkår, vi kender i dag. De står til hinanden som nat til dag.

Den langvarigt arbejdsløse i 30'erne sank absolut tilbage til et rent eksistensminimum. Med den yderste sparsommelighed kunne de ledige fægte sig gennem tilværelsen, men den var grå og bitter og uden ret mange lyspunkter. Spørgsmålet var så: hvad ventede man sig af tilværelsen?

En ung arbejder, kvinde eller mand, ventede sig ikke så forfærdelig meget. Fordringerne var små: den daglige føde, lidt klæder og tag over hovedet. Resten måtte så blive kærlighed og kildevand. Ens forældre talte ganske vist om de gyldne dage før den første verdenskrig, da arbejdsløsheden havde været nede på et minimum, og var der ikke arbejde at få, lå landegrænserne åbne. Den unge håndværker kunne tage randslen på ryggen og gå på valsen. Han kunne så altid senere vende tilbage til fædrelandet, finde en kæreste og slå bo.

Men »guldalderen« strakte sig kun over en ganske kort årrække op til krigsudbruddet. I sidste førkrigsår – 1913 – var arbejdsløshedsprocenten på 7,5. Arbejdsløshedsperioderne i 1907–08 havde været dybtgående og krævet uhyre forsagelser af dem, de gik ud over, og fra praktisk

taget hele perioden gennem 1920'erne var man blevet fortrolig med, at arbejdsløshed som en naturlov hørte med til det kapitalistiske samfundssystem.

Skulle man arbejdsløsheden til livs, måtte man have hele samfundssystemet lavet om, hævdedes det dengang, og i slutningen af 1920'erne og i begyndelsen af 1930'erne så det jo i det meste af Europa ud til, at krisetilstandene fortrinsvis styrkede de reaktionære kræfter. Udviklingen i de nordiske lande stod i klar modsætning til, hvad der udviklede sig syd for vore grænser. I Danmark, Norge og Sverige var arbejderbevægelserne demokratiets stærkeste støtter. Ved politisk reformarbejde blev den værste brod af krisen fjernet, således at folkestyret stod usvækket, men faren for anslag imod det lå latent under hele krisen.

Stauning-Munch-regeringen blev fra modstanderside ikke levnet ære for en skilling. Ikke desto mindre var det denne regering, der indgød de hårdest kriseramte både i by og på land håb om, at det var muligt at komme igennem. Uden statsindgreb og reguleringer ville krisen være blevet endnu mere dybtgående. Selv om arbejdsløsheden gennem det meste af trediverne var fortvivlende høj, mindsledes den dog år for år fra 1933–39. Socialt reformarbejde blev påbegyndt, og fattigvæsnets trussel rykkedes stadig fjernere.

Den jævne befolkning var ikke vant til at have statussymboler af særlig betydning. Møbleringen af lejlighederne – og det var

I 1930'erne stod de socialt svageste grupper ofte i kø. Der var kø ved den offentlige bospising, ved fagforeningskontorerne og arbejdsanvisningen.

Denne kø viser trængslen ved Hjælpekassen en dag i 1930'erne. Hjælpekassen havde til huse i baghuset i Mejlgade 8.

Foto Aage Fredslund
Andersen.

de toværelser, der var de altdominerende – var forholdsvis stereotyp for arbejderhjem. Det var store ting, når et nyetableret ungt arbejderhjem kunne se således ud: et spisebord, fire stole, et par jævne lænestole, en divan og et anretterskab. Et nyt møbel begyndte dog at vinde frem, nemlig en lille bogreol. Gulvtæpperne var lige begyndt at holde deres indtog i småkårsfolks hjem i slutningen af tyverne og begyndelsen af trediverne. Det var hverken uldne eller ægte tæpper, men de slidstærke og iøvrigt ikke særlig kønne kokostæpper. Det var kun i de allerældste hjem, man endnu brugte at sprede sand på gulvet, og »sandmanden« kunne snart dreje nøglen om i sit kælderbutik.

Et par senge, et par servanter og et skab udgjorde soveværelsesmøblet, og særlige krav blev ikke stillet til køkkenudstyr. Et par gasapparater, nogle gryder og pander og en »tallerkenrække« på væggen var alt nok, og en gasovn til bading satte selvfølgelig prikken over i'et.

Radioapparaterne gik sejt, men sikkert deres sejrsgang gennem hjemmene. Begyndelsen var gjort i det små med krystalapparater. Efterhånden lød dog højttalerne i de små stuer – ofte med infernalske hyletoner fra konkurrerende apparater i nabolaget. Man klagede så til aviserne over, at der i den eller den gade var en »hyler«, som man venligst bad indstille sin virksomhed, og hjalp det ikke, rettede man henvendelse til hylerinspektørerne.

Der var ikke noget med, at hvert hjem havde sin egen støvsuger eller sin egen vaskemaskine. Nej, man kunne leje en støvsuger i mejeriet, købmandsforretningen eller hos rullekonen, og storvasken foregik stadig i den brændselsfyrede gruekedel i ejendommens vaskerum, optændingsspinde købtes i bundter, og der fyredes med kul eller med affaldstræ eller høvlspåner, som kunne købes på høvl- og savværkerne. Hvis det gik højt, var gruekedlen gasfyret. Endnu stod vaskebrættet med den zinkrillede overflade som det vigtigste redskab i vaskekældrene, men efterhånden rykkede vaskemaskiner frem, og de kunne lejes hos firmaer, der havde set, at her var et marked, der måske kunne blive givtigt. Vaskemaskinerne skulle bestilles i forvejen, og de tunge maskiner blev så kørt til kundens bopæl.

Men først og sidst så var krisen i tredivernes Danmark langt mere dybtgående end den nuværende. Når det kom dertil, at henved to tredjedele af en fagforeningsmedlemmer i de værste krisemåneder var arbejdsløse, så var den enkelte dog helt på det rene med, at han delte fælles skæbne med sine kammerater, og selv om dette nok kunne være en ringe trøst, havde det dog en ikke uvæsentlig psykologisk betydning.

Dengang var det enkelte menneske og den enkelte familie ikke så isoleret, som det er tilfældet i dagens samfund. Der var

Børn fra småkårs hjem havde ofte budpladser i mellemkrigstiden. Billedet er ganske vist arrangeret, men svajeren ved pedalerne med den hullede kasket ser nu rigtig ud. Det var netop den størrelse drenge, der bragte købmandsvarerne ud og slæbte ølkasserne ad bagtrapperne op til byens herskaber.

Foto Aage Fredslund Andersen.

mere familie-fællesskab end nu. Adspredelsesmulighederne var forholdsvis begrænsede, og gensidige familiebesøg var derfor almindelige. Der blev ikke stillet store krav til husholdningerne. Udover en kop kaffe og et stykke brød behøvede husmoderen som regel ikke at bekymre sig. Det betød også noget, at man i højere grad end nu følte sig bundet sammen med gruppen, enten det drejede sig om fagforening, parti eller ungdomsorganisation eller anden form for organisationsarbejde. F.eks. spillede afholdsbevægelsen endnu i disse år en rolle.

Strøgtur efter »stregen«

I Århus var der en levende mødevirksomhed i kriseårene. Det gjaldt alle politiske partier. Som regel kunne mødelederne glæde sig over en god tilslutning, for arrangementerne var jo en påskønnet afveksling fra hverdagen, som nok i vintertiden kunne være noget grå.

I øvrigt skete der i begyndelsen af trediveerne en ændring i århusianernes forhold til sommerens friluftsliv. Mens man tidligere, når man drog til skov og strand, var

iført de bedste klæder og optrådte stiligt, mændene med stråhatte og kvinderne med ditto store hatte med hattenåle igenem – og man betragtede solbrændthed som »uklædelig« – så tog både moden og forholdet til naturen en drejning. Klæderne blev mere tvangsfrie. Alligevel vakte det en vis opsigt, at to unge studiner en højsommerdag i 1930 kom slentrende ned ad Strøget, nydende sig selv i deres »smarte« feriepåklædning: plus-fours og skjortebluse, som det hed i avisnotitsen.

Efterhånden som ledigheden nåede hidtil ukendte højder, ændrede det århusianske gadebillede sig mærkbart, navnlig i formiddags- og eftermiddagstimerne. På disse tidspunkter kunne der normalt være temmelig mennesketomt på gaderne. Folk var jo på arbejde. Nu prægede de arbejdsløse gaderne, som de for en stor del af tiden var henvist til. KFUMs varmestue i Nordhavnen blev ligesom havnens varmestuer hurtigt fyldt. Herefter var kun gaderne tilbage til de ufrivillige lediggængere, hvis de da ikke ville sidde og trille tommelfingre i hjemmene.

Mærkeligt var det at se store flokke af unge mennesker drive op og ned ad gaderne om formiddagen uden mål og med, efter at de havde fået »stregen«, dvs. været til kontrol i arbejdsløsheds-kasserne og for de uorganiseredes vedkommende hos Arbejdsanvisningen, der dengang havde til huse på Skolebakken.

Først kunne de stå i lange køer ved kontrolstederne, og så kom »strøgturen«. Strøget skulle »vendes« et par gange, som det hed. Man gik diskuterende i smågrupper, hænderne dybt begravet i bukselommerne og med kasketterne på sned. Samfundet blev forbandet, fordi det ikke kunne skaffe beskæftigelse nok, og fordi dets hjælpeforanstaltninger ikke strakte sig ret langt videre end til lige netop at holde liv i folk. Det var dog også nok til, at

der ikke var grobund for tanker om revolution.

En pakke cigaretter som f.eks. Adamas, ovalt rullede og med tyrkisk tobak, kostede 35 øre for en pakke med 10 stk., men dengang var de en luksus for mange. Nej, så måtte man klare sig med en billig pibe og en tilsvarende billig pibetobak. Man ryger jo alligevel den billige tobak, når den først er i piben, så hvorfor købe den dyre, var ræsonnementet!

Hvis man var inkarneret cigaretryger, og det var adskillige unge dengang, vidste de kun, at den største fare ved cigaretrykning var, at man kunne få nikotinforgiftning, og en sådan kunne let klares ved, at man drak en liter sødmælk om dagen et par dage. Mælken var i hvert fald en billig medicin. Den kostede kun 22 øre pr. liter i løsmål og 25 øre i helliterflaske.

Bibelpapir til cigaretter

Sikke et ramaskrig der rejste sig, da cigaretpriserne steg fra 25 øre til 40 øre pr. pakke! Man lovede sig selv, at for fremtiden ville man rulle sine egne cigaretter. De blev selvfølgelig rullet i hånden på en lille måtte af tynde træpinde. De færreste havde anskaffet sig cigaretmaskine, og de mest ferme kunne udføre det kunststykke at rulle en cigaret mellem to fingre. Var man en lovlydig borger, købte man det banderolerede cigarettepapir, hvorved staten gik sin gode afgift. Cigarettepapiret kostede 3 øre pr. stk., hvoraf staten fik den væsentligste part, men hvorfor betale så svimlende en pris, når man var arbejdsløs? Indsmuglet cigarettepapir kunne fås i sådanne mængder, som man ønskede det. Cigarettepapir var let at smugle ind i landet, og gik man en tur ved havnen, kunne man snart få lommerne fyldt.

Man kunne også klare sig på anden måde. Bibelpapir kunne bruges til andet

end bibles og salmebøger. Det fine, tynde papir egnede sig fortrinligt til at rulle cigaretter af. Det blev da også forhandlet ganske åbenlyst til dette formål. Når man kom ind i en forretning og bad om bibelpapir, sagde ekspedienten: Nåh, De mener det til cigaretter!

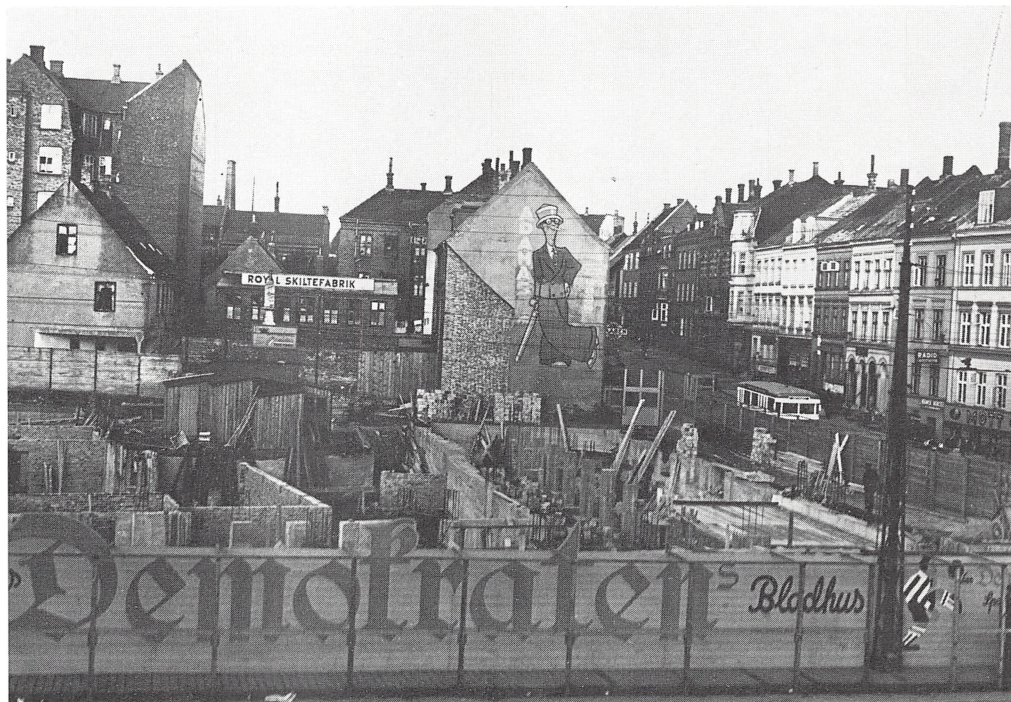
25 ark bibelpapir kostede ca. 2,50 kr. Man kunne af et ark bibelpapir rulle ca. 100 cigaretter og altså 2.500 cigaretter af de 25 ark. Skulle man holde sig loven efterrettelig, kom man i stedet for at betale de 2,50 kr. til at give 75 kr. for papir til de 2.500 cigaretter, så her lå en aldeles åbenlys fordel, men alt fik en ende – også bibelpapiret, i hvert fald i løs vægt. Hen på sommeren i 1933 blev det umuligt at opdrive bibelpapir i de århusianske forretninger. Toldvæsnet havde naturligvis opdaget svikmøllen, og i alle de tilfælde, hvor tolderne konstaterede, at der blev solgt den slags papir til cigaretter, forlangte man af de handlende, at de betalte den lovpligtige afgift på 3 øre pr. stk., og dermed var der sat en stopper for en god fidus, og man havde kun smuglerpapiret tilbage.

Imidlertid kom jeg bort fra det århusianske gadebillede. Hvorfor det i så høj grad var præget af de arbejdsløse skyldtes tillige den omstændighed, at de arbejdsløse skulle melde sig til kontrol næsten ustandseligt, de fagligt organiserede én gang hver dag, og de uorganiserede havde værsgo' at møde op to gange om dagen! Der skulle ikke være nogen, som kunne snyde sig udenom.

De arbejdsløse var tidligt på stikkerne. De stillede ved arbejdspladserne endnu en halv time før arbejdstids begyndelse for at se, om der skulle være en chance for et job. Man brugte dengang såkaldte løsarbejdere i langt større udstrækning end i dag. I Århus Oliefabriks portnerloge hang et skilt med følgende indhold: »Arbejds-

1935/36 opførte Demokraten sit nye moderne bladhus mod Bruunsgade og Banegaardsgade. På billedet har den nye bygning endnu ikke skjult den flotte gavlreklame for Adamas-cigaretterne.

Foto Aage Fredslund Andersen.

søgende indlades og antages kl. 7 morgen«.

Det lød forjættende. I hundredvis af arbejdssøgende stillede op. Det gjaldt om at komme i forreste række, så arbejdsformanden kunne få øje på en. Så lød beskeden fra arbejdsformanden:

Jeg skal bruge 30 mand. Resten må gå!

De 30 mand blev hurtigt taget ud, og mismodige forlod de øvrige arbejdspladsen for så at stille op et andet sted og søge arbejde. Måske var der en chance i morgen, i overmorgen eller i næste uge eller i næste måned. Eller blev det næste år? Den tanke turde den arbejdsløse næsten ikke tænke til ende.

Jo, de gad arbejde!

Selvfølgerlig lød der også dengang toner fra borgerlig side om, at de arbejdsløse ikke gad arbejde. Lige så forbandet snak

som nu var det dengang. Om vinteren, når der var snevejr, mødte de arbejdsløse op kl. 8–10 om aftenen for at få udleveret de såkaldte »snekort«, der kunne give adgang til snekastningsarbejde den følgende dag, hvis man var så heldig at have så lavt et nummer, at man blev udtaget. Adskillige sov om natten i frost og sne uden for døren ved arbejdsanvisningskontoret for at være sikre på at være der i rette tid. Blot en enkelt dagløn ved snearbejde var velkommen. Dengang foregik det meste af snekastningsarbejdet ved håndkraft. Sneen blev læsset på hestevogne og lastbiler, og sneen kørtes så ud i havnen eller til den såkaldte »Tangkrog« ved Strandvejen.

Mens fabrikant J. Chr. Møller i Århus byråd sagde, at de unge ikke var særlig interesseret i at få arbejde, var der vintermorgener samlet så mange hundreder arbejdsløse ved Arbejdsanvisningskontoret

I 1937 spillede Biografen i Nørregade/Norsgade Mille, Marie og Mig med Marguerite Viby. Mere end 50.000 mennesker nåede at se filmen i de 10 uger, den gik.

på Skolebakken, at presset på de forreste i køen blev så stærkt, at ruderne til kontoret blev trykket ind.

Utrætteligt blev der søgt arbejde. Vandringen fra fabrik til fabrik, fra værksted til værksted var lang og alt for ofte forgæves.

Rundt om i byen var adskillige entreprenørarbejder og andre udgravningsarbejder i gang. Århus kommune havde mange byggearbejder løbende, og uden om byggepladserne flokkedes de arbejdsløse som fluer. De kunne stå i timevis og stirre på de heldige, der havde job. Det skete, at folk, der havde gået arbejdsløse længe og ikke havde kunnet holde deres fysiske styrke vedlige, brød sammen under det hårde slid, som de jo slet ikke var vant til i ledighedsperioden. Så stod der straks folk klar ved arbejdspladsen til at indtage pladsen for ham, der ikke havde kunnet klare den fysiske belastning.

Et karakteristisk træk i bybilledet i 30'ernes Århus var de mange arbejdssøgende, der flokkedes om avisernes udhængsskabe. Foran Demokratens vinduer i Østergade og Aarhus Stiftstidende i Kannikegade samledes hver eftermiddag i snesevis af unge mennesker, der kikkede efter ledige pladser i annoncespalterne. Cyklerne stod parate i fortovskanten, og tju hej gik det over stok og sten for at være blandt de første, der nåede frem til stedet, hvor der søgtes arbejdskraft. F.eks. havde Århus Lysbadeanstalt i Park Allé en annonce i aviserne om en ung mand på ca. 20 år »fra et godt hjem og med gode anbefalinger«. Interesserede skulle stille efter kl. 7 aften. Da dette tidspunkt var kommet, var der er stort opløb foran ejendommen. Over et halvt hundrede unge mænd trængtes foran døren til kur- og lysbadeanstalten. Alle »fra gode hjem og med gode anbefalinger«.

De første udgaver af Jyllands-Posten og Aarhus Amtstidende blev hængt ud i udhængsskabene i henholdsvis Frederiksgade og Ryesgade lige efter midnatstid, og her gentog sceneriet sig med de ivrige pladssøgende.

Læredrenge og bydrenge

Der var rift om lærepladserne i de år. En håndværkeruddannelse har altid været særdeles højt vurderet i arbejderkredse, men de lønninger, der dengang blev budt lærlingene, er det nærmest tragikomisk at tænke på. 2–3 kr. om ugen var ganske almindeligt, og enhver kan sige sig selv, at havde de unge ikke netop et hjem, hvor der blev sørget for kost, logi og klæder, ville de være ilde faren. Der var da også mange hjem, ikke mindst dem, som var hårdt ramt af arbejdsløsheden, hvor man simpelthen ikke havde råd til at sætte sønnerne i lære. Disse kunne nemlig, hvis de var heldige at få job, tjene fra 12–15 kr. om ugen som arbejdsdrenge eller bybude, penge, som dårligt kunne undværes i de små hjem. Det var nemlig almindelig kutyme, at arbejderdrene bidrog til hjemmets opretholdelse med det, de kunne tjene som bydrenge, enten det nu drejede sig om et eftermiddags- eller morgenjob eller måske begge dele.

I dagens Danmark kendes bydrene

praktisk taget ikke mere, men i trediverne hørte de så absolut med i bybilledet, og det endda så stærkt, at journalister gad beskæftige sig med dem og deres vilkår:

Længe efter offentlig lukketid hænder det, at der bliver ringet på ens dørklokke, og så står der ude på måtten et bud fra en eller anden forretning, hvor man har bestilt varer. Budet har været så stærkt optaget på aftenens første timer, at der først er blevet tid til at bringe varerne ud på det sene tidspunkt. Vi kender eksempler på, at drenge så sent som kl. 23 har været ude med varer.

De mennesker, som er tidlig på færde, vil møde de raske morgenbude fra mælkeforsyningerne og bagerierne på deres travle fart gennem byens gader. »Raske!« Ja, det er de såvist nødt til at være, om de skal nå rundt til kunderne i tide. Mange af disse drenge har heldigvis et godt humør. Men det er slet ikke noget oplivende en tidlig vintermorgen at møde en tyndklædt frofrossen gut med cyklestyret behængt med fyldte flaskeholdere eller store kurve morgenbrød. De er nok blevet »purret« for tidligt ud af sengen. Måske har de også eftermiddags- og aftenplads. Budene fra mælkeforsyningerne, ismejerierne, skal som regel også være på færde søndag formiddag. Der er adskillige af disse unge mennesker, der aldrig får rigtig udhvilet eller udsovet.

M.h.t. den sene aftenbudtjeneste kan kunderne lette budenes arbejde betydeligt ved at afgive deres ordrer i god tid hos de handlende. Mange husmødre har den uskik at afgive vareordrer til købmanden eller andre handlende umiddelbart før lukketid. Dette går ud over budene, som skal bringe de bestilte varer ud i byen. Der er her nogen undskyldning for de handlende, men ikke for de husmødre, der bestiller varer så sent.

Diskrimination af kvinder

Husassistenten levede almindeligvis særdeles tarveligt. Hun havde en lang arbejdsdag og ofte kun fri en hverdagsaften hveranden uge. Om søndagen kunne pigen have fri fra klokken 14, men ikke altid. Hun kunne jo i stedet gå en tur med børnene, eller få lov til at tage dem med hjem til sine forældre.

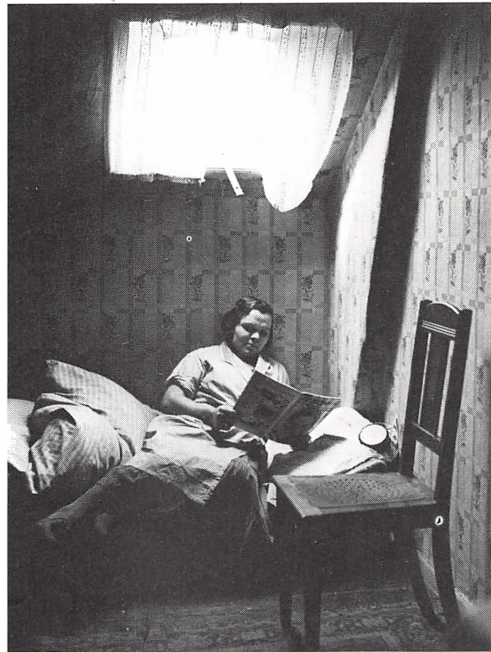
Ofte boede pigerne på løftsværelser eller overværelser, som de blev kaldt.

Om vinteren var der uhyggelig koldt. De var ofte spartansk udstyret bl.a. med kasserede møbler.

Den unge pige her har foruden en seng og en stol kun et vækkeur. Der er ingen personlige ting eller billeder på væggene til at skjule det storblomstrede tapet. I en eftermiddagspause læser hun i ugebladet Tempo.

I 1938 var der ca. 180.000 husassistenter i Danmark.

Foto Aage Fredslund Andersen.

En anden kategori af unge, der både blev underbetalt og arbejdsmæssigt udnyttet, var de kvindelige husassistenter. Det hørte til sjældenhederne, at døtrene fra arbejderhjemmene fik en uddannelse ud over, hvad folkeskolens syv eller 10 års skolegang kunne give. Der skulle held til for at få en kontorplads, og som regel var den også uhyggeligt underbetalt. Så var der fabriksarbejde, arbejde som tekstilarbejderske, syerske eller som husassistent tilbage.

Almindeligvis betragtedes de unge kvinder ikke som selvstændige individer

med en selvfølgelig ret til både at få en uddannelse, de havde lyst og evner til, og til at leve deres egen selvstændige tilværelse. Nej, det gjaldt bare om at klare de første ungdomsår på en hæderlig vis, derefter at få sig en stabil kæreste, som man så kunne gifte sig med og derefter trække sig ud af arbejdslivet – vel at mærke, hvis familiens økonomi tillod dette.

De dårligst stillede af de unge kvinder var husassistenterne. Deres job var hverken højt værdsat eller betalt. Ganske vist dannedes der så tidligt som i 1904 en faglig organisation for husassistenter. Den arbejdede bl.a. for at højne husassistenternes løn, for at skaffe dem en bestemt arbejdstid, for at oplyse om det samfund, de levede i, og for at tage sig af de ældre husassistenter mellem 50 og 65 år, der ikke omfattedes af sociallovgivningen.

Det var først i begyndelsen af 1930'erne, at der igen for alvor blev taget fat på at organisere husassistenterne. Forrest i organisationsarbejdet i Århus stod den energiske fru *Andrea Jørgensen*, Åbyhøj. Hun trak virkelig et tungt læs, for det var uhyre vanskeligt at organisere husassistenterne. De havde jo deres arbejdsgivere meget tæt ind på livet. Blev der uoverensstemmelser her, stod gaden tilbage, og de unge pigers hjem, hvor faderen anså det for en selvfølge, at han selv var organiseret, havde ikke altid samme indstilling over for datteren, der arbejdede som husassistent for fremmede. Det

En kvinde er i gang med det slidsomme vaskearbejde. Det er uvist, om situationen er fra et baghus i byen eller fra en husvildebolig. Der varmes imidlertid vand under meget primitive forhold, idet der fyres i en gammel spand.

Foto i Lokalthistorisk Samling.

betragtedes som en »overgangs-stilling« til noget bedre – ægteskabet!

I virkeligheden kunne det næsten kun blive noget bedre. For husassistenternes løn- og arbejdsvilkår var som nævnt yderst ringe. En formiddagspige i Århus tjente så sent som i trediverne den fantastiske lave løn af 15 kr. – om måneden! Det var kun 50 øre om dagen for adskillige timers arbejde. Heldagspigernes løn stod i forhold hertil, og det kunne blive sent, inden det blev fyraften.

Det normale var endnu i 1933, at husassistenten havde fri hveranden søndag fra kl. 14 og én hverdagsaften hver anden uge fra kl. 19. Al den anden tid, faktisk hele døgnet rundt, blev der lagt beslag på hende, og når hun fik fri, var det på vilkårligt valgte tidspunkter, som hun ikke i forvejen kunne disponere efter og derfor ikke have den fulde udnyttelse af.

I de hakne hænders tegn

De værelser, som husassistenterne blev henvist til, var ofte under al kritik. På et agitationsmøde for husassistenter i 1933 blev det anført, at i et af de største huse i Århus måtte husassistenten sove i et kælderrum, skønt der ellers var værelser nok i villaen. I andre tilfælde var husassistenterne henvist til at sove på loftsværelser, der var uden opvarmningsmuligheder. Det gjaldt bare om hurtigst muligt at krybe i kasmerokken i de kolde vinteraftener, og når den unge pige så endelig fik den kolde seng varmet op, kunne hun i lampens skær nyde de tindrende froststjerner på loftsværelsets vægge og loft.

Det var en lidet misundelsesværdig tilværelse, husassistenterne førte. Selve det huslige arbejde var fysisk krævende, fordi man dengang endnu manglede de moderne hjælpemidler til rengøring og vask. Der skulle håndkraft til, og ofte stod husassistenterne dengang i de røde, hakne hænders tegn!

Kvindefrigørelsen havde mere end trange kår i tredivernes kriseår. Al tale om, at en kvinde kunne være familiens hovedforsørger, blev betragtet som »sort« tale. Det skulle vel nok være manden, der skaffede føden til huse, og så måtte det først og fremmest være ham, der var berettiget til at tage det arbejde, som var at få.

Selvfølgerlig kunne man finde sig i, at kvinderne havde deres egne særlige arbejdsområder som rengøring, syarbejde, visse arter af fabriksarbejde, sygepleje m.v., men da arbejdsløsheden var på det højeste, blev kvinderne angrebet for at være trængt ind i erhvervene. Den store arbejdsløshed havde skabt bitterhed og surhed mod den erhvervsaktive kvinde, og det var især den gifte kvinde, man var ude efter. Hun havde bare at holde sig

borte fra arbejdsmarkedet og dermed lade være med at tage en plads op for en mandlig arbejdskraft. Til gengæld begyndte denne i nogle tilfælde at gå ind på arbejdsfelter, der altid havde været forbeholdt kvinden. Begrebet »den mandlige husassistent« dukkede op.

Kamp mod »dobbeltstillinger«

Så stærk var tanken om, at kvindens plads var i hjemmet og ikke ude i erhvervslivet, at man meget nødtigt ville tolerere såkaldte dobbeltstillinger, altså hvor mand og hustru begge havde erhvervsarbejde. Århus byråd gik i foråret 1932 så vidt, at det vedtog bestemmelser om, at man kunne afskedige kvinder, der var nyanstattede som tjenestemænd ved kommunen eller Århus havn og derefter indgik i den hellige ægtestand.

I dag ville en sådan vedtagelse blive betragtet som stridende mod menneskerettighederne, men dengang gav vedtagelsen kun anledning til mindre krusninger i den offentlige debat.

Allerede året forinden havde man fra kommunens side søgt at sætte spærrebomme op for kommunalt ansatte kvinder, der indgik giftermål. Således indførte skolekommissionen den praksis, at hver lærerinde, der skulle ansættes som time-lærerinde eller i fast embede, fik forelagt et dokument til underskrift, hvor den pågældende forpligtede sig til – hvis hun blev ansat, og hun derefter blev gift – at undervise på nedsat timetal, »dog ikke under 18 timer ugentlig efter skoleautoriteternes bestemmelse«.

Danmarks Lærerforenings hovedbestyrelse klagede til undervisningsministeriet over fremgangsmåden, og Danske Kvinders Nationalråd henvendte sig til Rigsdagen om sagen, men den løb tilsyneladende helt ud i sandet.

Skolekommissionen bedyrede, at der aldrig var blevet lagt pres på de pågældende for at få dem til at underskrive, og ingen var nægtet fast ansættelse, selv om de ikke havde svaret imødekommande. Det er muligt nok, men at der har hvilet et psykisk pres over de kvindelige ansøgere, er hævet over enhver tvivl. På den anden side må det også tages i betragtning, at skolekommissionens handlemåde var dikteret af, at der gik et par tusinde nyuddannede lærere arbejdsløse og førte en forhutlet tilværelse uden ordentlige understøttelsesmuligheder.

I en kamp for den nøgne eksistens foreslog den såkaldte vikarkreds inden for Danmarks Lærerforening på årsmødet i Århus i sommeren 1933, at alle lærere skulle tage deres afsked ved deres fyldte 65. år, og vikarerne havde ikke mere til overs for den gifte lærerinde, end at de forlangte, at hun fik sin afsked, når det var tilfældet, at hendes mand havde job.

Forslaget gav anledning til en lidenskabelig debat på årsmødet, hvor bl.a. den kendte århusianske lærerinde *Valgerda Møller* gik stærkt ind for at tilbagevise vikarkredsens angreb på kvindens legitime rettigheder. Forslaget blev da også nedstemt med 75 pct. af stemmerne imod og 25 pct. for.

I byrådsmødet, hvor den famøse vedtagelse angående nyanstattede kvindelige kommunale funktionærer blev vedtaget, anførte formanden for lønudvalget, H. P. Christensen, at efter det nye lønregulativ havde kommunen forpligtet sig til efter to års forløb at ansætte folk, der kom i dens tjeneste. Efterhånden antog kommunen en hel del unge kvinder, som man kunne vente engang ville gifte sig, og man havde da ment, sagde H. P. Christensen, at det under den store arbejdsløshed ikke ville være rigtigt så at beholde dem i kommunens tjeneste, når de har en forsørger. De

Der støvsuges i et soveværelse omkring 1934 med en skinnende ny Nilfisk støvsuger. Det bemærkes, at den ikke er på hjul. Situationen er sikkert fra en formiddag; pigen er iført kittel, der dog delvis dækkes af et hvidt forklæde, og på hovedet har hun en kappe. I mere velstillede hjem var det almindeligt, at husassistenten klædte om om eftermiddagen til en sort kittel eller kjole med hvidt forklæde.

Bag pigen ses servanten med marmorplade, vaskesfad og vandkande.

Foto Aage Fredslund Andersen.

måtte altså kunne afskediges i tilfælde af, at de indgik ægteskab. Naturligvis kom det an på, hvordan de økonomiske forhold i hvert enkelt tilfælde blev, understregede lønudvalgsformanden, »men i en tid, hvor det er nødvendigt at få så mange som muligt i arbejde, er det forkert, at gifte kvinder oppebærer lønninger, som en familie kan leve af, samtidig med at deres mand tjener en lige så stor eller måske større løn«.

Lønudvalget havde ført forhandlinger med de forskellige kommunale faglige organisationer, og herunder var det blevet fastslået, at de pågældende kvinder i tilfælde af afskedigelse skulle have ret til at få deres indbetalte pensionsbidrag tilbage, men organisationerne havde ønsket, at kommunen gik et skridt videre, så tilbagebetalingsordningen kom til at omfatte også allerede ansatte, der i tilfælde af ægteskab ønskede at udtræde af kommunens tjeneste.

Ikke ét ord om, at det her drejede sig

om en uhyrlig diskriminering af kvinderne.

Et middelalderligt programpunkt

Forslaget kom ikke til at gå glat gennem byrådet. Den socialdemokratiske flertalsgruppe gik samlet ind for det, mens de Konservative stod splittet. Nogle stemte for, andre stemte imod, mens gruppeformanden, J. Chr. Møller, undlod at stemme.

I sit indlæg gav han udtryk for betænkelighed. Skulle forslaget kun gælde, når det var to inden for kommunens tjeneste, der giftede sig? Mænd i andre erhverv kunne jo let blive arbejdsløse, »og man er jo inde i en tid med ligestilling for mænd og kvinder«. Men han fik at vide, at forslaget ikke blot tilsigtede ret til afskedigelse, når man giftede sig med folk i kommunale stillinger. Den kommunalt ansatte kvinde kunne jo blive gift med en mand med en langt større indtægt i det private erhvervsliv. Dog måtte der skønnes i hvert enkelt tilfælde.

Hovedmodstanden mod forslaget blev fremført af den konservative landsretssagfører C. Holst-Knudsen, som rent ud fandt, at det var et middelalderligt programpunkt, lønudvalget kom frem med. Efter nutidens opfattelse kunne kvinden lige så godt være hovedforsørger som manden, eller de kunne hjælpes ad med at skaffe hjemmets indtægter. Forslaget ville virke uretfærdigt, sagde Holst-Knudsen, for hvis en kommunalt ansat kvinde med 3.000 kr. i årlig indtægt giftede sig med en kontorist i det private erhverv med en lignende indtægt, skulle hun give afkald på sin plads, mens en kommunalt ansat mand udmærket kunne gifte sig med en kvinde i det private erhvervsliv med en 3.000 kr.s indtægt, så parret beholder de 6.000 kr. Han kunne tænke sig nedsat

arbejdstid for gifte kvinder, men kunne ikke gå med til det fremsatte forslag.

I hvert fald udadtil var der enighed i den socialdemokratiske byrådsgruppe mens meningene som nævnt var delte i den borgerlige gruppe. Murermester *R. Rasmussen* var stemt for forslaget og anførte, at mange hjem ikke blev passet, fordi mand og kone gik på arbejde. Civilingeniør *J. R. Fanger* sagde også ja med den motivering, at han var imod dobbeltstillinger ved kommunen.

Derimod var boghandler *Anna Pedersen* forarget over forslaget, fordi det gør kvinder uret. Kvinderne ville føle dette som et slag i ansigtet. Det var rigtigt, at kvinden helst skulle passe hus og hjem, men det kunne let gå således, at manden inden længe blev arbejdsløs eller syg, og så ville pladsen ikke stå åben for hende igen, sagde hun.

Jens Perregaard gjorde opmærksom på, at man også inden for private firmaer var kommet ind på at afskedige kvindelige funktionærer, når de giftede sig. Man kunne ikke have, at to har rigeligt at leve af, mens andre intet har.

Medlem af lønudvalget, arbejdsmand *Chr. Nielsen*, bedyrede, at lønudvalget ikke ville kvinderne til livs, men han fandt det mærkeligt at høre en landsretssagfører påstå, at manden ikke stadig er hovedforsørgeren.

Havnearbejder *Vald. Petersen* sagde, at sagen ikke havde noget med kvindespørgsmålet at gøre. Det er et samfundsspørgsmål. De, der har smør på begge sider af brødet, kommer til at give det ene lag.

H. P. Christensen resumerede ved debattens afslutning, at man blot havde ment at burde bidrage denne lille smule til afhjælpning af arbejdsløsheden. En stor dygtighed ville vel nok blive bevaret for kommunen, og blev kvinderne gift

med en mandlig kontorist, der har en ussel løn – og det får de jo tit i det private erhvervsliv – så ville hun heller ikke få sin afsked. Men der kunne være anledning til at appellere til de private arbejdsgivere om at give manden i det private erhverv en sådan løn, at det aldrig blev nødvendigt for en kone at gå på arbejde.

Fanny Jensen til modangreb

Byrådsbeslutningen gav anledning til en række protestindlæg i pressen, navnlig i Aarhus Stiftstidende, men så vidt jeg erindrer, gav vedtagelsen af forslaget, der skulle fortolkes således, at *nyansatte* kvinder ikke fortsat kunne beskæftiges ved Århus kommune, hvis de giftede sig med en mand i en god stilling, ikke anledning til oprør blandt de socialdemokratiske kvinder i Århus.

I et læserbrev skrev byrådsmedlem Chr. Nielsen:

Der er i denne sag ikke gået berettigede interesser for nær, og det er aldeles ikke en sag kvinderne og mændene imellem, men derimod en sag mellem de selverhvervende arbejdsløse kvinder og de kvinder, der er godt forsørget og alligevel optager en plads, den arbejdsløse kvinde kunne leve af.

Men så er der kvindesagen tilbage, siger man. Ja, der eksisterer måske for overklassens kvinder en speciel kvindesag, en art sport, som den fine frue får tiden til at gå med. Men for kvinden i arbejderklassen eksisterer ingen speciel kvindesag, men kun arbejderklassens sag, og for den er det ikke sport, men bitter alvor.

Helt så enkel var sagen nu ikke, og på et arbejderkvindestævne i Århus i sommeren 1933 tog formanden for Kvindeligt Arbejderforbunds Horsens-afdeling, den senere forbundsformand og minister, *Fanny Jensen*, bladet fra munden og sagde, at det var en illusion at tro, at hvis man fik fortrængt den gifte kvinde fra arbejds-

Formanden for byrådets lønudvalg, smed H. P. Christensen, 1869–1945. Han efterfulgte Jakob Jensen i borgmesterstolen 1933, men havde været gruppeformand og vice-borgmester helt fra 1919.

pladserne, ville en stor del af arbejdsledigheden forsvinde.

Det er heller ikke rigtigt, sagde hun, at flere kvinder bliver erhvervssøgende. Man bør ikke forsøge at knægte kvindens arbejdsret. Man må erindre, at hun er ligestillet med manden og derfor må have de samme rettigheder – også i erhvervene. Kvinderne har ikke skubbet mændene ud. Tidligere foregik en mængde arbejde i hjemmene, som nu af udviklingen er tvunget ud i fabrikkerne, f.eks. bagning, vævning, ølbrygning osv., og her er det nærmest mændene, der har lukret af udviklingen!

Arbejdsledigheden forsvinder ikke, selv om mændene bliver enerådende på arbejdsmarkedet. Man må også erindre, fortsatte Fanny Jensen, at ægteskabet ikke mere er den trygge havn som før. Mange mislykkede ægteskaber driver kvinderne ud på arbejdspladserne, og der er notorisk meget fabriksarbejde, som kvinderne kan udføre bedre end mændene.

Det var bedre, om man i stedet for at rette våbnene mod kvinderne ville forsøge at få så meget arbejde som muligt

udført ved håndkraft, sluttede Fanny Jensen, og hun fik varm tilslutning fra de forsamlede kvinder.

Sådanne stærke organisationskvinder som Fanny Jensen var det, der holdt fanen højt både for kvindesagen som helhed og for de arbejdende kvinder i særdeleshed, men alt i alt må det erkendes, at »ånden fløj lavt over sletten« i tredivernes krisetid, når det drejede sig om kvindens ligestilling med manden, både når det gjaldt arbejdspladserne og i hjemmet.

På et møde den 16. december 1931 vedtog den århusianske hjælpekassebestyrelse, at der ikke skulle ydes krisehjælp til arbejdsløse hustruer, hvis mand havde en normal ugentlig arbejdsindtægt. Dette medførte en klage fra en ansøger, som mente, at hun i kraft af at være medlem af en arbejdsløshedskasse havde krav på krisehjælpen, selv om hendes mand havde arbejde. Amtet gav klageren medhold. Sagen blev ført helt til tops, nemlig til socialministeriet, der gav den århusianske kvinde medhold. Loven sagde nemlig, at krisehjælp *skal* ydes. Men alle parter i Hjælpekassebestyrelsen – uanset parti – lagde ikke skjul på over for offentligheden, at dette var for flot!

Kvinden i datidens krisetider måtte endnu bære på årtusinders byrde. En avisartikel fra september 1930 fortæller herom i følgende vendinger:

Forleden aften kom en dame gående henad Valdemarsgade i Århus. Det var ruskvejr. Blæsten var bidende kold, og regnen slog en i ansigtet. Pludselig så hun i en smøge, der fører ned efter mod Forsørgelsesanstalten en barnevogn. Det var en gammel, elendig og skrøbelig vogn, og hun regnede med, at den var kasseret og måske hensat her af nogle børn. Alligevel gik hun nærmere for at se efter, og hvem skildrer hendes forbavselse, da hun fandt en yngre kvinde, der sad sammensunken på en bænk, medens der i vognen lå to børn, et på 2 år og et, der kun var 14 dage gammelt.

Det var en moder med sine to børn, der sad

Opvasken var det naturligtvis tjenestepigens opgave at tage sig af. Til hjælp har hun soda og opvaskebørste.

Foto Aage Fredslund Andersen.

her. Det var en af livets tragedier – i rå, brutal form.

Damen, der havde fundet hende, fik hende bragt ind på Forsørgelsesanstalten. Hun var genneblødt til skindet, hun var en udmattelse nær af sult, hun var ved at forgå af kulde, thi hun havde siddet her i smøgen i tre dage og nætter, medens regnen ustandseligt havde silet ned.

Da hun havde fået tørt tøj til sig og børnene, og da hungeren var blevet stillet, fortalte hun stille om sin triste skæbne.

Hun var datter af pæne mennesker på Lolland. Hendes søster var gift med en snedkermester og havde det godt. Men hende selv var det gået galt. Hun havde fået et barn – den lille pige på 2 år. Forældrene anede intet herom. Hun beholdt barnet hos sig, fordi hun holdt af det, og så tog hun plads som bestyrerinde for en lille løn – fordi barnet skulle med.

Sidst havde hun haft plads hos en husmand i nærheden af Ry. Her havde hun fået sit andet barn, og så snart hun kunne stå op af barselsengen, var hun blevet vist bort fra pladsen.

Hun ejede kun nogle få kroner. Hvor hun skulle rejse hen, anede hun ikke. Så tog hun billet til Århus. I så stor en by måtte der vel byde sig en chance, mente hun. Hun indlogerede sig på et hotel i to døgn. Så var pengene opbrugt, og med sine to børn i barnevognen kørte hun gennem byen forleden aften – ud ad Frederiks Allé, henad Valdemarsgade og ned i smøgen, hvor hun slog sig ned.

Her levede hun så i tre dage. Det spæde barn fik bryst, og hun selv og den lille 2-årige levede af nogle kager, hun havde købt for sine sidste penge. Mens lysene strålede i byen, mens andre – fattige og rige – sad mere eller mindre lunt inden døre og kunne putte deres børn i varme senge, sad denne mor her i smøgen i blæst og regn med sine to små børn, så fattig som et menneske kan være, så håbløst fortvivlet, som det er tænkeligt.

Den lille pige på 2 år fik kager og kun kager, når hun var sulten. Hun sov i vognen hos det spæde barn. Gang på gang spurgte hun, hvorfor de ikke skulle »hjem«. Og mor fortalte, at de skulle »bo« her lidt. Barnet græd, når det ikke fik rigtig mad. Hun græd, fordi hun ingen seng havde. Hun forstod ikke, at hendes mor, der hidtil havde skaffet hende mad og drikke, var det fattigste menneske, der fandtes. Der var mad nok i butikkerne, de kom forbi. Hvorfor fik de intet? Der var huse nok i den store by. Hvorfor boede de i smøgen?

Sådan berettede den fattige mor, da hun først var kommet til hægterne. Hun kom nu under forsvarlig pleje. Hendes børn fik mad og varmt tøj, og ved forsørgelsesvæsnets henvendelse blev det udvirket, at hun med sine børn kunne rejse over til Lolland til den gifte søster og blive indtil videre.

Men var hun ikke tilfældigvis blevet set i smøgen, hvad var der så sket? Havde tragedien så udviklet sig til et uhyggeligt fattigdrama, udspillet ti skridt fra en befærdet hovedgade i en moderne by?

Lysthusbeboelse

Der skulle gå mange år, inden den boligtilstand, som amtslæge Lunddahl skildrede i 1920, ændrede sig på afgørende måde. Århus var både i tyverne og trediverne en by, der havde vokseværk. Indvandringen fra land til by var stor. Karle- og pigearbejde på landet var langt fra tiltrækkende, hårdt og dårligt lønnet som det var. I byen vinkede eventyret med højere lønninger, flere bekvemmeligheder, ja helt igennem et bedre liv. Men var det tilfældet? Nej, for mange blev det bitre erfaringer, man kom til at høste.

At skaffe sig tag over hovedet var ingen let sag. I 1925 stod byens myndigheder med ikke mindre end 565 husvilde familier med ialt 4200 personer. De stod i bogstaveligste stand på gaden med deres møbler og måtte tage til takke med at bo i gymnastiksale i visse af skolerne eller i baraklejligheder. Opholdet i gymnastiksalerne var naturligvis af forholdsvis kortvarig karakter, men var en uhyggelig oplevelse for dem, det gik ud over. Den 1. maj 1930 var der i Århus 245 husvilde familier med ialt 1441 personer, altså en pæn nedgang i femårs-perioden.

Det var imidlertid ikke ensbetydende med, at der var skaffet tilsvarende gode boliger til dem, der nu havde fået tag over hovedet. I et bredt bælte omkring Århus fandtes en lysthusbebyggelse, som myndighederne så skævt til, fordi der var helårsbeboelse i dem i strid med de allerfleste bestemmelser.

Ved optællingen i 1924 fandtes der 51

lysthuse som helårsboliger med 183 personer, men med huslejelovens ophævelse, stigende huslejer og bolignød steg antallet af lysthusbeboere støt år for år. I 1925 var der 84 beboede sommer- og lysthuse med 342 personer, i 1926 var tallene 116 og 402, i 1927 186 og 786, i 1928 214 og 837, i 1929 259 og 926, i 1930 291 og 1008 og i 1931 303 og 1046.

Stigningen for det sidstnævnte år var ikke stor, men gav næppe udtryk for de faktiske forhold. Sagen var den, at lermarken ved Søndre Ringgade var et af de tættest beboede lysthusdistrikter, og alle beboerne der var som følge af de nye store gadearbejder blevet opsagt til den 1. januar, hvorfor de fleste var rejst, forinden sundhedspolitiet kom på sin årlige runde. De fleste byggede påny omkring i de andre havekolonier. I alt var der i årets løb taget 39 nye huse eller lysthuse i brug til helårsbeboelse.

I almindelige lysthuse boede familier med indtil syv personer. Mange af lysthusene var gode, men også mange var dårlige. Adskillige var endog så dårlige, at man vanskeligt kunne gøre sig noget begreb om det, hvis man ikke havde set det. Der var lysthuse så lave, at man ikke kunne stå oprejst, der var lysthuse, som var flikket sammen af gamle brædder, og der var meget ofte den bare jord – naturligvis oftest fugtig – at gå på. Hvor der boede ensomme gamle mænd, var det tit under de elendigste sanitære forhold, og ofte var deres sovepladser kun en samling pjalter.

De sanitære forhold var ofte under al kritik. Her ses et »Das« i gården. Foruden ventilation i loftet er dørene lavet, så der også her kan komme frisk luft – og kulde – ind.

Foto Aage Fredslund
Andersen.

Hvad det skortede mest på i lysthusbeboelserne var vand og kloakafløb. Mange steder var der vandværksvand om sommeren. Det blev der lukket for om vinteren af hensyn til faren for frostsprængninger. Så hentede lysthusbeboerne vand fra egen brønd eller lånte fra dem, der havde brønd.

Spildevandsafløb var der ingen af. Det snavsede vand fra opvask og vask måtte man smide lige uden for døren. Det var givet, at dette kunne give forurening af brøndene.

Her er en beretning fra august 1932:

I Vejlbj kommune, tæt ved den idylliske Nordre Strandvej, er en familie, bestående af mand og hustru samt 10 ukonfirmerede børn flyttet ind i et lysthus, hvor der næppe er 20 kvadratmeter gulvflade.

Værgerådet har da også taget affære og henstillet til sundhedskommissionen om at foranledige, at familien får en anden bolig, da man fandt opholdet dér uforsvarligt for de mange børn. Vi har set på lysthuset, der består af omtalte værelse og et lille rum, der benyttes som køkken. I stuen er der to senge og en chaiselongue, resten af møblerne var anbragt udenfor, udsat for vejrliget. Der var rent og ordentligt, men man kan tænke sig, hvorledes opholdet må være om natten for de 12 mennesker i dette lille rum. Tre af drengene sover således under bordet, hvor der redes op til dem.

Familien vil nødigt tilbage til hjemstedskommunen. Hustruen forklarer grædende, at alle var så onde ved dem der, og en lejlighed, de tidligere havde fået anvist, var fugtig og fyldt med rotter. Manden syntes at være boycottet af kommunen. Han var cyklet milevidt for at opdrive arbejde, men det var slået fejl. De var derfor søgt til Vejlbj og havde også fundet beskæftigelse af og til og et lille hus, de kunne bebo. Nu havde forholdene imidlertid tvunget dem til at opgive dette og installere sig i lysthuset.

Dyrt at bo »billigt«

Den store udflytning til markjorderne omkring Århus skyldtes ikke bare tilflytningen til byen, men også den stadig store arbejdsløshed. Der var vanskeligheder med at skaffe husleje, men det var heller ikke helt billigt at skaffe sig kolonihave og lysthus. De, der ejede deres eget hus, måtte jo betale renter og afdrag på byggesum og grund, og der var andre, som betalte en leje helt op til 30 kr. månedligt, og det var skyhøjt for en bolig dengang af en sådan kvalitet som et lysthus.

Sundhedspolitiet var da også af den opfattelse, at det var et spørgsmål, om ikke mange af udflytterne betalte forholdsvist for meget for at få tag over hovedet. Huslejen blev særlig dyr, hvor huset ikke ydede tilstrækkelig beskyttelse imod fugt. Denne kunne hurtigt gøre det af med indbo, brugsgenstande og tøj. Den primitive bebyggelse bevirkede også, at fødevarer kun kunne være friske kort tid, hvorfor mange af dem måtte kasseres. Også de vanskelige adgangsforhold gav udgift i form af større omkostninger til fodtøj. Indtil begyndelsen af tyverne var det ikke usædvanligt, at børnene gik i skole i træsko, men efterhånden blev dette fodtøj betragtet som så deklaseret, at de færreste forældre lod deres børn bruge træsko. Det var sundhedspolitiets opfattelse, at beboerne på markjorderne – fortrinsvis børnerige familier – gennemgående var tilfredse med deres boliger. Naturligvis kunne der nævnes gruopvækkende eksempler på snavs og elendighed, men det var ikke normen.

Efterhånden som landbrugskrisen blev dybere og endnu mere langvarig steg det befolkningsmæssige pres fra ländistrikterne mod købstæderne. De Konservative i Århus byråd ville gerne give det udseende af, at det socialdemokratiske by-

rådsflertal gennem sin understøttelsespolitik ligefrem opfordrede folk fra landet, unge som gifte, til at komme til byen, hvor kommunen stod parat med åben pengekasse, hvis de ikke kunne finde arbejde. Sådan var forholdene ikke. Ganske vist sagde den konservative J. Chr. Møller i Århus byråd, at Danmark er det land, der ofrede mest på de sociale udgifter, »og jeg tror, at Århus har verdensrekord«, men indtil Socialreformens ikrafttræden den 1. oktober 1933 havde Hjælpekassen gennemført bestemmelser om, at tilflyttere skulle klare sig selv de første seks måneder, før de kunne få hjælp af Århus kommune.

Med Socialreformens gennemførelse skete der en ekslosion i antallet af tilflyttere til Århus. Alene fra 1. oktober 1933 til 31. december s.å. flyttede der 1572 personer fra landkommuner til byen.

Man skulle på den baggrund tro, at boligsituationen ville være så fortvilet som ingensinde. Det var den ikke. Efter at man var kommet igennem det byggemæssigt set katastrofale år 1932, da der praktisk taget ikke blev bygget en bolig i Århus, var der det følgende år og i begyndelsen af 1934 kommet en sådan fart i byggeriet, at man næppe tidligere havde kendt mage.

Bygningsinspektør *Kr. Møller* sagde ved april flyttedag 1934, at han var glad, fordi han for første gang i en lang årrække var i den lykkelige situation, at der ingen husvilde var på denne dag. I 1933 var der bygget 713 nye lejligheder, og i kalenderåret 1934 ville der blive taget 1500 nye lejligheder i brug. Det var simpelthen et rekordbyggeår.

Flytterekord i 1934

Bolignøden kunne dog ikke siges at være overstået endnu, så længe man havde 175

På de specielle flyttedage i april og oktober måned var der livlig aktivitet i Århus' gader. Der var næppe en gade, hvor der ikke holdt flyttevogne af vidt forskellig karakter. Året 1934 satte rekord m.h.t. antallet af flytninger i Århus. Ikke færre end 3586 familier skiftede bopæl i forbindelse med april flyttedag.

Foto Aage Fredslund
Andersen.

familier boende i baraklejligheder og ca. 400 familier i småhuse på marken, men efter denne flyttedag forsvandt barakkerne i Langelandsgade, og myndighederne tog fat på at afvikle husvildeafdelingerne.

1934 satte rekord i byens historie som året med det største antal flytninger. I april dette år blev der foretaget ikke færre end 3586 flytninger mod 3449 i oktober 1933, der ellers indtil da havde haft rekorden.

Svingende flyttelæs rullede gennem gaderne – på hestevogne, lastbiler, trækvogne eller budcykler. I næsten alle gader så man flyttegods stablet op, på fortovene fór travle mennesker ud og ind ad gadedørene, vinduerne var uden gardiner, flyttefolk kom, og flyttefolk gik, mens læs efter læs passerede fra den ene bopæl til

den anden, ofte med børnene allerøverst på læsset.

Husmoderbekymringen drejede sig ikke blot om at aflevere den fraflyttede lejlighed i ordentlig stand, men også om, hvordan bohavet ville tage sig ud på flyttelæset. Man havde nemlig erfaring for, at tingene så betydeligt ringere ud på flyttevognen, end når de stod i stuerne. Ved sådanne store flyttedage kunne det være vanskeligt at skaffe tilstrækkeligt med flyttevogne og ditto folk. Møblerne måtte ofte stå i timevis på gaden, inden flyttefolkene kunne tage sig af dem. Et vidste man dog: Man skulle være ude af den fraflyttede lejlighed senest kl. 12 middag. Her var der som regel ingen pardon. Når det hele ikke blev ét stort kaos på rekordflyttedagen i 1934, skyldtes det udelukkende, at det store nybyggeri i den milde vinter

havde været tidligt færdigt, og at man derfor havde kunnet strække flytningerne ud over måneden.

I disse år udviklede boligbyggeriet sig stærkt i Århus. Særlig stærk var udviklingen i det sydlige Århus, fra Ingerslev Boulevard og Søndre Ringgade, hvor helt nye boligkvarterer skød op – af en standard, som byen var stolt af. Dog byggedes der også meget langs Silkeborgs Landevej og på Trøjborg. Andelsboligforeningerne lå stærkt fremme i antallet af nyopførte boliger, men også mange private bygherrer deltog, ligesom foreninger og fagforeninger tog fat på at rejse den ene stiftelse efter den anden. Fra Århus kommunes side blev der gjort en særlig påskønnet indsats med bygningen af aldersrenteboligerne ved Marselis Boulevard.

I maj 1933 offentliggjorde Statistisk Departement en opgørelse over antallet af lejligheder i Århus. Det var da på 23.474, hvoraf 16.155 var forsynet med wc. De gammeldags lokummer i gården, som alle havde set deres bedste dage, var ved at forsvinde. Byrådet havde sat en tidsfrist, men også i andre henseender havde den nye tid boligkultur sat sit præg på lejlighedernes indretning.

Der fandtes således i Århus 4622 lejligheder, som var udstyret med badeindretning, i nogle tilfælde var det dog fælles bade. Centralvarmen rykkede sejrrigt frem og fortrængte den gamle, hyggelige kakkelovn. Vel var det dyrere med centralvarmen. Koks kostede kun 2.50 kr. pr. hl. (i 1979 noteredes priser på helt op til 80 kr. pr. hl.), men man slap for den trælse slæben koks op ad de smalle køkkentrapper, som også forsvandt fra de moderne ejendomme. Der var i 1933 2427 lejligheder med centralvarme, og der var 2134 med varmt vand.

Det noteredes, at den moderne boligs næste fremstød sikkert ville gælde skraldespandens afskaffelse, »idet der stadig eksperimenteres med indretning af nedstyrtningskakker, der ved et kanalsystem skal forbinde de enkelte lejligheder med en forbrændingsanstalt i ejendommen«.

I slutningen af trediverne var bolignøden i Århus afskaffet. Ved anden verdenskrigs udbrud stod flere hundrede lejligheder ledige, men det billede skulle snart vende sig totalt.

Under socialreformen

Den nye sociallov fra 1933 skulle administreres fra kommunens nye socialkontor, der blev indrettet i det tidligere garnisonssygehus i Valdemarsgade. Straks fra reformens praktisering i oktober 1933 var der travlhed. En socialrapport blev dengang til på 2½ minut, ellers kunne personalet ikke holde trit med køen udenfor.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

Som et led i det berømte Kanslergade-forlig i 1933 mellem Socialdemokratiet, de Radikale og Venstre gennemførtes også K. K. Steinckes socialreform, som han allerede havde fremsat første gang tre år tidligere, men ikke havde kunnet få gennem Rigsdagen. Med socialreformen blev der inden for de givne rammer skabt et grundlag, der efter forholdene i det hele taget – økonomisk, politisk og finansielt – var det bedst mulige, der kunne opnås, og var under alle omstændigheder meget sikrere for de allerdårligst stillede – børnene, de syge, invaliderne og de gamle – end det hidtil planløse system. Socialreformens fire hovedlove afløste over 50 lovbestemmelser og bekendtgørelser og var således helt anderledes overskuelig.

Der skulle gives ensartet hjælp i ensartede tilfælde, og der blev bl.a. indført et refusionssystem, der skulle fjerne fristelsen for kommunerne til at bestemme hjælpens art eller størrelse af hensyn til,

hvor meget der eventuelt kunne fås tilbagebetalt fra andre kommuner. Området for den skønsmæssige hjælp blev stærkt indskrænket til fordel for retten til hjælp og de faste takster. Hjemsendelserne af trængende til forsørgerkommunerne bortfaldt ganske. Den hidtidige lovgivning gik ud fra det synspunkt, at enhver hjælp fra kommunen var fattighjælp, hvis ikke undtagelser var gjort i lovene. Socialreformen havde det stik modsatte udgangspunkt, nemlig, at ingen hjælp havde retsvirkninger, medmindre disse udtrykkelig var fastsat i loven.

Socialreformen trådte som tidligere nævnt i kraft den 1. oktober 1933. Der var stillet store forventninger til den, for den havde jo gennem mange år stået højt på den politiske dagsorden, og efterhånden som krisen var blevet mere knugende, steg forhåbningerne til de nye lovkomplekser. Det skulle blive rart endelig at blive fri for den skønsmæssige hjælp, hvor den, der forstod at tale bedst for sig, måske kunne få mest, mens den sagtmodige og forknytte, der vanskeligt kunne redegøre for sin situation, var dårligere stillet.

Den 3. oktober 1933 åbnedes så Socialkontoret i Århus under den nye ordning. Kontoret havde endnu til huse på Forsørgelsesanstalten i Vester Allé. Man var helt på det rene med, at pladsforholdene her ville blive alt for trange til den mere centraliserede administration, og byrådet havde da også erhvervet Garni-

På trods af socialreformen var der stadig behov for den private velgørenhed. Her ses arbejdsløse i KFUM's barak ved Skolebakken. En vinterdag kunne besøgstallet nå helt op på 400-450. De arbejdsløse fordrev tiden med skak, avislæsning og diskussioner.

sonssygehuset i Valdemarsgade, også kaldet »Grødsloppet«, hvor man var i fuld gang med ombygning, men først kunne blive færdig i begyndelsen af det følgende år.

På åbningsdagen blev der bogstavelig talt løbet storm på Socialkontoret. Foruden at ekspedere 3.000 mennesker, der ønskede at få ansøgningskemaer om socialhjælp, ekspederedes 1.200 personer, hvorover der skulle optages rapport. Der var 15 mand i arbejde ved rapportoptagningen, og hver afhøring tilendebrogtes på 2½ minut! Til trods for, at ekspeditionerne foregik med amerikansk hurtighed, undgik man alligevel ikke, at der stod en lang kø uden for kontoret.

Lige til det sidste måtte Hjælpekassen gå til Århus byråd og bede om penge, fordi kassen var blevet tømt, og der endnu var nogle dage, inden den nye sociallov-

givning kom til at virke. Man skulle bruge 50.000 kr. Hjælpekassens ledelse pegede på, at de store overskridelser på Hjælpekassens budget skyldtes, at ikke færre end 5.000 forsørgere flere havde set sig nødsaget til at anmode om hjælp gennem forsørgelsesvæsnet.

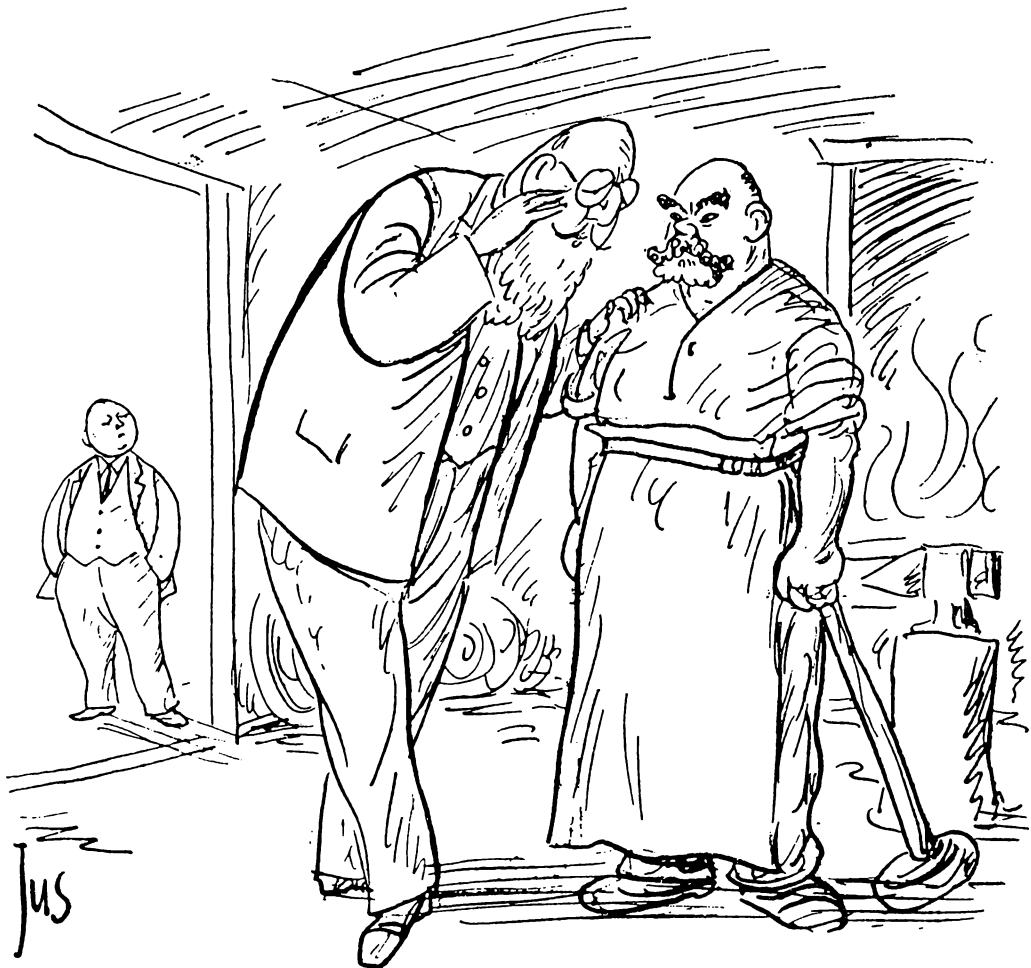
Som sædvanlig var J. Chr. Møller sur. Der kunne godt have været sparet mere på pengehjælpen, huslejhjælpen og på hjælpen til kontingenter og sygekasse. Det er meget let at gå ned og få understøttelsen suppleret op, men hvor skal pengene komme fra? Man tænker bare: Lad stå til – for at stå sig godt med dem, der skal have hjælpen! Hjælpekassen havde flottet sig så stærkt på det sidste, at de Konservative ville stemme imod.

Overgangen fra Hjælpekassesystemet til socialforsorgen skete ikke uden stærke gnidninger. Fra socialudvalgets side, hvis formand var arbejdsmand Christian Nielsen, førte man sig forsigtigt frem – efter manges mening også for forsigtigt. De grundsætser, det sociale udvalg fastsatte, var 2 kr. lavere, end hvad Hjælpekassen havde udbetalt. Til gengæld blev særydelserne sat så meget mere i vejret, at understøttelserne blev højere end hidtil. Dette gjaldt generelt, men der var dog nogle, der faldt gennem maskerne og fik mindre, end de hidtil havde fået.

Skuffelse og uro

Skuffelsen var gennemgående stor. Steinckes socialreform, der skulle indlede en helt ny æra i den sociale forsorgs historie, fik sin start på et tidspunkt, da den ikke rigtig kunne vise, hvor god den i virkeligheden var sammenlignet med tidligere. Spørgsmålet blev rejst, om det ikke havde været bedre at udsætte socialreformens gennemførelse til et tidspunkt, da forholdene var mere »normale«. Der blev talt

Der var uro inden for Socialdemokratiets rækker omkring kommunens administration af den nye socialreform. Partiet var så splittet, at det blev besluttet, at statsminister Stauning skulle være opmand i en voldgift mellem parterne. Stauning giver »Smeden«, H. P. Christensen et godt råd. Berlingske Tidende 5. januar 1934.

om Steinckes »kranke skæbne«, men fra hans side blev der ikke lagt skjul på, at han selv havde ønsket denne »skæbne«. Han kunne let have fået reformens ikrafttræden udskudt, men han ønskede ikke at fortsætte flere vintre med den hidtidige planløse fattighjælps- og hjælpekelaselovgivning.

I de socialunderstøttedes rækker knurredes der. På byrådsmødet den 19. oktober indfandt en kommunistisk deputation sig og forelagde en række krav for byrådet. Borgmester H. P. Christensen erklærede, at han ville udnytte socialreformen i så høj grad, som kommunens økonomi tillod, og så ventede man, at deputationen

wille trække sig tilbage med den besked. Dette skete ikke. Deputationen erklærede, at man først ønskede at kende byrådets svar på de fremsatte krav, før man kunne tænke sig at trække sig tilbage.

Borgmesteren opfordrede gentagne gange deputationen til at forlade byråds-salen, og da det ikke skete, afbrød han byrådsmødet. Først da trak deputationen sig tilbage, fulgt af en del af den store tilhørerskare, der under forhandlingerne i øvrigt gentagne gange fremkom med afbrydelser og tilråb.

Også inden for ledelsen af Arbejdernes Fællesorganisation var man utilfreds. Man mente, at det havde været rimeligt, at

den socialdemokratiske byrådsgruppe havde drøftet problemerne med den i forbindelse med socialreformens gennemførelse, og man mente også, at grundsatserne var sat for lavt.

For at sagen kunne blive forelagt for et så bredt forum som i det hele taget muligt, blev der til den 30. oktober indkaldt til et såkaldt »partimøde« inden for de tre socialdemokratiske foreninger. Det var ikke små forsamlinger, der dengang var tale om. Nej, medlemmerne troppede op til mødet, der var henlagt til Stadionhallen i et antal af henved et par tusinde, og bølgerne kom til at gå højt. Her drejede det sig jo om et spørgsmål, som havde interesse for hovedparten af de organiserede arbejdere.

Socialudvalgsformanden Chr. Nielsen påpegede, at socialreformen på en lang række områder betød fremskridt, og når man sammenlignede med andre byer, så var Århus blandt de kommuner, der ydede den største hjælp.

Arbejdernes Fællesorganisations formand, folketingsmand Leonhard Hansen, der jo tidligere havde været formand for byrådets forsørgelsesudvalg, foreslog en resolution, hvori partimødet giver tilslutning til kravene fra Fællesorganisationen og Arbejdsmændenes Fællesledelse om, at grundsatserne forhøjes til 18 kr. for forsørgere og 12 kr. for ugifte samt 9 kr. for unge arbejdsløse, som ikke kunne blive optaget i arbejdsløsheds-kasserne, og i øvrigt den hjælp der er nødvendig.

Den socialdemokratiske byrådsgruppes formand, journalist Holger Eriksen, foreslog til gengæld på byrådsgruppens flertals vegne forslag til udtalelse, der tager de faldne udtalelser til efterretning og udtrykker tiltro til, at det sociale udvalg udnytter socialreformen »på den for arbejderklassen bedste måde«.

Efter godt tre timers forhandling fore-

toges afstemning. For Leonhard Hansen resolution stemte 1.026 og for byrådsgruppens 377. Flere end det nævnte antal havde deltaget i mødet, men adskillige havde forladt det på grund af forhandlingernes varighed.

Der var med dette møde lagt op til en indre strid i det århusianske Socialdemokrati, som satte sig spor gennem adskillige år. Nogle af partibosserne kom aldrig på talefod med hinanden, men uenigheden betød ikke frafald i rækkerne. Tværtimod kunne man konstatere en stadig tilgang til organisationerne, og stemmetallene gik også i vejret.

Det var kommunens økonomi, der bekymrede flertallet i den socialdemokratiske byrådsgruppe. Århus havde gennem mange år stået som en særdeles velkonsolideret kommune. Borgmester Jakob Jensen, som netop var trådt tilbage ved årsskiftet, var jo kendt som en særdeles påholdende mand, der selv tog sin cykle på rundture i by og havn, når der skulle vises noget frem for udenbys gæster. Disse kørte i bil, men måtte så vente, til byens borgmester ankom pr. brødmotor.

Stærk nedgang i borgernes indtægter

Krisetiden havde selvfølgelig bevirket en følelig nedgang i borgernes indkomster over hele linjen. I oktober 1933 offentliggjorde skattekontoret en statistik over udviklingen i indkomsterne. Den viste, at i skatteåret 1933-34 var den gennemsnitlige indtægt pr. skatteyder 1.413,80 kr. mod 1.658,80 kr. i 1932-33. Den samlede nedgang i indtægten var over 8 millioner kr. Der blev i skat udskrevet 6.538.266 kr. for 1933-34 mod 6.636.351 kr. året før.

Af de 37.293 skatteydere i Århus havde de 29.393 under 2.000 kr. i skattepligtig indkomst! Der var syv skatteydere med en indtægt på 100.000 kr. og derover.

Også sommerlejre for arbejdsløse blev arrangeret på privat grundlag. Her er bestyrer P. B. Christensen klar med provianten til sommerlejren i Fuglsø i juni 1939.

Samtidig med det svigtende skatteudskrivningsgrundlag kom altså den voldsomme stigning i de sociale udgifter. Regnskabet for 1932–33 viste, at forsørgelsesvæsnet havde et underskud på en halv mill. kr., underskuddet for Hjælpekassen tilsvarende, og i alt var underskuddet på de sociale budgetter 1,5 mill. kr. Staten havde godt nok vedtaget at yde krisehjælp, og det var stillet i udsigt, at kommunerne skulle få to tredjedele refunderet. Efter denne lov brugte Århus 1,6 mill. kr. Men staten havde lagt et loft over krisehjælpen til i alt 10 mill. kr. for hele landet, og Århus kommune fik kun refunderet 24 pct. af sine udgifter mod de lovede 66 pct. Det betød yderligere et underskud på over 700.000 kr., således at det samlede underskud kom op på 2¼ mill. kr. Kommunen kunne ikke låne til udbetaling af understøttelse. Det forbød

købstadkommunalloven, men den kunne låne til bestemte arbejder. Måske var udvejen udskrivning af et ekstra kvartals skat?

Bag kulisserne udfoldedes et ihærdigt arbejde for at forlige de stridende parter i det århusianske Socialdemokrati. Det lykkedes ikke. Sagen kom op til behandling i partiets hovedledelse, og herfra sendtes en skrivelse til den århusianske fællesledelse, hvori det hed, at »ved mødets slutning udtalte Stauning, at det havde været rimeligt, at der havde været ført forhandlinger mellem fagforeningerne og byrådsgruppen om satserne«.

Kontakten blev også knyttet, men Leonhard Hansen var kontrær. Han havde godt nok erklæret, at hans forslag ikke ville betyde ekstra udgifter for kommunen, men en forhøjelse af grundtaksterne til de krævede beløb måtte så forudsætte

Og her er de arbejdsløse
på vej ind i bussen.

en nedsættelse af særydelserne, og det ville Leonhard Hansen slet ikke være med til at forhandle om.

Det socialdemokratiske flertal i socialudvalget indstillede nu til byrådsmødet den 13. december, at der foretoges forskellige ændringer i de takster, der hidtil havde været norm for udbetaling af understøttelse til trængende. Taksterne skulle ikke være bindende, hvilket ville være forbudt ifølge loven, men en rettesnor. Socialudvalget skulle have en regel at gå efter, da det var umuligt at skønne i så mange tilfælde.

De nye normer blev foreslået således:

Grundtaksterne forhøjes for familieforsørgere fra 12 til 15 kr. for organiserede og for uorganiserede fra 10 til 12 kr. Børnetillægget bliver som hidtil 2 kr. pr. barn, og der udbetales fuld husleje indtil 40 kr. pr. måned. Til gas og lys udbetales 10 kr. plus 2 kr. pr. barn pr. kvartal, ligeledes som hidtil.

For enker og ligestillede med børn forhøjes understøttelsen for de organiserede fra 9 til 10 kr., mens de uorganiserede som hidtil får 9 kr. For ugifte mænd forhøjes grundbeløbet fra 8 til 11 kr. for de organiserede og fra 6 til 8 kr. for de uorganiserede og for ugifte kvinder fra 8 til 10 kr. for organiserede og fra 6 til 8 kr. for uorganiserede.

Uroen i de socialdemokratiske partiforeninger fortsatte. Der blev indkaldt til nyt partimøde på Stadion – atter med stuvende fuldt hus og en varm diskussion. To stærke smede stødte sammen: borgmester H. P. Christensen og folketingsmand Leonhard Hansen. Begge to kunne svinge forhammeren fra talerstolen. Og det gjorde de! Et flertal inden for de socialdemokratiske foreningers fællesledelse havde foreslået foretaget en urafstemning vedrørende en tillidsudtalelse til byrådsgruppens flertal. Det gik Leonhard Hansen imod. Han mente, at partimødet var

højeste myndighed, og hvad dette havde vedtaget, burde gennemføres. Han fik sin holdning sat til afstemning, og han fik et betydeligt flertal.

Derpå erklærede H. P. Christensen, at flertallet af fællesbestyrelsen herefter fandt videre forhandling overflødig, og at den derfor ville forlade mødet, og han opfordrede dem, der sympatiserede med fællesbestyrelsen om at forlade mødet. Men flertallet blev altså på Stadion og påhørte flammende indlæg af Leonhard Hansen, kontorbestyrer Hans Madsen og maskinarbejder Ernst Winterberg.

Det blev vedtaget at gå i demonstrationstog ned til Demokratens bygning i Østergade. Den fornødne tilladelse blev indhentet hos politimester Hoeck; der var udpeget en deputation på en halv snes mand med havnearbejder Vilhelm Hansen som ordfører, og med dem i spidsen gik 5-600 mødedeltagere gennem byen til Demokraten. Deputationen forelagde to resolutioner, som var vedtaget på mødet – den første med 1.481 ja og 81 nej, mens 65 var blanke, den anden ligeledes med overvældende majoritet. I den første krævede man partimødebeslutningen af 30. oktober overholdt, beklagede byrådsflertallets stilling og misbilligede flertallet af de socialdemokratiske foreningers bestyrelses opræden i denne sag. I den anden resolution forkastede man beslutningen om, at der skulle holdes urafstemning ud fra den tidligere praksis, at kun medlemmer, der har hørt sagens fremstilling fra begge sider, kan afgive stemme i et så vigtigt spørgsmål.

Man krævede også, at eventuelt stof om urafstemningen skulle udgå af Demokraten. Under bevægede forhandlinger på redaktionskontorerne blev kravet herom afslået.

Urafstemningen blev holdt, og med 2.749 ja mod 789 nej godkendtes byråds-

gruppens stilling, og ethvert mistillidsvotum til den samlede gruppe i den anledning afvistes.

Partistriden vakte stor opsigt i alle byens kredse. I Aarhus Stiftstidende gik trommestikkerne livligt om partiet, der lå i en så stærk indbyrdes strid, om risikoen for, at byen skulle dirigeres »fra Amaliegade« og med stærke bekymringer for byens økonomi.

For at nå frem til en afslutning på partistriden vedtog de tre socialdemokratiske foreninger at underkaste sig en af partiet nedsat voldgift om uoverensstemmelserne. I givet fald skulle Stauning være opmand. Han kom dog ikke i funktion, for man opnåede et forlig, hvor der på den ene side udtales, at det havde været ønskeligt, om der inden socialreformens ikrafttræden havde været optaget en almindelig drøftelse mellem socialudvalget, byrådsgruppen, Fællesorganisationens forretningsudvalg og de socialdemokratiske foreningers fællesledelse, og at det måtte erkendes m.h.t. partimødets beslutning om fastsættelse af bestemte takster, at man på baggrund af den hidtidige ordning for byrådsgruppens samvirken med partiet har haft føje til at antage, at partimødet var berettiget til at træffe en sådan beslutning. Imidlertid måtte det samtidig erkendes, at det i henhold til de bestående love alene er byrådsgruppen, der har det juridiske og økonomiske ansvar for kommunens anliggender, hvorfor byrådsgruppens stilling i sidste instans må være afgørende.

En salomonisk afgørelse, hvor ingen af parterne kom til at tabe ansigt, og striden gav iøvrigt anledning til, at Socialdemokratiet udarbejdede nærmere regler for samarbejdet mellem de kommunale tillidsmænd og partiets organisationer, gældende for hele landet.

Et ekstra kvartals skat udskrives

Da man kom til februar 1934, fik byrådet forelagt forslag om udskrivning af et ekstra kvartals skat, for at man nogenlunde kunne dække det underskud, som de voksende sociale udgifter havde afstedkommet. Alene i løbet af det sidste år var de sociale udgifter steget med 20 pct. Straks fra socialreformens ikrafttræden vedtog socialudvalget, at tilflyttere skulle have en mindre understøttelse i det første år her i byen end de øvrige lokale understøttede fik, men nu havde socialudvalget besluttet sig til at afvise tilflytterne. Man var dog ikke helt sikker på, at det var lovligt. Det var det ikke.

De Konservative gjorde gældende, at budgettet havde holdt godt før, og det var først Hjælpekassen og nu socialreformen, der havde sprængt det. Man ville stemme imod.

Fra byrådsflertallets side blev det anført, at Århus lå betydeligt lavere i skat end de ti nærmeste byer. I 1927–28 anvendtes til social forsorg 2.591.000 kr., i 1928–29 3.029.000, i 1929–30 3.014.000, i 1930–31 3.023.000 og i 1931–32 3.197.000 kr. Krisen begyndte nu at sætte ind, så udgiften i 1932–33 steg til 5,5 millioner kr., og for 1934–35 var den budgetteret til 6.268.000 kr. Der blev peget på den store tilflytning fra landdistrikterne. Arbejdsmændene på landet lå på 67 øre i timen og landarbejderne endnu lavere. Det var en stor fristelse for folk til at flytte ind til byerne, hvor de kunne få lige så meget i understøttelse.

I øvrigt ville man hævde, at byens økonomi var sund. Man havde kunnet afholde udgifterne til opførelse af den kommunale badeanstalt i Spanien og af Forbrændingsanstalten over driftsudgifterne. Og der var blevet udført arbejder som i ingen anden by i en krisetid. Alligevel havde

man været i stand til at holde skatten nede på 11–12 pct. Havde man som i andre byer udskrevet nogle procent mere, ville der intet have været i vejen.

Fra borgerlige hold blev der gjort et stort nummer ud af udskrivningen af det ekstra kvartals skat. Man sammenlignede Århus med krakkede byer som Nakskov og Horsens. Skatteborgerforeningen i Århus indkaldte til stort protestmøde på Østergades Hotel den 15. februar 1934. Salen var propfuld. Demokraten gav mødet følgende medfart:

Af Skatteborgerforeningens førstemand her på pladsen, grosserer Viktor B. Strands indlæg fik man det indtryk, at manden med 8.000 kr.s indtægt var vis på vejen til ladegården. Han var ligefrem sikker på at lide den grusomste nød. Man så i ånden, hvordan de stakkels 8.000 kr.s-mænd gik klædt i laser og pjalter og måtte nøjes med tørre skorper, mens de grådige arbejdere mæskede sig i herskabelige villaer og susede ud ad Strandvejen i luksusbiler.

Første taler var redaktør Martin, som tegnede et dystert fremtidsbillede af Århus under fortsat socialdemokratisk styre. Havde der siddet venstremænd ved roret, havde alt set anderledes ud.

Vi, der har skoen på, ved, hvor den trykker, og bliver den ved at trykke – her gjorde han en kunstpause, som en tilhører udfyldte med et: så får vi ligtorne! så ender vi i vejgrøften.

Fabrikant Funch-Jensen gik højere op. Det var ikke nok at klage til byrådet. Man skulle videre til regering og rigsdag.

Thomas Christensen manglede ikke i selskabet. Til at begynde med tiljubede skatteborgermændene ham med entusiastisk bifald, men da han begyndte at tale om det rådne samfund, som borgerskabet havde ansvaret for, fik piben en anden lyd. Protesterne slog op mod folketribunen, der gebærdede sig som en lille Stalin i lommemformat.

Efterhånden begyndte regeringens mange forskelligartede indgreb mod krisen at give resultater. Arbejdsløsheden var kulmineret i januar 1933 med næsten 200.000 arbejdsløse, men i april 1934 faldt arbejdsløshedstallet til 97.000 eller 50–60.000 mindre end på samme tid året før.

I september 1939 uddelte
Gartnernes Salgsforening
13.000 poser æbler til
byens skolebørn og børn
på asyl, stiftelser og
optagelseshjem.

På det overenskomstmæssige område var der forholdsvis ro i 30'erne. Arbejdsgiverne varslede ganske vist i 1933 lock-out med krav om 20 pct.s lønnedskæring. Regeringen foretog lovindgreb og fik et flertal i Rigsdagen til at forlænge de bestående overenskomster for et år. I 1934 godkendte både arbejdere og arbejdsgivere den såkaldte »lockout-lov«s princip ved frivilligt at gå samme vej: forlængelse af overenskomsterne. Kun søfolkene brød ud som tidligere omtalt og foranstaltede en strejke, der dog hurtigt blev bragt til ophør. Samme år var der opræk til slagterikonflikt. Så blev der vedtaget en lov, der bestemte, at konflikten skulle afgøres ved en voldgift, og den afsagde kendelse om, at de gældende lønninger skulle bevares.

Mange af de beløbsstørrelser, der er nævnt i denne bog, forekommer latterligt små i forhold til dagens Danmark. Det kan måske derfor have en speciel interesse at se, hvordan arbejderfamiliernes årlige

indtægter og husholdningsudgifter var i årene 1922, 1931 og 1939:

	1922	1931	1939
Forsørgerens lønindtægt . . .	2750	2950	3050
Anden indtægt	390	520	450
	3140	3470	3500
Heraf anvendt til:			
Fødevarer	1227	1060	1165
Klæder, fodtøj, vask	375	429	428
Bolig	348	492	483
Brændsel og belysning	189	149	185
Skatter	195	160	172
Andre udgifter	808	1170	1067
Udgifterne procentvis fordelt:	Pct.	Pct.	Pct.
Fødevarer	39	31	33
Klæder, fodtøj, vask	12	13	12
Bolig	11	14	14
Brændsel og belysning	6	4	5
Skatter	6	5	5
Andre udgifter	26	33	31

Tallene siger altså, at når den gennemsnitlige arbejderfamilie i mellemkrigstiden havde dækket sit behov for egentlige nødvendighedsvarer, nemlig fødevarer, klæder, husly og varme samt havde betalt sine skatter, da havde familien forholdsvis

Ved udgangen af 1930'erne var boligsituationen omsider blevet ændret. Der var nu så mange ledige boliger, at mange ligefrem stod tomme, selv om de var forsynet med altaner og kunne byde på god udsigt. Billedet er fra Skanderborgvej.

flere frie penge til rådighed end før den 1. verdenskrig – til indkøb af ting, der kunne sætte kulør på tilværelsen. Også i denne henseende er det imidlertid karakteristisk, at fremskridtene skete før 1931, hvorimod udviklingen fra 1931 til 1939 var præget af en mindre standardforringelse.

En by med fremdriftsvilje

Århus havde som landets næststørste by, der virkede som en magnet under afvandringen fra land til by, mange problemer i kriseårene gennem 20'erne og 30'erne. Tilværelsen var, som det er fremgået af skildringer i denne bog, ofte hård for mange af indbyggerne, men mon det ikke er karakteristisk netop for Århus, at der var en særdeles udpræget fremdriftsvilje i byen. Den havde dygtige erhvervsfolk, dygtige håndværkere og arbejdere, en be-

folkning, som var stolt over og glad for byen, selv om mange hverdage kunne være grå.

Med rette kunne byen rose sig af sit skole- og undervisningsvæsen, nye store skoler rejstes, og et universitet, der udviklede sig stærkere, end nogen havde troet det muligt. Et hospitalsvæsen på allerhøjeste niveau udvikledes. Byen fik et af landets bedste folkebiblioteker, svømmebadeanstalt, forbrændingsanstalt, ny baneård og et nyt kvarter heromkring, samt nye, store boligkvarterer af en usædvanlig fin standard. Et nyt elektricitetsværk opførtes, Ringgadebroen byggedes, og det store Ringgade-system, der i vore trafik-tunge tider får ros for at have været langt forud for sin tid, blev anlagt.

De gamle husvildebarakker fjernedes, og der blev rejst nye aldersrenteboliger i den nordlige bydel. De største byggeår var 1934 med 1.950 nye lejligheder, 1935 med 1.432 og 1937 med 1.292 nyopførte lejligheder. Trods et stærkt stigende indbyggertal blev der gjort et dybt indhug i bolignøden. Indbyggertallet i Århus steg fra 81.279 i 1930 til 90.898 i 1935 og 97.300 i 1939, men i sommeren 1939 var der alligevel flere lejligheder, der stod tomme og ikke kunne lejes ud.

Og hvad angår havnen, byens livsnerve, blev den i den omhandlede tidsperiode stærkt udvidet, og det ene store pakhusskød op efter det andet. Ikke én tænkte på, at de høje siloer kunne skæmme. Tværtimod. Århusianerne var glade for det myrende liv ved kajerne og for de stadig større skibe, som lagde til ved kraner og sugelanlæg. Arbejde og atter arbejde havde 1. prioritet i kriseårene.

På trods af, at adskillige forbedringer af social og arbejdsmæssig karakter gennemførtes, bl.a. ferieloven, fra krisens højdepunkt henimod ti-årets slutning, følte de fleste arbejdere i 1939, at tiderne

var sløje. Arbejdsløsheden var fortsat en plage og skabte stor utryghed. Under budgetdebatten i Århus byråd i marts 1939 blev det lidt mistrøstigt oplyst, at arbejdsløsheden i byen på dette tidspunkt endnu var på 25,7 pct., selv om højdepunktet nåedes i 1933 med 39,6 pct. Antallet af ledige arbejdere i Århus var på ca. 7.000.

Hertil kom så, at reallønnen faldt gennem 30'erne. Arbejdernes beregnede årsfortjeneste gik tilbage med nærværd 15 pct., uanset at den automatiske lønregulering var blevet genindført i 1936 for de to-årige overenskomsters vedkommende. Reallønniveauet var hermed faldet tilbage til nogenlunde samme højde som i 1920-21!

Socialreformen viste sig dog bedre, end den tegnede umiddelbart ved starten. I Århus blev de sociale udgifter højere og højere og gav til stadighed anledning til kritik fra borgerlig side. For landet som helhed øgedes udgifterne til sociale formål med 25 pct. i løbet af femåret 1934-35 til 1938-39, og så er der korrigeret for prisstigninger og vækst i folketallet.

Kendetegnende for 30'erne var, at der

trods krisen ligesom blev plads til mere livsudfoldelse. Nye parker blev anlagt, så århusianerne kunne glæde sig over at have den grønneste by i landet. Friluftslivet undergik store ændringer. Badning fra stranden blev almindelig. Nu behøvede man ikke mere at bade udelukkende fra badeanstalter. Sopning for voksne gik af mode. Hver sommer rejste der sig nord og syd for byen tusinder af badetelte, hvor omklædningen foregik. Senere kunne man klare sig med omklædning under en badekåbe, hvor besværligt dette end var, når man var bange for at blotte de mere intime dele af kroppen for medbadegæster. Sportslivet blomstrede med en langt større bredde end førhen. Det samme gjaldt kulturlivet. I arbejderkredse forsøgte man nye kulturformer, nogle døde, men studiekredsarbejdsformen kom for at blive.

Det politiske liv slog gnister i kriseårene. Tonen var uforsonlig. Men når det gjaldt Århus bys interesser, sluttede man falanksen. Århus gik ud af mellemkrigsårene som en driftig by og med en befolkning, som måske mere end mange andre byers var stolt af dens tilhørsforhold.

Navneregister

ved Preben J. Rasmussen.

- Akademisk Skyttekorps, 30
Amaliegade, 30, 99, 115, 134, 138
Amaliegades Forsamlingsbygning, se
Arbejdernes Forsamlingsbygning,
Amaliegade
Amalienborg, slot, 19
Andersen, A., ostehandler, 23
Andersen, P., drejermester, 90
Ankersted, Karen, lærerinde,
folketingsmedlem, 27, 32
Arbejde adler, forening, 9, 67
Arbejde adler-hjemmet,
svendeherberg, 99, 101
Arbejdernes Forsamlingsbygning,
Amaliegade, 10, 26, 45, 60, 63, 68,
72, 76, 123, 124, 125, 130, 138
Arbejdernes Fællesorganisation, 10,
23, 45, 47, 63, 66, 68, 69, 95, 97,
98, 109, 110, 123, 132, 138, 146,
184, 185, 188
Arbejdernes Oplysningsforbund, 125
Arbejdernes Produktionsforening, 22
Arbejderværnet, kommunistisk
organisation, 138
Arbejdsanvisningskontoret, 165, 167
Arbejdsdirektoratet, 105
Arbejdsmandsforbundet, 80, 95, 97
Arbejdsmændenes
Arbejdsløshedskasse, 80
Arbejdsmændenes Fællesledelse, 185
Artillerikasernen, 62, 63
- Bach, Knud, proprietær, LS-leder,
105, 108
Bagermestrenes Rugbrødsfabrik, 22
Banegårdsgade, 167
Banegårdspladsen, 112
Barnow, Niels, direktør, konsul,
byrådsmedlem, 154
Bardenfleth, A. L., kammerjunker,
kaptajn, 42
Baunes Plads, 131
Bennet, Arnold, engelsk forfatter, 51,
86
Berlème-Nix, C. A. V., politiassistent,
35, 38, 60, 95, 116, 159
- Bette Carl, se musikdirigent Carl
Christensen
Biografen, 168
Bispetorvet, 10, 35, 36, 77, 130, 134,
137
Bjarkov, Hans, flyver, sekondløjtnant,
67, 70
Black, frk., arbejdsløshedsinspektør,
63
Blix, Ragnvald, tegner, 28, 41
Boeck-Hansen, E., fabrikant, 139
Borgbjerg, F. J.,
undervisningsminister, 89
Braidahl, Axel, redaktør, 100
Bruun, H., frk., fæstkontorsleder,
120
Bruunsgade, 167
Buchtrup, P. J., købmand, 40
Bøggild, Albert, læge, 50
Børsen, København, 10, 15
- Carlsen-Skiødt, J. C. A.,
handelsgartner, folketingsmand, 85,
86
Christensen, Andreas,
overretssagfører, byrådsmedlem, 40
Christensen, Carl, musikdirigent, 137
Christensen, Carl Viggo, journalist,
44
Christensen, E. Stecher, typograf,
senere borgmester, 137
Christensen, H. P., smed, borgmester,
23, 25, 87, 123, 172, 175, 184, 187,
188
Christensen, P. B., bestyrer ved
varmestuen, Skolebakken, 186
Christensen, Thomas, maler,
byrådsmedlem, 25, 76, 132, 138,
139, 140, 189
Christian X, konge, 10, 19, 24, 25, 62
Christiansborg, 103
Christiansfeld, 80
Clausen, Frits, læge, nazi-leder, 147
Clauson-Kaas, Knud, flyverløjtnant,
forfatter, 102, 103
Collin, Ionas, læge, 27
Constancia, restaurant, 142, 145
Crone, G., artillerikaptajn, 40
- Dambmann, Heinrich, fabrikant, 67,
72, 118
Danmarks Lærerforening, 172
Danmarks Nationalsocialistiske
Arbejder Parti, 142, 144
Danmarks Socialdemokratiske
Ungdom, 131
Dannevirke, 17
Dansk Arbejdsgiverforening, 19, 69,
73, 97
Dansk Kvindesamfund, 120
Dansk Sundhedstidende,
adventistblad, 50
Danske Kvinders Nationalråd, 172
De arbejdsløses Organisation, 60, 76
De arbejdsløses Udvalg, 137, 138
DNSAP, se Danmarks
Nationalsocialistiske Arbejder Parti
Dronning Margrethesvej, 127, 128
Dyrtiden, blad, 12
Døgnets Ekko, blad udgivet af Harry
Nørup, 158, 160
- Elmgreen, A., købmand, tysk konsul,
114
Eriksen, Holger, redaktør,
folketingsmand, 123, 126, 127, 129,
185
Esbjerg, 52, 137, 139
Exlex, satirisk tidsskrift, 28, 41
- Faglig Ungdom, 141
Falck, Mads Christian, kontorbestyrer,
sen. sporvejsdirektør, 76, 77
Fanger, J. R., civilingeniør,
byrådsmedlem, 174
Fattig- og Forsørgelsesanstalten, se
Forsørgelsesanstalten
Fenger, J. F., højesteretssagfører, 42
Finsengades Skole, 111
Fjordsgades Skole, 86
Fodfolkskasernen, 83
Folkelige Forsamlingsbygning, Den
(Østergades Forsamlingsbygning),
29, 46, 48, 63, 115, 125, 131, 189
Forbrændingsanstalten, 189

- Forenede danske Motorejere, De, 106
 Forsørgelsesanstalten, 79, 80, 81, 103,
 109, 110, 131, 149, 175, 176, 182
 Fredericia, 62, 63, 97
 Fredericia Banegård, 62
 Frederiks Allé, 156
 Frederiksalles Skole, 111
 Frederiksbjerg Torv, 138
 Frederiksgade, 20, 99, 150, 169
 Frelsens Hær, 127
 Frichs Fabrikker, 22
 Friheden, 115, 141
 Friis, M. P., overformynder, minister,
 24, 26, 31
 Frisch, Hartvig, folketingsmand, sen.
 undervisningsminister, 144
 Frue Kirkerist, 131
 Fuglsø, sommerlejr, 186
 Funch-Jensen, R., fabrikant, 189
 Fyns Tidende, venstreblad, 145
 Fælledparken, København, 24
 Fælleskontoret for Velgørenhed, 118
- Galopbanen, 151
 Gamles Hjem, De, 118
 Gandrup, Richardt, lærer, 47, 48
 Garnionssygehuset, 131, 182
 Gartnerens Salgsforening, 190
 Geert-Jørgensen, A., sognepræst, 90
 Geertsen, Marius, bogtrykker,
 byrådsmedlem, 82
 Gissemand, Poul, syndikalist, 36
 Goll, August, politimester, 10
 Grenåvej, 98
 Griseøre, se Robert Jensen
 Grønfeld, 40
 Grøntorvet, København, 10, 33, 77
- Hadsten Gymnastikhøjskole, 151
 Hamburg, 62
 Hansen, Anton, tegner, 41
 Hansen, G., redaktør, 138
 Hansen, Gustav, fuldmægtig, 72
 Hansen, H., chefredaktør, Jyllands-
 Posten, 90, 145, 146
 Hansen, H. C., typograf, sen.
 statsminister, 33, 141
 Hansen, H. Chr.,
 kobbersmedemester, 40
 Hansen, I. A., redaktør,
 folketingsmand, 49
 Hansen, Leonhard, maskinarbejder,
 byrådsmedlem, folketingsmand, 25,
 76, 80, 87, 109, 114, 119, 126, 131,
 140, 146, 185, 186, 187, 188
 Hansen, L. J., domkantor, 72
 Hansen, Niels, afholdsvært, 99
 Hansen, Robert Emil, professor, 72
- Hansen, Svend, kontorleder, 115
 Hansen, Vilhelm, havnearbejder, 188
 Hansen, Aage Falk, sekretær, cand.
 teol., 126, 150
 Harris, James, engelsk overlærer, 86
 Harry Nørups Blad, 158
 Hasle, Henning, landsretssagfører,
 139, 140
 Hauerbach, A., politiassistent, 10
 Havnepladsen, 95, 115, 130, 133, 134,
 138
 Hedelund, C. Edv., dyrlæge,
 landstingsmand, sen.
 folketingsmand, 27, 44, 90, 106,
 107
 Hedtoft, Hans, sen. statsminister, 137,
 141
 Hegelund-Lange, H., C., læge,
 folketingsmand, 27, 29, 32, 44, 46
 Hendriksen, Halfdan, grosserer, sen.
 handelsminister, 47
 Henriksen, A. D., kontorassistent,
 arbejderdigter, 25
 Henriksen, H. P., maler, 23
 Hitler, Adolf, 141, 144, 145
 Hjælpekassen, 69, 80, 108, 117, 118,
 124, 130, 131, 132, 149, 152, 153,
 154, 179, 183, 186, 189
 Hocck, Einar, politimester, 137, 140,
 188
 Holm, Peter, translator, 66
 Holstein, Bent, greve,
 folketingsmand, 27, 28, 29, 30, 32,
 44, 46, 47, 49, 65, 84, 86, 90, 92,
 105, 106, 107, 140, 145
 Holst-Knudsen, C., landsretssagfører,
 byrådsmedlem, 133, 173
 Hornbæk, Jens, arbejdsmand, 55
 Horsens, 103, 155, 189
 Horsens Avis, 92
 Hougård, Martinus, tegner ved
 Demokraten, 115
 Hougård, O. A. N., politibetjent, 69
 Hovedbanegården, 50
 Hvass, H. H., kriminaldommer, 151,
 162
 Høegh-Guldberg, I., forstander,
 kaptajn, 66
 Høegh-Guldbergs Gade, 83
 Høybye, H., translator, 114
- Ingerslevs Boulevard, 131, 181
 Ingerslevs Boulevard Skole, 111
 IOGT, international
 afholdsorganisation, 48
 Istedgade, 138, 139
- Jacobsen, N. P., statsbanearbejder, 53
 Jensen, A. F., sagfører, 40
- Jensen, Axel, leder af
 Arbejderværnet, 135, 138
 Jensen, Bernhardt, journalist, sen.
 borgmester, 142, 145
 Jensen, Bernt, arbejdsmand, 64
 Jensen, Chr., havnearbejder, 137
 Jensen, Fanny, forbundsformand, sen.
 minister, 174, 175
 Jensen, Harald, redaktør,
 landstingsmand, 24, 25
 Jensen, Jakob, borgmester, 61, 64, 87,
 88, 130, 134, 153, 175, 185
 Jensen, Jens Jørgen, fhv. minister, 90
 Jensen, Jens Kr., husmand,
 folketingsmand, 92
 Jensen, Jørgen, kunsthandler, 29
 Jensen, Peter, fuglehandler, 151
 Jensen, Robert, 135, 138
 Jensen, Thomas, dirigent, 124, 125
 Jepsen, Chr. L., kvartermester, 57
 Johansen, J. P., forbundsformand, 73
 Johansen, Mikael, købmand,
 byrådsmedlem, 27, 44
 Johnsen, Sophus E.,
 skibsprovianteringshandler, 130
 Justesen, Brdr., Randers, 69
 Jyske Farverier og Trikotagefabrikker,
 De, 96
 Jægergårdsgade, 157
 Jørgensen, Andrea, fru, 170
- Kalundborg, 67
 Kammersgård, P., lærer,
 folketingsmand, 27, 32, 44, 77, 90,
 92
 Kannikegade, 20, 168
 Kanslergadeforliget, 13, 182
 Kattegat, 67
 K.F.U.M.s varmestue, 68, 69, 165, 183
 Kierulf, Axel, redaktør, 100
 Kiørboe, Christian, politimester, 9,
 21, 37, 38, 98, 114, 116, 137
 Kjellerup, 102
 Knudsen, Viktor, politibetjent, 94
 Kofoed-Jensen, Christian, overlærer,
 86
 Komintern, den kommunistiske
 internationale, 136
 Kommunehospitalet, 136, 150
 Kraft, Ole Bjørn, folketingsmand, sen.
 udenrigsminister, 144
 Kragh, O., indenrigsminister, 63, 74,
 80, 103, 124
 Krisen, kommunistisk blad, 138
 Kyed, N. H. C., betjent, kaldet
 Mejlgedes sognefoged, 61
 Kyhl, S., direktør, 106
 København, 10, 24, 33, 83, 100, 102,
 126, 137, 140, 141

- Københavns Borgerrepræsentation, 24
 Københavns Magistrat, 24
- Labri, »professor«, gøgler (Marius Dines Petersen), 58
- Landbrugernes Sammenslutning (L.S.), 105, 108
- Landmandsbanken, 75
- Lange, Axel B., købmand, landstingsmand, sen. folketingsmand, 90, 92
- Langelandsgade, 180
- Langkjær, H., bogtrykker, arbejdsgiverformand, 25, 69, 70, 97
- Larsen, Aksel, folketingsmand, 144
- Larsen, H. L., provst, 82
- Larsen, J. K., rektor, 29
- Larsen, N. Müller, fattiginspektør, 79, 82
- Larsen, Sv. Unmack, dommerfuldmægtig, sen. justitsminister og borgmester, 88, 161
- Larsen-Ledet, Lars, redaktør, afholdsagitor, 27, 28, 29, 30, 31, 46, 48
- Lau, Edv., kreditforeningsdirektør, 40
- Lauersen, Laur., ordfører, 130
- Lembcke, Cay, ritmester, 141, 142, 143, 144, 145, 147
- Levinsen, Oskar, forbundsformand, 120
- Liebe, Otto, statsminister, 24
- Lille Torv, 136
- LS-bevægelsen, se Landbrugernes Sammenslutning
- Lundahl, Johs., amtslæge, 16, 17, 177
- Lyngby, 92
- Lyngsie, M., C., forbundsformand, 70, 71, 95, 97
- Læssøesgade Skole, 111
- Madsen, Hans, kontorbestyrer, 188
- Madsen-Mygdal, Th., statsminister, 13, 102, 104, 105, 107
- Marselisborg Gymnasium, 29
- Marselisborg skov, 151, 153
- Marselisborg Slot, 12, 62
- Marselis Boulevard, 118, 181
- Martin, J., redaktør, sen. byrådsmedlem, 189
- Mejlgade, 108, 157, 164
- Mejlgades sognefoged, se betjent N. H. C. Kyed
- Merrild, H., trompeter, 72
- Mielche, Hakon, forfatter, tegner, 123, 135
- Mille, Marie og Mig, dansk tonefilm, 168
- Monrad, S., børnelæge, professor, 83
- Munch-Petersen, Arne, folketingsmand, 144
- Mussolini, 141
- Mühlensteth-Riis, C. N., kst. politimester, 134
- Müller, A., overlærer, byrådsmedlem, 66
- Møller, Christmas, folketingsmand, sen. udenrigsminister, 90, 105, 144
- Møller, J. Chr., fabrikant, byrådsmedlem, 54, 55, 57, 80, 86, 90, 124, 125, 126, 154, 167, 173, 179, 183
- Møller, Kr., bygningsinspektør, 179
- Møller, Valgerda, lærerinde, 172
- Mønsted, Otto, margarinefabrikant, 68
- Mørke, 55
- Nakskov, 189
- Naverklubben, 151
- Neergård, Niels, statsminister, 12, 31, 62, 89
- Negeren, se James Thompson
- Nielsen, Albert, arbejdsmand, 90
- Nielsen, C. Chr., malermester, 27, 44, 47
- Nielsen, Chr., arbejdsmand, byrådsmedlem, 174, 183, 185
- Nielsen, Jens, forvalter, 82, 131
- Nielsen, Rasmus, bogtrykker, 50, 51
- Nielsen, Sigvald, elektriker, byrådsmedlem, 137
- Nikolajsen, J. B., postekspedient, 29
- NIOGT, afholdsloge, 151
- Nordhavnen, 165
- Nordre Strandvej, 178
- Norge, 163
- Norsgade, 56, 168
- Nørre Allé, 65, 151
- Nørrebrogades Skole, 66, 111, 157
- Nørregade, 23, 168
- Nørup, Harry, redaktør, bladudgiver, 158, 160
- Odense, 50, 54, 55, 83, 154
- Offentlige slagtehus, Det, 57
- Okse-øen, 156
- Paradisgades Skole, 111
- Park Allé, 168
- Park-Hotel, 159, 160
- Pedersen, Anna, boghandler, byrådsmedlem, 174
- Pedersen, Gustav, forretningsfører, byrådsmedlem, sen. folketingsformand, 82
- Pedersen, Johs., skrædder, 27
- Pedersen, Marthin, typograf, byrådsmedlem, 23, 25, 46, 47, 76
- Pedersen, Thomas, typograf, 89, 90
- Perregård, Jens, tømmer, byrådsmedlem, 123, 127, 128, 129, 174
- Petersen, A. C. D., folketingsmand, 145
- Petersen, A. K., maler, 61, 138
- Petersen, Hans P., landarbejder, 120
- Petersen, K., konsul, 54
- Petersen, P. Stoltenberg, maskinarbejder, 97
- Petersen, Robert Storm, tegner, 51
- Petersen, Søren, smed, byrådsmedlem, 82
- Petersen, Vald., forretningsfører, byrådsmedlem, 25, 174
- Piper, E. G., proprietær, landstingsmand, 86
- Polen, 84
- Polyteknisk Læreanstalt, København, 33
- Porse, Niels, proprietær, 34
- Poulsen, J. M., tømmer, 138, 139
- Poulsen, Vald., maler, 61
- Randers, 69, 72, 138
- Randersvej, 150
- Rasmussen, Erik, historiker, professor, 10
- Rasmussen, Hans, redaktør, 27
- Rasmussen, Knud, pianist, 125
- Rasmussen, Laust, forsvarsminister, 131
- Rasmussen, Rasmus, murermester, byrådsmedlem, 174
- Rathlou, Viggo von Holstein, bibliotekar, dr. phil., 29, 30, 32
- Ravnholm, Jens, tegner, 14, 30, 36, 37, 72, 97, 157
- Regina, forlystelsesetablissement, 108
- Ridehuset, 46
- Riis Skov, havekoloni, 98
- Rita, Chr. X's lystbåd, 62, 65
- Rode, Ove, indenrigsminister, 29, 89, 92, 94
- Rosensgade, 20
- Royal, hotel, 17, 31, 52, 108
- Rusland, 10
- Ryesgade, 20, 112, 159, 160, 169
- Rytter, Svenning, justitsminister, 38, 62, 64, 103
- Rød Ungdom, socialdemokratisk ungdomsblad, 146
- Rådhuset, 60, 61, 130, 136

- Sabroe, Thomas Ths. og Co., 22
Samaritanen, velgørenhedsinstitution, 67, 68, 71, 109, 111, 149
Samfundet, studentersammenslutning, 143
Samfundshjælpen, forening, 33, 34, 39, 40, 41, 42, 43
Samsøgades Skole, 111
Samvirkende Fagforbund, De, 21, 64, 97, 98
Schmidt, Louis, chefredaktør, Aarhus Stiftstidende, 90, 107
Sct. Johannes-hjemmet, 127
Schupo-orkestret, Berlins politiorkester, 114, 115
Silkeborg, 103
Silkeborgvej, 181
Simonsen, F. A., politiassistent, 138
Simonsen, M., redaktør, byrådsmedlem, sen. folketingsmand, 25, 27, 32, 44, 46, 54, 64, 77, 85, 89, 90, 92, 122, 140
Skagerak, dampskibsselskab, 33
Skanderborg, 103
Skanderborgvej, 191
Skatteborgerforeningen, 189
Skejby mark, 70
Skolebakken, 134, 165, 168, 183
Skolegyde, 134
Skt. Paulsgade, 57
Skt. Pauls kirke, 25
Skt. Pauls Kirkeplads, 21, 23
Skæring Strand, 151, 153
Slippen, 83
Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening, 119
Sneum, Axel, lærer, byrådsmedlem, sen. folketingsmand, 89, 90, 92, 95, 122, 126
Social-Demokraten, københavnsk dagblad, 19, 41
Socialdemokraten for Randers og Omegn, dagblad, 72
Socialkontoret, 182, 183
Socialreformen, 179
Spanien, gade, 189
Sperling, Johannes, søfyrbøder, 10, 33, 34
Stadion, 113, 147
Stadion Allé, 151, 153
Stadionhallen, 185, 187, 188
Statistisk Departement, 83, 181
Statsbanernes Centralværksteder, 23
Staun, I. A., maler, 76
Stauning, Thorvald, statsminister, 12, 13, 94, 96, 102, 107, 123, 126, 148, 163, 184, 186, 188
Stautrup, 142, 145
Steincke, K. K., social- og justitsminister, 97, 98, 123, 126, 127, 153, 154, 182, 183, 184
Stilling, A., lærer, folketingsmand, 24, 25, 27, 32, 44, 46, 48, 49, 54, 89
Store Torv, 35
Strand, Viktor B., grosserer, 189
Strandvejen, 112, 167, 189
Struer, 91
Sydhavnen, 85
Søborg, 38
Sømændenes Forbund, 33
Sønder Allé, 94
Søndergade, 94, 95, 111, 112, 130
Søndergaard, Mads, inspektionsbetjent, 21, 37, 38
Sønderup-Nielsen, Peder, betjent, 94
Søndre Ringgade, 177, 181
Sørensen, Allan, 121
Sørensen, Carl H., fabrikant, 90
Sørensen, Elius, inspektionsbetjent, 133
Sørensen, Ole Damsgård, landbrugskandidat, 44
Tangkrogen, 167
Teknisk Skole, 65, 151
Tempo, blad udgivet af Harry Nørup, 158
Tempo, ugeblad, 170
Thompson, James, kaldet Negeren, hotelvært, 159, 160
Thøgersen, Thøger, sadelmager, syndikalist, 10, 90
Tidens Tolk, blad udgivet af Harry Nørup, 158
Ting- og arresthuset, 11, 157, 159
Toldbodgade, 11
Topsøe, Flemming, kaptajn, 40, 42
Trige, 118
Troelstrup, V. N., våbenhandler, 23
Trøjborg, 15, 181
Tyskland, 10. 57, 62, 114, 139, 144, 145, 146
Ugelbølle, 55
USA, 104, 151
Valdemarsgade, 182, 183
Valdemarsgades Skole, 111
Wall Street, 104
Varna, restaurant, 26
Varna strand, 113
Vaskebrættet, århusiansk vittighedsblad, 123, 135
Vejlby, 178
Vejle, 103
Vennelyst, 22, 23, 24, 25, 58, 137
Vester Allé, 101, 131, 137, 182
Vesterbro Torv, 135, 136, 137, 138
Vestergade, 83, 120, 131
Vestergades Hotel, 50
Vestre Kirkegård, 155
Vestre Landsret, 160
Viborg, 62, 64, 157, 159
Viby, Marguerite, skuespillerinde, 168
Viby Forsamlingshus, 28
Wilde, W., bagermester, 40
Winterberg, Ernst, maskinarbejder, byrådsmedlem, 188
Winther-Jensen, C., fæstemand, 120
Wolf, H. E., oberstløjtnant, 40
Wright, C., politifuldmægtig, 10
Våben, Ejnar, cand. mag., 142
Zahle, C. Th., stats- og justitsminister, 10, 12, 17, 19, 20, 24, 44
Østergade, 20, 50, 95, 126, 168, 188
Østergades Forsamlingsbygning, se Den Folkelige Forsamlingsbygning
Østrig, 139
Ålborg, 83, 137
Århus Byorkester, 125
Århus Dampmølle, 133, 134
Århus Forsørgelsesvæsen, 117
Århus konservative Vælgerforening, 106
Århus Kriminalret, 160
Århus Lysbadeanstalt, 168
Århus offentlige bespisning, 109
Århus Oliefabrik A/S, 22, 166
Århus Politiforening, 37, 38
Århus Studenterforening, 143, 144
Århus Teater, 55, 127

Publikationer

udgivet af Århus byhistoriske Udvalg

BARN I ÅRHUS

Redigeret af Åge Bredsted,
Vagn Dybdahl og Emanuel Sejr.
1956. 139 sider. Udsolgt.

BARN I ÅRHUS

Anden samling.
Redigeret af Åge Bredsted,
Vagn Dybdahl og Emanuel Sejr.
1957. 183 sider. Udsolgt.

ÅRHUSPROMENADE 1909–1959

Redigeret af Vagn Dybdahl og
Finn H. Lauridsen.
1958. 244 sider. Udsolgt.

Rasmus Nielsen:

ÅRHUS I FYRRERNE

Ny udgave med oplysende noter af
Emanuel Sejr.
1959. 164 sider. Udsolgt.

Emanuel Sejr:

GAMLE ÅRHUSGADER

1960. 154 sider. Udsolgt.

Helge Søgård:

DET ÆLDSTE ÅRHUS

1961. 114 sider. 26 plancher.
Udsolgt.

Emanuel Sejr:

GAMLE ÅRHUSGADER

Anden samling.
1961. 160 sider. Udsolgt.

FREMMEDE SER PÅ ÅRHUS

Redigeret af Finn H. Lauridsen.
1962. 247 sider. Udsolgt.

ERHVERV I ÅRHUS

Ved Poul Enemark.
1963. 80 sider. Kr. 12,20.

Bernhardt Jensen:

FRA DET GLADE ÅRHUS

De gamle varieteer og
morskabsteatre.
1963. 252 sider. Udsolgt.

Anna Thestrup:

ELIGEREDE BORGERE

I ÅRHUS 1740–1837
1964. 136 sider og 2 udfoldstavler.
Kr. 19,50.

UNG I ÅRHUS

Redigeret af Vagn Dybdahl.
1965. 298 sider. Udsolgt.

UNG I ÅRHUS

Ny samling.
Redigeret af Vagn Dybdahl.
1965. 224 sider. Kr. 39,05.

Bernhardt Jensen:

SOM ÅRHUS MOREDE SIG

Folkelige forlystelser fra
1860'erne til 2. verdenskrig.
1966. 248 sider. Udsolgt.

Peder Hansen Resen:

ATLAS DANICUS.

ÅRHUS STIFT

Tekst og oversættelse ved
Helge Søgård.
1967. 160 sider, 27 planchesider.
Kr. 39,05.

Ib Gejl:

UNDER VÆRGERÅDET

Forsømte og »forbryderske« børn
i Århus 1905–15.
1967. 121 sider. Kr. 24,40.

Emanuel Sejr:

ÅRHUS-MOSAIK

Personer og begivenheder
i den lille by.
1967. 281 sider. Kr. 41,50.

Erik Christiansen:

GENNEM ÅRHUS I TRÆSKO

Billedredaktion og oplysende no-
ter ved Peder Jensen.
1967. 109 sider.
Indbundet: udsolgt. Hæftet: kr.
15,85.

Vagn Dybdahl:

DET LOKALHISTORISKE

ARBEJDE I BYERNE

Erfaringer fra Århus byhistoriske
Udvalgs virksomhed.
1968. 24 sider. Udsolgt.

Victor Jensen:

KLUNKETID OG KRIGSÅR

Århus omkring år 1900 og under
besættelsen 1940–45.
1968. 308 sider. Kr. 43,90.

BORGERE I BYENS RÅD

Medlemmer i Århus bys borgerre-
præsentation og byråd 1838–1968.
Redigeret af Ole Degn og
Vagn Dybdahl.
1969. XXIV + 268 sider. Kr.
43,90.

- ULYKKE, NØD OG BRØDE**
 Begivenheder i Århus.
 Redigeret af Vagn Dybdahl.
 1969. 72 sider. Kr. 17,10.
- Bernhardt jensen:
DA ÅRHUS VAR HOLLYWOOD
 Et kapitel af stumfilmens historie.
 1969. 160 sider. Udsolgt.
- DA DET VAR NYT I ÅRHUS**
 Ved Ole Degn.
 1970. 208 sider. Udsolgt.
- ÅRHUS DENGANG OG NU**
 1971. 144 sider. Udsolgt.
- ÅRHUS-ÅRBOG 1972**
 156 sider. Kr. 36,60.
- MANGE KOMMER TIL ÅRHUS**
 1972. 154 sider. Kr. 48,80.
- Vagn Dybdahl:
**SOCIALHISTORIE
 I KØBSTÆDERNE**
 1972. 20 sider. Udsolgt.
- RASMUS PEDERSEN
 THESTRUPS STAMBOG**
 Ved Helge Søgaard.
 1972. 100 sider. Kr. 36,60.
- ÅRHUS DENGANG OG NU**
 Anden Samling.
 1972. 138 sider. Udsolgt.
- ÅRHUS-ÅRBOG 1973**
 156 sider. Udsolgt.
- S. Hjorth Eriksen:
SÅDAN VAR ÅRHUS
 Lette vidnesbyrd om Århus
 i 1920'erne og 1930'erne.
 1973. 184 sider. Kr. 58,55.
- ÅRHUS-ÅRBOG 1974**
 161 sider. Udsolgt.
- Bernhardt Jensen og
 Peder Jensen:
MARSELISBORG-SKOVENE
 Historie og begivenheder gennem
 århundreder.
 1974. 208 sider. Udsolgt.
- Emanuel Sejr:
ÅRHUS PROFILER
 Skikke, personer og begivenheder
 i den svundne by.
 1974. 216 sider. Kr. 70,75.
- ÅRHUS-ÅRBOG 1975**
 178 sider. Kr. 58,50; indb. 67,90.
- Bernhardt Jensen:
**LIVET I ÅRHUS
 I GAMLE VISER**
 Digt og kendsgerninger om store
 og små begivenheder.
 1975. 160 sider. Kr. 91,50.
- ÅRHUS-ÅRBOG 1976**
 178 sider. Uindb. kr. 58,55.
- TRAFIK I ÅRHUS –
 FØR OG NU**
 Redigeret af Vagn Dybdahl og
 Finn H. Lauridsen.
 1976. 165 sider. Kr. 83,75.
- ÅRHUS-ÅRBOG 1977**
 178 sider. Kr. 58, 55; indb. 67,90.
- BIBLIOTEKS- OG KULTURLIV
 I ÅRHUS
 ERINDRINGER AF EMANUEL
 SEJR**
 1977. 312 sider. Udsolgt.
- HUS OG HJEM
 I ÅRHUS**
 Redigeret af Vagn Dybdahl.
 1977. 220 sider. Kr. 85,40.
- ÅRHUS-ÅRBOG 1978**
 183 sider. Kr. 61,00; indb. 70,15.
- SKOLER OG SKOLEGANG
 I ÅRHUS 1930–1970**
 Redigeret af Ib Gejl.
 1978. 350 sider. Kr. 104,55.
- Johan Albrecht With:
AARHUUS-TIDS-FORDRIV
 ved Kjeld Elkjær.
 1978. 40 sider. Kr. 15,50.
- ÅRHUS-ÅRBOG 1979**
 192 sider. Kr. 67,15; indb. 75,25.
- BERNHARDT JENSEN
 BERETTER OM ÅRHUS**
 Redigeret af Annegrete Dybdahl.
 1979. 192 sider. Kr. 104,75.
- ÅRHUS-ÅRBOG 1980**
 184 sider; indb. kr. 86,75.
- Hans Rishøj:
ÅRHUS I KRISETIDER
 1980. 200 sider. Kr. 106,50.

